

T.C.
AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

1915'DEN 2015'E RUS SAVAŞ KÜLTÜRÜNÜN
DEĞİŞİMİ

Bedirhan DİL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR-2018

©2018-Bedirhan DİL

T.C.
AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

1915'DEN 2015'E RUS SAVAŞ KÜLTÜRÜNÜN
DEĞİŞİMİ

CHANGE OF RUSSIAN WAR CULTURE FROM 1915
TO 2015

Hazırlayan

Bedirhan DİL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Öner AKGÜL

KIRŞEHİR-2018

KABUL VE ONAY

Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi, Bedirhan DİL tarafından hazırlanan “1915’den 2015’e Rus Savaş Kültürünün Değişimi” adlı tez çalışması .../.../2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği/oyçokluğu ile **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Öner AKGÜL

Üye(İmza)

Üye(İmza)

Üye(İmza)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2018

(İmza)

Doç. Dr. Hüseyin Şimşek

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../2018

Bedirhan DİL

İmza

ÖZET

1915'DEN 2015'E RUS SAVAŞ KÜLTÜRÜNÜN DEĞİŞİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan: Bedirhan DİL

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Öner AKGÜL

2018- (X+158)

Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Jüri

Dr. Öğr. Üyesi Öner AKGÜL

Prof. Dr. Haldun YALÇINKAYA

Dr. Öğr. Üyesi Arif BAĞBAŞLIOĞLU

Uluslararası ilişkilerde bir sorun meydana geldiğinde, bu sorunu çözenin iki temel yolu bulunmaktadır. Bunlardan ilki barışçıl yöntemler iken diğeri baskıcı yöntemlerdir. Barışçı yöntemlerden bahsedildiğinde, akla ilk olarak diplomatlar, baskıcı yöntemlerde ise askerler gelmektedir. Baskıcı yöntemler sonucunda ortaya çıkan savaş ve çatışma olgusunun, dünya sistemi var olduğundan beridir süregelen sorgulanamaz bir gerçeklik olduğu düşünüldüğünde, söz konusu olgusunun, toplumların kültürlerine bağlı olarak değişip değişmediğine ışık tutmak gerekliliği ortaya çıkacaktır.

Bu çalışmada da temel amaç, dünya üzerinde insanlık var olduğundan beri kendisine yer bulan savaş kavramının, çeşitli insan topluluklarının kültürleri vasıtası ile değişip değişmediğine; söz konusu kültürün, toplulukların savaş stratejilerini ve becerilerini yönlendirip yönlendirmediğine dair sorulara cevap bulmaktır. İnsanların, birbirlerini yaralamak ya da öldürmek amacıyla tasarladıkları savaş aletlerinin, mızraklardan, nükleer başlıklı balistik füzelere dönüşümünü okuyucuya aktaran bu çalışma içerisinde değerlendirilen savaş kültürü hususu, dünya sisteminde uzun zamandır kendisine yer bulan Rus toplumu özeline indirgenmekte; söz konusu topluluğun savaş kültürünün nasıl ve hangi koşullara bağlı olarak geliştiği açıklanmaktadır. Özellikle 1915-2015 dönemleri arasında uluslararası ilişkiler alanına hakim olan kırılğan sistem, Rus toplumunun, sırasıyla Çarlık Rusya, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Rusya Federasyonu olmak üzere

3 ayrı devlet yapılanması altında yaşamasına sebebiyet vermektedir. Farklı dönemler ve birbirinin ardılı olan farklı devletlerin çatısı altında yaşayan Rus toplumunun, uluslararası ilişkiler alanında dengeler değiştikçe, savaş stratejilerini ve becerilerini de bu değişime uygun olarak değiştirdiği görülmektedir.

Çalışmada, 1915 ve 2015 yılları arasında yayınlanan askeri doktrinler, dış politika doktrinleri ve ulusal güvenlik anlayışı çerçevesinde değişen ve gelişen Rus savaş kültürünün değerlendirilmesi yapılmakta; söz konusu değerlendirmenin sonucu olarak ise Rus savaş kültürünün, Rus toplumu tarih sahnesine çıktığı andan itibaren “güvenlik endişesi” çerçevesinde geliştiği görülmektedir. Güvenliğini sağlamak için aralıksız güçlenmeyi, güçlendikçe de yayılcı ve saldırgan politika izlemeyi öngören Rus savaş kültürünün, Rusların müdahil olduğu krizlere ait nicel veriler incelendiğinde, güç ve saldırganlık arasında doğru orantı bulunduğu, çalışma sonucunda karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın önemi ise, Rus devletinin, günümüz uluslararası ilişkilerini yönlendiren veya yönlendirebilecek olan kriz, çatışma ve savaş ortamlarında nasıl hareket edeceğine dair bir izlenim sunuyor olmasıdır. Nitekim gelecek dönemde yaşanabilecek olası çatışmalara Rus devletinin müdahil olup olmayacağına öngörüler, geçmişten beri süregelen Rus savaş kültürü içerisinde kendisine yer bulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Askeri Doktrinler, Rusya Federasyonu, Rusya İmparatorluğu, Savaş Kültürü, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

ABSTRACT
CHANGE OF RUSSIAN WAR CULTURE FROM 1915 TO 2015

M. Sc. Thesis

Prepared By: Bedirhan DİL

Advisor: Öner AKGÜL

2018- (X+158)

Ahi Evran University, Institute Of Social Sciences

International Relations Department

Jury

Asst. Prof. Dr. Öner AKGÜL

Prof. Dr. Haldun YALÇINKAYA

Asst. Prof. Dr. Arif BAĞBAŞLIOĞLU

When a problem occurs international relations, there are two basic ways of solving this issue. The first one is peaceful and the other one is oppressive methods. When we speak of peaceful methods, at first we think of diplomats and as in case of oppressive methods, we think soldiers. Considering the fact of way and conflict that emerged from the result of oppressive methods as an unquestionable reality that has been continuing since the appearance of world system, we will have to offer an insight into this fact whether it is changed according to society's cultural values or not.

The main aim of this study is to find answers to whether the concept of war, which has been taking place since the existence of humanity on earth, has changed through the cultures of various human communities or whether this culture is leading communities' war strategies and skills or not. War culture subject, which is assessed in this study showing the reader transformation of war tools from spears, which were designed by people to hurt or kill each other, to nuclear warhead ballistic fuses, is being reduced to Russian society that has taken place in the world system for a long time; it is expressed how and depending on which terms this society's war culture has been progressed. Fragile system, which includes the field of international relations especially between 1915-2015, causes Russian society to live under 3 separate state structures respectively: Tsarist Russia, Union of Soviet Socialist Republics and Russian Federation. Living under the roof

of different periods and different successor states, it is seen that Russian society changes its war strategies and skills as long as equilibrium is changed in the field of international relations.

In the study, there are assessments of military doctrines published between 1915 and 2015, foreign policy doctrines and Russian war culture which is changed and progressed within the scope of national security conception; as a result of this assessment, it is seen that Russian war culture has been progressing as part of “security concern” since Russian society took part in history. As a result we can see clearly that Russian war culture, which sets of forth on growing strong for security assurance, pursuing an expansionist and aggressive policy as it grows strong, shows us there is direct ratio between strength and aggressiveness as reviewed in the quantitative data belonging to crises that Russians involved.

The importance of this study is that is gives an impression on how to act at crisis, conflict and war environments which direct or is to direct today’s international relations for Russia. As a matter of fact, predictions of whether Russia will get involved in possible conflicts that may happen or not, take place in longstanding Russian war culture.

Key Words: Military Doctrines, Russian Empire, Russian Federation, Union of Soviet Socialist Republics, War Culture

ÖNSÖZ

Temel düşüncesi, “Savaşmanın bir kültürü var mıdır? Toplumdan topluma değişiklik gösterir mi?” soruları çerçevesinde ortaya çıkan söz konusu çalışma, ülkemizde yapılan savaş çalışmaları içerisinde bakir kalan “savaş kültürü” olgusuna bir nebze olsun katkı yapabilme arzusuyla oluşturulmaktadır. Rus toplumu üzerinde bir vaka değerlendirmesi niteliğindeki bu çalışma, savaş kültürü kavramı vasıtasıyla Rus devletinin gelecek yıllarda uygulayabileceği politikaların, geçmişe dayandırılabilirliğini sorgulamaktadır.

Yüzyıllardır, Anadolu coğrafyasında “Ebedi komşu, ezeli düşman!” olarak yaftalanan Rus toplumunun sahip olduğu savaş kültürünü açıklamak, bizden sonraki nesillerin, yönetim erklerinin ve karar alıcıların vereceği kararlarda bir etkiye sahip olması amacını içerisinde barındırmaktadır. Ebedi komşumuzun, gelecek yıllarda uygulayabileceği politikaları önceden sezebilmek, gerekirse, önceden önlem alabilmek için öngörülebilir bulunabilme amacı taşıyan bu çalışma, yaklaşık 1150 yıllık tarihsel arka plana sahip Rus toplumunun savaş kültürü özelliklerine yeni bir bakış açısı sunmaktadır.

Bir toplumun savaş kültürünü çözebilmek için, o toplumun sahip olduğu tüm dinamikleri analiz etmek gerekmektedir. Çalışmada, toplum dinamiği olarak belirlenen unsurlar, toplumun askeri imkan ve kabiliyetleri, ekonomik yapısı, sosyolojik yapısı, ideolojik yapısı ve topluma liderlik eden bireyler olarak belirlenmektedir. Savaşın, toplumun sahip olduğu nicel gücün yanı sıra nitel güç ile de yönlendirilebildiği günümüz uluslararası ilişkiler dünyasında, bir toplumun veya devletin hangi durumlarda savaşa girdiği; krize, çatışmaya veyahut savaşa ne derece müdahil olduğunu önceden bilebilmek, uluslararası ilişkiler için bir hayli önemlidir. Nitekim kalıcı bir dünya barışının, çevremizdeki toplulukların davranışlarını önceden sezebilmekten geçtiği aşıkardır.

Son olarak, söz konusu fikri bana aşıl原因; yeri geldiğinde bir danışman disipliniyle, yeri geldiğinde ise bir ağabey özverisi ve sabrı ile her konuda bana destek veren saygıdeğer tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Öner AKGÜL’e teşekkürlerimi sunarım. Mevlana’nın, “Hamdım; piştim; yandım.” cümlesinde de ifade ettiği üzere, üzerimdeki hamlığı, dürüstlük ile atmamı sağlayarak beni pişiren aileme, desteklerini ve bana dair umutlarını benden esirgemeyen ismini sayamadığım tüm sevdiklerime şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM.....	ii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR	x
GİRİŞ.....	1
1. SAVAŞ KÜLTÜRÜ	4
1.1. ASKERİ İMKAN VE KABİLİYETLER	11
1.2. EKONOMİK YAPI	15
1.3. TOPLUMSAL YAPI VE SOSYOLOJİK ETMENLER	19
1.4. LİDER PROFİLİ.....	25
1.5. İDEOLOJİK YAPI	29
2. RURİK HANEDANLIĞI'NDAN 1915'E RUS SAVAŞ KÜLTÜRÜNÜN TARİHSEL BOYUTU	33
2.1. KİEVAN RUS DEVLETİ	35
2.2. GEÇİŞ DÖNEMİ RUSYA'SI: BÜYÜK NOVGOROD VE MOSKOVA'NIN YÜKSELİŞİ.....	38
2.3. MOSKOVA RUS DEVLETİ.....	41
2.4. RUSYA İMPARATORLUĞU	48
3. 1915-2015 YILLARI ARASINDA RUS SAVAŞ KÜLTÜRÜNÜN DÖNEMSEL ANALİZİ.....	69
3. 1. 1915-1917 DÖNEMİ RUS SAVAŞ KÜLTÜRÜ	70
3. 2. 1917-1953 DÖNEMİ RUS SAVAŞ KÜLTÜRÜ	73
3. 3. 1953-1991 DÖNEMİ RUS SAVAŞ KÜLTÜRÜ	79
3. 4. 1991-2000 DÖNEMİ RUS SAVAŞ KÜLTÜRÜ	89

3. 5. 2000-2015 DÖNEMİ RUS SAVAŞ KÜLTÜRÜ	94
3. 6. RUS SAVAŞ KÜLTÜRÜNÜN DÖNEMLER ARASI DEĞİŞEN VE GELİŞEN UNSURLAR BAKIMINDAN ANALİZİ	103
4. 1915-2015 DÖNEMİ RUS SAVAŞ KÜLTÜRÜ DEĞİŞİMİNİN NİCEL ANALİZİ..	107
4. 1. RUSLARIN ASKERİ İMKAN VE KABİLİYETLERİNDEKİ DEĞİŞİM.....	108
4. 2. 1915-2015 ARASI DÖNEMDE RUSLARIN MÜDAHİL OLDUĞU KRİZLER	124
4. 2. 1. Savaşa Varan Krizler.....	126
4. 2. 2. Savaşa Varmayan Krizler.....	131
4. 2. 2. 1. Sınır Sorunları	131
4. 2. 2. 2. İç Karışıklıklar.....	134
4. 2. 2. 3. Askeri İhtilaflar.....	136
SONUÇ.....	143
KAYNAKÇA	147
ÖZGEÇMİŞ.....	157

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

Açıklamalar

ABD

Amerika Birleşik Devletleri

IRBM

Ara Menzilli Güdümlü Füze

BDT

Bağımsız Devletler Topluluğı

UNESCO

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür rgt

KGB

Devlet Güvenlik Komitesi

ICBM

Kıtalararası Balistik Füze

NATO

Kuzey Atlantik Anlaşması rgt

MRBM

Orta Menzilli Balistik Füze

SSCB

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğı

SBKP

Sovyetler Birliğı Komünist Partisi

ICBP

Uluslararası Kriz Davranışı Projesi

VP

Varşova Paktı

GİRİŞ

Dini inanışa göre, dünyaya ayak basan ilk insan Hazreti Adem'in, Habil ve Kabil isimlerini taşıyan iki oğlu arasında geçen, insanlar arasında ölümle sonuçlanan ilk savaş durumu, günümüzde, çeşitli toplulukların birbirlerini yıkma ve yok etme amacı taşıyan şiddet eylemlerinin bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk insan topluluklarında, söz konusu savaş durumunun ilkelliği göze çarpmakla beraber topluluklara ait savaşımaya dayalı ölüm oranlarının da bir hayli düşük seviyede olduğu bilinmektedir. Hem maddi, hem de manevi olarak yetersizlikler içerisinde hayatını idame ettirmeye çalışan toplumların önceliklerinin, birbirleri ile savaşmaktan ziyade, doğa ile savaşımaya daha yatkın olduklarını görmek mümkündür.

Doğa ile savaşımı tamamlayıp; doğaya hakim olabilen insan topluluklarının, sonraki evrelerde başka topluluklara karşı şiddet içeren eylemlere giriştiği bilinmektedir. Şiddet içerikli eylemlerin ana unsuru olan askeri imkan ve kabiliyetlerin, yıllar geçtikçe daha da çeşitlendiği görülmektedir. Söz konusu çeşitlilik, topluluklar arasındaki fark skalasını belirlemekte; bu fark sebebiyle de birçok topluluğun tarih sahnesinden silindiği gözle görülür bir gerçekliktir. İlk olarak doğadaki taşlara biçim vererek bu taşları savaş ekipmanı haline getiren insanın, sonraki dönemlerde mızrak, balta, ok ve yay kullanımına gittiği arkeolojik kalıntılarla ispat bulunmaktadır. Topluluklar arasındaki savaş kültürlerinin, sadece askeri imkan ve kabiliyetlere bağlı olarak farklılaşmadığı, toplulukların ekonomik, sosyolojik, ideolojik ve lidere bağlı davranışları göz önüne alındığında daha net görülmektedir. Nitekim kimi topluluklar savaş kültürlerini sahip oldukları ekonomik yapılarıyla orantılı oluştururken, kimi toplulukların, ana etken olarak kendi sosyolojik ve ideolojik yapılarını savaş kültürlerinin merkezine oturttukları bilinmektedir.

Savaşa, toplumların birbirlerini yıkma, yok etme eylemlerine yönelik kullandıkları şiddet eylemleri bütünü olarak geniş ve genel bir tanım yapabiliriz. Kültüre ise, toplumların, geçmişten beri süregelen maddi ve manevi içerikli gelenek, görenek, örf ve adetler olarak genel bir tanımlama yapacak olursak; toplamda savaş kültürüne, toplumun dinamiklerini oluşturan kültürel olguların, savaş esnasında vuku bulması şeklinde bir tanım yapılabilir. Tek bir topluma ait olmayan savaş kültürü kavramına, çeşitli topluluklar, aralarında geçen etkileşim sonucunda katkıda bulunmaktadır. Kimi topluluklar bu olguya, atları evcilleştirerek katkıda bulunurken; kimileri ise mancınık sistemini icat ederek dünya siyasi dengelerinin değişmesine neden olmaktadır.

Tek bir topluluğa ait olmayan savaş kültürünü olgusu, çalışma içerisinde Rus toplumu üzerinden aktarılmaktadır. Tarihsel olarak, yaklaşık 1150 yıllık Rus toplumunun, geçmişten bugüne dünya sahnesinde büyük bir iz sahibi olduğu gerçektir. Rus toplumunun, tarihsel süreç içerisinde her ne kadar farklı devletler çatısı altında toplansalar da; savaş kültürlerinin uzun yıllar boyunca ufak revizyonlarla günümüze kadar ulaştığı görülmektedir. Söz konusu revizyonlar, kimi zaman ideolojik ve ekonomik etkenlere bağlı olarak gerçekleşirken, çoğunlukla askeri imkan ve kabiliyetlerin yanı sıra devlet yönetimindeki hükümdarlara bağlı olarak gerçekleşmektedir. Rus savaş kültüründe yüzyıllardır askeri kültürün etkin olduğu ve dünya dengelerine bu askeri kültür çerçevesinde reaksiyon gösterdikleri açıktır.

Çalışmada da ele alınan konu, öncelikle savaş kültürü kavramının ne olduğu; sonrasında ise söz konusu olgunun Rus toplumu özelinde ne şekilde tezahür ettiği. Bu olgunun tezahürünün 1915 ve 2015 tarihleri özelinde bir sınırlandırmaya tabi tutulmasının sebebi de, 1917 tarihinde Rus savaş kültüründe yaşanan köklü değişimin arkasında, 1915 temelli olaylar silsilesinin olmasıdır. Ele alınan konu kapsamında birincil olarak, savaş kültürü kavramına açıklık getirmenin zorunluluğu ortaya çıkmakta; kavram, askeri imkan ve kabiliyetler, ekonomik yapı, ideolojik yapı, toplumsal yapı ve lider profili etmenleri olarak belirli bir sistematığe oturtulmaktadır. Çalışma, günümüzde “dış politik davranış biçimi” olarak yanlış nitelendirmeye maruz kalan savaş kültürünün, aslında, belirli bir geçmişi olan, topluluklara bağlı olarak değişim gösterebilen, genetik yapıya benzer şekilde nesilden nesile aktarılan bir birikim olduğu görüşünü destekler niteliktedir.

Savaş kültürü açıklandıktan sonraki evrede, Rus toplumun tarihsel geçmişine değinmenin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın hedef aldığı 100 yılı kapsayan tarihsel aralığı açıklayabilmek için, Rus toplumunun dünya üzerinde ilk devlet yapılanmasını açıklamak elzemdir. Zira savaş kültürünün, yüzyıllar boyunca süregelen bir kavram olduğu düşünüldüğünde, bu kavramın, hedef alınan süreçte ortaya çıktığını düşünmek yanlış olacaktır. Bu yüzden, çalışmanın ikinci bölümünde Rus toplumunun geçirdiği evrim, tarihsel bir yaklaşımla ve geniş bir biçimde okuyucuya sunulmaktadır. Ayrıca bölüm içerisinde sadece tarihsel bir bakış açısıyla kalınmayıp; toplumun geçirdiği evrimlerin, toplumun savaş kültürüyle bağlantısı açıklanmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, belirlenen tarihsel aralık kapsamında özellikle askeri doktrinler, dış politika doktrinleri ve ulusal güvenlik doktrinleri özelinde bir

değerlendirme yapılmaktadır. Geçmiş dönemlerde genel olarak lider profilinin ve askeri kültürün etkin olduğu Rus savaş kültürünün, özellikle hedef alınan 100 yıl içerisinde, farklı etkenlere, farklı liderlere ve siyasi dengelere bağlı olarak da büyük değişime uğradığı bölüm kapsamınca açıklanmaktadır.

Çalışmanın son bölümünde ise, Rus toplumu özelinde etkin olan savaş kültürünün, dünya siyasi dengeleri üzerindeki tezahürünü görmek ve daha net bir görüş belirtebilmek amacıyla nicel veriler çalışmaya eklenmektedir. Söz konusu nicel veriler Rus toplumunun, 1915-2015 tarihleri arasındaki askeri imkan ve kabiliyetleri, müdahil oldukları kriz, çatışma ve savaş durumları özelinde, nicel değerlerin yer aldığı veri setleriyle açıklanmakta; önceki bölümlerde temeli oluşturulan Rus savaş kültürü hakkında ulaşılan sonuçlara katkıda bulunmaktadır.

Çalışmanın, akademik literatüre olası katkısı, Rus toplumunun gelecek yıllardaki politik davranışları hakkında diğer topluluklara bir öngörü sunması olacaktır. Nesiller boyu aktarılan savaş kültürü olgusunun bütüncül olarak bir anda değişemeyeceği göz önüne alındığında, dünya uluslararası sistemi içerisinde büyük önem arz eden Rus toplumunun davranışlarını önceden sezebilmek, Rusya'nın da dahil edilebileceği bir barış ortamı için gereklilik haline gelecektir. Nitekim Rusya Federasyonu çatısı altında toplanan Rus toplumunun günümüz politik davranışlarının, lider, ideoloji, hatta devlet bazında bir değişim gerçekleşse bile geçmişten beridir süregelen bir davranış olduğu, bu çalışmayı inceleyen her bireyin zihnine yer edecektir.

1. SAVAŞ KÜLTÜRÜ

Yeryüzünde yaşamaya başlayan ilk insandan günümüze değin olan tarihsel süreç içerisinde, savaş, barış, çatışma, uzlaşma gibi kavramlar her ne kadar ilk zamanlarda adı konmamış olgular olsalar da, aslında hep var olan kavramlar olarak hayatımızda yer bulmaktadırlar.

Bireyler arasında gerçekleşen ilk savaşın, ilk insan olarak dünyaya ayak basan Hazreti Âdem'in oğullarının hikâyesi olduğuna inanılmaktadır. Hazreti Âdem'in oğullarından büyük olanın ismi Kabil, küçük olanın ismi ise Habil'dir. Rivayet odur ki Kabil, kendisinden küçük olan kardeşinin kayırdığı düşüncesini, kendi iç dünyasında oluşturduğu kıskançlık duygusunun da etkisiyle birleştirerek, suçsuz yere kardeşi Habil'i öldürmüştür.¹ Bu olay sonucunda, insan için istenilmeyen bir olgu olan ölüm, savaş ve şiddetin temel sonucu olarak karşımıza çıkacaktır. İnsanın yapısında bulunan, kin, öfke, nefret gibi duygular ya da güçlü ve üstün olma gibi beklentiler, savaş ve çatışma nedeni olarak ortaya çıkabilecektir. Nitekim Kabil'in, kardeşi Habil'i öldürmesiyle başlayan savaş ve çatışma süreci yıllar geçtikçe evrime uğrayacak, bireyler arası savaşlar artık toplumlar arası savaş ve çatışma sürecine dönüşecektir. Bu değişim ve gelişim süreci içerisinde, savaş ve şiddet olgusu temelinde çeşitli görüşler ortaya atıldığı görülmektedir. Örneğin, M.Ö. 250'li yıllarda ortaya atılmış bir Hint öğretisinde geçen "Ahimsa" inancına göre tüm canlılar akrabadır ve bu yüzden hiçbir insan birbiri ile savaşmamalıdır. Bu düşüncenin tam tersi olan "Bagavad" anlayışında ise, insan hem kendi içinde, hem de yeryüzünde başkaları ile savaşmak zorundadır. Söz konusu görüşe göre "kötülük", insanın insanlık yükünden kurtulma yolunda giriştiği çabada, kendisini yitirmesi demektir.²

Nitekim değişen ve gün geçtikçe gelişim gösteren "savaş" olgusunun bir kültüre sahip olup olmadığı, eğer böyle bir kültür var ise hangi etmenlerin bu kültürü oluşturduğunu açıklamadan önce, savaş ve kültür kavramlarına ayrı ayrı açıklık getirmek gerekmektedir.

Genel olarak bakıldığında savaş, insanların, toplumların, ulusların; birbirini yakma, yıkma, yok etme amacına yönelik, saldırgan davranışların ve şiddet eylemlerinin bütünü olarak tanımlanabilmektedir.³ Her ne kadar savaş hakkında genel olarak böyle bir tanım

¹ Erich FROMM, *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*, (çev.) Yurdanur Salman ve Nalan İçten, Payel Yayınları, 5.Basım, İstanbul, 1990, s. 20 (I)

² Fromm, a.g.e., s. 139 (I)

³ Güray ALPAR, *Uluslararası İlişkilerde Strateji ve Savaş Kültürünün Gelişimi*, Palet Yayınları, 1. Basım, Konya, 2015, s. 20

yapılıyor olsa da, ilk insandan bugüne kadar geçen süreç içerisinde çeşitli savaş tanımlamaları yapılmıştır.

Savaş kavramı hakkında yapılan araştırmalar kapsamında, temel yapı taşlarından biri olan “*Savaş Üzerine*” isimli eserinde Carl Von Clausewitz, savaşın, hasmı irademizi yerine getirmeye zorlayan bir şiddet eylemi olduğunu belirtmektedir.⁴ Savaş kavramı hakkında çalışma yapan bilim insanlarından bir diğeri Hugo Grotius’un savaş hakkındaki temel görüşü ise, “güç kullanarak çarpışmalar arasındaki durum” olarak karşımıza çıkmaktadır. *Savaş ve Barış Hukuku* isimli eserinde de Grotius’un, savaşı, uluslararası toplumun doğal durumunun bir parçası olarak sunduğu ve savaş olgusunu toplumsal araç ve bir kurum olarak tanımladığı görülmektedir.⁵ Sosyolojik bakımdan bakıldığında ise savaş, sosyal olarak tanınmış gruplar arasındaki şiddet içerikli çatışmalar bütünü olarak tanımlanmaktadır.⁶ Savaşın temel kaynağı olarak bireyler veyahut gruplar arasındaki intikam duygusu olduğunu varsayan İbn’i Haldun’a göre savaş, karşıt grupların birbirlerine karşı gerçekleştirdiği saldırılar ve bu saldırılar karşısında bir diğerrinin savunma pozisyonuna geçmesi durumudur. Bu durum göz önüne alındığında, İbn’i Haldun’a göre savaş çıkması gayet doğal bir reflekstir.⁷

M.S. 354-430 yılları arasında yaşayan ve “*Adil Savaş Teorisi*” fikrini ortaya atan Aziz Augustinus ise savaş olgusunu din kavramı etrafında inceleyerek, savaşın sadece yeryüzünde Tanrı devletinin kurulması ve insanların mutlu bir yaşam sürdürebilmesi amacıyla yapılması gerektiğini savunur.⁸ Savaşın, insanları gelişmeye ve uygarlaşmaya yönelten şey olduğu düşüncesini öne süren Hegel ise, insanların ancak savaş ile insanlaşabildiğini savunmaktadır.⁹ Savaşı temel alan ve uluslararası sorunların çözümünü sadece savaşa bağlayan militarist görüş de, Hegel’in düşüncesinin pratiğe dönüşmüş şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Militarist görüşe göre savaş, insanlığın gelişimini sağlayan yegâne faktördür. İnsanlığın gelişmesi savaş teknolojisini geliştirmekte, gelişen savaş teknolojisi de insanlığı geliştirmektedir ve insanlık-teknoloji gelişimi kısır döngüye girmektedir.¹⁰

⁴ Carl Von CLAUSEWITZ, *Savaş Üzerine*, (çev.) Şiar Yalçın, May Yayınları, 1975, s. 13-33

⁵ Hugo GROTIUS, *Savaş ve Barış Hukuku*, (çev.) Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1967, s. 17

⁶ Haldun YALÇINKAYA, *Savaş:Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*, İmge Kitabevi Yayınları, 1.Baskı, 2008, s. 21 (I)

⁷ Yalçinkaya, a.g.e., s. 21

⁸ Alpar, a.g.e., s. 18

⁹ Çetin VEYSAL, *Savaşın Felsefesi*, Etik Yayınları, İstanbul, 2007, s. 221

¹⁰ Özcan KÖKNEL, *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 189

Doğanın durumunu savaş durumu ile bağdaştıran Thomas Hobbes, *Leviathan* adlı eserinde, insanların bencilliğinden ve bu bencilliğin de bireyler arası çıkar çatışmaları yarattığından bahsetmektedir. Oluşan bu çıkar çatışmasından doğacak tek sonuç savaştır. Çatışma ortamının, bireylerin çıkar çatışmaları bitmedikçe ortadan kalkmayacağını, çıkarlarını tehlike altında gören bireylerin veyahut toplumların da devamlı şekilde çatışma hali oluşturacağını eserinde belirten Hobbes, savaşın, insanın özünde bencillik oldukça doğal bir durum olarak devam edeceğini savunmaktadır.¹¹ Savaşın, sistematik ve ampirik olarak incelenmesinde öncü isimlerden biri olan Quincy Wright ise, *A Study Of War* isimli eserinde savaşı, bir grubun kendi amacını gerçekleştirmek amacıyla silahlı kuvvetlerini organize etme ve kullanma sanatı olarak tanımlamaktadır.¹²

Savaş kavramı hakkında, yukarıda belirtilmiş olan kuramların dışında belirtilmesi zorunlu olan John A. Vasquez'in "*The War Puzzle*" isimli eserine de değinmek gerekir. Savaş kuramları kapsamında başyapıt niteliğinde olan sözü geçen eserde Vasquez, savaş hakkında çeşitli önermelerde bulunmaktadır. Vasquez'e göre savaş, insanların birbirleriyle mücadele ederek edindikleri bilgilerin, tecrübelerin ve derslerin bir bütünüdür; bu yüzden ki savaş, öğrenilen bir olgudur. Diğer bir önermesinde Vasquez, savaşın anlık bir gelişme olmayıp belirli bir tarihsel süreç sonucunda ortaya çıktığını belirterek, savaşın uzun bir süreç sonucunda ortaya çıktığını varsayar. Savaşı, devletlerin dış politika uygulamalarının bir sonucu olarak da yorumlayan Vasquez, savaşı sadece sistem koşullarına bağlı tutmaktan ziyade devletlerarası etkileşimlerin bir ürünü olduğunu belirtmektedir. Bu önermelerin dışında savaşı, çok nedenli bir olgu ve siyasal şekilde karar alma yöntemi olarak yorumlayan Vasquez, sözü geçen eserini uluslararası ilişkiler literatürüne bir başyapıt olarak sunmaktadır.¹³

Uluslararası ilişkiler eliti içerisinde, yukarıda isimleri ve görüşleri belirtilen bilim insanları dışında daha nice savaş kuramcısı bulunmaktadır. Sonuç olarak görülmektedir ki, günümüzde dahi "savaş" kavramının net bir tanımı yapılamamaktadır.¹⁴ Bireylerin, içerisinde buldukları dönem ve şartlar doğrultusunda yaptıkları savaş tanımlamaları, gün geçtikçe ve dönemler değiştikçe gelişime uğramakta, ortaya atılan yeni fikirlere ve görüşlere kaynak olmaktan öteye gidememektedir.

¹¹ Erhan BÜYÜKAKINCI (ed.), *Savaş Kuramları*, Adres Yayınları, Ankara, 2015, s. 93

¹² Büyükakıncı, a.g.e., s. 295-304

¹³ Büyükakıncı, a.g.e., s. 575-582

¹⁴ M. Yasin ASLAN, *Savaş Hukukunun Temel Prensipleri*, TBB Dergisi, Sayı 79, 2008, s. 246 (I)

Çalışmamızın mihenk taşı vazifesini gören “Savaş Kültürü” kavramı açıklanırken, savaş ve kültür kavramlarının ayrı ayrı açıklığa kavuşturulmasının gerekli olduğu, çalışmanın bölüm başında da belirtilmektedir. Bu yüzden “Kültür” kavramına kısaca değinmek, çalışmanın selameti için doğru bir yol olacaktır.

Kültür olgusunun, hem yerli hem de yabancı kaynaklar tarandığında azımsanamayacak derecede yer kapladığını belirtmek gerekir. Toplumsal bakış açısında sorgulanmadan kabul edilen gelenek ve göreneklerin tamamı olarak değerlendirilen kültür kavramının, daha komplike tanımlamalarını görmek mümkündür. Örneğin Ozan Fikretoğlu, kısaca “bireyin elde ettiği bilgilerin birikimi” olarak açıklanan kültür kavramını daha komplike bir şekle sokmakta ve “davranışlarımızı etkileyen inanç, değerler, gelenekler, kullandığımız araç ve gereçler ile toplumsal temas ve ilişkilerimizin tümü” biçiminde açıklamaktadır.¹⁵ Bir başka kültür tanımı da, “bir milletin fertlerinin sahip olduğu, olayları karşılayan duyuş ve davranış şekilleri ile bütün tarihi içinde meydana getirdiği değer hükümleri” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede bakıldığında kültür, insanın zevklerini, tenkit etme ve hüküm verme kabiliyetini geliştirmek vasfına da sahip olmaktadır.¹⁶ Kültürün temelinde inanç, bu inanca dayalı bilgi ve değerler yatar. İnsan bu doğrultuda ve çerçevede, münasebetlerini anlamlandırır.¹⁷

1969 yılında toplanan UNESCO’nun yaptığı kültür tanımlaması, ”Bir insan topluluğunun, kendi tarihi tekâmülü hususunda sahip olduğu şuur demektir; o surette ki, bu insan topluluğu, bu tarihi tekâmül şuuruna atfen varlığını devam ettirme azmini gösterir ve gelişmesini sağlar.” şeklindedir.¹⁸ Bu tanım, 1982 yılında yine UNESCO tarafından düzenlenen Dünya Kültür Politikaları Sonuç Bildirgesi’nde değişim geçirmekte; “Bir toplumu ya da toplumsal bir grubu tanımlayan belirgin maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin bileşiminden oluşan bir bütün ve sadece bilim ve edebiyatı değil, aynı zamanda yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer yargılarını, geleneklerini ve inançlarını da kapsayan bir olgudur.” şeklini almaktadır.¹⁹

Ülkemizde ise, kültür kavramını ilk ele alan düşünürümüz Ziya Gökalp’tır. Gökalp, kültür kavramını ele aldığı eserlerinde, kültür ve medeniyet kavramlarını ayrı ayrı

¹⁵ Ozan FİKRETOĞLU, *Toplumsal Psikoloji Perspektifinde Kültür ve Kültür Değerleri*, KKTC MEB Yayınları, Lefkoşe, 1989, s. 5-8

¹⁶ Mehmet D. DOĞAN, *Kültürel Savaş ve Savaş Kültürü*, Nehir Yayınları, İstanbul, 1992, s.20

¹⁷ Doğan, a.g.e., s. 21

¹⁸ Bekir KOCADAŞ, *Kültür ve Medya*, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, ISSN: 1303-5134, s. 2-4

¹⁹ Esin Sultan OĞUZ, *Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı*, Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:28, Sayı:2, 2011, s. 128

değerlendirmekte, bu iki kavramın farklılıklarını ortaya koymaktadır. Kültür kavramını “hars” olarak niteleyen Gökalp, her kavmin bir hars’a sahip olduğunu ve bu hars’ların, diğerleriyle etkileşime geçerek bir medeniyet oluşturduğunu savunmaktadır. Düşünür, bu duruma örnek olarak da Avrupa’nın sosyolojik yapısını vermektedir. Alman kültürü, İngiliz Kültürü, Fransız kültürü vb. olarak ayrılan kültürel yapılanma, beraber değerlendirildiğinde Batı Medeniyeti olarak kaynaklarda belirtilir. Bu da bizlere, farklı kültür yapılanmalarının birbirleriyle etkileşim haline geçerek bir medeniyet oluşturduğunu gösterir.²⁰ Richard Thurnwald’da, Gökalp’ın düşüncelerini destekler biçimde kültür ve medeniyet kavramlarının ayrıldığını belirtir. Thurnwald’a göre medeniyet ya da uygarlık, teknik donanım ve bilgi iken, kültür, bir insan topluluğundaki sosyal ilişkilerin yapısı, zihniyet ve değerlerdir. Kültür, toplumun yaşama ve değerlendirme tarzıdır.²¹

Ülkemizde, kültür kavramının kapsam ve derinliğini açıklamakta yapı taşı vazifesi gören “*İnsan ve Kültür*” adlı eserinde Bozkurt Güvenç, kültürün sınırsız bir yapıya sahip olabileceğini belirterek, kültür kavramının kapsamının bir ülkenin coğrafi sınırlarıyla bağdaştırılamayacağını, birçok ülkeyi kapsayabileceğini savunur. Aynı zamanda, bir ülke içerisindeki üst kültür yapılanmasından ziyade, bu yapılanmanın altında onlarca alt kültürün barınabileceğini belirtir. Güvenç’e göre kültürün kapsam ve derinliği, “nasıl ki bir harita, bölgenin kendisi değil de onun küçük ve soyut bir modeli ise, kültür kavramı da toplumsal yapı ve kurumların kendisi değil, kavramsal ve soyut bir modelidir.” şeklinde açıklamaktadır.²²

Özer Ozankaya, “*Ulusal Toplumun ve Ulusal Kültürün Kurucu Öğeleri*” isimli değerlendirmesinde, kültür ve uygarlık kavramlarının aynı şeyi anlattığını savunarak, kültür olgusunu, maddi kültür ve manevi kültür olarak iki kısma ayırır. Ozankaya’ya göre kültür, bir insan topluluğunun, doğal ve toplumsal çevresiyle etkileşim süreci içinde ürettiği maddi ve manevi öğelerin toplam birleşimine denir. Ayrımını yapmış olduğu kültür tanımlaması içerisinde maddi kültürü, bir toplumun belli bir dönemdeki uygulamalı(teknolojik) ilerlemesini, üretim ve uygulamadaki deneyim, beceri ve yeteneklerin yansıması olarak açıklar. Manevi kültür ise, açıklanmış olan maddi kültür ile

²⁰ Ziya GÖKALP, *Türkçülüğün Esasları*, İnkılap Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, 1987, s. 25-26

²¹ Kocadaş, a.g.m., s. 2-4

²² Bozkurt GÜVENÇ, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 9. Baskı, 2002, s. 100-110

etkileşim içinde biçimlenen düşünceler, değer ölçüleri, davranış kuralları, gelenek-görenekler, dinsel, siyasal ve felsefi inançlardan oluşan uyumlu bütünlüktür.²³

Savaş ve kültür kavramlarını kısa bir biçimde teker teker inceledikten sonra yapılması gereken, günümüze değin yapılmış olan kültür tanımlamalarının, savaş olgusunu ne kadar etkilediğini ve “Savaş Kültürü” adında bir araştırma alanını nasıl ve neye dayanarak oluşturduğunu açıklamak olacaktır.

İlk olarak Habil ve Kabil arasında yaşanan ve kardeşlerden birinin ölümüyle sonuçlanan savaş ve çatışma halinin, asırlar geçtikçe bireysel çatışmalardan toplumsal çatışmalara doğru evrim geçirdiği görülmektedir. Bu dönem sonrası gelişen toplumsal yapılanmalar da, dünya üzerindeki çatışma ortamlarında bir diğer yapıya üstün gelmek amacıyla çeşitli yenilikler geliştirmiş, sahip oldukları kültürleri savaş alanlarında yansıtmışlardır.

John Keegan’ın “*Savaş Sanatı Tarihi*” isimli kült eserinde de bahsettiği üzere, resmi olarak savaşların başlaması yazılı tarihe dayansa da, milattan önceki dönemde de Mezopotamya uygarlıkları arasında çeşitli savaş ve çatışmalar yaşandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, savaş kültürü ve savaş şeklinin, dünyanın değişik konumlarındaki topluluk örneklerini alarak değişiklik gösterdiğini kitabında belirten Keegan, bir taraftan Pasifik Okyanusu’nun güneyinde yer alan Paskalya Adası’nı ve Polinezya kültürünü ele alırken, diğer taraftan bir Mezopotamya uygarlığı olan Memluklar’ın kültürlerinin savaşa yaklaşımını okuyucuya sunmaktadır. Kültürleri gereği, insan öldürmenin ayıplandığı, bu nedenle de kabileler arası savaşlarda ölüm ve yaralanmaların çok az görüldüğü Zulular’a diğer bir ismi ile Nguni’lere de kitabında yer veren Keegan, toplum içerisinde yaşanan lider değişiminin, bir toplumun savaş ve savaşma kültürüne ne derece olumsuz etkisi olduğunu da gözler önüne sermektedir.²⁴

Savaş kültürü kavramını açıklarken, yine bu olgunun sadece toplumların askeri imkân ve kabiliyetlerinden ibaret olduğunu düşünmek yanlış olacaktır. Çalışmanın, geçmiş kısımlarında da belirtildiği üzere, kültür kavramı eğer bireylerin, milletlerin elde ettiği bilgi ve birikimlerini geçmişiyle bağdaştırarak bir ilişki kurma eylemi ise, bu milletlerin savaş öncesi, savaş sırası veyahut savaş sonrasında sergiledikleri politik ve askeri uygulamalar da kendi kültürleri ile bağlantılı olacaktır. Milletler veyahut toplulukların, dahil oldukları

²³ Özer OZANKAYA, *Ulusal Toplumun ve Ulusal Kültürün Kurucu Ögeleri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1992, 3 (10), s. 213-225

²⁴ John KEEGAN, *Savaş Sanatı Tarihi*, (çev.) Füsün Doruker, Sabah Kitapları, Gençlik Yayınları A.Ş., İstanbul, 1995, s. 47-82

savaş ve çatışma sahnelerinde kendi kültürlerine ait gerek araç-gereç, gerek bilgi, birikim, tutum ve davranışlarını da sergilediklerini görmek mümkündür. Bu hususta verilmesi elzem olan örnek, yine Keegan'ın eserinde belirtilmiş olan Memluklar örneğiyle doğrudan bağlantılıdır. Barut ve ateşin kullanımı konusunda çekingen kalınması, devlet yönetiminde söz sahibi olan zümrenin (Köle Asker-Kölemen grubu) savaş ve çatışma hususunda deneyimsizliği, bölgesel uluslararası sistem içerisindeki askeri imkân ve kabiliyetlere uzak kalmanın getirdiği sonuçlar; genel olarak bakıldığında “Memluk Savaş Kültürü”ndeki eksiklikler, bu milletin de tarih sahnesinden silinmesine sebebiyet vermektedir.²⁵

Nermin Erdentuğ, 1981 yılında kaleme almış olduğu “*Kültür Nedir?*” isimli yazısında şu ifadelerle yer vermektedir: “Kültür, insanı hayvandan ayıran, sadece insana has olan bir özelliktir. Kültür, insanlar tarafından paylaşılan ve gelecek nesillere aktarılan bir semboller bütünüdür. Hayvanların kültürü yoktur; bu yüzden ilkçağ döneminde de kuş aynı yuvayı yapmakta, arı, bal ve peteğini günümüzde yaptığı gibi yapmaktadır. Oysa insan, ilk çağda mağara ve ağaç kovuklarında yaşarken, bugün sağlıklı ve modern meskenler yapabilecek duruma gelmiş, her geçen gün de koşullarını daha iyiye götürebilmiştir. İşte, kültür denen şey budur.”²⁶

Savaş kültürü olgusu da, Erdentuğ'un yaptığı kültür tanımına uygun olarak gün geçtikçe değişime uğramaktadır. İlk çağ döneminde neredeyse bütün uygarlıkların kullanmış olduğu ilkel mızraklar, günümüzde kıtalararası füze sistemlerine dönüşmektedir. Bu da, uygarlıklar arasında gerçekleşen “kültürel etkileşimin” sadece maneviyat, örf, adet ve gelenekler, tutum ve davranışlar olmadığını bize kanıtlar niteliktedir. Toplumlar arasında değişik kültür etkileşimlerinin yanı sıra, savaşçılık genlerinin de daha sonraki nesillere intikal ettiğinin bilimsel olarak kanıtlandığı günümüz dünyasında, savaş kültürü olgusunun tek bir millet tarafından ortaya çıkarılan, geliştirilen ve gün geçtikçe de bu gelişimin devam ettirildiği bir olgu olduğunu düşünmek de bir hayli yanlış olacaktır.

Martin van Creveld ise, *The Culture of War* isimli kitabında savaş kültürüne dair yapılacak araştırmaların tek bir etkene bağlı olmayıp; bütüncül bir şekilde değerlendirilmesi gerekliliğini öngörmektedir. Kuramsal olarak savaşı, çok acımasızca bir grup insanın faaliyetine hizmet etmeyi amaçlayan, bir toplumun, kendisine karşı olanları öldürmek, yaralamak veya güçsüz düşürmeye yönelik bir araç olarak gören Creveld, söz

²⁵ Keegan, a.g.e., s. 60-73

²⁶ Nermin ERDENTUĞ, *Kültür Nedir?*, Milli Kültür Dergisi, 3(6), Kasım 1981, s. 35; Alıntı yapılan yer, İbrahim Arslanoğlu, *Kültür ve Medeniyet Kavramları*.

konusu aracın da tüm tarih boyunca çeşitli toplulukların kültürüne bağlı olarak değiştiğini belirtmektedir. Örnek olarak verdiği Japon Samurayları'nda, Ortaçağ Avrupa'sında ya da Homeros'un Yunanistan'ında söz konusu savaş kültürü olgusunun oldukça yüksek bir statüye tekabül ettiğini belirten Creveld, savaş kültürü olgusuna zaman zaman karşıt görüş sunulduğunu da açıklamaktadır.²⁷

Bu görüş ve düşüncelerin ışığında, dünya sistemi var olduğundan beri ve üzerinde topluluklar yaşayıp, bu toplulukların da birbirleri ile iletişim hali içerisinde olduğu düşünüldüğünde; “Savaş kültürü, nasıl oluştu ve nasıl gelişti?” sorusuna verilebilecek yanıtlar açıktır. Her ne kadar, savaş kültürü olgusu belirli kültürlerle ve topluluklara ait kılınmaya çalışılıyor olsa da; savaş kültürünün oluşmasında bütün uygarlıkların payı olduğu aşikârdır.²⁸ Türklerin, atları evcilleştirmesi; Makedonların, atlı süvarileri piyadelerle birleştirip organize bir ordu kurması; Romalıların mancınık sistemini icat etmeleri ve kale kuşatmalarında üstünlük sağlamaları ve bunun gibi daha birçok örnek, dünya sistemi üzerinde gelişen ve günümüzde de gelişmeye devam eden “Savaş Kültürü” olgusunun, sadece bir uygarlığa ait olmadığını kanıtlar biçimde gözler önüne sermektedir.

Tabi ki savaş kültürünü oluşturan tek etken, uygarlıkların sahip oldukları askeri imkân ve kabiliyetler değildir. Bunun yanı sıra, uygarlıkların ekonomik yapıları, ideolojik yapıları, toplumsal yapıları, topluma liderlik eden bireyin kişisel özellikleri –kısaca lider profili- ve uygarlığın içerisinde bulunduğu dönem itibariyle var olan küresel siyasi dengeler de savaş kültürü olgusunun içeriğini dolduran etkenlerdir. Belirtilen bu farklı etkenlerden birinde dahi görülebilecek olağan dışı durumda, söz konusu uygarlığın veyahut topluluğun etkin bir savaş kültürüne sahip olması, olanaksız görülmektedir.

Çalışma içerisinde de, söz konusu bu farklı etkenler, dünya sistemi içerisinde var olmuş fakat günümüzde tarihin tozlu raflarında yerini almış toplulukların savaş kültürleri örnek gösterilerek açıklanacaktır. Temel olarak yapılacak olan kategorize etme işlemi, askeri imkân ve kabiliyetler; ekonomik yapı; toplumsal yapı ve sosyolojik etmenler; lider profili ve son olarak ideolojik yapı şeklinde olacaktır.

1.1. ASKERİ İMKAN VE KABİLİYETLER

Doğa, her varlığa kendisini korumak için gerekli araç ve gücü vermektedir. İlk insanlar da doğal olarak, bir arada yaşamak ve kendilerini dış güçlerden korumak amacıyla

²⁷ Martin van CREVELD, *The Culture of War*, Ballantine Books, Presidio Press, New York, 2008, s. 11-16

²⁸ Alpar, a.g.e., s. 9-10

birlikte hareket etmek zorundadırlar. Var olan bu ortam içerisinde her insan topluluğu, kendisine özgü bir toplum duygusu geliştirmekte, kullandıkları hayvan postları veyahut tüyleri ile kendilerini diğer toplumlardan farklılaştırarak bir üstünlük sağladıklarını düşünmektedirler.²⁹ Kendilerini farklılaştırma çabasında olan söz konusu bu toplumlarda, diğerlerine karşı üstün gelme aşamasında kullanılan araç ve gereçler, toplumların oluşturduğu kendi savaş kültürlerinin askeri imkân ve kabiliyetlerinden ibarettir.

Askeri imkân denildiğinde akla ilk gelen, toplumların politika uygulaması ve hedeflerin gerçekleştirilmesi sürecinde sahip oldukları fiziksel güçtür. Tarihsel bir perspektiften bakıldığında, bu fiziksel gücün milattan önceki dönemde, mızrak, balta, yay-ok, kılıç gibi aletlerden oluştuğunu; günümüzde ise, mızrakların kıtalar arası füzelere, kılıçların, üstün teknolojiye sahip silahlara dönüştüğünü görmek mümkündür.

Tarihsel perspektif içerisinde, silahların ilk kullanılışı –İslami kaynaklara göre-Hazreti Âdem'e Allah tarafından gönderilen ok ve yaya dayanmaktadır.³⁰ Arkeolojik buluntular da, okçuluk tarihinin tarih öncesi döneme kadar uzandığı görüşünü desteklemektedir. Mağara resimlerinde, savaşan ve yırtıcı hayvanları avlayan okçuların tasvirlerine rastlanır.³¹ Bu bilginin dışında, yapılan bilimsel araştırmalar ve bu araştırmaların sonucunda, Doğu Afrika bölgesinde bulunan 3 milyon yıllık taş aletler, insanların ilk silahının taşlar olabileceği varsayımını güçlendirmektedir. Yine Afrika'da yapılan kazılarda bulunan el baltalarının bulunması, söz konusu bu varsayımı destekler niteliktedir.

Avcı ve toplayıcı biçimde yaşayan insanın taş ve mızrak kullanımından, ok ve yay kullanmaya geçmesi, toplulukların oluşturdukları savaş kültürü bakımından dikkate değer bir gelişimdir. Nitekim önceki dönemlerde mızrağı kullanan insan, ok ve yay kullanarak hedefe daha fazla atış yapabilme imkânına sahip olmaktadır. Bunun yanı sıra elde ettiği gizlenebilme avantajını da pozitif bir değer olarak savaş kültürü olgusuna eklemektedir. Ayrıca, okların kullanılmasıyla beraber insanlar, yakın savunma zorunluluğunu bir kenara bırakıp uzak mesafeden başka birine zarar verebilme gücünü elde etmiştir. Bu durum da, artık savaş ve çatışmaların daha organize bir biçim aldığını gözler önüne sermektedir.

²⁹ Alpar, a.g.e, s. 44

³⁰ Rifat GÜRGENDERELİ, *Bir Okçuluk Risalesi: Kavname*, Turkish Studies, vol. 10/8, 2015, s. 1316

³¹ Atilla BİR, Mustafa KAÇAR, Şinasi ACAR, *Türk Menzil Okçuluğu, Yay ve Okları*, Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi, vol. 8/1, 2006, s. 39

M.Ö. 4000’li yıllarda, bronz madeninin bulunması ve topluluklar tarafından işlenmeye başlanması, toplumların savaş kültürleri açısından büyük bir değişim geçirmesine sebebiyet vermiştir. Sert bir metal olan bronz, daha keskin kenarlı, öldürücü silahlar yapılma imkânını ortaya çıkaracak; savaş ve çatışmalardaki yıkıcılığı arttırıcı bir etken olarak, savaş kültürüne katkıda bulunacaktır.³²

“Tarih öncesi dönem” olarak atfedilen yazının icadından önceki dönem, takribi olarak M.Ö. 3000’li yıllara tekabül etmektedir. Yukarıda belirtilmiş olan gelişmeler de, söz konusu olan tarih öncesi dönemden kalan arkeolojik buluntular kapsamı içerisindedir. Nitekim bulgular arasında olan baltalar, el yapımı silahlar ve parçalanmış kafatasları, dünya üzerinde insan hayatının başlangıcından beri toplumların bir savaşıma güdüsü içerisinde olduğu ve bu güdünün de çeşitli araç gereçler vasıtasıyla savaş kültürünü oluşturduğu kanısını güçlendirmektedir.³³ Her ne kadar bulgular ışığında söz konusu düşünceler temel buluyor olsa da, yazı icat edilmemiş olduğundan, savaş olgusunun toplumların içerisinde ne derece yer bulduğunu belirtmek zor olacaktır. Keegan’ın da *Savaş Sanatı Tarihi* isimli kitabında belirttiği üzere, savaşların başlangıcı yazılı tarihle birliktedir fakat tarih öncesi dönem de görmezden gelinemez.³⁴

Yazılı tarihin başlangıcında öncü olan, yazının mucidi Sümer uygarlığı içerisinde M.Ö. 2700’lü yıllarda organize bir ordu yapısı olduğu görülmektedir. Sümerlerde görülen bu ordu, sosyal yapının içerisinde vazgeçilmez bir parça olarak görülen ordunun ilk temsilcisidir ve o günden itibaren ordular, dünya üzerinde ilelebet var olacaktır.³⁵ Aynı şekilde, yaklaşık aynı dönemlerde yaşamış olan Mısırlıların da düzenli bir orduya sahip olduğu bilinmektedir.³⁶

Yıllar geçtikçe askeri imkân ve kabiliyetlerin çeşitlendiği, Sümer uygarlığının son bulmasından sonraki dönemde ortaya çıkan yeni uygarlıkların savaş kültürlerinin oluşumunda görülebilmektedir. Örneğin, tarihte ilk süvari birliğini oluşturan Asurluların, dönemin en gelişmiş ve organize birliğini kurup, bu disiplinli ve güçlü ordu sayesinde Mısır’dan Karadeniz kıyılarına kadar uzanan bir toprak parçasının hâkimiyetinin elinde olduğu, eski kaynaklarda belirtilmektedir. Bunun yanı sıra Türkler ve Persler’e benzer

³² Erich FROMM, *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*, (çev.) Şükrü Alpagut, Payel Yayınevi, 2.Basım, İstanbul, 1995, s. 216 (II)

³³ Fikretoğlu, a.g.e., s. 52-54

³⁴ Keegan, a.g.e.

³⁵ Richard A. GABRIEL, Karen S. METZ, *A Short History Of War: The Evolution of Warfare and Weapons*, Professional Readings in Military Strategy, No.5, Pennsylvania, 1992, s. 5-8

³⁶ Yalçınkaya, a.g.e. s. 148-149 (I)

şekilde “onlu sistemi” orduya monte etmeleri, savaş konusunda Asurluları bir adım öteye taşıyan bir başka etkidir.³⁷

Askeri imkân ve kabiliyetlerin çeşitlenmesi hususunda dikkat çeken bir başka etken ise, demir madeninin bulunmasıdır. Var olan savaş kültürü olgusunun daha da gelişmesini sağlayıp, bu önemli değişime ayak uyduramayan toplulukların tarih sahnesinden birer birer silindiği bir buluş olan demiri ilk bulan ve işleyen uygarlık olan Hititler, söz konusu maden vasıtasıyla yaptıkları silah ve benzeri askeri ekipmanlar ile rakiplerine karşı belirgin bir üstünlük sağlamışlardır.³⁸

Tarihi günümüze doğru getirdikçe, savaş kültürüne etki eden askeri imkân ve kabiliyetlerin daha da çeşitlendiğini görmek mümkündür. Farklı uygarlıklar tarafından, karışık topluma üstün gelebilmek amacıyla icat edilmiş yeni savaş ekipmanları ve bu ekipmanlar doğrultusunda geliştirilen yeni savaş stratejilerinin, farklı toplumlar çerçevesinde ‘savaş kültürü etkileşimi’ oluşturduğu gözle görülür bir gerçektir.

Milattan önceki dönem içerisinde atın evcilleştirilmesi ve evcilleştirilen atın savaş arabalarında kullanılmaya başlanması savaş kültürü açısından önemli bir gelişim iken, yine bu savaş arabalarının, engebeli arazilerde avantajdan çok dezavantaj yarattığının görülmesi ve yavaş yavaş tarih sahnesinde yok olması da savaş kültürü açısından önemli bir gelişimdir.³⁹

Günümüz tarihine yaklaşıp Orta Çağ dönemine gelindiğinde, savaşlar ve düşmanlıkların uzun sürdüğü fakat buna nazaran çarpışma ve kayıpların az olduğu, kaynaklarda belirtilmektedir. Bunun nedeni ise, savaşın hala ilkelik barındırıyor olmasıdır. Savaşın ilkelliğini ve yaşanan kayıpların azlığını bir anda ortadan kaldıran askeri gelişim, barutun kullanılmaya başlanmasıdır. Barutun keşfi ve Sultan II. Mehmet tarafından İstanbul’un fethinde önemli rol oynayan toplarda kullanılmasının, savaşın çehresini tamamen değiştirdiği; savaş kültürü olgusunun yepyeni bir mizaca bürünmesine yol açtığı görülmektedir.⁴⁰ Nitekim bu önemli gelişim, dönem içerisinde var olan devletlerin veyahut toplulukların savaş kültürlerinde büyük bir değişime sebebiyet vermekte ve söz konusu bu değişime ayak uyduramayan toplumların birer birer tarih sahnesinden yok oluşlarını bizlere göstermektedir.

³⁷ Alpar, a.g.e., s. 58-62

³⁸ Clive PONTING, *Dünya Tarihi*, (çev.) Eşref Bengi Özbilen, Alfa Yayınları, 1. Basım, İstanbul, Mayıs 2011, s. 146

³⁹ Alpar, a.g.e., s. 74

⁴⁰ Yalçınkaya, a.g.e., s. 155 (I)

Yazılı tarihin başlangıcından günümüze değin olan yaklaşık 5000 yıllık süreçte, bronz kullanımı, demir madeninin işlenip savaş sahnesine çıkarılması, atların evcilleştirilmesi ve savaş arabalarının icadı, düzenli orduların kurulması, topluluklar tarafından yeni savaş taktik ve stratejilerinin geliştirilmesi, barutun kullanımı gibi askeri etkenlerin dışında, savaş kültürü olgusunu değişime uğratan veyahut geliştiren nice askeri yenilik vardır. Takdir edilmesi gerekir ki, tarihin başlangıcından günümüze değin olan süreç içerisinde toplulukların sahip oldukları savaş kültürü olgusunu etkileyen, değiştiren bütün askeri gelişmeleri inceleyip, kısım içerisine dahil etmemiz mümkün değildir. Kısım içerisinde okuyucuya sunulmak istenen, “Mızrak kullanan ilk insanlar, nasıl günümüzde kıt’alar arası füze kullanmaya başladı?” sorusuna cevap bulabileceği bakış açısını oluşturmaktır.

Yazılı tarihin başlangıcından sonraki dönem içerisinde, silah ve teknolojiye sahip olan toplumların, söz konusu bu üstünlüklerine –nüfus anlamında- bir de sayısal üstünlük eklediklerinde, karşıt toplumlara üstünlük sağladığı görülebilmektedir. Ancak daha sonraki dönem devlet oluşumlarında, askeri imkânları doğru kullanabilen veya hedefe doğru şekilde yönlendirebilen lider faktörü ve devletlerin topluma aşladığı savaşma güdüsü, vatanseverlik olgusu da yadsınamaz bir gerçeklik olarak ortaya çıkacaktır.⁴¹

1.2. EKONOMİK YAPI

Ekonominin genel olarak tanımına bakıldığında, insanların yaşayabilmek için üretmek, ürettiklerini bölüşme biçimlerinin ve bu faaliyetlerden doğan ilişkilerinin bütününe verilen isim olduğu görülmektedir. Kısım başlığında da belirttiğimiz üzere ekonomik yapı ise, bu faaliyetlerden doğan ilişkiler bütünlüğünün neye dayalı bir üretim-tüketim skalası üzerinde oluştuğudur.

Kendi içerisinde çeşitli tanımlamalara ayrılan ekonomi kavramı, savaş kavramıyla ilişkilendirildiğinde ortaya “*savaş ekonomisi*” adı altında yeni bir araştırma alanı çıkar ki; toplumların savaş kültürlerinin oluşumunda ekonomik yapının etkisi ve savaş ekonomisi kuramları arasında çok ince, deyim yerindeyse pamuk ipliğine bağlı bir ayrım vardır. Bu ayrımın daha net anlaşılabilmesi için öncelikle ‘savaş ekonomisi’ kavramı hakkında bilgilendirme yapmak, söz konusu bu kısmın hedefe ulaşmasında daha garantili bir yol olacaktır.

⁴¹ Jared DİAMOND, *Tüfek, Mikrop ve Çelik*, (çev.) Ülker İnce, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Kasım 2010, Ankara, s. 377

Yukarıda da belirtildiği üzere, insanların yaşayabilmek üzere üretmek, ürettiklerini bölüşme biçim ve faaliyetlerinden doğan ilişkilerin bütününe verilen ismin ekonomi olması, bu kavramı sosyal bir bilim alanı çerçevesine yerleştirirken; savaş ekonomisi kavramı, savaşın nedenleri ve nasıl önlenebileceği, savaşın finansmanı, savaş sonrası yeniden inşa sürecinin nasıl şekillendirileceği konularını göz önüne alarak pozitif bir bilim alanı statüsünü kazanmaktadır. Bu çerçevede bakıldığında savaş ekonomisi kavramını, bir ekonominin sahip olduğu kaynakların savaşı önleme veyahut var olan savaşı sürdürme, savaş sonrası olası tahribatı gidermek üzere yönlendirilmesi olarak tanımlayabiliriz. Bu tanıma göre savaş ekonomisi, iktisat kuramının temel sorunsalı olan “*Ne üretelim?*” sorusuna verilen cevabın, “*Savaşın gerektirdiği mal ve hizmetleri üretelim.*” olduğu bir çalışma alanıdır.⁴²

Mantıksal olarak bakıldığında, savaş ekonomisi kavramının son yüzyıllarda ortaya çıktığı söylenebilir. Uluslararası ekonomik sistemin kapitalleşme aşamasına girmesi ve kapitalleşen devletlerin savaşa bağımlı hale gelerek, var olan ekonomik kaynaklarını daha da arttırmak amacı ile giriştikleri askeri-teknolojik yatırımları, buna bağlı olarak da savaşların daha kompleks ve tahribatının daha yüksek olmasıyla beraber gelişen savaş ekonomisi kuramı, hayatımızdaki etkisini gün geçtikçe daha net şekilde hissettirmektedir.

İlk çağlarda yaşayan ilkel kavimlerin temel gayesinin yaşamak olduğu ve ekonomik yapılarını geliştirme çabasında değil, yaşayabilme gayesinde oldukları göz önüne alındığında yukarıda belirtilmiş olan mantıksal çerçeve daha da netleşmektedir. Ekonomik çıkarların gözetilmeye başlandığı Mısır, Roma, Hitit uygarlıkları gibi uygarlık dönemlerinde devletlerin, alabildiğine yayılmanın yanı sıra ekonomik çıkarları da göz önünde bulundurarak, kazandıkları toprakların zenginliklerini kullanmaya başladıkları görülmektedir.

Savaşın, ekonomik güce bağımlı hale gelmesiyle başlayan savaş ekonomisinin gelişim ve değişim süreci, 18. Y.Y.’da gerçekleşen sanayi devrimi ile yeni bir boyut kazanmaktadır. 19. Y.Y.’ı bir birikim evresi olarak geçiren savaş ekonomisi, asıl patlamasını 20. Y.Y. içerisinde iki adet büyük çaplı dünya savaşıyla gerçekleştirmektedir.

⁴² Harun ÖZTÜRKLER, *Savaş Ekonomisi ve Ortadoğu’da Savaşın Ekonomisi I*, Ortadoğu Analiz, Mart-Nisan Cilt: 7, Sayı:67, s. 88

Ekonomi askerileşmekte ve devletlerin askeri ekonomiye verdiği önem yıllar geçtikçe yeni çatışma ve savaşlar oluşturmaktadır.⁴³

Sonuç olarak bakıldığında savaş ekonomisi, devletlerin ekonomik yapılarının veyahut yatırımlarının, baskın biçimde askerileşmesi ve savaş durumuna dayalı bir sisteme doğru yönlendirilmesinden ibarettir.

Ekonomi kavramının toplumların savaş kültürünün oluşumundaki etkisi ise çeşitli faktörlerle bağlantılı bir husustur. Toplumların yerleşik yaşama veyahut göçebe yaşama ait olduklarından, yaşadıkları coğrafi konum ve söz konusu bu coğrafi konumun getirisi olan doğal faktörlere kadar ayırım yapılabilen ekonomik husus, toplumun savaşa olan yatkınlığını bizlere gösterebilmektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere, dünya üzerinde var olan ilk insan topluluklarının temel gayesi yaşamaktır. Yaşamını sağlamak için, içerisinde bulunduğu doğa ve bu doğanın koşullarını kendi lehine çevirebilmek için çeşitli atılımlar yaptıkları görülmektedir. Sadece yaşam idame ettirmek uğruna avcılık ve toplayıcılık ile başlayan süreç, yerleşik hayata geçilmesiyle beraber üretim yapılmasına, yapılan üretimin korunması amacıyla silahlanmaya, silahlanma dönemi sonrasında da daha fazla kaynak elde etme arzusuyla beraber farklı toplulukların karşı karşıya gelmesi olarak devam etmektedir.

John Zerzan'ın, "*Gelecekteki İlk*" adlı eserinde belirttiği bu süreçler topluluğu; 10.000 yıl öncesine dayanan çiftçiliğin gelişimi ve bu gelişimin getirisi olan kontrol isteğinin yoğunlaşmaya yol açmasıyla başlamaktadır. Yüksek derecede iş bölümünü etkin kılan tarımsal faaliyetler, toplumsal hiyerarşinin temellerini atar niteliktedir ve bu gelişim de toplumsal çatışmaların fitilini ateşlemektedir. Toplum içerisinde oluşan sınıflar, eşitsizlik ve cinsiyetçilik, ağır çalışma koşulları, söz konusu bu gelişimin doğal sonuçlarından sadece birkaçıdır.⁴⁴ Buna karşılık, yine aynı eserde sözü geçen Rohrllich-Leavitt, avcı ve toplayıcıların, elde edilen verilere bakıldığında genelde bölgeci olmadıklarını ve çift-yerli olduklarını; grup içi saldırganlığı ve rekabeti reddettiklerini; yaşam kaynaklarını serbestçe paylaştıklarını; grup işbirliği anlamında eşitlikçi ve özerk bir yapıya sahip olduklarını söylemektedir.⁴⁵ Aynı eser içerisinde, iki karşıt durumun analizinden çıkan sonuç, tarım toplumlarında ortaya çıkan hiyerarşi ve bunun meydana

⁴³ Seyhan ERDOĞDU, *Savaş ve Askeri Ekonomi*, Türk Tabipleri Derneği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, Mart 2006, s. 2

⁴⁴ John ZERZAN, *Gelecekteki İlk*, (çev.) Cemal Atilla, Kaos Yayınları, 2. Baskı, 2012, s. 23-24

⁴⁵ Zerzan, a.g.e., s. 30

getirdiği eşitsizliğin çatışma çıkarması; diğer tarafta ise rekabet ve saldırganlığın engellenerek paylaşımcılık duygusunun geliştirilmesi sonucu, rasyonel faydanın eşit olarak toplum üyelerine paylaştırılmasıdır.

Ekonomi kavramının, savaş kültürü oluşturma hususundaki etkisi de burada ortaya çıkmaktadır. Yerleşik hayat ve göçebe hayat ayrımının oluşmaya başladığı dönem içerisinde, çatışma ve savaşların temel sebeplerinden birisi, elde edilecek ganimetlerdir.⁴⁶ Göçebe hayatı benimsemiş toplulukların, yerleşik hayata geçip; tarımsal faaliyetlere başlamış ve ürün almaya başlamış olanların mallarına göz dikmeleri sonucu ortaya çıkan savaşlarda saldırgan tutum benimseyenlerin, “Yaşamak için, işgal et.” mantığı çerçevesinde hareket ettiklerini, yerleşik hayatı benimseyen toplulukların ise, “Yaşamak için, savun.” mantığında hareket ettikleri görülmektedir. Nitekim Jacop Bronowski, “*İnsanın Yükselişi*” isimli eserinde “Çatışma, bundan 10.000 yıl önce buğday harmanını kaldıranların artı bir değer birikimi yaratmalarıyla başladı. Göçebeler, kendilerinin sağladığı bu birikime el koymak için çölden çıkıp geldiler. İşte savaşların kökeni budur!” diyerek, hem savaşların nedenine, hem de toplumların savaş kültürü oluşumunda yerleşik düzen ve göçebe düzen farklılıklarının getirdiği ekonomik koşullara ışık tutmaktadır.⁴⁷

Göçebe toplulukların savaş ve çatışmaya olan yatkınlıkları, Erich Fromm’un “*Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*” isimli eserinde belirttiği şiddet türleri vasıtası ile açıklanabilir. Fromm’a göre, yaşamı yok etmek ve üretimi engellemek için sadece şiddete başvurmak yeterli olabilir. Bu nedenle, yaşatamayan ve üretmeyen topluluklar, yaşatan ve üretenleri yok ederek, kendisinin dışlandığı dünyadan öç alma çabasına girebilir. Eserinde, ödünleyici şiddet olarak belirttiği söz konusu bu durum, yaşatamayanların, yok etme çabasına girişiminden ibarettir.⁴⁸ Savaş kültürüne etki eden ekonomik faktörü de bu hususla bağdaştıracak olursak, üretmeyen toplumların, üreten topluluklara karşı saldırgan bir tutum içerisine girerek, kaynaklara sahip olma arzusu sonucuna ulaşabiliriz.

Nitekim Moğol İmparatorluğu’nun, elinde bulunan muazzam güce rağmen göçebe yaşantısını idame ettirmesi ve yerleşik düzende rahat bir yaşam sürme arzusunda olmamaları, üretene karşı olan saldırgan tutumlarının yegâne sebebidir. Moğollara göre bir yeri ele geçirmekteki amaç, -çoğu göçebe toplulukta da görüldüğü üzere- elde edilecek

⁴⁶ Alpar, a.g.e., s. 28

⁴⁷ Jacop BRONOWSKİ, *İnsanlığın Yükselişi*, (çev.) Aykut Göker, Verso Yayınları, Ankara, 1987, s.

29

⁴⁸ Fromm, a.g.e., s. 25 (I)

ganimetlerdir.⁴⁹ Fethi planlanan ülkenin, fethetmeye değip değmeyeceği, fethedilecek kadar zengin olup olmadıkları, Moğolların ekonomik faktör temel alınarak girdikleri savaş ve çatışmaların temel sorunsalı halindedir.⁵⁰

Konu, yerleşik hayat ve yerleşik hayatın getirisi olan tarım ekonomisi olunca, akla gelecek ilk nokta Eriha'dır. Buğdayın, insanlar tarafından yetiştirilmeye başlanması ve ustalıklarla hasat edilmesi, Eriha'nın değişiminde ve gelişiminde rol alan en büyük faktördür. Başka bölgelerden buraya gelen insanlar, kısa zaman içerisinde diğer komşuları tarafından kıskanılır olmuşlar ve şehri korumak için surlar inşa etmek zorunda kalmışlardır.⁵¹ Önceki kısımlarda da belirtildiği üzere, yerleşik hayatın getirisi olarak karşımıza çıkan "Yaşamak için, savun!" mantıksal yaklaşımı, tamamen devreye sokulmuş vaziyettedir. Savaş kültürlerini doğrudan etkileyen bu ekonomik koşullar, toplumu saldırganlıktan ziyade savunma pozisyonunda olmaya itmekte ve bu zorunlu pozisyonun gereklerini yerine getirmeye zorlamaktadır.

Örnekler çoğaltılsa da sonuç olarak varılacak nokta, göçebe yaşamı benimsemiş toplulukların savaş kültürleri ekonomik unsurlarla bağdaştırıldığında, söz konusu toplulukların veyahut uygarlıkların daha saldırgan bir tutum içerisine girdikleri; yerleşik sisteme geçmiş olan toplulukların ise, önceliklerinin var olan kaynakları savunma güdüsüyle hareket ederek öncelikli olarak savunma, sonraki evre içerisinde kaynakları arttırmak amacıyla saldırganlaştıkları görülmektedir.

1.3. TOPLUMSAL YAPI VE SOSYOLOJİK ETMENLER

Toplum kavramı, "Aynı toprak parçası üzerinde, bir arada yaşayan ve temel çıkarlarını sağlamak amacıyla işbirliği yapan insanların tümü" olarak sözlüklerde yer almaktadır. Farklı bireylerin, belirli bir amaç çerçevesinde bir araya gelerek oluşturdukları toplumsal yapı olgusunu ve söz konusu bu olgunun savaş kültürüne etkisini açıklamadan önce, yapı içerisindeki bireylerin, savaş kültürüne etki eden saldırganlıklarının sebepleri genel olarak aydınlatılmalıdır. Zira toplumları oluşturan etken bireyler olduğundan, birey saldırganlığı, zamanla toplum saldırganlığına evrilecektir.

Birçok yerde, insanoğlu var olduğu sürece savaşların bitmeyeceği ve bunun sebebinin de insanoğlunun davranışları olduğu belirtilmektedir. Konuyu değerlendirenlere göre, bireyin doğasında bir saldırganlık bulunmaktadır ve bu saldırganlık makro seviyeye

⁴⁹ Alpar, a.g.e., s. 177

⁵⁰ Adam SMİTH, *Ulusların Zenginliği*, (çev.) Metin Saltoğlu, Palme Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 4

⁵¹ Bronowski, a.g.e., s. 51

ulaştığında toplumsal saldırganlığa dönüşmekte ve toplumsallaşmaktadır. Bu konuyu irdeleyen Thomas Hobbes, *Leviathan* isimli eserinde insanoğlunun her daim bir savaş içerisinde olduğunu ve bu durumun da insanın doğasından kaynaklandığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra St. Augustine' in konu hakkındaki görüşü de Hobbes' un bu görüşü ile paraleldir.⁵² Birey saldırganlığını, içgüdüselci görüş vasıtası ile açıklayan Konrad Lorenz, saldırganlığı esas olarak dış uyaranlara karşı bir tepki olarak değil, insanın içinde gömülü olan ve serbest kalmaya çalışan, dış dürtülerin yeterli olup olmamasına bakmaksızın anlatımını bulacak olan bir uyarılma olarak tanımlamaktadır. Hayvan davranışları üzerine çalışan etoloji bilim dalının mensuplarından biri olan Lorenz, saldırganlığı ancak aynı türler arasında gerçekleşen çatışmaları tanımlamak için kullanmaktadır.⁵³ Lorenz ve onun gibi düşünen diğer etologlar her ne kadar birey saldırganlığının içgüdüsel bir davranış olduğunu savunsalar da, artık günümüzde saldırganlık bir içgüdü olarak kabul görmemektedir.⁵⁴

Bu içgüdüselci saldırganlık görüşüne anti-tez olarak ortaya atılan öğrenilmiş saldırganlık olgusunu açıklayan antropolog ve davranış psikologları, birey saldırganlığının biyolojik olarak değil, kültürel olarak belirlendiğini savunmaktadırlar. İlk insanın barışçıl bir canlı olduğunu, doğal olarak saldırganlığı dışlama eğiliminde hareket ettiğini ve söz konusu saldırganlığı sosyal evrim vasıtasıyla öğrendiğini belirtmektedirler. İnsanın, doğal halindeyken saldırgan olmadığını belirtmenin yanı sıra sosyal ve kültürel gelişim, değişim gösterdikten sonra saldırgan hale geldiğini deklare etmektedirler. Nitekim insanın doğasında savaşma arzu ve isteğinin olduğunu söylemek, insanın hiçbir yerde ve hiçbir zaman savaşı engelleyemeyeceği gerçeğiyle beraber, hiçbir durumda barış ortamının sağlanamayacağı görüşünü destekler. Görüşün çürütülmesi de bu noktada gerçekleşmektedir. Farklı zamanlarda ve farklı coğrafyalarda oluşan barış ortamı, öncelikle birey saldırganlığı olmak üzere makro düzeyde toplum saldırganlığının öğrenilmiş bir olgu olduğunu daha gerçekçi hale getirmektedir.⁵⁵

İlkel zamanlarda toplumsal yapının savaş kültürüne olan etkisini, farklı bireylerin aynı amaç uğrunda birleşmesiyle oluşan avcı ve toplayıcı toplumlarda görebilmek mümkündür. Avcı ve toplayıcı toplumlar içerisindeki doğum-ölüm orantısı ve nüfus yapılanması, nüfusun bir başka kısmının sadece toprak elde etmek amacıyla başkalarıyla

⁵² Yalçınkaya, a.g.e., s. 74-75 (I)

⁵³ Konrad LORENZ, *On Aggression*, Bantam Books, New York, 1966.

⁵⁴ Yalçınkaya, a.g.e., s. 78 (I)

⁵⁵ Yalçınkaya, a.g.e., s. 80-83 (I)

savaşmasına seyrek de olsa neden olmaktadır. Böyle bir durum meydana gelse bile, kanlı savaşlara yol açmamaktadır. Dönemsel bazda bakıldığında topluluklar arasındaki savaş ve çatışma durumu, diğerinden daha güçlü veyahut daha kalabalık olan grubun herhangi bir savaş olmaksızın diğeri üzerinde egemenlik sağladığı gerçeğini göstermektedir. Bunun yanı sıra, toplumlar içerisinde yağmacılık vasıtasıyla elde edilecek herhangi bir sermaye birikimi veya değerli mal olarak kullanılabilen maddi imkânlar olmadığından, topluluklar arası savaş ve çatışma durumu seyreklik göstermektedir.⁵⁶

Bu noktada belirtilmesi elzem olan şey, H. H. Turney-High ve Quincy Wright'ın, ilkel toplumlardaki savaş kültürüne açıklık getirdikleri görüşleridir. Turney-High'a göre, ilkel toplulukların çoğu, savaş yeteneğine sahip değildir; çünkü savaş çok gelişkin bir kavramlaştırma düzeyi gerektirir. Söz konusu ilkel toplumların yapısı, bir komşuyu yenmek ya da toprağını ele geçirmek üzere tasarlanmamıştır ve bu yüzden ki o belirtilen dönem içerisinde gerçekleşen topluluklar arası çatışmaların çoğu kör dövüşüne benzer; kesinlikle savaş değildir. İlkel toplumların toplumsal yapısı ve buna uygun geliştirdikleri savaş kültürü, fetih yoluyla başka bir toprak parçasını ele geçirecek örgütlenmeye sahip değildir. Quincy Wright ise toplumları savaş severlikleri kapsamında değerlendirmeye almakta, yiyecek toplayıcıların, düşük düzey avcılarının ve tarımcıların en az savaş sever topluluklar olduğunu belirtmektedir. Bunun aksine yüksek düzey avcılar ve tarımcıların ilk belirtilen topluluklardan daha savaş sever olduğunu belirtir. En savaş sever topluluk olarak da, en üst düzey tarımcıları ve çobanları göstermektedir. Wright'ın verilerine göre, toplum içerisinde uygarlık seviyesi arttıkça savaş ve çatışma olasılığı da doğru orantılı olarak artmaktadır.⁵⁷

Toplumsal yapının savaş kültürüne etkisi incelenirken, psikoloji biliminin etkisi yadsınamaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkacaktır. Söz konusu bilim dalı içerisinde öncelikli olarak birey psikolojisi, sonraki aşamada ise toplum psikolojisine etki eden “narsizm” olgusunun, ilkel topluluklardan günümüze değin olan süreçte ne denli büyük önem arz ettiğini belirtmek gerekmektedir. Sigmund Freud'un, kendisinin en önemli bulgusu olarak nitelendirdiği narsizm olgusu birey kapsamında bakıldığında cinsel enerji (libido) kavramı üzerine oturtulmaktadır. Buna göre narsist bireyler, sınırsız güce sahipmiş gibi davranabilir; sayısız adam öldürebilir ve hatta olmayacak şeyleri dahi ele geçirmek isteyebilirler. Kişi, tanrılaşmaya çalıştıkça, kendini diğer insanlardan soyutlar; bu

⁵⁶ Fromm, a.g.e., s. 191 (II)

⁵⁷ Fromm, a.g.e., s. 191-193 (II)

soyutlama onu daha korkak yapar, herkes onun düşmanı olur; bunların sonucunda doğan korkuyu yenebilmek için de gücünü, acımasızlığını ve narsizmini gün geçtikçe arttırır.⁵⁸

Söz konusu bu sapkınlık durumunun, narsist birey vasıtasıyla topluma enjekte edilmesi ile topluluk narsizmi ortaya çıkar ki; varlığını sürdürme amacı taşıyan örgütlü bir topluluk açısından, topluluk üyelerinin narsist enerjiyle yüklenmesi gerekmektedir. Topluluğun ayakta kalabilmesi için narsizm aşılması ile topluluğun üyeleri, kendi topluluklarının öteki topluluklardan daha erdemli, daha üstün olduğuna inandırılmalıdırlar. Ayrıca bir toplum, üyelerinin çoğunu ya da büyük bir kesimi yeteri kadar besleyemiyorsa, toplumsal huzursuzluğu önleyebilmek amacıyla hastalıklı bir narsizm aşılama zorundadır. Ekonomik ve kültürel açıdan yoksul olan insanlar, kendilerine aşılanan narsizm sayesinde, o toplumun bir üyesi olmaktan kıvanç duyacak ve bireysel sorunlarını arka plana atacaktır. Bu aşılamanın yakın tarihteki en önemli örneği, ırksal narsizmin ön planda olduğu Hitler Almanya'sı olarak gösterilebilir. Bireyin, yoksulluğunu ve kültürsüzlüğünü bir kenara bırakarak, kendisinin dünya üzerindeki en önemli birey olduğunu düşündürmek, hastalıklı bir narsizmin eseridir ve bu duygu bireyden topluma geçtiğinde dünya tarihinin en kanlı savaşına neden olduğu görülmektedir.⁵⁹ Dinsel, ulusal, ırksal, siyasal ve bunlar gibi birçok biçime giren topluluk narsizminin, Katoliklere karşı Protestanları; Almanlara karşı Fransızları; kara derililere karşı beyazları ve içerikleri ne olursa olsun, insanları karşı karşıya getirdiği; bunun sonucunda da ortaya bağınazlık ve yüksek derece yıkıcılığın çıktığı aşikârdır.

Bu kısma kadar açıklanmış olan bölüm göstermektedir ki, toplumsal yapı ve diğer sosyolojik etmenlerin savaş kültürüne katkısı öncelikle birey kavramı ile başlamaktadır. Bireyin saldırgan tutumunun içgüdüsel olarak hayat bulduğunu varsayanların yanı sıra, söz konusu bu saldırganlığın sonradan öğrenilmiş bir duygu olduğunu savunanlar arasında yaşanan çeşitli tartışmalar sonucu, birey saldırganlığının içgüdüsel olduğu tezi çürütülmekte; sonradan öğrenilmiş olduğu gösterilmektedir. Birey saldırganlığının, makro seviyeye ulaşarak toplumun içine yayılması ve psikolojik etkenlerle desteklenmesi sonucu toplumsal yapı olgusu, savaş kültürü kavramına da yeni bir bakış açısı kazandırmaktadır.

Dünya tarihi kapsamında bugüne kadar yaşayan toplulukların hepsinin, bir diğer topluluğa karşı saldırgan tutum sergilediğini söylemek yanlış olacaktır. Zira toplumların da çeşitleri bulunmaktadır. Erich Fromm, *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri* isimli eserinde bu

⁵⁸ Fromm, a.g.e., s. 39 (I)

⁵⁹ Fromm, a.g.e., s.48 (I)

konuyu açıklığa kavuşturmaktadır. Toplum tiplerini, toplumsal yapılarında barındırdıkları saldırganlık tutumlarına göre; yaşamı olumlayıcı toplumlar, yıkıcı olmayan fakat saldırgan toplumlar ve yıkıcı toplumlar olarak 3 kısma ayırmaktadır.

Yaşamı olumlayıcı olarak belirttiği toplumlarda, toplumun taşıdığı ölkü, görenekler ve sahip olduğu kurumların önemi, yaşamın bütün biçimleriyle korunmasına ve geliştirilmesine hizmet etmesi kuralına dayanır. Toplumunu oluşturan bireyler arasında düşmanlık, şiddet ya da zalimlik en alt seviyeyi teşkil ederken; katı bir cezalandırma sistemi bulunmamaktadır. Buna bağlı olarak, suç olgusu da yok denecek kadar azdır. Düşmanlık, şiddet veyahut zalimliğin barınmadığı bir yapı içerisinde savaş kurumunun bulunması da gerekmemektedir. Bu tip örgütlenme ve toplumsal yapıya sahip topluluklara örnek olarak Eskimolar ve Semanglar verilebilir. Fromm'a göre, yıkıcı olmayan fakat saldırgan olan toplumlar ile yaşamı olumlayıcı toplumlar arasındaki en belirgin fark; nezaket ve güven duygularının, bireyler arası ilişkilerde yerleşmiş olmasıdır. Yıkıcılık ve zalimlik olgusu, ilk açıklanan toplumdaki gibi en düşük seviyede hayat bulmaktadır. Fakat bireycilik, erkek saldırganlığı, görev başarma arzusu gibi etkenler, bu iki toplumu birbirlerinden ayırmaktadır.⁶⁰

Toplumsal yapının savaş kültürünü etkilediği görüşünü, Fromm'un düşünceleri ve son toplum tipi olan yıkıcı toplumlar konusuna ayrı bir paraf açarak, çeşitli örneklendirmeler vasıtasıyla güçlendirmek gerekmektedir.

Yıkıcı toplumların toplumsal yapıları, diğer iki gruptan keskin hatlarla ayrılmaktadır. Söz konusu bu yapının diğerlerinden ayrılan özellikleri, gerek kendi toplumları içerisinde, gerek başkalarına karşı bireyler arası şiddetin, yıkıcılığın, saldırganlık ve zalimliğin hat safhada olmasıdır. Savaştan zevk alma hususu, kötülük ve güvenilmezlikle birleştiğinde; sahip oldukları yaşam ortamı düşmanlık, gerilim ve korku ortamına dönüşmektedir. Bireyler arası çok büyük bir yarış ortamının olması, özel mülkiyet kavramının önemini arttırmakta, söz konusu bu yarış ortamı da bireylerin savaşçılık özelliklerini her daim diri tutma gerekliliğini içerisinde barındırmaktadır.⁶¹

Örneğin, Yunan Şehir Devletleri'nden birisi olan Sparta Krallığı, askerliği bir öncelik olarak toplumsal yapıya dikte etmektedir. Devletin ayakta kalması için, zayıf doğan erkek bebekler ölüme terk edilmekte; kalanlar ise yedi yaşından itibaren katı bir askeri eğitimden geçirilmektedir. Yedi yaşından itibaren devlet tarafından teslim alınan

⁶⁰ Fromm, a.g.e. s. 217 (II)

⁶¹ Fromm, a.g.e. s. 217-218 (II)

çocuk, korkusuz bir savaşçı olması için yetiştirilmektedir.⁶² Hemen hemen her toplumda, savaş kavramının yüceltilmesi olağan olarak görülmektedir fakat Sparta Krallığı içerisinde bu durum daha katıdır. Bekârların aşağılandığı, üç erkek çocuğu olan babaların askere alınmadığı fakat dört oğlu olanların devlete karşı tüm sorumluluklarından muaf tutulduğu; her şeyin savaşa göre düzenlendiği bir toplumsal yapıya sahip olan Sparta Krallığı, söz konusu durumu daha da ileri götürmektedir. Evlilik kurumu içerisinde koca, sırf daha sağlıklı çocuklar doğurması için, kendi karısının, kendisinden daha güçlü bir erkekten hamile kalmasını desteklemektedir. Evlilik kurumundaki bu değişik tutum, kendi menfaatlerinden çok toplum menfaatini ön planda tutmak olarak değerlendirilmektedir.⁶³

Her ne kadar Spartalılar kadar olmasa da, savaş olgusunun toplumsal yapı içerisinde temel yapı taşı olduğu bir diğer toplum, Türk toplumdur. Vurgulu bir askeri anlayış, üste kesin olarak itaat, savaşçılar arasında dayanışma olgusu ve ihanet edenlere karşı acımasız tutumları ile dünya tarihinde önemli bir yere sahiptirler. Türklerde savaşçılığa yapılan vurgu, toplumsal yapının her kademesinde kendini hissettirmekte, toplum içindeki bireyler, savaşçılıklarına göre toplumsal sınıflandırmalara tabi tutulmaktadırlar.⁶⁴ İskit toplumunun kadın bireyleri, savaşa katılabilmekte, orduya komuta edebilmekte ve hatta en az üç düşman öldürmedikçe evlenmemektedir.⁶⁵ Bir başka örnekte ise, Mete Han'ın eşlerinden Ulu Hatun'un, Çinlilerle yapılan savaşa katıldığı ve savaşın sonucunda önemli rol oynamış olduğu bilinmektedir.⁶⁶

Sonuç olarak toplumsal yapının savaş kültürü olgusuna etkisi, geçmiş dönemler içerisinde de, günümüzde de oldukça fazla önem arz etmektedir. Toplumu oluşturan bireylerin sahip oldukları saldırganlık hissi farklı psikolojik etmenlerle desteklendiğinde makro boyut kazanmakta; toplum saldırganlığına dönüşebilmektedir. Bu saldırganlığı besleyen birey, bazen bir toplum lideri, bazen sade ve vasıfsız toplum üyesi olabilmektedir. Dünya üzerinde gün geçtikçe daha çok artan toplumsal kutuplaşmaların devamlılığı, söz konusu toplumsal yapının ve sosyolojik etmenlerin savaş kültürüne etkisini arttırmaya devam edecektir.

⁶² Önder KAYA, *Avrupa Tarihi*, Timas Yayınları, İstanbul, 2013, s.21

⁶³ Alpar, a.g.e., s. 80-81

⁶⁴ Alpar, a.g.e., s. 85

⁶⁵ *Dünya Tarihi*, Alfa Yayınları, (çev.) Furkan Akderin, İstanbul, 2007, s. 47

⁶⁶ Arslan TEKİN, *Mete Han*, Kariyer Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 108

1.4. LİDER PROFİLİ

Savaş kültürü kapsamı içerisinde değerlendirildiğinde lider profili hususu, Geoffrey Blainey' in “*Savaşı anlamının en önemli ve hayati yolu, liderlerin taşıdıkları özgüveni anlamaktan geçer.*” sözü ile bağdaşmaktadır.⁶⁷ Blainey, bu düşüncesi vasıtasıyla dünya tarihi boyunca gelmiş geçmiş bütün savaşlardaki lider etkenini de önemli biçimde tasvir etmektedir. Savaş çalışmaları kapsamında özel konulardan biri olan lider profili, söz konusu çalışmalar içerisinde yeni yeni kendine yer buluyor olsa da, savaşın meydana gelmesindeki etkiler çerçevesinde politik psikoloji alanına da ışık olmaktadır. Klasik uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde birey düzeyi olarak da açıklaması yapılabilen lider profili hususu, çalışmaların çoğunda insan doğasının saldırganlığını temel almaktadır. Bu bağlamda gelişen politik psikoloji alanı, bu temele dayanarak söz konusu uluslararası ilişkilerde liderin önemini psikolojik bir zemine taşımaktadır.⁶⁸ Blainey'in de üzerinde durduğu gibi, liderin taşıdığı özgüveni ve buna bağlı olarak verdiği kararları analiz etmek için liderin içerisinde bulunduğu psikolojiye değinmek gerekmektedir.

Bireye, devletin yönetim erkinin başında bulunma yetkisi ve bunun getirisi olan halka karşı sorumlu olma hissi verilmesi -her ne kadar serbest hareket alanları olsa da- söz konusu bireyin insan doğasına sahip olduğu gerçeği değişmemektedir. Her birey, bu yetki ve sorumluluk kendisine verilmeden önce kültür, inanç ve toplumsal normlar üçgeninde yoğrulmakta ve bu söz konusu üçgenin etkilerini kararlarına yansıtmaktadır. Bu da liderin siyasal davranışını etkileyen psiko-politik bir zemin yaratmaktadır. Savaşın, öğrenilen bir davranış olduğu temel alındığında, bireylerin bu öğrenilmiş davranışı geliştirmelerinin, uygulamalarının veyahut uygulamaktan kaçınmalarının liderin psikolojik geçmişiyle ilintili olduğu ortadadır. Nitekim liderlerin davranışları farklılık gösterebilir.⁶⁹

Politik psikoloji kuramı devreye girmesi ve lider profili hususunu etkilemesi, Vamık D. Volkan'ın konu kapsamındaki değerlendirmelerinin göz önünde bulundurulmasını elzem kılmaktadır. Vamık Volkan, *Düşman ve Dostlara Sahip Olma İhtiyacı* isimli eserinde söz konusu hususa nitelikli şekilde değinmekte, bireyin dost ve düşmana sahip olma ihtiyacını, bireyin kişiliğinin oluşum dönemine kadar götürmektedir. Bireyin bebekliğinde oluşturduğu düşman algısının, yine aynı bireyin kendini tanımlama biçimi olarak şekillendirdiğini savunan Volkan, bu algının bireye çatışmacı bir kimlik

⁶⁷ Geoffrey BLAINEY, *Causes of War*, MacMillan Press, 3. Baskı, London, 1988, s. 35

⁶⁸ Öner AKGÜL, *Lider Analizi, Algılama ve Savaş Kuramları*, (Der.) Kamuran Reçber, Barış Özdal, Zeynep Özgenç, Prof. Dr. Mehmet Genç'e Armağan, Dora Yayınları, Nisan 2016, s. 518

⁶⁹ Akgül, a.g.m., s. 519

kazandırdığı görüşündedir. Volkan için önemli olan husus, bireyin, toplumsal girdilerle kendini şekillendiriyor olmasıdır. Bu şekillendirmeyi sağlayan etkenler ise seçilmiş travmalar ve seçilmiş övünçlerdir. Yunan halkı için İstanbul'un Türkler tarafından fethi, Yahudiler için Nazi soykırımı gibi bir ulusun kültürel hafızasında yer eden toplumsal travmalar, nesilden nesile aktararak bireylerin hafızalarında kendilerine yer bulmaktadırlar. Bu travmalar da yönetim erkine sahip bireylerin davranışlarını gözle görülür şekilde etkilemektedir. Yunan halkı için seçilmiş bir travma statüsünde olan İstanbul'un fethi, Çanakkale Savaşı veyahut Kurtuluş Savaşı da Türkler kapsamında değerlendirildiğinde seçilmiş övünçler olarak yer almaktadır. Seçilmiş travmaların liderlerin davranışını etkilediği ölçüde, seçilmiş övünçler de liderlerin davranışını etkileyebilmektedir.⁷⁰

Savaş kültürü hususunu etkileyen lider profili hususuna psikolojik temelden bakıldığında, çalışmamızın daha önceki kısımlarında da yer verdiğimiz Erich Fromm'un düşüncelerini paylaşmak, konu açısından olumlu bir etki bırakacaktır. Fromm, *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı* isimli eserinde, bireyi, sahip olduğu kişilik özellikleri kapsamında ikiye ayırmaktadır. Bunlardan biri ölümsever kişilik, diğeri ise yaşamsever kişiliktir. Fromm, sözcük olarak ölüleri sevmek anlamı taşıyan 'necrophilia' kavramına en belirgin örnek olarak Hitler'i vermektedir. Yok etmenin Hitler'i büyülediği ve ölüm kokusunun ona hoş bir koku olarak geldiğini belirtmektedir. Nitekim ölümsever kişiliğe sahip olan bireyler geçmişte yaşamayı tercih ederler; iç dünyaları duygusal, soğuk, herkesten uzak, düşünülenin aksine yasaya ve düzene tutkun insanlardır. Ölümsever önderlerin toplum kapsamında etkili olmaları, sınırsız öldürme yetilerinden ve isteklerinden gelmektedir. Ölümseverlerin dışında kalanlar ise, bu önderlerden korkmakta ve korkularının bilincine varmaktansa, öndere hayranlık duymayı tercih etmektedirler. Başka pek çok insansa bu önderlerin ölümsever niteliklerini sezememekte; tersine onları yapıcı, kurtarıcı, iyi yürekli, babacan kişiler olarak görmektedir. Fromm'a göre kişisel bir bozukluk olan ölümseverliğin, toplumu yönetme yetkisini elinde bulunduran bir önderin sahip olduğu düşünüldüğünde, dünya tarihi boyunca yaşanmış savaşlardaki lider etkeninde ne denli büyük etkisi olduğu görülmektedir.⁷¹

Liderin savaş kültürüne etkisini açıklarken ele aldığımız psikolojik unsurların bir diğeri, liderin taşıdığı narsizm ve söz konusu narsist tutumunu topluma empoze ederek

⁷⁰ Vamık D. VOLKAN, *The Need to Have Enemies and Allies*, Northvale, New Jersey, 1988, (Akt.) Muzaffer Ercan YILMAZ, *Savaş ve Uluslararası Sistem*, Dora Yayınları, Bursa, 2013, s. 12

⁷¹ Fromm, a.g.e., s. 22-24 (I)

şahsi narsizminin getirisi olan politik tutum ve davranışlarındaki dalgalanmayı topluma yaymasıdır. Mısır firavunları, Romalı Sezar, Hitler, Stalin gibi liderlerde kişisel narsizmin etkileri açık şekilde görülmektedir. Mutlak güç elde ettikleri, her konuda son kararı kendilerinin vermeleri, istedikleri her şeyi yapma yetilerinin sınırsızlığı, kendini tanrılaştırma çabaları ve bunun getirisi olarak toplumdan soyutlanmaları, kendini soyutlamasından doğan korku, korkunun sebebiyet verdiği herkesi düşman olarak görme duygusu ve sonuç olarak liderin gücünü, acımasızlığını, narsizmini gün geçtikçe daha da arttırması yukarıda adı geçen liderlerin hepsinin ortak özelliklerindedir. Sahip oldukları narsist kişilik, liderin savaşa, çatışmaya ve sonucunda ölüme olan isteğini apaçık ortaya koymaktadır.⁷² Sonuç olarak, psikolojik durumunda bozulmalar olan bir liderin, ülkeyi hiç düşünmeden savaşa itebileceği gerçeği her daim akılda tutulmalıdır. Bununla bağlantılı olan bir başka sonuç ise, realist teorinin öngördüğü insanın rasyonelliği ve duruma göre davranış belirlediği görüşü çürütülmekte; psikolojik bir etken olan insan egosunun irrasyoneliteyi doğurduğu ve insanın buna uygun davrandığı tezi sağlamlaşmaktadır.

Liderin, savaş kültürüne nasıl ve ne tür bir etki bıraktığını açıklarken lider psikolojisi dışında değinilmesi gereken bir diğer husus lider tipidir. Çeşitli araştırmacılar, yazarlar, genel olarak uluslararası ilişkiler eliti olarak adlandırılan kesim, savaşın nedenlerini çeşitli etkenlere ayırırken; bir ülkeyi savaşa götüren iç etkenler kısmına gereken önemi vermemekte ve bu alanı bakir bırakmaktadırlar. Ülkeyi savaşa götüren veya ülkenin herhangi bir savaş durumundan kaçınmasını sağlayan en büyük iç etkenlerden biri liderdir. *Savaş Bulmacası* isimli eserinde John Vasquez, söz konusu bu durumu ülkeler arasındaki rekabet savaşının iç koşulları kapsamında değerlendirmektedir. Değerlendirmeye göre, rakibe dair ülke içerisindeki düşmanca imaj, gidişatı değiştirmek yerine gittikçe ülkeyi savaşa daha yatkın hale getirip, lideri savaşa girme konusunda cesaretlendirmektedir.⁷³ Bu noktada önem arz eden husus, karar vericinin uzlaşmacı mı; zorlayıcı mı olduğudur. Uzlaşmacı liderlerin savaş yatkınlığı düşük ve barış yoluyla anlaşmaya daha yatkın olmasına karşın zorlayıcı liderlerin savaş yatkınlığının yüksek olması, dış politikada savaş ve çatışmayı istemese dahi devamlı güç kullanma tehdidini sıklıkla kullanması, lider tipi kavramının önemini açıkça belirtmektedir. Diğer yandan uluslararası ilişkilerde savaşa varabilecek herhangi bir politik dalgalanmada liderin

⁷² Fromm, a.g.e. s. 38-41 (I)

⁷³ John A. VASQUEZ, *Savaş Bulmacası*, (çev.) Haluk Özdemir, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 1. Baskı, 2015, s. 216-217

uygulayacağı politika, uzlaşmacı ya da zorlayıcı olması bir tarafa, liderin psikolojik geçmişiyle de alakalı olacaktır.⁷⁴

Jonathan W. Keller, Vasquez'den farklı olarak, liderin dış politik davranışlarında hedef odaklılık, güce ihtiyaç duyma, güvensizlik ve milliyetçilik olmak üzere 4 ana faktörün etkili olduğunu savunmaktadır. Hedef odaklı lider, amacın başarıya ulaşım ulaşmadığına bakmakta; amaca yönelik hareket eden herkesi araç olarak görmektedir. Güce ihtiyaç duyan liderlerin temel karakteristik özelliği ise, diğer bireyleri, grupları etkisi altında tutabilecek güce sahip olma isteğidir. Bu nedenden ötürü bu tip liderler, bireysel kazancı toplumsal kazancın üzerinde tutarak, gücü kişiselleştirerek şahsi tatminini sağlama amacı gütmektedir. Genel olarak dış politika konularında zorlayıcı ve agresif bir tutum sergilemektedirler. Keller'in yapmış olduğu lider tipolojisi ayrımında kendine yer edinen güvensiz lider tipi, sürekli risk altında olduğunu düşünerek dış politik tutumunu güvenlik ikilemi ekseninde oluşturmakta ve bu ikilemi kısır döngüye çevirmektedir. Son unsur olan milliyetçilik ise, liderin mensubu olduğu toplum dışındaki diğer tüm toplumları ötekileştirmesine imkân sağlamaktadır. Ötekileştirilen toplumlara karşı şiddet uygulamak, güç kullanmak gibi eylemler, milliyetçi liderin gözünde meşru kılınmaktadır.⁷⁵

J. W. Keller gibi, Joe D. Hagan'da lider tiplerini 4 ana biçimde incelemektedir. Fakat Keller ve Vasquez'den farklı olarak liderleri, uluslararası ilişkilere dair eğilimleri açısından değerlendirmektedir. Hagan'a göre ılımlı lider, faydacı lider, militan lider ve radikal lider olarak 4 ayrı sınıf oluşturulmakta; ılımlı liderin uzlaşmaya yatkın ve diplomasiyi fazlasıyla kullanmaya meyilli olduğundan ötürü savaşa yatkınlığının düşük seviyede olduğu belirtilmektedir. Faydacı lider statüsündeki liderlerin ise tehdit algılamasına göre dış politik hareketlenmesini gerçekleştiren liderler olduğunu belirten Hagan, radikal ve militan liderlere oranla söz konusu lider tipinin savaş yatkınlığının düşük olduğunu belirtir. Militan liderler, karşı tarafla olan ilişkiler bütünü sıfır toplamı olarak gördüğünden, düşmanın yaptığı veyahut yapacağı bütün hareketlenmelerin kendisine karşı yapıldığını düşünerek savaş yatkınlığının üst düzey olduğu lider tipidir. Son olarak Hagan'ın değindiği radikal liderler, belki de yaptığı bu lider sınıflandırmaları içerisinde en tehlikeli lider tipi olarak görülebilmektedir. Her an kendisine karşı bir saldırı beklemekte, bir nevi anksiyete veyahut paranoid kişilik bozukluğuna sahip liderler, her dış politik hareketlenmenin kendisine karşı yapıldığını düşünmekte ve bu hareketlenmelerin

⁷⁴ Akgül, a.g.m., s. 522

⁷⁵ Jonathan W. KELLER, *Leadership Style, Regime Type and Foreign Policy Crisis Behaviour: A Contingent Monadic Peace*, International Studies Quarterly, Vol. 49, 2005, s. 209-210

kendisinin sonu olacağı düşüncesiyle hareket etmektedirler. Nitekim bu düşüncenin sonucu olarak da bu tip liderlerde savaş yatkınlığının haddinden fazla olduğu gözle görülür bir gerçektir.⁷⁶

Bu noktaya kadar anlatıldığı üzere, lider profili etkeninin savaş kültürüne olan -iyi veya kötü ayırt edilmeksizin- katkısı yadsınamaz bir gerçektir. Dünya bir uluslararası ilişkiler sahnesi ise, bu sahnede oynayanları sadece devletler kapsamında değil; o devletleri yönetenleri de dâhil ederek yorumlamamız gerekmektedir. Bu yöneticiler, yeri geldiğinde bilge bir lider edasıyla ortaya çıkarak başarısızlığı başarıya dönüştürebilen Sezar;⁷⁷ yeri geldiğinde, topluma, yapılan savaşların Tanrı Asur adına yapıldığı propagandasını yayarak halka sürekli düşman gösteren ve bu şekilde halkını diri tutan Asur kralları,⁷⁸ yeri geldiğinde savaşı kazanmak uğruna yapılan her türlü aldatmacayı mubah gören ve asla pes etmeyen Büyük İskender ve son olarak savaşı kazanan tarafın hiçbir zaman yenilen taraflarla dost olmayacağını, kazananların güveninin ise ancak yenilenlerin yok edilmesinin garanti edeceğini belirten Cengiz Han olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁹

1.5. İDEOLOJİK YAPI

İdeoloji kavramı, genel olarak tanımlanmaya çalışıldığında iki farklı bakış açısı göze batmaktadır. Bunlardan birincisi, ideolojinin, insan ve toplumun geliştirdiği; insan, toplum ve evren üçgeninde kapsamlı olarak bilişsel ve ahlaksal inanç sistemlerinin tümü olduğunu varsayan bakış açısıdır. Diğeri ise, belirli bir düşünmeyi ve davranmayı haklı çıkarmak ya da düşünce ve davranışları bir biçimde etkilemeye çalışan inanç, tutum ve düşünceler birlikteliği varsayımıdır.⁸⁰ Modern anlamıyla, kullanımının Fransız Devrimi sürecinde bir grup düşünürle birlikte ortaya çıktığı konusunda görüş birliği sağlanan ideoloji kavramı, yaşamakta olduğumuz dünyaya dair bir kavrayış veyahut dünya görüşü olduğu, içerisinde bulunduğumuz toplumu ve söz konusu toplum içerisindeki konumumuzu belirleyen bir unsurdur.⁸¹ Her ne kadar toplum düşüncesi kapsamında değerlendirildiğinde, ideolojilerin değişmez ve mühürlenmiş bir düşünce sistemi olduğu

⁷⁶ Akgül, a.g.m., s. 524

⁷⁷ Antoine Henri JOMİNİ, *Savaş Sanatının Ana Hatları*, (çev.) Selma Koçak, Doruk Yayınları, İstanbul, 2002, s. 43

⁷⁸ Alpar, a.g.e., s. 60

⁷⁹ Ivar LISSNER, *Uygurluk Tarihi*, (çev.) Adli Moran, Nokta Yayınları, İstanbul, 2006, s. 149

⁸⁰ Edward SHILLS, *Ideology*, International Encyclopedia of the Social Sciences, Cilt No:7, New York: Macmillan&The Free Press, 1968, s. 67-68

⁸¹ Nur Betül ÇELİK, *İdeolojinin Soykütüğü I: Marx ve İdeoloji*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005, s.28-29

kanısı güçlüyse de, ideolojilerin aslında birbirleriyle çakışan değişken fikirler bütünü olduğu gerçeği daha inandırıcı ve gerçektir.

Fransız düşünür Jean-William Lapierre, kaleme aldığı eserinde ideoloji kavramının sosyolojik bir olgu olduğunu; ideolojinin, bir yandan yaşamak için nedenler ortaya koyarken, diğer yandan hayatını tehlikeye atmak için de nedenler koyabildiğini dile getirmektedir. İdeolojilerin kısıyıcı olduğunu ve başka ideolojiler tarafından tehdit edildiklerinde bu kısıycılığın arttığını; fetihçi olguya hapsoldüklerini ve ayırım yapmaksızın bütün ideolojilerin temelinde kan kokusu olduğunu belirtmektedir.⁸² Clifford Geertz'e göre ise ideoloji, tarihsel, yoktan var olmayan, bir toplumun ortak yaşamından ve kültürel birikiminden çıkan veyahut başka bir kültürden aşılana bir olgu olarak kaynaklarda yer almaktadır.⁸³ Buna örnek olarak Afrika'daki kurtuluşçu akımlar verilebilir. Avrupalı misyonerler vasıtasıyla yayılan Hıristiyanlıktan çok sayıda inanç, düşünce ve simge alan Afrika toplumlarının, bunları kendilerince yorumlayarak kendi kültürleriyle özdeşleştirip, sömürgeci devletlerin saldırgan kültürlerine karşı kalkan olarak kullandıkları aşikârdır.⁸⁴ İdeolojinin tarihsel ve sosyolojik bir olgu olmasının yanı sıra, kültürel ve psikolojik bir olgu olduğu da yadsınamaz bir gerçektir. Yerleşik kültürel değerler, düşünceler ve sembeler arasında ilişki kurma görevi üstlenen ideoloji, kültürelliği; toplumsal yaşamın anlaşılabilirliğini ve karmaşasını örtme görevi üstlenen ideoloji ise psikolojikliği açıklamaktadır.

Tüm bu özelliklerin dışında ideolojilerin, iyi bir toplum yapısı çerçevesinde arzulanan gelecek modeli sağlaması, eğer bir siyasal değişim olacaksa bu değişimin nasıl olması gerektiği konusunda çerçeve çizmesi gibi soyut özellikleri de vardır. Bu görüşü destekler şekilde Louis Althusser ideolojiyi, bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla aralarındaki hayali ilişkilerin bir tasarımı olarak tanımlamaktadır.⁸⁵

İdeoloji kavramı esas alındığında, kavram tanımlamasından sonraki aşama, asıl konu olan ideolojinin toplumsal işlevi ve bu işlevin savaş kültürüne etkisini incelemek olacaktır.

⁸² Jean-William LAPIERRE, *İdeoloji nedir?*, (çev.) Fahrettin Aslan, *İlimler ve İdeolojiler*, Umran Yayınları, Ankara, 1981, s. 11

⁸³ Clifford GEERTZ, *Ideology as a Cultural System*, New York: Free Press, 1964, s. 57-64

⁸⁴ Baskın ORAN, *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayını, No. 396, 1977, s. 60-120

⁸⁵ Louis ALTHUSSER, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (çev.) Yusuf Alp, Mahmut Özışık, 3. Basım, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991, s. 51

Antonio Gramsci, ideolojinin toplumsal etkisini hegemonya kuramıyla bağdaştırmakta ve bu sayede toplumların savaş kültürünün oluşmasında ideolojinin etkisini belirtmekte bizlere yardımcı olmaktadır. Gramsci'ye göre toplum içerisindeki kapitalist sınıf, sahip olduğu güçle toplumu yönetmekte ve sahip olduğu ideolojinin hegemonyasını kurmaktadır. Bu şekilde kurulan hegemonya, kapitalist iktidarın sadece zor kullanmaya dayalı değil, aynı zamanda yönetilenlerin rızasına da dayandığı gerçeğini ortaya çıkarır. İdeoloji ise tam bu noktada devreye girmekte ve yönetilenlerin rızasını temin etmektedir. Böylece hegemonya, fikir ve ideoloji hegemonyasına doğru evrilmektedir. İdeolojik bir çerçeveye oturtulan hegemonya, yöneten sınıfın, karşıt ideolojilere karşı savaş açmasına ve hâkimiyet kurma çabası içerisinde girmesine sebebiyet vermektedir. Hegemonik bir iktidar vasıtasıyla topluma yayılan ideoloji, toplumu karşıt ideolojilere karşı hareketlendirmekte; söz konusu toplumun, taşıdığı ideolojinin doğruluğunu veya yanlışlığını düşünmeksizin, sadece yok etme amacıyla hareket ettiği görülmektedir.⁸⁶

İdeoloji kavramı, araştırmalara ışığında değerlendirildiğinde Fransız Devrimi'nden sonra uluslararası ilişkiler literatürüne adım atmış olsa da, geçmiş dönemlerde de –kavram olarak ideoloji temelinde değilse de- ideolojik tartışmalar yaşandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim ideoloji denen kavramın oluşmasına etki eden toplumsal huzursuzluklar, söz konusu huzursuzlukların çapı, toplum davranışlarının amaçları, topluma egemen olan değer sisteminin genel karakteristik özellikleri ve bu özelliklerin içerdiği sorunlar, dünya üzerinde toplumlar var olduğundan beridir süregelen problemlerdir. Örneğin, 18. Y.Y.'dan sonra ortaya atılan Komünizm, Sosyalizm, Liberalizm, Faşizm, Marksizm, Anarşizm, Feminizm, Fundamentalizm gibi ideolojilerin temel aldıkları düşünce sisteminin arka planını, kullandıkları simgeleri, imgeleri geçmiş dönemlere dayandırabiliriz. Cemil Meriç'in de deklare ettiği üzere, ilkel toplumlarda ideolojik semboller olan totem ve tabuların yerini, modern dönemde semboller ve simgeler almaktadır.

Dünya sahnesinin, günümüze kadar birçok ideolojik toplumsal yapılanmaya ve bu toplumsal yapılanmaların gerek kendi içlerinde, gerek birbirleri arasında savaş ve çatışmalara olanak sağladığı aşikârdır. Yeri geldiğinde bu ideolojik yapılanmalar tutucu bir kimliğe bürünerek var olan düzeni savunma amacıyla, bir başka deyişle statükocu konumunda; yeri geldiğinde reformist kimlik çatısı altında var olan sistem üzerinde yapıcı

⁸⁶ Antonio GRAMSCI, *Hapishane Defterleri: Tarih, Politika, Felsefe ve Kültür Sorunları Üzerine Seçme Metinler*, (çev.) Kenan Somer, İstanbul, Onur Yayınları, 1986, s. 14-15

değişikler yapma konumunda; yeri geldiğinde kaba tabirle ihtilalcı sıfatında var olan sistemin ve sistemin haklılaştırdığı toplumsal yapının kökten değişimini savunan konumda ve son olarak içerisinde bulunduğu toplumu değiştirmeye çalışmaksızın, kendi karşıt kültürünü oluşturma amacını taşıyan konumda olmaktadırlar. Dünya, geçmişten bugüne değin, bu ve bunun gibi birçok toplumsal ideolojiye tanıklık etmiştir; bundan sonra da edecektir.

Kapsamlı şekilde savaş kültürü olgusunu toparladığımızda karşımıza çıkan bu 5 önemli etken, ilk insandan günümüze değin olan süreçte çeşitli şekillerde ve biçimlerde tarih sahnesinde yerini almaktadır. Savaş kültürünün oluşumunda, zaman ve mekân kavramı da göz önünde bulundurulmak kaydıyla, kimi toplulukların askeri imkân ve kabiliyetleri, kiminin toplumsal, ekonomik veyahut ideolojik yapısı, bunların yanı sıra toplumu yönlendiren lider faktörü de dahil önem arz etmektedir. Bölüm kapsamınca açıklanmak istenen düşünce, savaş kültürü olgusunun bir anda oluşan bir olgu değil; çeşitli etkenlere bağlı olarak devamlı şekilde değişim içerisinde bulunduğu ve içerisinde bulunduğumuz tarihsel dönem sonrasında da büyük değişime uğrayabileceğidir. Nitekim günümüz dünyasında teknolojik açıdan büyük çaplı gelişmeler, dünyanın her noktasında ortaya çıkan toplumsal olaylar, ideolojik karmaşa, ekonomi unsurunun globalleşmesi ve lider tutum ve davranışlarının katılaşması, dünyamızı daha kırılğan hale getirmekte; etkenler ışığında açıklamaya çalıştığımız savaş kültürü olgusunu her geçen gün daha da derinleştirip geliştirmektedir.

2. RURİK HANEDANLIĞI'NDAN 1915'E RUS SAVAŞ KÜLTÜRÜNÜN TARİHSEL BOYUTU

“Rusya! Dünya sahnesinde ne muhteşem bir fenomen! Tam anlamıyla, merkezde bulunan Avrupa nehrinden, Asya ve Doğu okyanusundan Amerikan topraklarına kadar uzanan dümdüz bir on bin verstlik uzunluk. Güney Asya devletlerinden biri olan İran’dan, iskân edilen dünyanın sonuna, Kuzey Kutbu’na uzanan beş bin verstlik bir genişlik. Hangi devlet bununla yarışabilir? Ya da yarısıyla? Hangi devlet yirminci ya da ellinci parçasına eş olabilir? Rusya, en sıcakından en soğuşuna, Erivan’ın yanan havasından Laponya buzuluna kadar her tür toprağı içeren bir devlet; şu anki gelişim düzeyine uygun olarak hayatın tüm ihtiyaçları, konforu ve zevkleri için gerekli ürünlerin bol olduğu başlı başına bir dünya, kendine yeten; bağımsız, mutlak...”⁸⁷

Söz konusu bölüme, Rus tarihçi ve gazeteci kimliği ile tanınan, 1875 yılında hayata veda eden Mikhail Petroviç Pogodin’in pasajıyla başlamak en uygun seçim olacaktır. Nitekim Pogodin’in de bahsettiği üzere muhteşem bir fenomen haline gelen Rusya coğrafyasından, takdir edilmesi gerekir ki Rurik Hanedanlığı’ndan öncesinde de çeşitli toplulukların da nemalandığı görülmektedir. Tarihi süreç olarak uzun sayılabilecek bir dönem buzullarla kaplı olan Rus coğrafyasında, ilk topluluk yerleşimleri Güney Rusya steplerinde görülmektedir. Bu steplerde ilk yerleşimin, Kimmerler’e ait olduğu tahmin edilmekte; Kimmerler’in de kabaca M.Ö. 1000 ile M.Ö. 700 yılları arasında bu toprakları yönettiği ve hâkimiyetlerini Kafkasların derinliklerine kadar ilerlettikleri görülmektedir. 300 yıllık bir hâkimiyetin sonunda, bölgeye İskitler’in göç ettiği ve Kimmer hâkimiyetini sonlandırdıkları bilinmektedir. Güney Rusya güçlü bir devlet sistemi kurarak hâkimiyet sağlayan İskitler, bölgeye dikkate değer bir istikrar getirmişlerdir. İskitleri de, Orta Asya’dan gelen başka bir göçebe topluluk olan Sarmatlar yenilgiye uğratmış ve Güney Rusya’da hâkimiyet unvanına sahip olmuşlardır. Sarmatlar’ın da yaklaşık 500 yıllık hâkimiyeti, M.S. 370’li yıllarda Gotlar tarafından sona ermektedir. Gotlar’dan sonra hâkimiyet, Asya’dan gelen Hunlar’a geçmekte, Hunlar’dan da yine Asya’dan gelen Avarlar’a geçmektedir.⁸⁸ M.S. 7. Y.Y.’a kadar değişen bölge hâkimiyetinin son ve en güçlü neferi Hazarlar’dır. M.S. 7. Y.Y.’ın sonlarına doğru Doğu Avrupa’nın ve Güney Rus coğrafyasının en büyük ve yegâne siyasi teşkilatlanması olan Hazarlar, bu hâkimiyetlerini

⁸⁷ Nicholas V. RIASANOVSKY, Mark D. STEINBERG, *Rusya Tarihi*, (çev.) Figen Dereli, İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri, İstanbul, 2011, s. 3

⁸⁸ Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 9-15

yıllar geçtikçe pekiştirmişler ve 10. Y.Y.'ın son çeyreğine kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.⁸⁹

İlk Rus devlet yapılanması olan Kievan Ruslarına değinmeden önce son belirtilmesi gereken topluluk Doğu Slavları'dır. Eski Slav yurdunun doğu sahasını işgal eden uruğlar, yani aileler, Doğu Slavları olarak literatürde kendilerine yer bulmaktadırlar. Milat sırasında söz konusu bu topluluğa "Vened" dendiği, M.S. 6. Y.Y.'da ise "Ant" dendiği bilinmektedir. Uzun yıllar boyunca Gotlar'a, Hunlar'a ve Avarlar'a karşı savaştıkları bilinen Doğu Slavları'nın, Kievan Rus tarihinin başlangıcı sürecinde de Hazarlar'a vergi ödedikleri görülmektedir. M.S. 9. Y.Y.'a gelindiğinde Doğu Slavları'nın ekonomisinin güçlendiği, toplum yapısı ve kültürünün büyük ölçüde geliştiği bilinmektedir. Doğu Slavları içerisinde, sekizinci yüzyıla kadar gözle görülür şekilde bir devlet teşkilatlanmasına rastlanmazken; özellikle güney bölgede yer eden Hazarlar'ın, kuzeyde ise Normanlar(Vareg-Rus)'ın devletçilik akımına kapıldıkları görülmektedir.⁹⁰

Sonuç olarak bakıldığında, Rus tarihindeki ilk devlet olan Kievan Rus'un kökenlerinin çok karmaşık olduğu aşikârdır. Nitekim eski Rus kroniklerinde kendilerine yer bulan Norman teorisinin doğruluğunun kanıtlanamamış olması, Kievan Rus'un oluşumunun karmaşık olmasının yegâne sebebidir.⁹¹ Tartışma temelinde, Kievan Rus'un temelini Normanlardan gelip-gelmediği yatmaktadır. Taraflar arasında, Norman teorisini kabul etmeyen Michael T. Florinsky, söz konusu teoriyi romantik bir efsane olarak nitelendirmekte ve Rurik'in dahi efsanevi bir karakter olup olmadığı konusunda şüphe duymaktadır.⁹² Yıllar ilerledikçe ve ilk Rus devletinin oluşumu irdelendikçe, Norman teorisinin artık kabul görmediği; başka bir deyimle fiyasko ile sonuçlandığı ortaya çıkmaktadır.⁹³

Efsane ve doğrulanabilir gerçeklik arasında sıkışıp kalan Rus tarihinin başlangıcı, azımsanamayacak derecede bulunan arkeolojik kalıntılara ve gerek Latin-Bizans, gerekse İslam-Slav kaynaklı metinlere dayalıdır. Çalışma içerisinde de tercih edilecek yol, öncelikli olarak dönemlere kısa bir tarihsel bakış açısı yaratarak, kurulmuş olan devleti, önceki bölümde de deklare edilen etkenlere bağlı olarak incelemektir. Bu bağlamda bölüm

⁸⁹ Akdes Nimet KURAT, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, 2. Baskı, s. 5

⁹⁰ Kurat, a.g.e., s.11

⁹¹ Türkkaya ATAÖV, *Rus Devletinin Kuruluşu*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt No:23, Sayı:4, Ankara, 1968, s.225

⁹² Michael T. FLORINSKY, *Russia: A History and an Interpretation*, MacMillan Press, New York, 1964, s.15

⁹³ Ataöv, a.g.m., s.225-230

içerisinde, Kievan Rus devletinden başlayıp, 1915 yılına değin olan tarihsel süreçte kurulan, evrim geçiren, değişim ve gelişim gösteren Rus devlet yapılanmalarının savaş kültürü olgusuna ne denli katkıda bulunduğu açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1. KİEVAN RUS DEVLETİ

Ladoga gölü kıyısındaki Aldagen şehrinde hâkimiyet kuran ve kaynaklara göre Norman soyundan gelen Rurik, hâkimiyeti bulunan bölgedeki diğer Vereg-Rus knezleri arasında en kudretlisidir. Zamanla bu kudretini, Fin ve Slav halkları üzerinde de geçerli hale getiren Rurik'in Ostragard –Slavların tabiri ile Novgorod- şehrine geçmesiyle hâkimiyet alanını daha da arttırdığı görülmektedir. Eski tarihsel kaynaklara dayanılarak varılan sonuç, Rurik Hanedanlığı'nın Fin ve Slav halklarının daveti ile bölgede hüküm sürmeye başladığıdır. Düzensiz bir toplumsal yapıyı, düzen ve iltizama sokmak amacıyla bölgeye davet edilen Rurik'in, dönemsel bazda bakıldığında önemli bir devlet yapısının temellerini attığı görülmektedir.⁹⁴

Temelleri -net tarih bilinmemekle birlikte- 862 yılında atılan Rus devletinin lider sıfatında ilk temsilcisi Rurik'in oğlu Igor'un yerine vekâlet eden Oleg'dir. Oleg tarafından M.S. 882 yılında gerçekleştiren Kiev seferi ve akabinde Kiev'in işgali, Kievan Rus devletinin resmi olarak tarih sahnesine girişini belirlemektedir. Devletin kuruluş aşamasındaki tarihler her ne kadar tam olarak belli olmasa da, net olan şey Rusya'da siyasi bir otorite yapılanmasının M.S. 9. Y.Y.'in ortalarında kurulduğudur.

M.S. 913 yılına kadar hüküm süreceğ olan Oleg'in vefatıyla birlikte, tahtın doğal varisi Igor'un başa geçtiği görülmektedir. 913 yılından 945 yılına kadar başarılı bir hükümdarlık süreci geçiren Igor'un, 945 yılında Doğu Slav kabilelerinden Drevlian'lar tarafından öldürülmesi ve oğlu Sviatoslav'ın yaşça çok küçük olması sebebiyle taht, karısı Olga'ya emanet edilmektedir. Rus tarihinin ilk önemli kadın figürü olma vasfının yanı sıra, Hıristiyanlığı kabul etmesiyle de önemli bir yere sahiptir. Her ne kadar şahsi olarak verilen Hıristiyanlık kararı, tüm toplumu kapsamasa da; toplumsal nitelikte bir değişimin ilk adımı olarak kabul edilebilir.

Yeni kurulmuş olarak sayılabilecek, henüz kültürel, toplumsal, ekonomik, askeri veyahut ideolojik yapısını tam oturtamamış bir devletin, savaş kültürüne herhangi bir katkı yapamayacağı yadsınamaz bir gerçekliktir. Fakat üzerinde durulması gereken yegâne husus, söz konusu bu devlet yapılanmasının organizatörleri vasfında bulunan liderlerdir.

⁹⁴ Kurat, a.g.e., s.20-21

Nitekim Sviatoslav'ın başarılı hükümdarlığı sonunda, oğulları arasında geçen kısa bir iç savaş ortamı ve sonrasında oluşan Sviatoslav oğlu Vladimir hükümdarlığı, Kievan Rusları için tarihi bir yükseliş döneminin başlangıcıdır.

Bir diğer bölge halkı olan Peçenekler'e karşı askeri ve siyasi politikalar geliştiren Vladimir'in, kaleler ve yeni şehirler inşa edip; sınır bölgelerine yerleşimciler getirerek, step sınırını bir hayli genişlettiği görülmektedir. Bunun yanı sıra kendisinden sonraki yaklaşık 500 yıl boyunca devam edecek olan hanedanlık prensiplerini uygulamaya koyduğu bilinmektedir. Toplumsal olarak belki de Rus tarihinin en önemli değişimlerinden birinin öncüsü olarak Vladimir, sadece kendisi adına değil; Rus devleti ve toplumu adına Hıristiyanlığı kabul ederek, özellikle toplumsal yapıda büyük bir değişikliğe sebebiyet vermektedir. Bu reformist hareket, hükümdarlığı altındaki topraklarda yaşayan birbirlerinden ayrı kavimler yığınının, ortak bir din ve kültürle bağlı büyük bir hanedana doğru evrilmesinin önünü açacaktır. Burada önemli olan husus, Vladimir'in vermiş olduğu kararın bütün toplumsal yapıyı etkilemesi ve gelecek süreçte de bu etkinin devam etmiş olmasıdır. Hıristiyanlaşmış toplum, Hıristiyan olmayan medeniyetlerin Avrupa'daki bir uzantısı olmak yerine; Hıristiyanlığın doğu kanadı olmayı tercih etmekte ve sosyo-politik hareketlenmeleri de bu tercihe göre uyarlamaktadır. Bu tercih bir başka sonucu da, Kievan prenslerine ideolojik bir temel enjekte edilmesidir.⁹⁵

Kievan Rus Devleti'nin doruk noktasının Prens Iaroslav döneminde yaşandığı bilinmektedir. Literatürde, Bilge Iaroslav Dönemi olarak geçen takribi 35 senelik dönem içerisinde, kalkınma, istikrarlı bir siyasi otorite, birleştirilmiş bir toplum, askeri güvenlik ve ekonomik yapı bakımından refah içerisinde bir devlet sistemi göze çarpmaktadır. Dönem içerisinde, toplumsal yapının kural ve gerekliliklerini kapsayan *Rus Yasası(Russkaia Pravda)*'nin oluşturulmasında Prens Iaroslav'ın büyük oranda katkısı olduğu bilinmektedir.

Iaroslav'ın ölümünden sonraki dönemde, bundan önceki her dönemin makûs talihine benzer olarak, Kievan Rus Devleti içerisinde prensler arası bir iç savaş yaşandığı görülmektedir. 1240 yılında Moğollar tarafından tamamen yıkıma uğrayana dek geçen süreçte, gözle görülür tek canlanma 1113-1125 tarihleri arasında hüküm süren, Iaroslav'ın torunu Yüce Prens lakaplı Vladimir Monomakh dönemidir. Dönem içerisinde, hem ülke içi ayaklanmalarla baş etmeye çalışan; hem de dış devletlerle bağlantılarında ilerleme kaydetmeye çalışan Monomakh'ın ölümünden sonra Kievan Rus Devleti, artık geri

⁹⁵ Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 29-33

dönülmez bir yola girmekte ve yıllar geçtikçe daha da ağır yaralar almaktadır. Nitekim son darbenin de 1240 yılında Moğollar tarafından vurulmasıyla Kievan Rus Devleti, acı bir yıkımla son bulacaktır.

Çalışmamızın temelini oluşturan savaş kültürü olgusunun, Kievan Rus Devleti'nde nasıl oluştuğunu açıklayacak olursak; karşımıza çıkan ilk etmen, söz konusu devletin toplumsal yapısındaki köklü değişimin, devletin savaş kültürüne olan etkisi olacaktır. Hatırlayacak olursak, Vladimir'in toplum adına Hıristiyanlığa geçmesi ve Avrupa medeniyetlerinden kopmasıyla devlet, Roma odaklı Katolik Avrupa'nın karşı safına geçmekte ve Bizans odaklı Ortodoks sancağının temsilcilerinden biri haline gelmektedir. Devlet sisteminde din odaklı gerçekleşen bu toplumsal değişim, gelecek dönemlerde de etkisini hat safhada hissettirecektir.

İkinci etken, Kievan Rus Devleti'nin hem yükselişinde hem de çöküşünde önemli pay sahibi olan ekonomik etkidir. Kievan Rus'un yükselişi, Vareglardan Greklere giden büyük ticaret yolu sayesinde gerçekleşmekte; çöküşünün ise söz konusu ticaret rotasının kesilmesi ile olduğu görülmektedir. Bir başka önemli ekonomik etken, kölelerin, önemli bir ticari mal sıfatında bulunmalarıdır. Kievan devletinin fetih politikasında önemli yer teşkil eden köle ticareti ve buna bağlı olarak tüccar-prens olgusunun devlet sistemine oturması, devletin dış politik hamlelerine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır.⁹⁶

Üçüncü ve son etken ise, toplumsal sınıflaşma arasında kendilerine yer bulan, çeşitli etnik gruplardan ve yerel Slav asillerinden oluşan *Boyarlar* grubunun, prens ve prensin kararları üzerindeki hâkimiyet alanlarını genişletmesidir. Asil bireylerden oluşan bu gruplaşma, zamanla devletin önemli kademelerine gelmekte; yeri geldiğinde prensin sürekli danışmanı ve ortağı olma görevi ile son derece önemli bir kurum olmaya doğru ilerlemektedir. Daha sonraki dönemlerde de etkisini gösterecek olan *Boyarlar*, gelecek yüzyıllarda da etkisini kaybetmeden kendilerine yer bulacak; hatta 21. Y.Y. Rusya'sında *Oligarklar* olarak toplum içi sınıflandırmaya maruz kalacaklardır. Bu noktada önemli olan husus, ticaretle uğraşan bir toplumsal sınıfın, devlet yönetiminde ne denli söz sahibi olabileceğini göstermektir.

⁹⁶ Nesrin SARIAHMETOĞLU, Nadir DEVLET, Esra HATİPOĞLU, *Rusya Tarihi*, T.C Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2857, 1. Baskı, Eskişehir, Ocak 2013, s. 25-26

2.2. GEÇİŞ DÖNEMİ RUSYA'SI: BÜYÜK NOVGOROD VE MOSKOVA'NIN YÜKSELİŞİ

1240 yılında, Kievan Rus Devleti'nin Moğollar tarafından yok edilmesiyle, knezliklere⁹⁷ bölünmüş Rusya'nın içerisinde iki önemli knezlikten biri Novgorod, diğeri ise Moskova knezliğidir. Literatür içerisinde *Apanaj Rusya* veyahut *Geçiş Rusya'sı* olarak nitelendirilen⁹⁸ Moğol istilası ve Moskova Knezliği'nin yükselişi arasındaki dönemde Büyük Novgorod, Rusya coğrafyasının en etkileyici ve en önemli devlet yapılanmalarından biri olarak görülmektedir. Moskovalı devletin büyümesi ve gelişmesine alternatif olarak gösterilen Novgorod, Kievan kudret ve otoritesi düşüşe geçtiğinde Kuzey Rusya'nın başkenti olarak hem ticari hem de siyasi olarak yükseliş dönemine giriş yapmaktadır.

Novgorod, Kievan Rus Devleti'nin devlet yapılanmasında ticari olarak önemli rol oynayan “Vareglerden Greklere” isimli ticaret rotasının en önemli noktası olması hasebiyle, bazı tarihçiler tarafından ‘ticari cumhuriyet’ olarak adlandırılmaktadır. Novgorod'un tarih sahnesindeki önemi, lider Aleksandr Nevski ile bağdaştırılabilir. İstilacı Moğollar ile uzlaşılma yoluna giden Nevski, Moğollar'a boyun eğmenin bir yenilgi değil; geride kalan Rus topraklarını koruma amacı güttüğünden bir zafer olduğunu düşünmektedir. Bu davranışı sebebiyle de 16. Y.Y.' da Ortodoks kilisesi tarafından düzenlenen azizler listesinde yerini almaktadır.⁹⁹

Novgorod'un, Rus tarihinde önemli bir yere sahip olmasının en büyük nedeni ise, Kievan Rus Devleti'nde de karşımıza çıkan *Boyarlar*'ın, devlet yönetimi konusunda üstün haklara ve özgürlüklere sahip olmasıdır. Hatta V. L. Ianin, “*History of Novgorod*” isimli eserinde, Novgorod'a “Boyar Cumhuriyeti” ismini vermektedir. Nitekim eserde, devlet yönetiminde oy sahibi olan kişilerin çoğunlukla Boyarlardan veya kent içerisindeki büyük toprak sahiplerinden oluştuğunu belirtmektedir.¹⁰⁰

Yıllar geçtikçe Boyarlar'ın hâkimiyeti daha da artmakta, servetleri arttıkça, yönetim erkine olan baskıları da doğru orantılı olarak artmaktadır. Buna bağlı olarak, Rurik

⁹⁷ Knez, “*prens*” anlamı taşımaktadır.

⁹⁸ Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s.59

⁹⁹ Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s.77

¹⁰⁰ V. L. IANIN, Lawrence N. LANGER, *History Of Novgorod*, Slavic Review, vol. 33, No. 1, March 1974, s. 114-123

soyundan gelen knezlere uyguladıkları baskı, 1136 yılında isyana dönüşmekte; isyan sonucunda da knezin hapsedildiği, tarihsel kaynaklarda kendine yer bulmaktadır.¹⁰¹

Bu noktada önem arz eden hususlardan ilki, Aleksandr Nevski'nin –dönem şartları baz alındığında- üstün bir liderlik vasfı ile Moğollarla anlaşmaya giderek, istilanın daha da genişlemesini engellemesi; yıkıcı bir topluma karşı yapıcı davranarak rasyonel faydayı elde etmiş olmasıdır. İkinci husus ise, toplum içinde söz sahibi olan bir sınıfın, devlet yönetimini eline geçirebilecek kadar büyük bir güce ulaşması, siyasi ve sosyo-politik kararlarda büyük ölçüde söz sahibi olmasıdır.

Geçiş Rusya'sının bir diğer önemli devlet yapılanması, Moskova Knezliği'dir. Tahmini olarak 13.Y.Y.'ın ikinci yarısında yapılanmaya başlayan Moskova Knezliği, 14. ve 15. Y.Y.'larda kuvvetli ve genişleyen bir hanedanlığın merkezi haline gelmektedir.¹⁰² Büyük bir zenginlikle, geniş topraklarla, merkezi siyasi gücüyle, dünyevi ve dini kavramlara dayalı bir ideolojiyle bezenen Moskova'nın, diğer Rus knezliklerine de zamanla hâkimiyet kurarak bugünkü Rusya'nın temellerini inşa ettiği görülmektedir. 1147 yılından önceki dönemde, prenslik kasabası veya yerleşkesi olarak Rus coğrafyasında yer alan Moskova'nın, aynı yüzyılın ikinci yarısında duvarları olan bir şehir haline geldiği bilinmektedir. Kurulum aşamasında, Aleksandr Nevski'nin küçük oğlu Daniel, sonrasında Daniel'in oğlu Yuri Danieloviç hükümdarlıklarını yaşayan Moskova Knezliği'nin, asıl yükselişini III. Ivan döneminde gerçekleştirildiği görülür.

III. Ivan dönemine kadar olan süreç içerisinde, Ivan Kalita döneminde Moskova, Rusya'nın dini başkenti konumuna yükselmektedir. Ivan Kalita'nın 1341'deki ölümünden sonra yerine geçen II. Ivan döneminde, bir başka bölge devleti olan Altın Orda'da çıkan iç karışıklıklar, Moskova Knezliği'nin yükselişine –tabiri caizse- bir tuğla daha eklemektedir.¹⁰³ II. Ivan'ın ölümünden sonra kısa bir süre veraset kavgası dönemi geçiren Moskova'da, hükümdarlık vasfını eline alan II. Ivan'ın oğlu Dmitri Ivanoviç(Donskoi), Altın Orda Devleti'ne karşı kazandığı büyük zaferle ünlenmektedir.¹⁰⁴ Dmitri Ivanoviç'in 1389 yılında ölmesiyle beraber tahta geçen I. Vasili döneminde, geçmişten gelen geleneksel genişleme politikasını devam ettirmektedir. 1425 yılında da I. Vasili'nin ölmesi, Moskova prenslik tarihindeki tek veraset kavgasını da beraberinde getirmektedir. Kısa bir iç huzursuzluk döneminden sonra tahta geçen II. Vasili'nin 37 yıllık hükümdarlık

¹⁰¹ Kurat, a.g.e., s. 44-46

¹⁰² Kurat, a.g.e., s. 89

¹⁰³ Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s.92-95

¹⁰⁴ Kurat, a.g.e., s. 94

süresince, Rus tarihini derinden etkileyen olay, 1453 yılında Konstantinopolis, Balkan yarımadası ve Bizans İmparatorluğu olarak bilinen yerlerin kontrolünün Türklerin eline geçmesidir. Bu olay, Rusların, Bizans ve Balkan Slavlarıyla olan dini ve kültürel bağlarını sonlandırmakta; Moskova Rusya'sını söz konusu bu bağlardan izole etmektedir.

1462 yılında III. Ivan'ın hükümdarlığa gelmesiyle, Moskova Knezliği büyük bir atılım hareketine girişmektedir. Gerek çevre knezliklerin bertaraf edilmesi, gerekse bir başka bölge devleti olan Altın Orda Devleti'nin son demlerini yaşıyor olması, Moskova Knezliği'nin bu büyük atılımını hızlandıran etkenlerdir. Atılımın mimarı olarak III. Ivan'ın ilk politik hareketi, Moğollara karşı tam Rus bağımsızlığını ilan etmektir. 43 yıllık hükümdarlığı süresince, toplumun bütün kesimlerini birbirine entegre etmekte ve "hizmet devleti" ismi verilen işlevsel bir devlet yapılanmasını oluşturmaktadır.¹⁰⁵ Bunun yanı sıra ilk kez *çar* unvanını kullanan hükümdar, ilk milli Rus hükümdarı olarak da tanınmaktadır.¹⁰⁶ Özellikle bu dönem içerisinde atılan diplomasi temelleri, gelecekte de uygulanacak dış politik hareketlenmelerin öncüsü olarak görülmektedir. Nitekim Osmanlı-Rus; İtalyan-Rus; Alman-Rus ilişkilerinin başlamasını sağlayan da III. Ivan'dır. Osmanlı Devleti ve Alman İmparatorluğu ile elçiler aracılığıyla dış politik ilişkileri kuran Moskova, İtalyanlar ile genelde kültürel ve askeri teknoloji temelinde ilişki kurmaktadır.

III. Ivan'ın 1505 tarihindeki ölümünden sonra yerine geçen oğlu III. Vasili, kendi dönemi içerisinde de babasının izinde gitmekte; yükselişte olan Moskova Knezliğini hem coğrafi hem de ekonomik olarak büyütmeyi amaçlamaktadır. III. Ivan'ın vasiyetnamesinde de yer eden otokratik sistemde III. Vasili, büyük bir devlet olma yolunda ilerleyen knezliğin sınırlarını daha da genişleterek Pskov ve Ryazan knezliklerini de kendi hâkimiyet alanına almaktadır. Hem iç işlerde, hem de dış ilişkilerde, babasının bıraktığı izi daha da ileri götüren III. Vasili, Moskova Rusya'sının –bir başka deyişle *Velikoross*-temelini tamamen bitirmekte ve gelecek nesillere, yükselmekte olan bir devlet yapılanması bırakmaktadır.¹⁰⁷

Sonuç olarak, Moskova Knezliği'nin bu durdurulamaz yükselişinin altındaki savaş kültürünü irdeleyecek olursak, askeri imkân ve kabiliyetlerin dışında lider profilleri, ekonomik, toplumsal ve kültürel yapı ve özellikle coğrafi konumun etkisini görebiliriz. Öne sürülen coğrafi savda Moskova'nın konumunun, en önemli ticaret yollarının kesişim

¹⁰⁵ Sarıahmetoğlu, Devlet, Hatipoğlu, a.g.e., s. 73

¹⁰⁶ Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s.105

¹⁰⁷ Kurat, a.g.e., s. 126-127

noktasında olması, ekonomik yapıyı da şekillendirmekte; bu güçlü ekonomik yapı da liderlerin tutum ve davranışlarında bir hayli etkili olmaktadır. Diğer knezliklere kıyasla, merkezi bir konumda olan Moskova, teritoryal olarak genişlemeye en uygun şehir yapılanmasına sahiptir. Bu coğrafya ile desteklenen ekonomik yapıyla beraber, liderler hususunda da şanslı olan Moskova'nın gelişerek genişlemesi gayet olağan bir durumdur. III. Ivan dönemine kadar, bölgedeki diğer güçlü devlet yapılanması olan Altın Orda ile ilişkileri iyi tutup; Altın Orda Devleti yıkılmaya yüz tuttuğunda, krizi fırsata çevirerek tam bağımsızlığı ilan etmek, lider bilincine dayandırılabilir. Moskovalı liderler, savaşçı ve diplomat oldukları kadar, becerikli toprak sahipleri, iyi birer yönetici hatta kaba tabirle akıllı iş adamlarıdır. Kendi siyasal meşruluklarını sağlamak amacıyla, toplumsal yapıya enjekte ettikleri yeni mit ve siyasi semboller de, dönem içerisindeki savaş kültürünün hangi temele oturtulduğunu açıkça gözler önüne sermektedir. Toplanacak olursa, devletin bulunduğu coğrafi konum hasebiyle ekonominin sağlam temellere oturtulması, lider davranışlarında lidere çeşitli alternatif imkânlar sunmakta; bu alternatifler sayesinde toplumsal yapı değişikliğe uğratılabilmektedir. Bir bütün halinde değerlendirildiğinde de, uygun coğrafya, uygun ekonomik yapı, doğru liderler, oturaklı bir toplumsal yapı sayesinde, 250 yıl içerisinde alelade bir knezliğin nasıl bir imparatorluğa dönüştüğünü görebiliriz.

2.3. MOSKOVA RUS DEVLETİ

Tarihsel kaynaklarda, uluslararası literatürde, Moskova Rus Devleti veya Moskovalı Rusya adıyla kendine yer edinen devlet yapılanması, IV. Ivan (Korkunç) ile başlamaktadır. Altın Orda Devleti'nin Timur tarafından yıkılması, ardından Rusların bölgede iyice güçlenip; siyasi birliklerini sağlamasıyla, Çar olarak taç giyen ve bu unvanı hem topraklarını yönetirken hem de dış ilişkilerde düzenli ve resmi olarak kullanan ilk Moskova'lı hükümdar IV. Ivan'ın, özellikle Rus tarihinde önemi büyüktür.¹⁰⁸

Tarih 1533'ü gösterdiğinde, babası III. Vasili öldüğünde IV. Ivan 3 yaşındadır ve 1547'de Çar olarak taç giyinceye kadar olan süreçte taht, naipler tarafından kontrol edilmektedir. 1547'de Çar unvanıyla taç giyen IV. Ivan'ın hükümdarlık süreci iki önemli döneme ayrılmakta; ilk dönem, bütünleşme adıyla anılırken; ikinci dönem ise Ivan'ın terörü olarak nitelendirilmektedir.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 143

¹⁰⁹ Kurat, a.g.e., s. 143-145, Sarahmetoğlu, Devlet, Hatipoğlu, a.g.e., s. 78-79

Geçmişten bugüne, Rusya'nın temel amaçlarından birinin genişlemek ve yayılmak olduğu bilinmektedir.¹¹⁰ IV. Ivan ile birlikte siyasi birliğini tam olarak tamamlayan Moskova Rus Devleti'nin, bu temel amacı gerçekleştirmek için çeşitli dış politik hamlelere yöneldiği görülmektedir. Kısım içerisinde daha sonra da değinilecek olan 1552 tarihli Kazan Seferi, 1556 tarihli Astrahan seferi, söz konusu bu dış politik hamlelere örnek olarak verilebilir.¹¹¹ Diğer bir örnek olarak, temel amaçlarının genişleme ve yayılma olduğunu bildiğimiz Rusların, IV. Ivan döneminde bütün Volga boyunu hâkimiyeti altına aldıklarını ve ilk defa Hazar Denizi'ne kadar yayıldıklarını; diğer taraftan ise Kırım Hanlığı'nı tehditle Karadeniz'e inebilmenin yollarını aradığını görmekteyiz.¹¹² Bu hamlelerin yanı sıra IV. Ivan'ın "Eğer İstanbul ikinci Roma ise, Moskova, üçüncü Roma'dır." sözü, Katolik Avrupa'ya karşı Ortodoks Rusya olarak bir başkaldırı olarak nitelendirilmekte; dinsel inancın, Rus aidiyet bilincinin oluşmasında ve Rus toplumunun Ortodoksluğa sıkı sıkıya bağlanmasının nasıl bir etkisi olduğunu da göstermektedir.¹¹³ Söz konusu bu görüşün tam tersine Samir Amin, bu sloganı fazlasıyla zekice bulmakta; sloganın, zihinlere yerleştiği sırada boş ve anlamsız olduğunu ve yalnızca ideolojik bir teselli olarak görülmesi gerektiğini savunmaktadır. Pratiğe bakıldığında bir çevre ülke olarak görülen Rusya'nın, kendisini ideolojik ve kültürel açıdan merkeze oturtma çabasından bahseden Amin, Rusların bu sloganla ulaşmak istediği amacın Batı'ya karşı cephe almak değil; önde gelen bir Avrupa gücü olarak, sembolik önemini doğrulama girişimi olduğunu belirtmektedir.¹¹⁴

IV. Ivan özelinde belirtilmesi gereken hususlardan biri de, Ivan'ın iç politikada uyguladığı reformist hareketlenmelerdir. 1549 tarihinde Ivan'ın *zemskii sobor*(halk meclisi/ yurt mümessilleri meclisi) isminde, dini ve seküler liderlerden oluşan bir danışma meclisi organize etmesi, söz konusu dönem içerisinde büyük öneme sahiptir.¹¹⁵ Zemskii Sobor ismiyle anılan meclisin görevi, idari işlerin yürütülmesinde yardımcı olmak, vergilerin konulması ve dış siyaset meselelerinde hükümdara danışmanlık yapmaktır. 17.

¹¹⁰ Henry KISSINGER, *Diplomacy*, Simon and Schuster, New York, 1994, s. 24-25

¹¹¹ Richard PIPES, *Russia Under the Old Regime*, Charles Scribner's Sons, New York, 1974, s. 83

¹¹² Beşir MUSTAFAYEV, *Cihan Hakimiyetini Moskoflara Öğütleyen Deli Petro'nun Vasiyetnamesi ve Ermenistan Devleti'nin Kurulmasında Etkisi*, Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt No:4, Sayı: 11, 2013, s. 2

¹¹³ Ümmet ERKAN, *Rus Modernleşmesinde Batı Karşıtlığının Tarihsel Temelleri*, Bartın Üniversitesi Çeşm-i Cihan: Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları E- Dergisi, Cilt:4, Sayı:1, Bartın, 2017, s. 56-57

¹¹⁴ Boris KAGARLİTSKY, *Çevrenin İmparatorluğu: Rusya ve Dünya Sistemi*, (çev.) Esin Soğancılar, Phoenix Yayınevi, Ankara, Kasım 2007, s. 121

¹¹⁵ Kezban ACAR, *Orta Çağ'dan Sovyet Devrimi'ne Rusya*, İletişim Yayınları, 1. Basım, 2. Baskı, İstanbul, 2014.

Y.Y.'ın ortalarında etkisini kaybetmeye başlayan meclisin, son toplantısını 1684'te yaptığı bilinmektedir. İç politik alanda yapılan reformlardan bir diğeri ise, 1550 yılında “Çar Kanunnamesi”nin devreye sokulmasıdır.¹¹⁶ Kanunname içerisinde, Boyarların, *okol'niçie* adı verilen görevlilerin, majordomaların, hazine memurlarının, sekreterlerin, kasabalarda ve eyaletlerde yönetimden sorumlu kişilerin ve bütün hakimlerin adaleti nasıl temin edecekleri; mahkemelerin nasıl işleyeceğini ve yargılamaların nasıl yapılacağı anlatılmaktadır. Kanunnamenin amacı olarak belirtilen yolsuzluğu önlemek ve merkezi otoriteyi arttırmak etkeni, IV. Ivan'ın iç politikada sağlamaya çalıştığı şahsi otoritenin belirtisidir.¹¹⁷

IV. Ivan döneminde belirtilmesi elzem olan bir başka reform ise, yeni bir ordu sistemine gidilmesidir. 1550 yılında oluşturulan yeni sisteme *streltsy* veyahut *streleski* adı verilmekte; daimi piyade ordusunun çekirdeği oluşturulmaktadır. Sistemin, literatürdeki Türkçe adı, silahşörlere veyahut tüfekçiler olarak nitelendirilmektedir. Rus ordusunda ilk kalıcı, düzenli alay statüsünde olan bu birlik, IV. Ivan'ın sadece siyasi ve toplumsal alanda reformlar peşinde değil; askeri alanda reform hareketlerine de önem verdiğinin göstergesidir.¹¹⁸ Ivan sayesinde Moskova Rusya'sının sahip olduğu orduda, Batı Avrupa orduları örnek alınarak aktif şekilde ateşli silah kullanımı yaygınlaşmaktadır. Bu sayede de Rus ordusunun harp kabiliyeti bir hayli yükselmektedir.

IV. Ivan dönemi dış politik hareketlenmelerine bakıldığında ise göze çarpan ilk husus, Kazan ve Astrahan'ın, devlet topraklarına fetih yoluyla katılmasıdır. 1551'de fetih hareketine başlamasına rağmen, ancak 1552 yılında Kazan'ı fethedebilmesi; aynı şekilde 1554 yılında harekete geçip; ancak 1556 yılında Astrahan'ı fethedebilmesinin siyasi sonucuyla doğru orantılı olarak toplumsal sonuçları da vardır. İskender Gilyazov'un “Kazan'ın ve Astrahan'ın alınmasıyla beraber, Rus devletine ilk defa farklı dillerden konuşan ve farklı dinlere mensup yüz binlerce insan dahil olmuştur. Böylece Rusya, çok milletli ve çok dinli bir hüviyete kavuşmuştur.” sözüyle orantılı olarak Moskova Rusya'sının, fetihler dolayısıyla hem siyasi olarak hem de toplumsal yapının çeşitliliği temel alındığında, adım adım imparatorluğa doğru gittiği görülmektedir.¹¹⁹ Nitekim bazı tarihçiler, Ivan'ın reformları, savaşları ve diplomatik girişimleri –İngiltere başta olmak

¹¹⁶ Kurat, a.g.e., s.146

¹¹⁷ Acar, a.g.e.

¹¹⁸ Sarıahmetoğlu, Devlet, Hatipoğlu, a.g.e., s.78

¹¹⁹ İskender GILYAZOV, *Türkler*, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (Ed.), *XI-XVIII. Yüzyıllarda Çarlık Rusya'sında İdil-Ural Tatarları*, Ankara, s. 408-414

üzere- sayesinde Rusya'yı modern bir devlet, bir imparatorluk hatta ve hatta bir dünya gücü haline getirdiğini öne sürmektedirler.

IV. Ivan'ın, İngiltere ile münasebetlerine ufak bir paragraf açmak gerekmektedir. Zira, Rusların IV. Ivan komutasında planladığı Livonya seferinde, İngiliz desteği bir hayli ehemmiyet taşımaktadır. Her ne kadar Rus-İngiliz ilişkileri ticari temele dayanıyor olsa da, İngilizler tarafında IV. Ivan'ın “İngiliz Çar” olarak nitelendiriliyor olması, dikkate değer bir husustur. Ayrıca bunların dışında, Londra merkezli *Muscovy Company* isimli şirket aracılığıyla İngiliz-Rus münasebetlerinin gelişimi, Çar IV. Ivan ve Kraliçe Elizabeth arasında olan diplomasi trafiği, bu iki devlet arasında ekonomik ilişkiden çok stratejik bir ittifakın kurulduğunun göstergesidir.¹²⁰

Çar IV. Ivan, kısım başında da belirtildiği üzere, iktidarının ilk dönemini 1564 yılında ailesini de yanına alarak Kremlin'i terk etmesiyle bitirmektedir. Sarayı terk edip, Aleksandrovska kasabasına geçen Ivan, tekrar Moskova'ya dönebilmesi için iki şart sunmaktadır. Sunulan şartlardan önemli olanı, Rus tarihine “*Ivan Terörü*” olarak geçecek *oprichnina* isimli devlet yapılanmasıdır. Şarta göre, bir bakıma devlet içinde devlet oluşturulacak; bu yeni oluşturulan devlet sistemi içerisindeki tüm yargılamalar ve cezalandırmalar Çar'ın tasarrufuna bırakılacak; yargılanacak ve cezalandırılacak kişileri toplamak ise *oprichniki* isimli teşkilata devredilecektir.¹²¹ Kısa süre içerisinde, devlet içerisinde oprichnikler vasıtası ile muhalif temizleme operasyonu başlatan Çar IV. Ivan, kendisine muhalif olan ne kadar Boyar ve din adamı varsa yok ederek, kendi liderlik döneminin “Korkunç Ivan” ismiyle anılmasının hakkını vermektedir.¹²² Nitekim, Çar'ın oluşturduğu terör rejimi, arkasında hatırı sayılır derecede zulüm ve katliam taşımaktadır.¹²³ Bu terörün, yıllar geçtikçe daha da amaçsız, anlamsız ve acımasız hale gelmesi, halk içerisinde hoşnutsuzluğa neden olmakta; hoşnutsuzluk arttıkça terörün seviyesi de artmaktadır. Çılgınlık olarak nitelendirilen bu terör, 1570 yılında Büyük Novgorod'un Çar'ın emriyle yağmalanmasıyla doruk noktasına ulaşmaktadır.¹²⁴

1572 yılında oprichnina feshedilmekte fakat, toplum içerisinde korku giderilmemiş halde durmaktadır. Aradan yıllar geçtikçe, Ivan'ın psikolojik rahatsızlıkları daha da ilerlemekte; tarih 1582'yi gösterdiğinde, şiddet nöbeti sırasında oğlunu öldürerek iyice

¹²⁰ Kurat, a.g.e., s. 170-173

¹²¹ Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 152-153

¹²² Yaşar ONAY, *Rusya ve Değişim*, Nobel Yayınları, Ankara, Eylül 2002, s. 22-23

¹²³ Abdullah DEMİR, *Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998, s. 29

¹²⁴ Kagarlitsky, a.g.e., s. 150

bunalıma girdiği bilinmektedir. Nitekim, 1584 yılında ölen IV. Ivan, ardında kanlı, anarşiye teslim edilen, uzun yıllar sürecek iç karışıklığa mahkum bir Rusya bırakmaktadır.

Tarihsel olay örgüsü olarak uzunca değinilen IV. Ivan'ın, Rus savaş kültürüne ne gibi katkılar eklediği konusunda 3 temel faktör gözle görülmektedir. Bunlardan birincisi, askeri yapıda uyguladığı reformist hareketlenmedir. *Streltsy* isimli bir silahşör birliği kurması; dönemin sahip olduğu savaş şartlarına uyumlu olmak açısından bir hayli önem arz etmektedir. Rus tarihindeki ilk düzenli birlik olması da; söz konusu bu birliğin Rus savaş kültürüne ne denli etki ettiğinin açık göstergesidir. İkinci faktör, IV. Ivan'ın toplumsal yapıda köklü değişiklik yarattığıdır. Savaş kültürünü oluşturan etkenler açıklanırken, toplumsal yapı ve sosyolojik etmenler kısmında belirtilen birey narsizminin, topluluk narsizmine dönüşebileceği gerçeği IV. Ivan'ın özellikle ikinci döneminde karşımıza çıkan bir olgudur. IV. Ivan'ın kurmuş olduğu oprichnina sistemi içerisinde, bir nevi polis veyahut jandarma görevi gören oprichniklerin, Ivan'ın şahsi narsizminden etkilenip hareket ettikleri açıktır. Bu durum, geçmişten günümüze kadar gelen Rus tarihindeki otokrat ve güçlü lider profilinin, kesintisiz devam etmesiyle sonuçlanmaktadır. Ivan'ın şahsi gayesini ve amaçlarını, kendi amaçlarıymış gibi kabullenen oprichniklerin devlet içerisinde büyük katliam ve zulme yol açtıkları aşikardır. Son olarak, IV. Ivan'ın – özellikle ikinci dönem içerisinde- psikolojik etkenlere bağlı olarak ölümsever bir kişiliğe doğru gitmesi, gerek iç politikada, gerekse dış politikada Rus toplumunu ve devletini hatırı sayılır derecede zarara uğratmaktadır.

IV. Ivan'ın ölümünden sonraki dönemde yerine geçen veliaht Fyodor'un, 1584 yılından 1598 yılına kadar olan süreçte bir nebze olsun iç karışıklıkları giderdiği fakat, zeka ve beceri bakımından yetersizliği dolayısıyla danışmanları tarafından yönlendirilen bir lider olmaktan öteye geçemediği bilinmektedir. Hükümdar olduğu süreç boyunca gerçekleşen en önemli olay, 1589 yılında Rusya'da patrikliğin kurulmasıdır. Bu önemli olayın perde arkasındaki ismi, bir bakıma mimarı, Çar Fyodor'un baş danışmanı, IV. Ivan'ın da en sadık danışmanlarından olan Boris Godinov'dur.¹²⁵ Godinov sayesinde gelen patriklik sonucu, geçmişte Bizans'ta olduğu gibi Çar ile patrik yan yana gelmekte; Rus Ortodoksluğu, Şark kiliseleri arasında en yüksek mevkiye çıkarılmaktadır.¹²⁶

1598 yılında Fyodor'un, ardında herhangi bir varis bırakmadan ölmesi üzerine kısa süreli taht krizinden sonra Boris Godinov'un tahta geçtiği fakat, bu hükümdarlık sürecinin,

¹²⁵ Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 158

¹²⁶ Onay, a.g.e., s. 24

Rus tarihi için “*On Yedinci Yüzyıl Krizi*” olarak nitelendirileceği görülecektir. Nitekim, 1598-1613 yılları arasındaki 15 yıllık süreçte, iç karışıklıklar, taht kavgaları, sahte çarların hükümdarlıkları, kıtlık, dağılma tehlikesi gibi badireler atlatan Moskova Rusya’sı, 1613 yılında Mihail Fedoroviç Romanov önderliğinde Romanov Hanedanlığı gibi yeni bir hanedanlıkla tanışıp; imparatorluğa doğru emin adımlarla ilerleyecektir.

1598-1613 yılları arasındaki olaylara kısa bir şekilde değinildiğinde, Boris Godinov’un hükümdarlığı sonrası dönemde, IV. Ivan’ın oğlu olduğunu iddia eden Grigori Otrepiev isimli şahsın, kendini Prens Dmitri diye tanıtarak büyük bir nüfuza sahip olması olayı, Rus tarihinde *Düzmece Dmitri* hadisesi olarak yer bulmaktadır. Kimi kaynaklarda bu hadisenin bir Boyar planı olduğundan bahsedilmektedir. Nitekim 1604 yılında Düzmece Dmitri’nin etrafında Kazak ve Polonyalı askerlerle Rusya’yı istilaya başlaması, kimin desteğiyle olursa olsun, Dmitri’nin taht için gözünü kararttığına göstergesidir. 1605 yılında da Godinov’un ani ölümü ve sonrasında gerçekleşen Godinov’un varisi II. Fyodor’un katledilmesiyle beraber Dmitri için taht yolu sonuna kadar açılmaktadır. Boyar desteğiyle sahip olduğu tahttan, 1 sene içinde Boyar ayaklanması sonucu indirilmesi de bir hayli ironiktir ve ülkenin içinde bulunduğu karışıklığın açık ispatıdır. Karışıklık sürecinde tahta çıkan Vasili Shuiski’nin 1610 yılına dek süren hükümdarlığı süresince tekrarı yaşanan bir *Düzmece Dmitri* hadisesi, Rusya’nın sınırlarının her bölgesinden toprak kaybetmeye başlaması, Polonya’nın Moskova’ya girip; hakimiyet sağlamasına kadar giden 1598-1613 yılları arasındaki 15 yıllık süreç, 1549 tarihinde kurulan *zemskii sobor*’un, 1613 yılında Mihail F. Romanov’u Çar olarak seçmesiyle bitecektir.¹²⁷

Mihail F. Romanov’un Çar ilan edilip; Rusya’da 1917 tarihine kadar ilerletilecek olan Romanov Hanedanlığı’na giriş yapmadan, karışıklık döneminin önemli sonuçlarını belirtmek elzemdir. 15 yıllık karışıklık döneminin en nihai sonucu, gerek toplumsal yapının, gerekse yönetim erkinin zihnine, otokrasinin tam olarak yerleşmesidir. Devletin otoritesinin ve meşruiyetinin arttığı açıktır. Bu kadar karışıklığın üstesinden gelirken, bütün düşmanları bertaraf edip; diğer yandan dinlerini, inançlarını ve en önemlisi ülkesini koruyup monarşiyi tekrar yerleştiren Rus toplumunun, bu karışıklık döneminden zaferle çıkmayı kendilerine bir seçilmiş övünç addedip; yeni bir milli kimlik inşasına girdikleri de görülmektedir.

1613 yılında başlayıp, 1645 yılında sonlanan Mihail F. Romanov’un hükümdarlığı, kendisinden önce gelen iç karışıklık döneminin sonuçlarını bir nebze olsun azaltma; devleti

¹²⁷ Kurat, a.g.e., s. 193-209, Sarıahmetoğlu, Devlet, Hatipoğlu, a.g.e., s. 80-82

hem ekonomik, hem siyasi olarak rahatlatıp; gelecek nesillere aktarma amacı taşıyan ve Rusya açısından dönüm noktası niteliği taşıyan gelişim dönemidir.¹²⁸ Nitekim söz konusu bu dönem içerisinde de Çar Mihail'in, devleti, yabancıların saldırılarından koruma ve uluslararası ilişkileri istikrarlı bir hale getirme konusunda başarılı olduğu görülebilmektedir. 1617 yılında İsveç ile Stolbovo Anlaşması, 1618 yılında 14 yıl sürecek Deulino Ateşkesi'nin Lehistan ile imzalanması; 1632 yılında husumetin tekrar baş göstermesi ve sonuç olarak 1634 yılında iki devlet arasında "ebedi barış" temeliyle yeni bir anlaşma yapılması, Çar Mihail dönemi gelişmelerindedir.¹²⁹ Özellikle Stolbovo Anlaşması'nın –Rusya'nın Baltık Denizi'ne erişimini sağlayan şeridin İsveç'e geçmesinden ötürü- ağır sonuçları vardır.¹³⁰

Tüm bunların dışında, Korkunç Ivan tarafından İngilizlere sağlanan ticari ayrıcalıkların, Çar Mihail döneminde etkisini yitirdiğini söylemek mümkündür. Rus ticari sermayesinin gün geçtikçe gelişmesi, ekonominin, başka devletlere sağlanan ayrıcalıklardan bağımsız olarak bir dönüşüm içerisinde olduğunun göstergesidir. Bu dönüşümde etkili olan husus ise, Rus ekonomisinin, merkantilizm ilkesine göre şekillenmesidir. Üretimin teşvik edildiği; söz konusu bu teşvikin, dış ülkelerin taleplerine göre şekillendiği; ülkeye ithal edilen yabancı mallara koyulan gümrük vergilerinin arttırıldığı; yabancıların ise iç piyasada iş yapmalarının yasaklandığı dönemde, devlet, milli sermayeyi kalkındırmayı amaçlamaktadır.¹³¹ Fakat, ekonomiyi canlandırmak ve yeniden yapılandırmak amacıyla oluşturulan sistemin, sonuç olarak 1645 yılında Çar Mihail öldüğünde ve hazinenin hala boş olduğu gerçeğiyle yüz yüze kaldığında, ne kadar başarılı olup olmadığı tartışmaya açıktır.

1645 yılında babasının ölümü üzere iktidara gelen Çar Aleksey(Aleksis) dönemi, geçmişte yaşanan karışıklık döneminin ardılı olan iç karışıklıkların devam ettiği dönemdir. Hazinenin boşluğundan ötürü uygulanan ağır vergi yaptırımları sonucunda Aleksey'in, iki büyük ayaklanmayla karşı karşıya kalırken, söz konusu ayaklanmaların neden olduğu hoşnutsuzluğu gidermek amacıyla yasal reformlar yaptığı görülmektedir. Bu reformlara en büyük örnek, 1649'da yayınlanan ve IV. Ivan'ın ilan ettiği kanunnamenin daha kapsamlısı olarak *Yurt Mümessileri Kanunnamesi(Soborneye Ulozhenie)*'nin ilan edilmesidir.¹³² Yıllar

¹²⁸ Abdülkadir BAHARÇİÇEK, Osman AĞIR, *Rusya'nın Başarısız Demokratikleşme Tarihi*, Birey ve Toplum Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 8, Güz 2014, s. 9

¹²⁹ Sarıahmetoğlu, Devlet, Hatipoğlu, a.g.e., s. 82-83

¹³⁰ Kagarlitsky, a.g.e., s. 164

¹³¹ Kagarlitsky, a.g.e., s. 175

¹³² Kurat, a.g.e., s. 220

geçtikçe ufak değişimler geçirecek olsa da; söz konusu kanunname 1917'ye kadar varlığını koruyacaktır.

Dönem içerisinde üzerinde durulması gereken en önemli husus, Ukrayna'nın Rus topraklarına katılımıdır. Uzun yıllar süren Lehistan ve Litvanya devletleri arasındaki din temelli anlaşmazlığın, Ukrayna toprakları üzerinde cereyan etmesi, Moskova'nın da olaya dahil olmasını gerektirmektedir. Zira, din temelli çatışma bir yanda Ortodoks, diğer yanda Katolik bir yapılanmayı içerisinde barındıran Ukrayna için çözümü zor bir meseledir. Ukrayna'nın ısrarla Moskova yönetimine biat etme isteği, yıllardır çözümlenememiş bir husustur; çünkü, iç karışıklıklarla boğuşan Moskova'nın, Ukrayna'nın bu isteğini kabul etmesi demek Lehistan ile olan işbirliğini zedeleyecektir. 1625, 1649 ve 1651 yıllarında gelen isteklerin sonuncusunun, Ukraynalı Kazak'ların başlattığı Ukrayna Özgürlük Savaşı'nın Kazak lehine sonuçlanmasıyla 1654 yılında geldiği görülmektedir. 1653 yılında toplanan Rus meclisinin, Çar'ı uzun uğraşlar sonucunda ikna etmesi üzerine Ukrayna, 1654 yılında Rus topraklarına bağlanmaktadır. Ukrayna'nın Moskova hakimiyeti altına girmesiyle beraber, Moskova-Kazak ittifakına karşılık Lehistan-Litvanya ittifakının gerçekleştiği ve bu ittifakın sonucu olarak tarih kitaplarında 13 Yıl Savaşı olarak geçen acımasız savaş, 1657 yılında Andrusova Anlaşması ile sonlanmakta; anlaşma hükümlerince Lehistan-Moskova arasındaki sınır Dnyepir olarak tahsis edilmektedir.¹³³ Moskova'nın, topraklarını daha da genişlettiği görülen bu anlaşma, batıya doğru durdurulamaz ilerleyişin bir başlangıcı niteliğindedir.

1676 yılında Çar Aleksey'in ölümü üzerine, varislerinden III. Fyodor'un tahta geçtiği görülmektedir. Her ne kadar sönük ve iddiasız bir lider vasfında olsa da, eğitim seviyesi ile dikkatleri çekmektedir. 6 yıl süren kısa hükümdarlığı, genel olarak kendisinden sonra gelecek olan I. Petro'nun hükümdarlığı ve Petro vasıtasıyla oluşacak imparatorluğun alt yapısını oluşturmaya yönelik hamleleri kapsamaktadır. *Mestnichestvo*'nun¹³⁴ kaldırılması, Osmanlı Devleti ile yapılan, Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki sınırın Dnyepir olmasını kapsayan 1681 Bahçesaray Anlaşması, söz konusu hamlelere örnek olarak gösterilebilir.

2.4. RUSYA İMPARATORLUĞU

¹³³ Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 187

¹³⁴ Mestnichestvo; Boyarların, sadece ailelerince sahip olunan ya da kendilerinin aileleri içindeki statülerine eşdeğer veya bunların üzerinde hizmet görevlerini kabul edebileceklerini öngören bir rütbe sistemidir.

Rus tarihinin konu edildiği bütün tarihsel kaynaklarda, şahsına, başlı başına büyük bir bölüm ayrılan I. Petro, kimi tarihçi tarafından “*Rus tarihinin en büyük hükümdarı*” olarak görülürken; kimi tarihçi tarafından ise “*Moskova’ya ve eski Rus geleneklerine ihanet içerisindeki bir hain*” olarak görülmektedir. En büyük hükümdar olarak görenlerin kanaati, Moskova sistemi üzerine, kalıcı ve geleceğe dair büyük çaplı reformlar vasıtasıyla büyük bir imparatorluk sistemi kurmasıdır. Hain olarak görenlerin kanaati ise, Moskova gelenek ve göreneklerine tamamen aykırı bir sistem kurup; geçmişini, yerleşik kültürünü yok sayarcasına yüzünü batıya dönerek, ondan sonrası için hiçbir zaman Rus kalamayacak bir devlet sistemi oturtmuş olmasıdır. Her iki tarafın da ortak görüşü ise, I. Petro’nun Rus tarihinde muazzam bir etkisi olduğudur.

I. Petro dönemi içerisinde yapılan büyük reformist hareketlere göz atmadan önce, söz konusu bu iki tartışmaya kısaca değinmek gerekmektedir. Ünlü tarihçi S. F. Platonov’a göre tarih araştırmaları, Büyük Petro’dan önceki Rusya yaşamını ‘donuk’ ve ‘kemikleşmiş’ olarak nitelendirerek arşivlere gönderdiğini savunurken;¹³⁵ liberal politikacı ve tarihçi P. Milyukov, Petro’yu saçma sapan projelere kapılmış ve bunun sonucu olarak her şeyi mahvetmiş duyarsız bir bürokrat olduğunu savunmaktadır. Milyukov’a göre, Moskova için her şey doğal akışında ilerlerken, Petro’nun aşırı radikal girişimleri, bütün sistemi mahvetmektedir.¹³⁶ Bu radikal değişimler, akılcılık, aydınlanma, eşi benzeri görülmemiş bir ekonomik, sosyal ve kültürel ilerleme, söz konusu bu radikal akım hareketlenmelerini topluma empoze etmek amacıyla oturtulan katı mutlakçı idare sistemi; Rusya’yı büyük güç yapmak uğruna, Rus olmayanlara karşı boyun eğdirici genişleme savaşları şeklinde ayrılabilir. Önceden de belirtildiği üzere, Rus tarihi özelinde değerlendirildiğinde Petro’nun yeri ve önemi, büyük ve yadsınamaz bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır.

Rus tarih kaynaklarında genel olarak I. Petro’nun hükümdarlık tarihleri 1682-1725 yılları arasındaki 43 yıllık dönem olarak gösterilmektedir; fakat, Petro’nun devlet yönetiminde fiili hükümdarlığı 1689 yılına tekabül eder. 1682 ve 1689 yılları arasında, geçmişteki hanedan kavgalarına nazaran daha ufak bir hanedanlık krizinin –Narişkin ve Miloslavskiler arasında- yaşandığı görülmektedir. Bu 7 yıllık dönem içerisinde taht üzerinde etkinlik kurmayı başaran Prenses Sophia’nın 1689 yılında yönetimden el

¹³⁵ S. F. PLATONOV, *Moskva i Zapad c XVI-XVII vekakh*, Berlin, 1926, s.59

¹³⁶ Kagarlitsky, a.g.e., s. 219

çektirilmesi üzerine, 1682 yılında Çar ilan edilen Petro'nun, 1689 yılında fiili olarak Rusya'ya hükümdarlık ettiği dönem başlamaktadır.¹³⁷

I. Petro'nun ilk dış politik hamlesi, Türklere karşı başlatılan Azak Kalesi hareketidir. 1695 yılında hareket başlatıp; ilk hamlenin sadece karadan yapılmasından ötürü başarısızlıkla sonuçlanınca Petro, 1696 yılında kaleyi hem denizden, hem de karadan kuşatarak zafer kazanmakta; 1696 Temmuz tarihinde Azak Kalesi'ni Türklerden teslim almaktadır. Azak Kalesi'nin önemi, Karadeniz'e açılan kilit noktada bulunmasında yatmaktadır. Zira, Petro'nun '*denizlere ulaşmak ve onlara egemen olmak*' ideali göz önüne alındığında; Petro'nun bu hamlesinin ne kadar yerinde olduğunu görmek mümkündür.¹³⁸

Dünya tarihi içerisinde, bir hükümdarın, asıl kimliğini gizleyerek başka bir ülkeye gidip; gittiği yerin kültürünü, yaşayış biçimini, ordu sistemini, idari sistemini gözlemlemesi nadirdir. Hatta, sadece gözlemlemekle kalmayıp; kendi ülkesine getirmek istediği yenilik ve reformların içerisinde bizzat emek sarfetmesi, göz ardı edilemeyecek bir liderlik vasfıdır. Nitekim Petro'nun 1697 yılında, Petro Mihailov takma adıyla önce Hollanda'ya; ardından İngiltere'ye seyahat gerçekleştirdiği bilinmektedir. Söz konusu bu Avrupa gezisinden dönüş tarihiyle ilgili -1698 Sonbaharı ve 1699 yılbaşı olmak kaydıyla çeşitli ihtilaflar bulunsa da; dönüş tarihinden daha çok, döndükten sonraki dönemde, Rusya'yı tamamen yeniden yapılandıracak reform planları önemlidir. Kagarlitsky, *Çevrenin İmparatorluğu: Rusya ve Dünya Sistemi* isimli kitabında, V. O. Klyuçevski'nin, dönem şartlarına binaen söylediği "*Devlet, ortaya çıkmakta olan güçlükler karşısında ne yapacağını bilemez durumdaydı. Yönetici olarak ne bu sorunları önceden görebilmiş; ne de bunlara karşı uyarıda bulunabilmiş olan hükümet, toplumda devleti kurtarabilecek fikirler ve insanlar aramaya başladı. Bunların hiçbirini bulamayınca, isteksizce Batıya yöneldi; çünkü orada insanları ve fikirleri biçimlendirmekte olan eski ve karmaşık bir kültür aygıtı görüyordu. Hükümet, aceleyle Batıdan, Rusya'da da benzer şeyler yapabilecek sanatçıları ve bilim adamlarını çağırdı. Hızla fabrikalar kurdu; öğrencilerin yığınlar halinde okuduğu okullar açtı.*" sözlerine yer vermektedir.¹³⁹ Klyuçevski'nin bu sözlerine nazaran bir değerlendirme yapıldığında, Petro'nun, Avrupa dönüşünde Moskova'yı nasıl bir değişim içerisine sokacağı kabataslak şekilde belirginleştiği görülmektedir.

¹³⁷ Sarıahmetoğlu, Devlet, Hatipoğlu, a.g.e., s. 100

¹³⁸ Onay, a.g.e., s. 24-25

¹³⁹ Kagarlitsky, a.g.e., s.220

1698 yılının sonlarında, ülke içerisinde çıkan streletsi isyanını bastırmak üzere Avrupa seyahatini tamamlamak zorunda kalan Petro'nun, kısa bir süre içerisinde büyük çaplı bir temizleme operasyonuna girdiği bilinmektedir. Bu operasyon, streletsi olarak adlandırılan askeri birliğin, bütünüyle tasfiye edildiği operasyon olarak Rus tarihinde yerini almaktadır. Söz konusu operasyonun ardından, toplumsal yapı ve kültürün önemli etkenlerinden olan *sakal reformu* devreye sokulmaktadır. Gerek dini, gerek Rus kültürünün bir temsili olan sakal bırakmanın yasaklanması, yönetici kesimden başlayarak alt kademelere doğru yayılması; Batılı görünmenin temel şartlarından biri haline gelmektedir.¹⁴⁰

Reformların detayına girmeden, 1700 yılında başlayan ve tarih kaynaklarına *Büyük Kuzey Savaşı* olarak geçen hadiseye kısaca değinilmesi elzemdir. 1700 yılında başlayıp 1721 yılında sonlanmasına kadar geçen 21 yıllık süreç içerisinde Rusya'nın, İsveç ile çeşitli zaman ve mekanlarda savaştığı; 1703 yılında aldığı zafer sonucu St. Petersburg şehrinin temellerini attığı; 1708 yılında, Poltova zaferiyle İsveç'i büyük bir hezimetle uğrattığı;¹⁴¹ fakat İsveç kralının Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmasıyla gelişen süreçte, Rusya'nın hiç beklemediği bir başka cephenin açıldığı bilinmektedir.¹⁴² Rusya tarafınca, büyük bir hezimetle sonuçlanan Prut Savaşı sonucunda, Prut Barışı'nın imzalandığı; hem Petro'nun, hem de emrindeki askerlerinin büyük bir kıyımdan kurtulduktan sonra, Petro'nun İsveç'e doğru tekrar bir hareket planladığı görülmektedir. Prut hezimetinden sonraki dönemde Rusya'nın, İsveç'e karşı hem karadan, hem de denizden yaptığı akınlar sonucunda İsveç'in de barış istemesi üzerine Nystadt Barış Anlaşması ile Büyük Kuzey Savaşı 1721 tarihinde sonlanmaktadır.¹⁴³

21 yıllık süreç, takdir edilmesi gerekir ki reformsuz geçen bir süreç değildir. Bir yandan Kuzey Savaşı'nı devam ettiren I. Petro, diğer yandan ülke içerisindeki kalıcı ve Avrupai reformlarına devam etmektedir.

Reform hareketlerinin belki de en önemlisi olarak nitelendirilebilecek olanı, ordu ve donanmaya getirdiği yeniliklerdir. Modern Rus ordusunun mimarı olarak düşünülen I. Petro'nun, büyük fakat örgütlenmesi eksik, genel olarak niteliksiz olan orduyu baştan kurarak, bu yeni sistemi de Batıdan getirmiş olduğu subay ve teknisyenlerle destekleyerek,

¹⁴⁰ Kurat, a.g.e., s. 254-255

¹⁴¹ Sinan YÜKSEL, *Kuzey Savaşları Sırasında Rusya'nın Karadeniz'e Yönelik Faaliyetleri*, Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 31, Sayı: 52, 2012, s. 171-190

¹⁴² Sarıahmetoğlu, Devlet, Hatipoğlu, a.g.e., s. 102-104

¹⁴³ Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 230-235

ilk düzenli orduyu kurduğu tarih kaynaklarında yer almaktadır. Modernleşen orduyu, zorunlu askerlik sistemiyle de destekleyerek devamlılık sağlamaktadır. 1700 yılında Moskova’da denizcilik okulu açması;¹⁴⁴ bunun yanı sıra, St. Petersburg’da mühendis ve topçuluk akademilerinin açılması, Petro’nun, askeri imkan ve kabiliyetlerdeki gelişime ne kadar önem verdiğinin göstergesidir.¹⁴⁵ Bunların dışında, çakmaklı tüfek ve bu tüfeklerin ucuna süngü takılması; Rus ordusunun da saldırı pozisyonunda iken süngüyü kullanan ilk ordu olması Petro’nun eseridir.¹⁴⁶ Öldüğünde, arkasında miras olarak bıraktığı modern Rus donanmasına ait, 48 adet savaş gemisi, 787 adet daha küçük ve tamamlayıcı gemisi, gemi inşa endüstrisi ve en önemlisi Baltık limanlarını bırakan Petro’nun, askeri alanda geçmişten beri gelen dehasını, bütün Rus milletine kazandırdığı yadsınamaz bir gerçektir.

Tarih 1717’yi gösterdiğinde, I. Petro’nun idari alanda da reforma gittiği görülmektedir. Birbiriyle çelişen kurumlar yerine –günümüz bakanlıkları gibi- dış ilişkiler, savaş, donanma, devlet harcamaları, devlet geliri, hukuk, mali teftiş ve kontrol, ticaret ve imalat, madencilik, mülkler ve şehir örgütlenmeleri olmak üzere kurullar oluşturulduğu bilinmektedir. Din alanında da reforma giden Petro, patriklik kurumu yerine kendisine bağlı *Kutsal Sinod*’u getirerek, Moskova devrinde -çar ve patrik olmak üzere- kendine yer bulan çift başlılığı sonlandırmakta; St. Petersburg’un başkentliğindeki dönemde, sadece Çar kalmaktadır. Bu noktada, St. Petersburg şehrine ve bu şehrin Petro için önemine değinmek elzemdir. Tarihçi ve şair Nikolay Karamzin’in “*Petersburg, gözyaşı ve cesetler üzerine kuruldu.*” sözünde de belirttiği üzere, bataklıklar üzerine hummalı ve uzun çalışmayla, ardında, çok ve verimsiz çalışmaktan ötürü binlerce ölü bırakan şehir, Petro’nun batıya açılan bir penceresidir.¹⁴⁷ St. Petersburg, Moskova’ya karşı yeni ve batıcı bir yapılaşmaya sahip, Rus tarihinde zorbalıkla gelen modernleşmenin temsilcisi olarak büyük bir siyasi düşünceyle, otokratik modernleşmenin temsilcisi olarak Rus coğrafyasında yükselmektedir.¹⁴⁸ Sosyal alanda 1722 yılında getirilen bir yenilik olarak *Rütbelere Tablosu*, hizmet edenlerin paralel hizmet alanlarındaki tırmanabilecekleri on dört aşamalı hiyerarşik bir düzen sağlamaktadır. İmparatorluk Rusya’sının bürokrasi alanındaki temel uygulaması olan bu düzen, çeşitli modifikasyonlara uğrasa da 1917 yılına kadar devam etmektedir.

¹⁴⁴ Demir, a.g.e., s. 30

¹⁴⁵ Bülent ÖZER, *Tarih Dersleri Yardımcı Kitabı*, 2017, s. 375

¹⁴⁶ Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 238

¹⁴⁷ Marshall BERMAN, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, (çev.) Ümit Altuğ, Bülent Peker, İletişim Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, 2010, s. 237

¹⁴⁸ İlber ORTAYLI, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, 16. Baskı, İstanbul, 2003, s. 47

Yapılan reformlar çerçevesinde Petro'nun hükümdarlığı yorumlandığında, hükümdarın, devletin siyasi, kültürel, askeri, toplumsal, ideolojik haritasını değiştirmekten ziyade; haritada yeni bir yol keşfettiğini, bu yolun da Avrupalılaşmak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Her ne kadar halk temelli bir reformist hareketlenme olmasa da, bunun yanında büyük muhalefetle karşı karşıya kalsa da; devletin geçirdiği kabuk değişimi, Petro sonrası için büyük önem arz etmektedir. Bu değişim esnasında karşılaşılan muhalefeti bastırmak için uygulanan otokratik ve baskıcı yönetim, Avrupalılaşma kalıbı altında getirilen medeniyet ile büyük bir paradoksa sebep olmaktadır. Kendisini, ondan öncekiler gibi 'Yüce İnsan' olarak değil de; devletin en kıdemli hizmetçisi olarak addeden, yasalara sonuna kadar bağlı bir imparatorun, kendisine muhalif olanlara karşı uyguladığı temizleme operasyonları da işin ironik kısmıdır.

Petro ile ilgili belirtilmesi gereken zorunlu olan bir başka husus ise, kendisinden sonrası için dahi planlarının olduğu; devletin dış politikasının nasıl yönlendirilmesi gerektiğini içeren vasiyetnamesidir. Söz konusu vasiyetname, Petro'nun, hem kendisinin nasıl bir savaş kültürü oluşturduğunu; hem de kendisinden sonra gelecek hükümdarların, bu oluşturulan savaş kültürünü gelecek yıllarda nasıl uygulayacakları konusunda detaylı bilgiler içermektedir.

Vasiyetnamede, Avrupa'nın çökmeye yüz tutmuş bir sistem olduğunu belirten Petro, Rus devletinin, her daim savaşa hazırlıklı olması gerektiğini; savaş zamanında ise, Avrupa dahilindeki ve komşularından asker talep etmesinin zorunluluğunu; savaş sonrası getirilecek barışın, işinin ehli ulema ve sanat erbabı tarafınca gerçekleştirilmesini; Avrupa dahilindeki devletlerin içerisine fitne, kin ve fesat yayılmasını; Lehistan devletine ihtilaf salınıp, Moskova'dan bu devlete asker gönderilmesini; bu asker gönderme hususuna muhalif olan kesimin rüşvet veyahut toprak verilerek bir süreliğine susturulmasını; Norveç ülkesinden en fazla olacak şekilde yarar sağlanmasını; Norveç'ten gelebilecek bir saldırı karşılığında Danimarka'yı Norveç ve İsveç'ten ayırarak, devletler arasına nifak tohumları ekilmesini belirtmektedir.¹⁴⁹ Bunların yanı sıra, Rus Şehzadeleri'nin Alman Prensesleri ile evlendirilip; gizli ilişki kurma tabanının oluşturulmasını; İngilizler ile ticari ilişkilerin geliştirilmesinin büyük fayda sağlayacağını; sınırların, Avrupa'da Kuzey Baltık Denizi'ne kadar, güneyde ise Karadeniz'e kadar genişletilmesi gerektiğini; İran devletinin, olabildiğince ele geçirilmesi, bu ele geçirmenin gerçekleşebilmesi için önce Osmanlı Devleti'nin zayıflatılmasını; İsveç, Norveç, Türkiye, İran ve Lehistan fethedildikten

¹⁴⁹ Muzaffer ERENDİL, *Türk-Rus İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s. 53-56

sonraki dönemde İtalya ve Fransa ile dostluk ilişkilerinin kurulmasını; bu iki devletten dostluk görülmezse, ikisinin de içerisine fitne tohumu ekilmesini vasiyet etmektedir.¹⁵⁰ Son olarak, İstanbul ve Hindistan'a ayrıca önem verilmesini; buralara hükmeden devletin, Dünya'nın gerçek hükümdarı olacağını belirtir. Osmanlı Devleti ve İran'a karşı devamlı taarruz halinde olunmasını; Karadeniz üzerinde şantiye ve tezgahlar kurarak, denizin yavaş yavaş ele geçirilmesini; mümkün olduğu müddetçe Basra Körfezi'ne yaklaşarak Suriye üzerinden Doğu ticaretinin yeniden canlandırılmasını ve bu sayede Hindistan'a ilerlenmesini öğütlemektedir.¹⁵¹

Son olarak I. Petro'nun, Rus savaş kültürüne ne denli katkı yaptığını belirtecek olursak, askeri imkan ve kabiliyetler olgusunda modern bir reforma gidip; hem ordu sisteminde, hem de donanma da büyük yenilikler getirerek söz konusu Rus ordusunu, dünya standartlarına çıkarttığını görebiliriz. Toplumsal yapıyı değiştirerek, toplumun, Avrupa'ya kültürel olarak entegrasyonunu sağlamasıyla Rus kültürüne yepyeni bir çehre kazandırdığını; ideolojik temelli bakıldığında, din faktörünün etkisinin kısıtladığını ve yeni bir sisteme kavuşturduğunu söyleyebiliriz. Tarihçiler arasında ne kadar muhalefet olursa olsun belirtmek gerekir ki; I. Petro, Rus tarihine adını altın harflerle yazdırmış bir hükümdar olarak gelecek nesillere aktarılacak; günümüz dünyasında dahi fikirleri ve idealleri göz ardı edilemeyecek bir imparatordur.

I. Petro'nun ölümü ve II. Katerina(Büyük Katerina)'nın tahta çıkışı arasındaki 37 yıllık süre içerisinde, Rus tarihinin makus talihi olan taht çekişmelerinin tekrar ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim, Petro'nun ardında erkek varis bırakmamasından ötürü oluşan hükümdar silsilesi içerisinde –üçü kadın olmak üzere- 6 hükümdarın olması; 37 yıllık bu sürecin, ne kadar sancılı geçtiğinin bir göstergesi durumundadır. Süreç içerisinde, Petro'nun başlattığı Batılılaşma hareketinin sonlandığı veyahut sekteye uğradığı söylenemez. Her ne kadar hükümdarlık hususunda bir buhran dönemine girilmiş olsa da; Batılılaşma hareketi, Rus toplum hayatı içerisine durmaksızın enjekte edilmektedir.

Söz konusu 1725-1762 tarihsel aralığı içerisinde, Petro'dan sonra, Petro'nun karısı I. Katerina'nın tahta çıktığı; 2 yıllık bir iktidar döneminden sonra 1727'de taht varisi olarak oğlu II. Petro'yu atadığı fakat, II. Petro'nun da küçük yaşta çiçek hastalığı sebebiyle öldüğü bilinmektedir. II. Petro'nun da ardında varis bırakmadan döneminin sonlanmasıyla

¹⁵⁰ Mustafayev, a.g.m., s. 19-21

¹⁵¹ Alaeddin YALÇINKAYA, *Sömürgecilik ve Panislamizm Işığında Türkistan*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997, s. 60-61 (II)

beraber, I. Petro'nun kızı Anne'in tahta geçtiği ve 10 yıllık bir hükümdarlık dönemi geçirdiği görülmektedir.¹⁵² Bu 10 yıllık hükümdarlık süresi içerisinde, Lehistan'daki Rus nüfuzu iyice artmakta olup; I. Petro'nun hedeflerinden olan Karadeniz'e inme politikası daha da derinleştirip, yeniden ele alınmaktadır. 1736'da Azak Kalesi'nin Ruslar tarafından tekrar ele geçirildiği dönem de, Anne'in dönemine tekabül etmektedir. 1740 yılında Anne'in, ölümünden hemen önce taht varisi olarak VI. Ivan'ı gösterdiği; VI. Ivan'ın ise 1 yıllık hükümdarlık sonrasında, 1741'de I. Petro'nun kızı Elizabeth tarafından devrildiği literatürde kendine yer bulmaktadır. Elizabeth devrinin önemli politik hareketlenmeleri, iç politikada nüfuzu artan Alman ekolünün tasfiye edilip; bürokrasinin tekrar Ruslaştırılması; dış politikada ise, Yedi Yıl Savaşları olarak tarih literatüründe bulunan Avrupa menşeli savaşlarda, Rusya İmparatorluğu'nun izlediği doğru ve mantıklı politikalarlardır. Nitekim, söz konusu bu mantıklı ve başarılı politika sayesinde, Yedi Yıl Savaşları'na dahil olan Rusya İmparatorluğu'nun, Prusya'yı yenerek kısa bir süreliğine de olsa Berlin'i işgal ettiği; Avrupa içerisinde yeni bir güç odağı olarak ortaya çıktığı kaynaklarda yer almaktadır.¹⁵³

İmparatoriçe Elizabeth'in 1761'de ani ölümü üzerine, yerine varis olarak III. Petro'nun geçtiği bilinmektedir. Rus tarih kaynaklarında, belki de en vasıfsız, zeka derecesi olarak son derece sınırlı, kendi soyuna ve kültürüne en az bağlılık hisseden hükümdar olarak belirtilen III. Petro'nun, içinde beslediği büyük Alman hayranlığı sebebiyle Rusların Yedi Yıl Savaşları'ndan çekilmesini sağladığı; Prusya'yı neredeyse yok olmaktan kurtardığı; hatta bununla da kalmayıp, Prusya ile kendi lehine bir kazanım sağlamadan ittifak kurmuş olması, Rus hükümdarları arasında değerlendirildiğinde, büyük bir basiretsizlik timsali olduğunun kanıtıdır. Nitekim, aslen Alman olan karısı Katerina'nın –ki bir sonraki dönem içerisinde adını Rus tarihine Büyük Katerina olarak altın harflerle yazdıracak kişi- Ruslardan daha çok Rus gibi davranması üzerine, III. Petro 1762 yılında tahttan indirilecek; I. Petro'nun devamı niteliğindeki Rus Altın Çağ'ı, II. Katerina'nın hükümdarlığı döneminde vuku bulacaktır.

Söz konusu bu 37 yıl içerisinde, dış politika olarak I. Petro'dan II. Katerina'ya kadar, Rusların net bir çizgide yürüdüğü söylenebilir. Kurulan ittifakların tamamen çıkar ilişkileri kapsamında olduğu 37 yılda, Rusların 5 adet savaşa katıldığı görülmektedir. 1733-1735 yılları arasında Avusturya ile ittifak kurup; Fransa'ya karşı, 1736-1739 yılları arasında tekrar Avusturya ittifakı ile Osmanlı İmparatorluğu'na karşı, 1741-1743 yılları

¹⁵² Kurat, a.g.e., s. 275

¹⁵³ Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 255

arasında yine bir Avusturya ittifakı ile İsveç'e karşı savaşan Rusya İmparatorluğu, Avrupa içerisindeki siyasi ağırlığını fazlasıyla hissettirmektedir. Bunların dışında, 19. yüzyılda başlayacak olan Hazar Denizi'nin doğusunu hedef alan Rus fetihlerinin temellerini, Sibirya bozkırının kuzeyinde 1737'de Orenburg, 1752'de Petropavlovsk bölgelerinde kale inşasını genişleterek attığı görülmektedir.¹⁵⁴

Rus tarihi kapsamında bir değerlendirme yapıldığında, 1762 tarihinde başlayan II. Katerina(Büyük Katerina) dönemi, iç politik olarak Fransız ekolü etkisiyle yaşanan *Aydınlanma Dönemi* olarak, dış politik olarak ise genişleme dönemi olarak belirtilmektedir. 1762 ve 1796 yılları arasındaki 34 yıllık iktidar sürecini açıklarken öncelikli olarak iç politikayı kapsayan reformlardan bahsetmek elzemdir. Zira, 1766 tarihli Yasama Komisyonu adımı, 1772-1775 yılları arasında gerçekleşen Pugachev İsyanı, Rus idari sisteminde coğrafyaya bağlı olarak gerçekleştirilen değişim, hükümdarlık döneminin seyrini belirleyen önemli olgulardır.

Fransız Aydınlanma Hareketi'nin tesiri altında kaldığını söyleyebileceğimiz II. Katerina, 1766 yılında Montesquieu'nun *L'Esprit des Lois(Kanunların Ruhü)* isimli eserinden esinlenerek, Rus hukukunun ve yaşantısının rasyonelleşmesi ve modernleşmesine katkıda bulunacağına inandığı yasal reformu hazırlayıp; bu reformu uygulayacak olan Yasama Komisyonu'nun kurulmasını sağladığı görülmektedir.¹⁵⁵ Komisyonun, her ne kadar toplumsal hukuk kurallarını düzenleme amacıyla kurulsada etkinlik gösteremediği; bir de üzerine Pugachev İsyanı ve 1778 tarihli Türk-Rus savaşının başlaması üzerine etkinliğini kaybettiği; ardından da bir daha toplanmamak üzere feshedildiği bilinmektedir. Fransız esintisi taşıyan bu reformist hareketin Rus toplum ve kültür yapısına uymadığı, komisyonun işlevsizliği ve ardından son bulmasıyla kanıtlanmaktadır.

İç politikada gelişen başka bir hareketlenme, yönetim erkine karşı oluşan toplumsal düşmanlığın bir dışavurumu olarak gelişen 1772 tarihli Pugachev İsyanı'dır. İmparatorluk genelinde oluşan sosyal huzursuzluk ortamı, Imelian Pugachev isimli Don kazaklarından olan şahsın, kendini III. Petro olarak lanse ederek toplumu örgütlemesi ve yönetime karşı ayaklanmasıyla sonuçlanmaktadır.¹⁵⁶ Yönetim erki için siyasi bir şok etkisi yaratan söz

¹⁵⁴ Hasan Bülent PAKSOY, *Alpamış: Rus Yönetimi Altında Orta Asya Kimliği*, AACAR (Orta Asya Araştırmaları Geliştirme Derneği), Hartford: Connecticut, Türkçe Baskı, Ankara, 2012, s. 30

¹⁵⁵ Andrzej WALICKI, *Rus Düşünce Tarihi: 1760-1900 Aydınlanmadan Marksizme*, (çev.) Alaaddin Şenel, V Yayınları, Ankara, 1987, s. 3

¹⁵⁶ Sarıahmetoğlu, Devlet, Hatipoğlu, a.g.e., s. 111-112

konusu isyanın, 1775 yılında Pugachev'in idam edilmesiyle sonlandığı görülmektedir. İsyân sonlandırılmış olsa da, toplum huzursuzluğunun bu denli bir hareketlenmeye evrilmiş olması, başta II. Katerina olmak üzere bütün yönetim erkinin, iç politikada yaşanan huzursuzluklara kayıtsız kalamayacağını bir kanıttır.¹⁵⁷ Pugachev İsyânı'nın Rus İmparatorluğu'na getirisinin, yeni yerel yönetim sistemi olduğu görülmektedir. İdari reform olarak nitelendirilebilecek bu sisteme göre, ülkenin idari coğrafyası yeniden örgütlenmekte; I. Petro'nun pratiğe geçiremediği kapsamlı eyalet sisteminin, tarihsel ve bölgesel hususlar göz önüne alınmadan, her biri on bölgeye bölünen elli adet farklı eyalet olarak uygulamaya koyulduğu tarih kaynaklarında belirtilmektedir.¹⁵⁸

II. Katerina dönemi dış politikasının ise, uzun zamandır olmadığı kadar hareketli ve aktif geçtiği açıktır. Nitekim, gerek Rusya-Osmanlı İmparatorluğu arasındaki savaş durumu, gerekse Lehistan'ın bölünmesi akabinde gelişen Rusya-Prusya-Avusturya ittifakı, dönemin önemli dış politik gelişmeleridir. Bu gelişmeler kısaca özetlendikten sonra, yine II. Katerina dönemi düşüncesi "*GreK Projesi*"ne de değinmek elzemdir.

Karl Marx ve Friedrich Engels'in beraber kaleme aldıkları *Oeuvres* isimli kült eserde, 1762 yılındaki dünya siyasi durumunun, Rusya İmparatorluğu'nun fetih planlamaları için ne kadar uygun olduğundan bahsetmektedirler. Yedi Yıl Savaşları'nın ikiye böldüğü Avrupa, yine Avrupa içerisinde yalnızlaşmış; müttefiklerini kaybetmiş bir Prusya, Rusya'ya karşı başarısız harpleri sonucu tüm gücünü ve prestijini kaybetmiş bir İsveç'ten bahsetmekle beraber, Rusya İmparatorluğu'nun önü alınamayacak fetihleri için belki de en uygun dönem olduğunu ileri sürmektedirler.¹⁵⁹ Nitekim, bu güç boşluğu durumunda, Rusya İmparatorluğu, Avusturya ve Prusya gibi üç güçlü ve açgözlü komşunun arasında Lehistan, bölünüp; söz konusu bu komşular tarafından pay edilmeye mahkum bırakılacaktır. İlk bölünme 1772 yılında gerçekleştiğinde; Belarus ve Letonya Litvanya'sından Dvina ve Dnyeper nehrini ele geçiren Rusya İmparatorluğu, 1793'teki ikinci bölünmeden sonra Litvanya'nın bir kısmını daha ve ek olarak Batı Ukrayna'nın büyük bir kısmını ele geçirmektedir.¹⁶⁰ Ekim 1795'teki üçüncü bölünmeden sonra ise, Litvanya ve Ukrayna'nın geri kalan kısmı da Rusya İmparatorluğu sınırları içerisine dahil edilmektedir. IV. Ivan'dan bu yana gelen Lehistan meselesi, II. Katerina dönemi içerisinde Lehistan'ın tamamen ortadan kalkmasıyla son bulmaktadır. Bir yandan büyük bir Avrupa

¹⁵⁷ Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 270-272

¹⁵⁸ Kurat, a.g.e., s. 285-286

¹⁵⁹ *Uluslararası İlişkiler Tarihi I (Diplomasi Tarihi)*, (çev.) Atilla Tokatlı, Evrensel Basım Yayın, 2015.

¹⁶⁰ Demir, a.g.e., s. 35

devletini ortadan kaldırıp; diğer yandan kendi topraklarına, kaynaklarına ve nüfuslarına katkıda bulunan, Doğu Avrupa'da hakimiyetini tamamen sağlayan Rusya İmparatorluğu, bu eklemelenmenin getirdiği yararların yanı sıra Rus olmayan milletlerin getirisi olan zararlarla da gelecekte karşı karşıya kalacaktır. Nitekim, Lehistan topraklarında yaşayan Katolik kesim, Ortodoks Rusya'sında Papalık ile Rusya'nın arasındaki çekişmeyi bir hayli alevlendirmiştir.¹⁶¹

II. Katerina dönemi içerisindeki dış politik hareketlenmelerden bir diğeri ise Osmanlı İmparatorluğu ile oluşan savaş durumudur. İki imparatorluk arasındaki ilk savaşın, 1768-1774 tarihleri arasında yapıldığı ve Rusların bu savaştan zaferle ayrıldığı bilinmektedir. 1770 yılında Rus donanmasının, Osmanlı donanmasını yakmasının akabinde gelişen Küçük Kaynarca Anlaşması ile Rusya İmparatorluğu, Yenikale, Kerç ve Kırım limanlarını topraklarına katmakta; Karadeniz hedeflerinin büyük kısmını gerçekleştirmektedir.¹⁶² İki devlet arasındaki ikinci savaş 1783'te Rusya'nın Kırım üzerine harekete geçmesiyle başlamakta; 1787 yılında aktif olarak iki devletin tekrar savaş durumuna geçmesinin ardından 1792'de imzalanan Yaş Anlaşması ile son bulmaktadır.¹⁶³ Anlaşmaya göre, Rusya'nın Kırım'ı ilhakı Türkler tarafından tanınmakta, Rusya'da güneyde, doğal sınırı olarak gördüğü noktaya ulaşmaktadır.¹⁶⁴ Son olarak kısaca *Grek Projesi*'ne değinmek gerekirse, projenin amacının Osmanlı'nın fethi veya en azından Osmanlı'nın Avrupa'daki varlığının sona erdirilmesini ve İstanbul merkez olmak üzere büyük bir Hıristiyan imparatorluğunun kurulmasını kapsadığı söylenilebilir. Nitekim, gerçekleşmeyen bir plan olarak Grek Projesi, Rus tarihinin tozlu raflarında yerini almaktadır.¹⁶⁵

Sonuç olarak, II. Katerina'nın Rus savaş kültürüne ne gibi katkılarda bulunduğu bakıldığında; Rus savaş kültürünün, lider odaklı değişiminden bahsedebiliriz. Özdenetim, karar ve propaganda alanındaki üstün meziyetlerinin yanı sıra, erkekleri ve durumları kendi arzularına göre şekillendirebilen, idare edebilen bir hükümdar olması, söz konusu Rus savaş kültürünün de II. Katerina'nın lider davranışları yönünde geliştiğinin bir göstergesidir. Uyguladığı dış politika hususunda ise II. Katerina'nın, Rusya'nın güneyde doğal sınırlarına ulaşmış olması örnek verilecek olursa, Rus savaş kültürünün temeline

¹⁶¹ Şir Muhammed DUALI, *Dinin Siyasete Etkisi Bakımından Vatikan-Moskova İlişkileri: Çarlık Rusya'sı Örneği*, Milet ve Nihal, Cilt: 11, Sayı: 1, Haziran 2014, s. 84

¹⁶² Kurat, a.g.e., s. 289-293

¹⁶³ Deniz KILIÇ, *Ziştovi ve Yaş Görüşmeleri Örneği Üzerinden Osmanlı Diplomasisini Okumak*, Cihannüma: Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı: III/1, Temmuz 2017, s. 95-107

¹⁶⁴ Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 275-277

¹⁶⁵ Necip Fazıl KISAKÜREK, *Moskof*, Büyük Doğu Yayınları, 2014, s. 145-146

'yayılmacılık' hususunun eklemelenmesini sağlamış olduğu açıktır. I. Petro'nun, vasiyetnamesinde belirttiği ve kendinden sonra da uygulanmasını planladığı 'yayılmacılık' ilkesi, Rus savaş kültüründe sağlam şekilde temel bulmakta; II. Katerina döneminde ise tezahür etmektedir.

1796 yılında II. Katerina'nın ölümüyle beraber tahta geçen oğlu Pavel(Paul)'in 5 senelik kısa iktidarı döneminde, Pavel'in, annesinin getirdiği yenilikleri silmeye çalıştığı görülmektedir. Askerlikle ilgili olan her şeye tutkulu olması; askeri sistemde gerçekleştirdiği –tepki çeken- yeniliklerden (askeri üniformaların ve talim şekillerinin değiştirilip; Prusya ekolünün uygulanmaya başlanması gibi) ötürü, iktidar döneminin, türlü muhalefete maruz kaldığı bilinmektedir. 5 senelik devrin en önemli ve dikkat çekici olay, Rus savaş kültüründe yer eden 'yayılmacılık' politikasının, koalisyonlar vasıtasıyla savaş meydanlarında görülmesidir. Nitekim, 1798 yılında Fransa'ya karşı gerçekleştirilen Büyük Britanya- Avusturya- Portekiz- Napoli ve Türkiye'nin içerisinde bulunduğu İkinci Koalisyon hareketlenmesinde yer alması; hatta bununla da kalmayarak, Doğu Akdeniz'i Fransızlardan temizlemesi, Rus yayılmacılığını Akdeniz sınırlarına kadar taşımaktadır. 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde, Petro ile temeli atılan politikaların, Rusya'yı Adriyatik Denizi'nden, Bering Boğazı vasıtasıyla geçilen Kuzey Amerika'nın batı kıyılarına kadar ulaşan bir imparatorluk haline getirdiği görülmektedir.

18. Y.Y. sonlandığında, görülmektedir ki; ilk Rus toplumundan beridir, Rus savaş kültüründe yer eden en büyük etken yayılmacılıktır. 1500 ve 1600'lü yıllarda Hazar Denizi'ne, Sibirya'nın en ücra köşelerine ulaşan bu yayılmacılık politikası, 1700'lü yıllarda eksenini Batı genişlemesine çevirmekte; hakimiyetini Baltık Denizi, Doğu Avrupa, hatta yıl 1798'i gösterdiğinde Doğu Akdeniz'e kadar götürmektedir. 1801 yılında, I. Alexander tahta oturduğunda Rus İmparatorluğu'nun sınırlarının 'yayılmacılık politikası' ile güdülüp; batıda Baltık Denizi'ne, doğuda Kuzey Amerika'nın batı kıyılarına, güneyde Karadeniz'e kadar uzandığı görülmektedir.¹⁶⁶

1801-1825 yılları arasındaki 24 yıllık dönemde I. Alexander'ın, babası Pavel'in silmeye çalıştığı ne kadar yenilik var ise hepsini geri getirip; eski sistemin devamını sağlamaya çalıştığı görülmektedir. I. Alexander döneminde dikkat çeken unsur, liberalist politikalara yaklaşmanın hissedilmesidir. Nitekim, imparatorun uygulamaya koymaya çalıştığı hukuk, eğitim ve idari sistemdeki yeni yasal uygulamalar, imparatorun otokrasiden çok liberal bir yönetime yatkın olduğu gerçeğinin toplum tarafından düşünülmesine

¹⁶⁶ Demir, a.g.e., s. 36-39

sebebiyet vermektedir. Savaş kültürü ile bağıntılı olduğuna inanılan ilk politik uygulama, I. Petro zamanında kurulan bakanlıklara, güvenlik bakanlığının da eklenmesidir. Nitekim, bakanlık aracılığı ile, Rus yönetim erkinin askeri ve siyasi güvenlik alanında çalışma yürütebileceği kurumsal bir yapı oluşturulmaktadır.

I. Alexander'ın dönemine tekabül eden, aynı zamanda Rus savaş kültürünün de değişime uğramasına vesile olan olaylar dizgisi, 1805'te Rusya'nın da dahil olduğu Koalisyonlar Savaşı'dır. 1804 yılında Napolyon Bonaparte'ın Fransa'da hakimiyeti ele alması üzerine, Fransa'nın genişleme politikalarına karşın oluşturulan koalisyona katılan Alexander önderliğindeki Rusya İmparatorluğu'nun, Avusturya orduları ile birlikte Napolyon'a karşı giriştiği savaşta aldığı 1805 tarihli Austerlitz yenilgisi hazindir.¹⁶⁷ 1806 yılında, Prusya ile ittifak imzalayıp; tekrar Fransız kuvvetlerine karşı savaşa girişen Rusya İmparatorluğu'nun, bu savaştan da yenik ayrılmasıyla beraber, iyice geriye çekilerek 1807 tarihinde Fransa ile barış anlaşması imzalamayı tercih ettiği görülmektedir.¹⁶⁸ M. N. Pokrovsky söz konusu bu durumu, "*Savaşa harcayacak kaynak kalmamıştı. Artık isteyerek ya da istemeyerek, 'insanlık düşmanı' ile barış yapmak zorunlu hale gelmişti.*" sözleriyle açıklamaktadır.¹⁶⁹ Her ne kadar Rusya, Fransa karşısında defaatle yenilgiye uğrasa da, dönemin politik haritasına bakıldığında, Avrupa temelli olarak Fransa ve Rusya'dan başka büyük güç bulunmadığı açıktır.

Tarih 1812'yi gösterdiğinde, Fransa ve Rusya'nın arasındaki barış ortamının iyice bozulduğu görülmekte; Rus tarihi açısından bir dönüm noktası niteliğinde, günümüzde ise büyük bir mit olarak görülen ve Rus savaş kültüründe *vatanseverlik* olgusunun buram buram hissedildiği, Rusya'ya karşı 1812 Napolyon İşgal Hareketi'nin başladığı tarih kaynaklarında yerini almaktadır. 14 Eylül 1812'de Moskova'ya kadar giren Napolyon ve kuvvetlerinin, Rus savaş kültüründe etkisi her daim görülen iklim şartlarına yenik düştüğü ve Petersburg'dan da barış teklifi gelmemesiyle beraber geri çekilmeye zorlandığı bilinmektedir. Geri çekilme esnasında, vatanseverlik çatısı altında toplanan Rus toplumu, Rus topraklarından çıkana kadar Fransız kuvvetlerini amansız bir yenilgiye mahkum bırakmışlardır.¹⁷⁰

Yenilgiye uğrayan Fransız kuvvetlerinin ardına takılan Rus kuvvetleri, söz konusu savaşı Prusya- Avusturya- İsveç ve Büyük Britanya ile koalisyona girerek, kendi

¹⁶⁷ Kurat, a.g.e., s. 300-301

¹⁶⁸ Sarahmetoğlu, Devlet, Hatipoğlu, a.g.e., 117-118

¹⁶⁹ M. N. POKROVSKY, *Diplomatiya i voiny tsarskoi Rossii v XIX stoletii*, Moskova, 1923, s. 19

¹⁷⁰ Kagarlitsky, a.g.e., s. 276

sınırlarının dışına taşımaktadır. 1813 yılında Napolyon'a karşı Prusya ile birlikte kazandıkları Leipzig Savaşı, Rusların Avrupa üzerindeki hakimiyetini tescillemektedir. Nitekim, koalisyon güçleri ile birlikte 1814 yılında Paris'e giren Rusların, söz konusu bu hakimiyetlerini taçlandıkları aşıkardır. Henüz 2 yıl öncesinde, toprakları işgal edilen Alexander, 2 yıl sonunda *Büyük Kahraman* sıfatıyla, 1815 Viyana Kongresi'ne giden süreci hazırlamaktadır.

Söz konusu I. Alexander dönemi içerisinde gelişen bir başka politik hareket, iç politikada tezahür eden *Dekabrist Ayaklanma*'dır. Gelecek yıllarda yaşanacak olan toplumsal hareketlerin bir başlangıcı olarak değerlendirilebilecek Dekabrist Ayaklanma, ilk Rus devrimci hareketi olarak nitelendirilebilir. Amaçları, Rusya'da meşrutiyet ve temel hakların yerleşmesi, serflik teşkilatının feshi olan Dekabristler, esasen değerlendirildiğinde Aydınlanma ve Fransız Devrimi geleneğinden gelen liberallerdir.¹⁷¹ Temelleri 1816'ya kadar dayanan devrimci hareket yapılanması, ilerleyen yıllarda Kuzey ve Güney Teşkilatlanmaları olarak ikiye ayrılacak; 1825 yılında I. Alexander'ın ani ölümüyle beraber ortaya çıkan güç boşluğundan kendilerine hareket alanı yaratacaklardır. Fakat, Alexander'dan sonra gelen I. Nikola'nın otoriter yapısı sayesinde, söz konusu bu iç karışıklık ve belirsizlik ortadan kalkacak; Dekabrist hareket, Rus tarihindeki ilk devrimci toplum hareketlenmesi olarak tarihin tozlu sayfalarında kendine yer bulacaktır. Her ne kadar başarısızlıkla sonuçlansa da, çarlığa vurulan ilk darbe olarak görünen bu hareketin, yaklaşık bir asır sonra Vladimir I. Lenin tarafından ilham olarak alındığı, Lenin'in "1825 yılında Rusya, ilk kez çarlığa karşı devrimci bir hareket gördü." sözünden anlaşılmaktadır.¹⁷²

Dekabrist ayaklanmayı bastıran lider olarak Rus tarihine geçen I. Nikola, Rus otokrasisinin dışavurumu gibidir. Theodore Schiemann tarafından, "*Otokratların en tutarlısı.*" olarak değerlendirilen I. Nikola, çarpıcı nitelikteki hükümdarlık vasfı ile askerlik tutkusunu, bunun yanı sıra şahsi ilgi alanı olan mühendisliği birleştirip, kendini Rus tarihinde önemli bir konuma enjekte etmektedir. Ait olduğu ideolojik yapı, kendisinin de ifadesiyle "*Resmi Milliyet Doktrini*" temelinde oluşmakta; yapıyı oluşturan etmenler ise, Ortodoksluk, otokrasi ve milliyet üçlüsünden oluşmaktadır. Liberal sisteme karşıt, otokrasi

¹⁷¹ Detaylı bilgi için bkz. Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 332-335, Sarıahmetoğlu, Devlet, Hatipoğlu, a.g.e., s. 120-121

¹⁷² Sevgi ILICA, *Puşkin ve Dekabristler*, Avrasya İncelemeleri Dergisi, IV/2, 2015, s. 204-223

ve militarizmin birleştiği bir hükümdarlık dönemi geçiren I. Nikola'nın, merkeziyetçi bir sistem ve bürokrasi temelli bir devlet oluşturduğu görülmektedir.¹⁷³

Militarist bir anlayışın hüküm sürdüğü; hükümdarın kendisinin dahi ülkenin savunması için inşa edilen kalelerde çalıştığı ve aktif destek verdiği dönem içerisinde gerçekleşen –özellikle Kırım olmak üzere- savaşlar, hükümdarın bu aktif halini büyük oranda sekteye uğratmakta ve hükümdara, gelecekte hayal kırıklıklarıyla dolu bir ölüm sunacaktır. Kırım Savaşı'na kadar olan süreç içerisinde, 1826 ve 1828 tarihleri arasında İran ile savaşa girişen I. Nikola önderliğindeki Rusya İmparatorluğu, savaştan galip ayrılmakta ve kendi lehine büyük tavizler kazanmaktadır. Savaşın hemen sonrasında, tarih 1830'u gösterdiğinde Fransa'da yaşanan devrim hareketinin; I. Nikola'yı endişelendirdiği görülmekte; bu sebeple, Rus dış politikasının temel hareket planlarından biri olan *Ruslaştırma* politikası devreye girmektedir. Özellikle Doğu Avrupa bölgesinde kendine zemin bulan bu politikanın, Belarus ve Ukrayna toplumunu kapsadığı söylenebilir.

Fransa'da tekrar tezahür eden 1848 tarihli devrim, Avrupa sistemi içerisindeki güç dengesini tamamen bozmaya yönelik ideolojiler ortaya attığından (milliyetçilik, liberalizm ve sosyalizm), Rusya İmparatorluğu bir kez daha büyük bir tehditle baş başa kalmaktadır. Nitekim, devrim hareketinin Avrupa'da yayılmasına hoşgörü göstermek istemeyen I. Nikola'nın, büyük çaplı bir ordu ile devrim rüzgarını sonlandırmak için Avrupa'nın iç kısımlarına doğru harekete geçtiği; fakat devrimin, etkisini çoktan hissettirmiş olduğu ve Avrupa sisteminin yerleşik düzenini yok etmeye başladığı görülmektedir.

Söz konusu dönemin en önemli ve Rus savaş kültürünün geri kalmışlığını belli eden olay, 1853 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile girişilen Kırım Savaşı'dır. Geçmişte yaşanan ufak çaplı politik çatışmaların –din temelli çatışmalar, Tuna prensliklerinin Ruslar tarafından işgali- sonucu olarak 1853 yılında ilk hamlenin Rusya İmparatorluğu tarafından gelmesiyle savaşın başladığı bilinmektedir. Ruslar tarafınca tahmin edilemeyen olay, Rusya'nın bir anda kendisini –Büyük Britanya ve Fransa'nın da Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında bulunması üzere- büyük bir koalisyona karşı bulmasıdır. Eylül 1854 yılında müttefiklerin Kırım'a çıkması, Eylül 1855 yılında Sivastopol'un müttefikler tarafından ele geçirilmesi ve ardından imzalanan 1856 Paris Barış Anlaşması, söz konusu Kırım hadisesi içerisinde cereyan eden olay örgüsüdür.¹⁷⁴

¹⁷³ Hans KOHN, *Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği*, (çev.) Agah Oktay Güner, Kervan Yayınları, 2. Baskı, 1983, İstanbul, s. 121-124 (I)

¹⁷⁴ Kurat, a.g.e, s. 326-329

Odaklanması gereken nokta, savaşın Rusya'ya getirmiş olduğu zarar veya kazanımlardan ziyade, Rusya'nın neden yenildiğidir. Araştırmalar ve tarihsel kaynaklar ışığında araştırma yapıldığında, Rus teknolojisindeki –Avrupa'ya kıyasla- fark edilir seviyedeki gerilik, Avrupa'nın diğer ucunda, Sanayi Devrimi sonucunda gelişen teknolojiye olan uzaklık, savaş esnasında Rus kuvvetlerinin zamanında ve tam olarak Kırım bölgesine ulaşmakta zorluk çekmeleri, yurt içi demiryolu ulaşımında meydana gelen sıkıntılar ve bunun gibi bir sürü etken daha açığa çıkmaktadır.¹⁷⁵ Çalışmanın başında, savaş kültürü olgusunu açıklarken değindiğimiz Memluklar'ın tarih sahnesinden silinişine neden olan barutun kullanılmaması, dünya sisteminde kendine yeni yer edinen teknolojilere olan kayıtsızlık haline benzer şekilde, Rusya İmparatorluğu'nun da Sanayi Devrimi neticesinde gerçekleşen, pervane ile hareket eden buharlı gemi teknolojisine uzak kalması, Rusya'nın yaşadığı Kırım hezimetinin en büyük sebeplerindendir. Söz konusu savaş, Rus savaş kültürünün ne tür değişimlere ihtiyaç duyduğu hususunda hayli belirleyicidir. Son olarak savaşla ilgili değinilmesi gereken nokta, Rusya aleyhine gelişen siyasi sonuçlardır. Savaş sonucunda imzalanan anlaşmayla, Rusya İmparatorluğu'nun Karadeniz'de ilan edilen tarafsızlaştırmayı kabul etmesi, imparatorluğun dış politika planlarına vurulan büyük bir darbe, dünyadaki konumunda da çarpıcı bir değişime işaret etmektedir.¹⁷⁶

I. Nikola döneminde bahsedilmesi gereken en önemli noktalardan bir diğeri, Rus sosyal ortamında çıkan fikirsel hareketlenmelerdir. Batıcılar(Zapadnikiler) ve Slavofiller olarak ikiye ayrılan bu fikir temelli ayrışma, Rus tarihinin geleceğini şekillendirecek ayrım olarak tarihe geçmektedir. İki Alman filozof W. Friedrich Hegel ve Friedrich Schelling'in temellerini oluşturduğu romantizme dayalı Alman ekolünün, Rus sosyal hayatında temel bulması, Zapadniki'ler için ideolojik bir atılım fırsatı yaratmaktadır. Kendilerini batıya ait hisseden; Rusya'nın geleceğinin Batı'da olduğuna inanan; I. Petro'nun gelişmeci ve ilerlemeci reformlarını sonuna kadar sahiplenen ve Batı'yı kendilerine bir öğretmen olarak gören Zapadnikiler'in Rus tarihindeki önemi büyüktür.¹⁷⁷ Rus sosyal hayatında, Vissarion Belinski önderliğinde, Rusya'nın geleceğinin Avrupa'da olduğunu savunan, Rusları tehlikeye sokacak durumun Avrupa ile bütünleşememe olacağını öngören ve bu doğrultuda gelişen grubun içerisine Aleksandr Herzen ve Timofey Granovski'nin de katıldığı görülmektedir. Batıcılık veya Zapadniki akımı olarak görülen bu fikir temelli hareket,

¹⁷⁵ Kagarlitsky, a.g.e., s. 301-302

¹⁷⁶ George VERNADSKY, *Rusya Tarihi*, (çev.) Doğukan Mızrak, Egemen Çağrı Mızrak, Selenge Yayınları, İstanbul, 2009, s. 266-271

¹⁷⁷ Helene ISWOLSKY, *Vladimir Soloviev and The Western World*, Russian Review, vol. 7, No. 1, 1947, s. 123-132

sosyal hayata her ne kadar kalıcı etki bıraksa da gelecek dönemde, karşı akım olarak gösterilen Slavyanofil görüşünün altında kalacaktır.¹⁷⁸

Slavyanofiller için ise ayrı bir paragraf açmak doğru olacaktır. Nitekim, gerek Rus sosyal yaşantısına, gerekse ilerleyen dönemlerde Rus dış politikasına yön veren bir düşünce biçimi haline gelecektir. Fransız İhtilali ve Napolyon Savaşları'nın, Avrupa'da bozduğu statüko üzerine gelişen milliyetçilik akımlarından biri, Rus sosyal ve siyasi hayatında görülen Slavyanofil düşünce, daha da gelişmiş olarak görülen Pan-Slavizm akımıdır.¹⁷⁹ İlk olarak, Batıcılığa tamamen karşıt düşünce niteliğinde geliştirilen fikir akımı, I. Petro'nun yapmış olduğu –Avrupalılaştırma temelli- reformları tamamen reddetmekte; Petro'nun, Rusları asıl kimliğinden uzaklaştırdığını savunmaktadır. Rus ruhunun kendine özgü bir temeli olduğunu; söz konusu temelin de Ortodoksluk olduğunu, Rusya'nın da sadece bu temele dayanarak Avrupa'nın karşısında durabileceğini savunan grup, Petro reformlarının halk ile aydın kesim arasında bağı kopararak, Rus milli ruhuna zarar verdiğini öne sürmektedir.¹⁸⁰ Dönem içerisinde, Avrupa temelli gelişen olaylar, statükonun bozulması ve Avrupa sistemindeki çatlaklar, söz konusu bu fikirsel akımı değişime ve gelişime uğratıp; tüm Slav halklarını bir çatı –yani Rusya İmparatorluğu'nun- altında birleştirmeyi öngören Pan-Slavizm düşüncesinin siyasal bir temel kazanmasına neden olacaktır. İlerleyen yıllar içerisinde de Rus dış politikasında, söz konusu bu Pan-Slavist akımın etkileri net olarak görülecektir.¹⁸¹

I. Nikola dönemi ile söylenecekler, lider ve hüküm sürdüğü dönem kapsamında değerlendirilerek, Rus savaş kültürüne ne denli etkisi olduğu anlatıldıktan sonra son bulacaktır. Ruslaştırma politikasıyla desteklenen militarist ve otokrat rejim, Kırım Savaşı'nın politik ve teritoryal olarak Rusya'dan götürüleri, Rus askeri yapılanmasındaki –Avrupa'ya oranla- geri kalmışlığın görülmesi, dönem içerisinde Rus savaş kültürünü askeri ve yönetsel hususlarda değişikliğe sevk eden olaylar dizisidir. İmparatorluk içerisinde ortaya atılan yeni fikirler ve bu fikirlerin gelecek dönemde etkisini içten içe göstermeye başlayacak olması da, Rus savaş kültürünün gelecek yıllarda ideolojik temelli olarak ne denli değişeceğinin göstergesidir.

¹⁷⁸ Andrei P. TSYGANKOV, *The Irony of Western Ideas in a Multicultural World: Russian Intellectuals Engagement With The 'End Of History' and 'Clash of Civilizations'*, International Studies Review, No. 5, 2003, s. 56

¹⁷⁹ Onay, a.g.e., s. 39

¹⁸⁰ Güneş AYAS, *Batı Uygarlığının Krizi ve Rus Ruhü*, Sosyologca, Sayı: 1, İstanbul, 2010, s. 72

¹⁸¹ Detaylı bilgi için bkz.; Kurat, a.g.e., s. 332-334, Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 372-379, Erkan, a.g.m., s. 61-64

I. Nikola'nın Kırım Savaşı sürerken, 1855'te ölmesiyle beraber tahta geçen II. Alexander dönemi, iç politika temel alındığında, büyük çaplı reformların harekete geçirildiği ve uygulandığı; dış politika temel alındığında ise, Orta Asya ve Türkistan bölgelerinde kazanılan topraklarla birlikte teritoryal bir genişlemenin olduğu dönemdir. En önemli iç politik gelişme olarak, serfliğin temelli olarak kaldırılması gösterilebilir. Yüzyıllardır Rus topraklarında egemen olan, toprak köleliği anlamına gelen serfliğin kaldırılmasının, Rus toplumsal yaşamında büyük çaplı bir değişiklik yarattığı aşikardır. İç politikadaki köklü reformlarından dolayı “Özgürleştirici Çar” olarak nitelendirilen II. Alexander, toplum içerisinde kendine yer bulan yeni radikal akımlara, populist ve nihilist akımlara karşı zorlu geçen dönemi, merkezileştirmeyi, polis kontrolünü ve Ruslaştırma politikasını devreye sokarak, hükümet ve yönetim erki aleyhine gelişen toplumsal hareketlenmeleri asgari seviyeye indirmektedir.

Dış politikada ise, düşünce aşamasında emperyalist temele oturtulmayan Pan-Slavist düşüncenin, II. Alexander önderliğinde, Rus yayılcılığının temeline oturtulduğu söylenebilir. Jeopolitik güvenlik ve sınır güvenliğini temel alan bu Pan-Slavist temelli yayılcılık, sınırlar içerisinde de, özellikle edebiyat alanında Aleksandr Puşkin ve Fyodor M. Dostoyevski gibi yazarlar tarafından, tarih alanında Mikhail Pogodin tarafından desteklenmektedir.¹⁸² Dünya edebiyat tarihine adını sağlam şekilde yazdıran, inanmış bir Pan-Slavist ve Rus milliyetçisi olan Dostoyevski, basit anlatımlı eserleriyle toplumun en cahil kısımlarına bile düşüncelerini empoze edebilmekte; böylece toplum bilincinde de Pan-Slavizm düşüncesinin yerleşmesini sağlamaktadır.¹⁸³ Her ne kadar Doğu Avrupa Slavlarında bu düşünce etkili olmayıp; bu siyasi amaç güden fikrin, Ruslaştırma olduğu açık edildiyse de, gelecek dönemler de dahil olmak üzere Pan-Slavist görüş, Rus dış politikasının temel hedeflerine ulaşma amacıyla, bir araç olarak kullanılacaktır. Özellikle, Balkan bölgesinde yaşanan siyasi gelişmelerde, Osmanlı İmparatorluğu hükümranlılığına karşı Rusya tarafından geliştirilen Pan-Slavist politikalar, bölge dengeleri için bir hayli önem arz etmektedir. Dış politikada son olarak deklare edilecek husus, Rus yayılcılığının Orta Asya bölgesinde tezahür etmesidir. 1865 ile 1876 yılları arasında, Batı'dan itilen Rusya'nın, Doğu'ya yöneldiği kanaatini taşıyan tarihçiler, bu yönelmenin sonuçları olarak da Kokand, Buhara, Hive Hanlığı, Amur Nehri'nin sol kıyısı, Ussuri bölgesi kazanımlarını örnek göstermektedirler. Söz konusu kanaati güçlendiren bir düşünce de Dostoyevski tarafından öne sürülmekte; “Avrupa'da sığıntı ve köle idik. Asya'da

¹⁸² Kohn, a.g.e., s. 129-131 (I)

¹⁸³ Onay, a.g.e., s. 52-54

efendiyiz! Avrupa'da Tatar'dık; Asya'da Avrupalıyız!" sözleriyle desteklenmektedir.¹⁸⁴ Bu zamana kadar uygulanan fetih politikalarından bağımsız olarak, Orta Asya ve Türkistan bölgesinin ele geçirilmesi, söz konusu bölgeyi Rus topraklarına katma amacından ziyade, sömürgeleştirme operasyonudur.¹⁸⁵ Dinin tahrip edildiği; sanayi ve kentleşirmenin hızlandırıldığı; Türkistan'dan Rusya'ya, Rusya'dan Türkistan'a göçün zorlandığı; etnik ihtilafların körüklendiği ve Rusça dilinin zorla yaygınlaştırıldığı görülmektedir.¹⁸⁶

1881 tarihinde, babası II. Alexander'ın suikaste kurban gitmesiyle tahta geçen III. Alexander'ın, Ruslaştırma politikalarını hız kesmeden devam ettirdiği bilinmektedir. Dış politikada uygulanan bu Ruslaştırma hareketinin, dönemsel bir politikadan ziyade, genel Rus politikası olarak siyasi temele yerleştiği söylenebilir. Nitekim, Polonya ve Ukrayna gibi ülkelerde ayyuka çıkan milliyetçi hareketlenmeleri, Ruslaştırma politikasının çatısı altında bastırıldığı aşıkardır. Dönem içerisinde gelişen karmaşık ittifak ilişkileri, 1891-1893 yılları arasında birkaç anlaşma ile sonuçlanmakta ve Almanya-Avusturya çeperine karşılık olarak Fransa-Rusya ittifakı ortaya çıkmaktadır. Orta Asya ve Türkistan bölgesine gerçekleştirilen sömürgeleştirme hareketleri hasebiyle İngiltere ile bağları zayıflayan Rusya'nın, Fransa ile kurduğu ittifak sonucunda kendini siyasi yalnızlık durumundan kurtardığı görülebilir. Tüm bu olanların dışında, kendisinden sonra gelecek olan II. Nikola'nın da baş edemeyeceği iç problemler, dönemin karakteristik özellikleri olarak göze çarpmaktadır.

Tarih 1894 yılını gösterdiğinde, Rus tarihinde adı "Son Çar" olarak geçecek II. Nikola devri başlamaktadır. Her ne kadar, otokrasi, Ortodoksluk ve milliyet üçlemesine bağımlı bir devir geçirse de; kriz yönetimi konusunda, etkisiz bir lider olarak tarihte yer almaktadır. Dış politikada, babası III. Alexander'ın yolundan gitmeye devam etmekte; Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya ittifakına karşılık Fransa ile ittifak oluşturduğu görülmektedir. Fransızlar ile ittifakın oluşmasının ardında yatan nedenler, hem Rusya'nın Avrupa merkezli yalnızlığını giderme çabası, hem de ülke içerisinde baş gösteren kıtlık ve ekonomik bunalım zamanında Fransa tarafından yardım görüp; ekonomik bunalımı bir nebze olsun atlatabilmiş olmasıdır.¹⁸⁷ Avrupa merkez alındığında barışçı olarak görülen II. Nikola'nın, Asya bölgesinde pek de barış yanlısı olmadığı bilinmektedir. Özellikle 1904-1905 yılları arasında gerçekleşen Rus-Japon savaşı, bu saldırgan tutumun tezahürü olarak

¹⁸⁴ Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 401-403

¹⁸⁵ Kagarlitsky, a.g.e., s. 338

¹⁸⁶ Detaylı bilgi için bkz. Demir, a.g.e., s. 68-69

¹⁸⁷ Memet YETİŞGİN, *Yirminci Asra Girerken Rusya ve Rusların Türklere Yaklaşımı*, Bilig Dergisi, Sayı: 52, 2010, s. 195-230

gösterilmektedir. Rusya'nın, önceki dönemlerde Asya'ya yönelik göreceli olarak barışçıl ve güvenlik yanlısı yayılma politikalarını, Japonlarla savaşa girerek tamamen değiştirdiğini söylemek mümkündür. 1891 yılında başlatılan "Transsibiryaya demiryolu projesi" vasıtasıyla Asya'da hükmünü güçlendirmek isteyen Rusya'nın, beklemediği bir anda karşısına *Meiji Restorasyonu* ile altın çağını yaşayan Japonya'nın çıkması, hazırlıksız ve organizasyondan uzak ordusunu defaatle yenilgiye uğratmaktadır. 1904 ve 1905 yılları içerisinde gelişen savaşların hiçbirinden zafer alamayan Rusların, 1905 yılında Portsmouth'ta imzalanan ateşkese boyun eğdiği görülmektedir.¹⁸⁸

Uzun yıllar süren otokratik devlet sisteminin, iç bunalımlar sonucu büyük darbe aldığı ve Rus tarihine 1905 Ekim Devrimi olarak geçen devrim hareketi, Rus-Japon Savaşı sonrasında gelişen en büyük olaydır. Sistem içerisinde liberalizmin yükselişi, Marksizm'in gelişmesi ve işçiler arasında huzursuzluğun artıp, devrimle sonuçlanan süreç, tarihe *Kanlı Pazar* ismiyle geçen olayla doruğa ulaşmaktadır. Muhalefet baskısı sonucu, sistemi muhaliflere teslim eden II. Nikola, otokratik rejimin sonunu meşrutiyete dayalı monarşi oluşturarak getirmektedir.¹⁸⁹ Kurulan yeni sistem içerisinde oluşturulan ilk Yasama Meclisi(Duma)'nin 1906'da II. Nikola tarafından dağıtıldığı, daha sonrasında Yasama Meclisi'nin ikinci dönemini 1907'de başlattığı görülmektedir.¹⁹⁰ Fakat ikinci Yasama Meclisi'nin de ömrünün kısa olduğu bilinmektedir. Ardından gelen Üçüncü Yasama Meclisi'nin, 1907-1912 yılları arasında 5 yıl hizmet verdiği; Dördüncü Yasama Meclisi'nin de 1912'den 1917 Şubat Devrimi'ne kadar kesintisiz faaliyet gösterdiği görülmektedir.¹⁹¹

1914 yılına gelindiğinde, Balkanlar ve Yakın Doğu'da yaşanan çatışmalar, gerilimler ve krizlerin yanı sıra, Avusturya-Sırbistan arasında çıkan çatışmanın tüm Avrupa'ya yayılmasıyla başlayan ve devletlerarasında oluşan ittifaklar sonucu tüm kıtayı etkisi altına alan I. Dünya Savaşı'nın başladığı görülmektedir. Rus savaş kültürü için bir kırılma noktası niteliğinde olan I. Dünya Savaşı, Rus tarihinin en acı ve en çetin sınavlarından biri olarak nitelendirilebilir. Halkın her kesiminin katıldığı, savaşa karşı toplumsal motivasyonun hat safhada olduğu Rusya'nın, Büyük Britanya ve Fransa ile ittifak halinde olup; Almanya ve Avusturya-Macaristan ittifakına karşı olduğu

¹⁸⁸ Hans KOHN, *Basic History of Modern Russia*, D. Van Nostrand Company, New York, 1957, s. 64-65 (II)

¹⁸⁹ Abraham ASCHER, *Revolution of 1905: A Short History*, Stanford University Press, California, 2004, s. 1-2, 41

¹⁹⁰ Maureen PERRIE, *The Russian Peasantry in 1907-1908*, History Workshop, 1977, s. 172-173, (Akt.) Yetişgin, a.g.m., s. 214

¹⁹¹ Detaylı bilgi için bkz. Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 425-429, Kurat, a.g.e., s. 391-404

görülmektedir. Rus tarihinde, savaşların, her daim belirleyici olduğunu; ülkenin gücünü ve zayıflığını belirlemede önemli pay sahibi olduğunu bilmek gerekir. Nitekim söz konusu bu savaş, Rusya'nın hem ekonomik, hem de askeri olarak hazır olmadığı, uzun ve modernize edilmiş ordular gerektiren bir savaştır. Bu bağlamda gelişen savaşlarda, Rusların, karşı ittifak tarafından ağır yenilgiler alıp; tarih 1915'i gösterdiğinde, ardında yüz binlerce ölü ve milyonla ifade edilebilecek kadar yaralı bıraktığı bilinmektedir.

Çalışmamızda, sürecin kilit tarihi olarak 1915'i vermemizin asıl sebebi de burada belirlemektedir. Nitekim, 1914 yılının sonunda oluşturulan panoramaya bakıldığında, Rus tarafında yaklaşık 400.000 ölü ve tahmini olarak 1 milyon yaralı bulunmaktadır. 1915 yılında, toplum içerisinde yaşanan huzursuzluk ve savaşın felaket getirdiği düşüncesi, ordu kapsamında ortaya çıkan yıkıcı tablo Rusya için hazindir. Bunun yanı sıra ekonominin temellerinin ağır şekilde kırılmaya başlaması, asker ihtiyacı dolayısıyla halkın zorunlu olarak askere alınması ve bunun getirdiği üretim sistemi bozuklukları, savaştan çıkmaya yönelik ortaya çıkan iç isyanlar ve toplum içerisinde suç oranının artması da Rus savaş kültürü için kırılma noktası yaratan etkenlerden sadece birkaçıdır.

Rus savaş kültüründe yer eden Ruslaştırmaya dayalı yayılma politikasının devamlılığının sorgulanmaya başlandığı; savaş içerisinde alınan hezimetlerin gösterdiği askeri imkan ve kabiliyetlerdeki yetersizlikler, II. Nikola'nın kriz yönetimi konusundaki eksiklikleri ve başarısızlığı, toplumsal yapıda ortaya çıkan kalıtsal değişimler ve bunun gibi bir çok etken dahilinde 1915 yılı, Rus tarihi ve Rus savaş kültürü için büyük çaplı bir kırılma noktası olup; sistemin, artık hata verdiğinin görülüp; geri çekilmenin, bozulmanın, son olarak da yıkılmanın başladığı yıldır.

3. 1915-2015 YILLARI ARASINDA RUS SAVAŞ KÜLTÜRÜNÜN DÖNEMSEL ANALİZİ

Rivayete bağlı olarak yorum yapıldığında, dünya üzerindeki ilk savaş ve çatışma durumunun Hazreti Adem'in oğulları arasında gerçekleştiği ve o dönemden günümüze değin, söz konusu bu savaş ve çatışma halinin, değişik topluluklar veyahut milletler çerçevesince devam ettiği; bugünden sonra da devam edeceği bir gerçekliktir. Dünya tarihi içerisinde, tüm dünya uluslarını içerisine alacak şekilde kalıcı bir barış ortamının, bu zamana kadar oluşturulamadığı da bir başka gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan nesli var olmaya devam ettikçe, ideolojik, psikolojik, askeri, siyasi, toplumsal, kültürel ve bunun gibi birçok sebebin temelini oluşturduğu savaş ve çatışma durumu devam edecektir. Bu görüşe bağlı olarak bir fikir geliştirildiğinde, insanlar tarafından öğrenilen ve öğrenilmeye devam edildikçe değişerek gelişen savaş olgusuna, dünya arenasında “Rus” olarak bilinen topluluğun katkısının da azımsanamayacak derecede fazla olduğu açıktır.

İlk resmi Rus topluluğundan 1915 yılına kadar olan 1000 yılı aşkın süre içerisinde değişik aşamalardan geçen, dağılma durumu ile yüzleşip; tekrar bir yapılanma süreci geçirdikten sonraki dönemlerde toplumsal bir bütünlükle beraber, Rus devlet yapılanmasının, imparatorluk düzeyine kadar çıktığı görülmektedir. Fakat, devletin 1915 ve 2015 yılları arasındaki 100 yılının, geçmişteki 1000 yıla nazaran daha zor ve çetin şartlardan geçtiği söylenebilir. 1000 yıllık geçmişin ardında yatan savaş kültürünün, zaman zaman ideolojiye, coğrafyaya, uluslararası dengelere, toplumsal değerlere göre değiştiği görülebilir. Fakat, net bir şekilde belirtilmesi gerekir ki, bu tarihsel geçmişin ardındaki savaş kültürünü oluşturan en önemli iki etken, askeri kültür ve lider profilleridir. Toplumsal davranışları yönlendirebilen, coğrafi durumun analizini yapıp; askeri imkan ve kabiliyetlerini doğru şekilde kullanabilen; bu sayede de uluslararası dengeleri değiştirme kudretine sahip olan liderlerin, Rus savaş kültüründe büyük önem arz ettiğini belirtmek elzemdir.

Bu bölümde incelenip; açıklanılması hedeflenen olgu, Rus savaş kültüründe birbirine bağlı, birbiriyle özdeşleşmiş iki etken olan askeri kültür ve lider profillerinin, 1915 ve 2015 yılları arasında Rus savaş kültürünün ne denli gelişim ve değişim geçirmesine sebep olduğudur. Bu gelişim ve değişim evreleri açıklanırken izlenmesi gereken yol, söz konusu askeri kültürün oluşmasında en büyük etken olan askeri doktrinler ve bu doktrinlerle desteklenen dış politika hareketleri, devletin tehdit algılamaları, güvenlik politikaları ve tüm bu sayılan etkenleri gerçekleştirme yetkisine sahip olan liderlerin

davranışlarını kapsayacak şekilde bir değerlendirme sunmaktan geçmektedir. Devletlerin çıkar ve politikalarına hizmet eden uluslararası veyahut yerel normatif unsurlar olarak karşımıza çıkan söz konusu doktrin temelli hareketlerin, konstrüktivist yaklaşım ile bağlantılı olduğu da görülmektedir.¹⁹² Bunun yanı sıra bu doktrinlerin, Rus stratejisinin değişen jeopolitik koşullara ve tehdit algılamalarına karşı, ülkenin durumu da göz önünde bulundurularak verdiği yanıtları belirtiyor olması da bir hayli önem arz etmektedir.

3. 1. 1915-1917 DÖNEMİ RUS SAVAŞ KÜLTÜRÜ

1915 yılı Rusya'sı incelendiğinde, devletin, hem askeri olarak hem de toplumsal olarak krizin tam ortasında olduğu aşikardır. Temelleri Moskova Knezliği'ne kadar dayanan, otoriter devlet anlayışına bağlı, rejimin iç ve dış düşmana karşı güvenliğini sağlama amacıyla daha da askeri bir yapıya kayan Rusya İmparatorluğu'nda, savaşın getirisi olan bu askeri ve toplumsal krizin gün geçtikte daha da derinleştiği görülmektedir. Savaşa girmesinin altında yatan, açık ve net bir şekilde söylenebilen emperyalist amaçların, Sırbistan'ı koruma bahanesiyle İstanbul'un ve boğazların ele geçirilmesi isteğinin yanı sıra Polonya üzerinde mutlak hakimiyet kurma isteğinin, basiretsiz lider yönetimi ve yetersiz askeri imkan ve kabiliyetler sebebiyle tamamen tersine döndüğü açıktır.¹⁹³

Bu noktada belirtilmesi elzem olan husus, İmparatorluk Ordusu'nun yapısı ve karakteristik özelliklerini açıklamaktır. Zira, savaşın Rusya'ya getirdiği yıkımın ana etkeni olan askeri başarısızlıkların muhatabı, söz konusu ordudur. Temelleri ve karakteristik özellikleri I. Petro'nun askeri doktrinine dayanan İmparatorluk Ordusu'nun, Petro vasıtasıyla saldırgan bir kimlik taşıdığı görülmektedir. Petro döneminde büyük gelişme gösteren emperyal genişlemenin alt yapısını, ordunun sahip olduğu askeri doktrin sağlamaktadır. Söz konusu askeri doktrin, “durumu değerlendirme”; “bir harekate başlamadan önce, kısa bir hazırlık”; “manevra kabiliyeti”; “sonuç alınıncaya kadar takip”; son olarak da “zorunlu olduğunda, en küçük bir çekilme niyeti beslemeden mevzii savunma” olarak 5 ilkedен oluşmaktadır.¹⁹⁴ Takdir edilmesi gerekir ki, kuruluş tarihi 1721 olan söz konusu ordu sisteminin, değişmeden ve gelişmeden 1915 yılına kadar gelebilmesi

¹⁹² John Gerard RUGGIE, *What Makes The World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge*, International Organization, vol. 52, No. 4, s. 855-885

¹⁹³ Oscar HALECKI, *Imperialism in Slavic and East European History*, American Slavic and East European Review, vol. 11, No. 1, s. 1-26, (Akt.) Sezgin KAYA, *Rus Dış Politikasında Gelenekçi-Modernist Unsurların Analizi ve Batı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2008, s. 134

¹⁹⁴ Osman Fazıl POLAT, *Sovyetler Birliği'nin Askeri Doktrini, Stratejik ve Taktik Alandaki Gelişmeleri*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1979, s. 14 (I)

imkansızdır. Yaklaşık 200 yıllık süreç içerisinde her ne kadar değişim ve gelişim göstermiş olsa da, I. Dünya Savaşı'nda yaşanan hezimet, bu değişim hareketlerinin olumlu bir etki bırakabildiğinin söylenmesini zorlaştıracaktır. Almanlara karşı yaşanan Tannenberg mağlubiyeti ardından 1915 tarihli Galiçya ve Bukovina cephelerinde alınan ağır yenilgiler, ordu sisteminin artık çalışmadığını gözler önüne sermekte; yenilgilerin ardılı olarak 1916'da Polonya bölgesinin de tam Alman hakimiyeti altına girmesiyle beraber Petro'nun neslinin, Petro'nun bıraktığı askeri sistemi devam ettiremediği görülmektedir.¹⁹⁵ Ordu temelli bakıldığında 19. Y.Y. içerisinde tamamen bir gerileme dönemine girildiği, 20. Y.Y.'da gerçekleşen I. Dünya Savaşı sırasında da tek canlanmanın, 1916 tarihli *Brosilov Taarruzları* olarak bilinen Rus harekatı olduğu bilinmektedir.¹⁹⁶ Buna rağmen, Rusya tarafınca milyonlarca ölü barındıran savaş içerisindeki yapılan tek taarruz hareketinin, ne kadar iyimser karşılanabileceği ise muallaktır.

1916 yılında toplum, zamanla krizin etkisini daha da derinden hissetmektedir. Rusya açısından savaş yalnızca devleti değil, toplumu da derinden etkileyen çok ağır askeri yenilgiler yaşamaktadır. 3 yıl süren kesintisiz askeri başarısızlıkların, Nikolay Golovin'in belgelerine göre, cepheye sürülen 15 milyonu aşkın Rus askerinin 1 milyon 650 binini ölü; 3 milyon 850 binini yaralı ve 2 milyon 480 binini esir hale getirmektedir.¹⁹⁷ Yenilginin boyutu büyüdükçe Rus ordusu, rejimin geleneksel destekçisi olmaktan çıkarak, ülke içerisinde baş gösteren devrimci propagandayı kolayca benimseyen, morali bozuk bir kitleye dönüşmektedir.¹⁹⁸ Bu derece büyük bir asker kaybının getirisi olarak, Rus hükümeti tarafınca geliştirilen askere alım politikasının da değişime uğradığını belirtmek gerekir. Özellikle Orta Asya hanlıklarına yönelik bu politika sonucunda, Şubat 1916'da Rus hükümetince savaşa dahil edilmeyen yabancıların(Orta Asya Türkleri-Müslümanları), geri hizmette dahi olsa savaşa dahil edilmesi kararının çıkarıldığı görülmektedir. Bu kararla, Rus yönetim erkinin 1866 tarihli kanunnamesinde de belirttiği *Rus illerindeki askeri hizmet için Müslümanları çağırmayacağına* dair verdiği söz çiğnenmektedir. Yaklaşık 500 bin civarı olan bu askeri katılım, ne olursa olsun, Rusya'nın içerisinde bulunduğu yıkım sürecini yavaşlatmasını sağlamayacaktır.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Charles TILLY, *Avrupa'da Devrimler 1492-1992*, (çev.) Özden Arıkan, AFA Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 302

¹⁹⁶ Polat, a.g.e., s. 17 (I)

¹⁹⁷ Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 486-488

¹⁹⁸ Kagarlitsky, a.g.e., s. 395

¹⁹⁹ Nadir DEVLET, *Rusya Türklerinin Milli Mücadelesi (1905-1917)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s. 231-245

Askeri olarak gelen yıkımın yanı sıra, ülke içerisinde gerçekleşen devrimsel hareketlere de değinmek elzemdir. Zira, 1917 yılına uzanan süreçte oluşan devrimsel hareket, 20. Y.Y.'ın uluslararası dengelerine büyük çaplı bir etki gerçekleştirecektir. Savaşın getirdiği yıkım, basın ve meclis temelli propagandalar vasıtasıyla, halkın güvenine dayalı bir hükümet isteğiyle harekete geçen devrimci akımları içinde barındırmaktadır. 1917 Rusya'sının ülke içi durumu incelendiğinde, savaştan ve yıkımdan bıkan toplum için birçok seçenek, birçok siyasal akım mevcuttur. Menşevikler(Sosyal Demokratlar), Bolşevikler(Komünistler), Devrimci Sosyalistler(Köylü Partisi), Milliyetçiler, Pan-Turancılar, Pan-İslamcılar vb. gibi akımlar, Rus iç yaşayışında köklü bir devrim yaratılmasına sebebiyet verecek başlıca siyasi akımlar olarak listelenebilir. Bu akımlar içerisinde sadece Bolşevikler adıyla anılan grup *tükenmiş askerlere barış* sözü verirken; diğer akımlar, müttefikler yanında Almanlara karşı savaşın sürdürülmesi taraftarıdır.²⁰⁰

Nitekim, toplumsal patlama 1917 Şubat'ında görülmektedir. Moskova temelli toplumsal hareketlenme, işçi odaklı grevlerin içerisine asker ve subayların da katılımıyla bir devrim hareketine dönüşmektedir.²⁰¹ Kuruluşu 1905 yılına dayanan Yasama Meclisi'nin, Şubat 1917'de imparatorluğun çözüldüğüne dair kararnameyi yayınlamasıyla beraber, Rusya İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden silinmeye başladığı görülmekte; akabinde, Mart 1917'de Çar II. Nikola'nın tahttan çekildiğini açıklamasıyla beraber, Çarlık Rusya'sı tarihin tozlu raflarında yerini almaktadır. Prens Geogi Lvov önderliğinde ilan edilen *Geçici Hükümet*'in de ömrü, 6 ay kadar olacak; Ekim 1917'de, yönetim erki Bolşeviklerin eline geçecektir. Dönem içerisinde, Geçici Hükümet tarafından savaşı devam ettirme kararının ilanı, savaşmaktan yılmış halk için yeni bir isyan hareketinin başlamasına sebebiyet verecektir. Savaşın sadece savunmaya yönelik olarak devam ettirileceğine dair hükümet tarafından yayınlanan *Savaş Amaçları Bildirgesi*, dönem koşulları değerlendirildiğinde geçersizleşmekte; askeri birliklerin toptan olarak savaşmayı reddetmesiyle beraber etkisini kaybetmektedir.²⁰²

Durum analizi yapıldığında Bolşeviklerin, iktidarı ele geçirmek için en uygun zaman olduğunu düşündükleri Ekim 1917'de, popülerliği ve arkalarına aldıkları destekle beraber seçilmiş hükümeti Vladimir İlyiç Lenin önderliğinde lağv ettiği görülmektedir. Tarihe, 1917 Bolşevik İhtilali olarak geçecek devrim, birçok araştırmacı ve tarihçiye göre

²⁰⁰ Jean-Marie CHAUVIER, *Sovyetler Birliği: Ekonomik ve Siyasi Gelişmeler (1917/1988)*, (çev.) Temel Keşoğlu, BDS Yayınları, 1990, s. 25

²⁰¹ Elnur Hasan MIKAIL, *Yeni Çarlar ve Rus Dış Politikası*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 43

²⁰² Detaylı bilgi için bkz. Rıasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 492-494

Rusya için yeni bir başlangıç olarak görülmesine rağmen, devrimin ardından gelen 3-4 yıl boyunca Rus toprakları, girmiş olduğu I. Dünya Savaşı'nın ağır sonuçlarına benzer şekilde bir iç savaşı beraberinde getirecektir.²⁰³ Din, dil, ırk ayrımı yapılmaksızın Rusya içerisinde yaşayan tüm halkların kardeşliği propagandası yapılarak çıkılan yolun, bir süre sonra gerçekleri yansıtmadığı anlaşılacaktır.

3. 2. 1917-1953 DÖNEMİ RUS SAVAŞ KÜLTÜRÜ

*“Geçici Hükümet devrilmiştir. İktidar, Petrograd İşçi ve Asker Sovyet'inin eline geçmiştir. Hemen, ilk iş olarak demokratik bir barış anlaşması sağlanması, toprak üzerinde kapitalist egemenliğinin lağvedilmesi, üretim üzerinde işçi gözetimi ve Sovyet hükümeti kurulması işi gerçekleştirilmelidir.”*²⁰⁴

V. I. Lenin tarafından yayınlanan bu bildiri, Rus coğrafyasında yeni bir yapılanmanın temellerini oluşturur niteliktedir. Marksist anlayışı benimseyen söz konusu yapılanmanın, Bolşevikler adı altında iktidara gelmesi, Rusya için beklenmedik bir olay olarak sayılamaz. Zira, ülke içerisindeki toplumsal yapı ve sosyolojik durumun, yeni bir kan arayışı içerisinde olduğu aşikardır. Nitekim Bolşevizm, toplum içerisinde aranan kan olarak belirmektedir. Söz konusu bu Bolşevik hareketi içerisinde *Önder* olarak görünen Lenin'in de, Sovyet dış politikasının yaratıcısı ve yönlendiricisi olduğu bir gerçektir.

Dış politika yaratılırken, diğer yandan iç politikada yaşanan iç karışıklık ortamı, Lenin'in çalışmalarının ve politika oluşturma evresinin sekteye uğramasına sebep olacaktır. Lenin'in, iktidara geldiği andan itibaren oluşturmaya çalıştığı barış ortamını, *Barış Kararnamesi*²⁰⁵ ile temellendirdiği görülmektedir. Adil ve demokratik bir barışa ulaşma arzusu, halkların eşitliği, dostluğu ve sosyalizm olgusu, söz konusu kararnamenin ana ruhunu oluşturmaktadır ve bu ruh, Sovyet devletinin ilerdeki dış politikasının belirleyicisidir. Kararname çerçevesinde geliştirilen ve adil barış ilkesini temel alan ilk dış politik hamle, özellikle Sovyet iktidarınca hiç de adil olmayan ve Almanya ile imzalanan 3 Mart 1918 tarihli Brest-Litovsk Anlaşması'dır. İktidara geldiği andan itibaren, iktidar muhaliflerine karşı girişilen iç savaş ortamının yanı sıra, Rus toplumu aleyhinde böyle ağır bir anlaşmanın yapıyor olması da, devletin içerisinde bulunduğu durumu açıklar

²⁰³ Onay, a.g.e., s. 86

²⁰⁴ Ramin SADIKOV, *Şubat Devrimi'nden Sonra Rusya'da İktidar Mücadelesi: Ekim Devrimi'ne Giden Yol*, Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 29, Sayı: 48, 2010, s. 115

²⁰⁵ Detaylı bilgi için bkz. K. IVANOV, *Lenincilik ve Sovyetler Birliği Dış Politikası*, Konuk Yayınları, İstanbul, 1976, s. 11-20

niteliktedir. Söz konusu anlaşma ile Sovyet Rusya'nın 60 milyona yakın nüfus, 5 binden fazla fabrika, imalathane ve rafineri kaybettiği görülmektedir.

Bütün bu gelişmelerin yanı sıra değerlendirilmesi gereken başka bir husus, Lenin önderliğinde yapılanan Marksist temelli yeni devletin askeri yapılanmasıdır. Çarlık savaş kültüründen ayrılıp; yeni bir kültür oluşturmaya çalışan devletin en önemli organı, takdir edilmesi gerekir ki, askeri yapılanması olacaktır. Devlet sistemini oluşturan Marksist anlayış, orduya da sirayet etmekte; düzenli bir ordu sistemini reddetmekle beraber, silahlı halk milis teşkilatlanmasını ön plana almaktadır. 1917'de iktidara gelen Bolşeviklerin temel amaçlarından biri haline gelen döküntü halindeki ordunun revize edilmesi hareketinin tezahürü, yine 1917 kurulum tarihli Kızıl Ordu olacaktır. Temel olarak, dünyadaki bütün emekçi sınıfı silahlı bir hale gelinceye kadar Kızıl Ordu, bu emekçi sınıfın silahlı bölümünü oluşturacak; fakat hiçbir şekilde eski burjuva tipi ordu kuruluşunda olmayacaktır. Doktrin olarak, söz konusu bu temel anlayışı esas alan Kızıl Ordu'da, Çarlık dönemini anımsatan subay, astsubay ve komutan terimlerinin yerine, sosyal, işçi, uzman gibi terimler kullanılmaktadır.²⁰⁶ Kızıl Ordu sistemi içerisinde belirtilmesi elzem olan bir başka husus ise, dönemin savunma bakanı Troçki'nin uyguladığı doktrinsel askeri politikasıdır. Disiplin, merkezi siyasi kontrol, sağlam ve uyumlu doktrin olarak 3 önemli etken ışığında, Sovyet ordusunun ilerleyen dönemlerde Rus olmayan bölgelerin Ruslaştırılması hususunda önemli adımlar attığı görülmektedir.²⁰⁷ Marksist temelli kurulan ordu hususunda daha gerçekçi ve mantıksal yaklaşımı sebebiyle Troçki, söz konusu bu muhalifliğini ilerleyen yıllarda hayatıyla ödeyecektir.

Lenin dönemi ile belirtilmesi gereken son husus ise, Orta Asya bölgesine yönelik geliştirilen dış politika davranışıdır. Komünist bir devlet yapılanması içerisinde bulunan Müslüman topluluğun, yerleştirilmeye çalışan düşünce sistemi karşısında büyük bir tehdit barındırdığı aşikardır.²⁰⁸ Lenin tarafından "Müslüman Sorunu" olarak çatısı altında izlenen dış politikanın temelinde İslamiyet karşıtı siyaset, tecrit siyaseti, soykırım siyaseti, Ruslaştırma siyaseti, parçala; böl; yönet siyaseti olarak 5 etken çevresinde geliştirildiği görülmektedir.

²⁰⁶ Polat, a.g.e., s. 18 (I)

²⁰⁷ Gordon B. SMITH, *Soviet Politics Struggling with Change*, St. Martin Press Inc., New York, 1992, s. 216, (Akt.) Onay, a.g.e., s. 157

²⁰⁸ Detaylı bilgi için bkz. S. Enders WIMBUSH, *Sovyet Orta Asya'sında Soysuzlaştırma Politikası*, (çev.) Yasin Ceylan, ODTÜ Asya-Afrika Araştırmaları Grubu Yayınları, Yayın No: 34, Ankara, 1986, s. 1-2

Toparlanacak olursa, Lenin döneminde dış politika, devletlerarasındaki ilişkileri yürütmekten ziyade, dünya devrimini özendirmek amacı taşımaktadır. Hatta 1918 tarihli Sovyet Rusya Anayasası'nda, Sovyet iktidarının bütün ülkelerde sosyalizmin zaferi için çalışacağı belirtilmektedir.²⁰⁹ Dış politikada faaliyetin temelini ise, ideoloji oluşturmaktadır. Ancak belirtilmesi gerekir ki; Sovyet dış politikasını belirleyen tek etken ideoloji değildir. Askeri kapasite, algılanan fırsatlar, lider kişilikleri ve tutumları, ülke içi gruplaşmalar ve çıkar farklılıkları gibi değişkenler de dış politika oluşumunda önem arz eden etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.²¹⁰ Devrimin ilk yıllarında Bolşeviklerin, milliyetçi seferberliklerden vazgeçtiği,²¹¹ eski imparatorluk topraklarını kapsayan azalmaya karşı direniş göstermediği; aksine savunmacı, hatta geri çekilmeci bir politika izledikleri göze çarpmaktadır. Söz konusu bu politikanın amacı, devrimin güvenliğini sağlamak; ilk belirgin göstergesi ise Brest-Litovsk Anlaşması'dır.

1917-1923 yılları arasında Milletler Komiserliği, 1919-1923 yılları arasında Devlet Denetleme Komiserliği görevini yürüten Gürcü kökenli İosif Stalin, V. Lenin öldükten sonra Komünist Parti Genel Sekreterliği görevini devralmakta ve 1953 yılına kadar söz konusu bu görevi devam ettirmektedir.²¹² İktidarının ilk yıllarında, karşısında Lev Troçki gibi bir muhalefeti barındırsa da, ilerleyen yıllarda bu muhalefeti Troçki'ye karşı sert yaptırımlar vasıtasıyla zayıflatacak ve Troçki'yi saf dışı bırakacaktır. Her ne kadar Lenin, Stalin'in hükümdarlık vazifesini devralmasını istemese de; Lenin'in ölümünden sonraki dönemde Stalin, Lenin hakkında yapıcı açıklamalarıyla bir anda öne çıkmayı, halk ve partililerce beğeni kazanmayı başarmakta ve Leninizm'e karşı *Stalinizm* olgusunun temellerini atmaktadır.

Stalinizm olgusunun, ilk dönemlerde Sovyet toplumunca tamamen benimsendiğini söylemek doğru olmayacaktır. Zira sosyalizmin ideallerine bağlı olup; söz konusu ideallere güvenen kesimin, Stalin tarafından propaganda malzemesi haline getirilen sosyalizmin sürekli bir aldatmaca içerisinde olduğunu düşünmesi, Stalinizm düşüncesinin, halk

²⁰⁹ Nazım JAFAROV, *Rusya'da Ulusal Güvenlik Anlayışının Dönüşümü (1991-2006)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007, s. 44

²¹⁰ Kaya, a.g.e., s. 124-126

²¹¹ Bu konuda çeşitli görüş ayrılıkları mevcuttur. Azımsanamayacak derecede tarihçi ve yazar kitlesinin, bu dönemde milliyetçiliğin uygulanmadığı düşüncesine karşı çıktığı görülmektedir. Söz konusu bu karşıt kitle, milliyetçiliğin uygulanmadığı görüşünün aksine, Rusların, tarihleri boyunca hiçbir devirde bu kadar metodlu ve sistemli bir şekilde milliyetçilik politikası gütmeye başladığını; Komünizmin, milliyet ayrılıklarını reddeden bir düşünce sistemi olmasına rağmen, Sovyet Rusya'da yepyeni bir milliyetçilik düşüncesine sebebiyet verdiğini düşünmektedirler. Detaylı bilgi için bkz. Samet AĞAOĞLU, *Sovyet Rusya İmparatorluğu*, Baha Matbaası, İstanbul, 1967, s. 33-40

²¹² Çağatay BENHÜR, *Stalin Dönemi Türk-Rus İlişkileri (1924-1953)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2008, s. 104

tabanında kolaylıkla benimsenebilecek bir düşünce yapısı olmadığına göstergesidir.²¹³ Görüşe göre, Stalinizm, Leninizm'in değişik bir yorumudur. Bu değişik yorum, ilerleyen yıllarda *Stalin Terörü* kavramıyla bağdaştırılacak; iç güvenliği sağlama amaçlı uygulamaya koyulan iç politikalarla desteklenecek ve kanıtlanacaktır.

Lenin'in son dönemleri ve Stalin dönemini başlangıcına tekabül eden Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği(SSCB)'nin kurulması ile söz konusu devlet, dış politika oluşturur hale gelmekte ve bu politikaları uygulamak maksadıyla çeşitli hamleler yapmaktadır. 1920'li yıllarda ülkenin batı sınırını belirlemek amacıyla Kızıl Ordu vasıtasıyla yapılan hamleler, Stalin döneminin başlangıcıyla daha da netleştirilmekte, ülkenin içerisinde bulunduğu güvenlik paradoksunun da bir göstergesi olmaktadır.²¹⁴ "*Tek Ülkede Sosyalizm*"²¹⁵ ilkesi ile yola koyulan Stalin, öncelikle iç güvenlik; sonrasında ise dış güvenliği sağlamak amacıyla politika yürütmektedir. Dış politik hamlelerinin başında ise, Rus tarihinin başlangıcından beri söz konusu olan *Batı Sınırı* hususu özelinde, dış güvenliği bu bölgeye endekslemesi gelmektedir. Batı sınırı, Rusya coğrafyasının ve devletinin yumuşak karnıdır. Doğu Avrupa bölgesinde yayılma isteği, ülkenin tarihsel güvenlik kaygılarıyla ilgilidir. İleride gerçekleşebilecek bir Batı müdahalesine karşı, Doğu Avrupa temelli oluşturulacak olan tampon devletler vasıtasıyla tehlikenin boyutu düşürülecek; daha sonrasında, askeri imkan ve kabiliyetler tam kapasiteyle kullanılarak tehlike bertaraf edilecektir.²¹⁶ Dış politik hamlelerin oluşturulmasının altında yatan temel varsayım, Troçki'nin *Sürekli Devrim* ilkesine karşı, Stalin'in *Tek Ülkede Sosyalizm* ilkesinin galip gelmesidir. Sürekli devrim ilkesine göre batı burjuvazisine karşı en iyi savunma, saldırdır. Stalin'e göre ise, iç güvenliği ve sistemi oturtulmamış bir ülkenin saldırgan tutum izlemesi, kabul edilemez; aynı zamanda mantıksızdır. Bu yüzdendir ki, II. Dünya Savaşı'na doğru evrilen uluslararası dengeler içerisinde Sovyetler Birliği, Lenin'in izlediği yoldan gitmeyi kendine şiar edinmekte ve elinden geldiğince barışçıl politikalar izlemeyi öngörmektedir.²¹⁷

Dış politika hususunda kısaca belirtilmesi gereken bir husus da, Lenin'in uyguladığı Orta Asya'ya yönelik politikaların, Stalin tarafından daha sistematik ve kapsamlı hale getirilmiş olmasıdır. Müslüman topluluğa karşı girilen Stalin önderliğindeki ideolojik saldırının boyutu, azımsanamayacak şekilde fazla olup; II. Dünya

²¹³ Mehmet Ali ASLAN, *Sovyetler Birliği (Seçmeler-2)*, Değişim Yayınları, İzmir, s. 53 (II)

²¹⁴ Kaya, a.g.e., s. 131-134

²¹⁵ Detaylı bilgi için bkz. Jafarov, a.g.e., s. 48-54

²¹⁶ Oral SANDER, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, İmge Yayınları, Ankara, 2000, s. 212-214 (I)

²¹⁷ Oral SANDER, *Siyasi Tarih: 1918-1994*, İmge Yayınları, Ankara, 2000, s. 37 (II)

Savaşı sırasında Müslüman desteğine ihtiyaç duyulmasından ötürü ufak tavizler verilerek, Müslümanlara yönelik hasar her ne kadar azaltılsa da, Sovyetler Birliği'nin dağılışına kadar değişmeden devam etmektedir.²¹⁸

Siyasal olarak belirleyici özelliği, mutlak kişisel bir iktidar, toplumun polis rejimine dönüştürülmesi ve sistemli olarak kitle terörizmine başvurulması olan Stalin dönemi,²¹⁹ 1934 yılından itibaren yükselen bir milliyetçilik ve vatanseverlik temasına şahit olmaktadır. Uluslararası dengelerin II. Dünya Savaşı'na doğru evrilmesine karşılık olarak geliştirilen bu düşünce akımı vasıtasıyla, Sovyet Halkları'nın dünyanın en şanslı halkı olduğu iması topluma işlenerek, burjuvazi ve kapitalizme karşı bir nevi milliyetçilik kalkını oluşturulmaktadır.²²⁰ Batı kapitalizmine ve burjuvazisine karşı, milliyetçilik ve vatanseverlik ile donatılan toplumun, II. Dünya Savaşı'nda gösterdiği azim ve kararlılık, savaşın, Rusya tarafınca *Büyük Ulusal Savaş* olarak nitelenmesini sağlayacaktır. Avrupa merkezli, Adolf Hitler çıkışlı *Nazizm*'e karşı girişilen bu ulusal savaşta, Moskova ve Stalingrad önünde sadece Mareşal Jukov'un askeri dehası değil; aynı zamanda önder olarak belirlenmiş Stalin'in lider kabiliyeti büyük rol oynamaktadır.²²¹ Savaş öncesi dönem politikalarında –özellikle 1939-1941 dönemi- Sovyetler Birliği'nin 1939'da önce Nazi Almanya'sı ile saldırmazlık paktı imzaladığı; Finlandiya bölgesinde savaşa girip, Karelya bölgesini ilhak ettiği; Romanya'dan Besarabya bölgesini aldığı ve son olarak Japonya ile saldırmazlık paktı imzalayıp Uzak Doğu sınırını güvence altına almak istediği görülmektedir.²²² Savaş öncesinde Sovyetler Birliği, bu tarz bir dış güvenlik konsepti oluştururken, savaş sırasında söz konusu bu konsepti tamamen değiştirdiği görülecektir.

II. Dünya Savaşı sırasında, Rus savaş kültürü özelinde bir değerlendirme yapıldığında, karşımıza birden fazla etken çıkmaktadır. Birinci etken, Stalin'in uyguladığı askeri doktrindir. Doktrin iki temele dayanmakta olup; bu temeller, Sovyet topraklarının dokunulmazlığı ve taarruzun üstünlüğü ilkeleridir.²²³ Dikkate değer olan nokta, ilkelerden ilki olan Sovyet topraklarının dokunulmazlığı temelinde geliştirilen dış politik hamledir. Almanya ile imzalanan saldırmazlık paktı çerçevesince, Polonya üzerinde hak iddia edebilen Sovyetler Birliği, uç sınırını Polonya olarak belirlemekte; bu sayede, batıdan gelebilecek bir saldırıya karşı tampon bölge oluşturabilecektir. Her ne kadar teoride

²¹⁸ Onay, a.g.e., s. 160-161

²¹⁹ Chauvier, a.g.e., s. 26

²²⁰ Merve Suna ÖZEL, *Stalin Dönemi Rus Milliyetçiliği ve Politikaları*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, Temmuz 2014, s. 99-122

²²¹ Aslan, a.g.e., s. 55 (II)

²²² Jafarov, a.g.e., s. 52

²²³ Polat, a.g.e., s. 21 (I)

mantıklı bir hamle olsa da, 22 Haziran 1941 tarihinde Sovyetler Birliği'ne karşı başlatılan Nazi Harekatı, söz konusu teorinin pratikteki çöküşünü gösterecektir.

Dünya savaşı tarihine *Blitzkrieg*(Yıldırım Harekatı) olarak geçecek bu hareket, Almanlar tarafından Sovyetler Birliği'ne karşı, aynı anda ve topyekün harbi kapsamaktadır.²²⁴ Söz konusu bu hareket sonucunda, toplumsal olarak kenetlenen Rus halkı, bu savaşın artık iki ulus, iki düşünce ve iki ordu arasında ölüm-kalım savaşı olduğunun farkına varmaktadır. Nitekim bu bilinçlenme durumunun, hem Kızıl Ordu'da hem de Rus halkında psikolojik bir devrim yarattığı yadsınamaz bir gerçektir. Ulusal duygulara dayalı yurtseverlik had safhaya çıkmakta; Sovyet öncesi askeri gelenekler, ordu içerisinde tekrardan kendine yer bulmaktadır. Tam bu sırada, Rus savaş kültüründe evvelden beridir yeri olan; geçmiş yüzyıllarda Napolyon'un da maruz kaldığı bir etken tekrar ortaya çıkmaktadır: İklim. Sovyetler Birliği'nin geniş yüzölçümü ve geri çekilme alanının büyüklüğü, soğuk kış şartlarıyla birleştiğinde, Almanlar için hazin sonun başlangıcı görülmektedir.

Ekim 1941'de başlayan "Sovyet Kış Karşı Taarruzu", Sovyetler Birliği lehine ilk sonuçlarını almakta; eşsiz bir derinliğe gömülen Hitler'in ordusu, bir yandan kış şartlarıyla, diğer yandan yıpratma taktiği uygulayan Kızıl Ordu'yla baş etmek zorunda kalmaktadır. Bu sırada Stalin tarafından 1942 yılında yayınlanan yeni askeri doktrin, "Sovyet Askeri Gücünün Sonsuza Dek Esasları" veya "Zaferin Beş İlkesi" olarak adlandırılmaktadır. Doktrin, siyasal istikrar yolu ile geri bölgelerin güvenliği, sağlam moral, elde yeterli sayı ve nitelikte tümen bulunması, yeterli silah ve teçhizat stoku, subayların üstün yetenek ve beceri sahibi olması ilkelerini kapsamaktadır. Rus tarihi boyunca önemini koruyan Kara Kuvvetleri'nin hakim rolü, 1943 yılında gerçekleşen Stalingrad Meydan Muharebesi ile kendini kanıtlayacak ve savaşın Sovyetler Birliği lehine dönüm noktasını teşkil edecektir.²²⁵

1945 yılında savaş Almanya aleyhinde sonuçlandığında, Sovyetler Birliği'nin Orta ve Doğu Avrupa bölgesinde büyük bir teritoryal genişleme gösterdiği açıktır. Amaç ise, ele geçirilen bölgelerin Avrupa odaklı gelebilecek herhangi bir saldırının bertaraf edilmesini sağlayacak tampon bölge oluşturmaktır. Nitekim, bu çaba başarıyla sonuçlanmakta; Sovyetler Birliği, evvelden beridir büyük ideal niteliğinde olan, çevresinde büyük bir güvenlik alanı oluşturmayı başarmaktadır. Özellikle Doğu Avrupa bölgesinde oluşturulan

²²⁴ Sarıahmetoğlu, Devlet, Hatipoğlu, a.g.e., s. 202

²²⁵ Polat, a.g.e., s. 23-28 (I)

genişleme dalgası ve ele geçirilen bölgelerden bir tampon bölge oluşturulması, Rus tarihinin makus talihi olarak görülen Avrupa merkezli saldırılara karşı bir kalkan mahiyeti taşımaktadır.²²⁶

Genel olarak, 1917-1953 döneminde gerçekleşen olaylar kapsamında Rus savaş kültürünün büyük kırılmalar yaşadığı bir gerçektir. İlan edilen yeni devletin, Lenin önderliğinde, devrimi koruma amacıyla barışçıl politikalar izlediği ve bundan ötürü Çarlık Rusya'sının bir kısım toprağından vazgeçmesi, dönem koşullarına bakıldığında en rasyonalist tercih olarak görülebilir. Fakat, sonrasında iktidara gelen Stalin'in, önce ülke iç güvenliğini sağlayıp; daha sonraki dönemde dış politik hamleler gerçekleştirdiği ve yaşanan II. Dünya Savaşı ertesinde, temelleri atılan dış politika temelli düşüncelerin başarıyla sonuçlanmasıyla, Rus devletinin rasyonalistlikten ziyade pragmatist bir yaklaşım içerisine girdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira, uluslararası konjonktürün II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nin lehine geliştiği söylenebilir. Bu konjonktürde de, Stalin'in liderlik vasfı ile askeri imkan ve kabiliyetlerin birleşmesi, savaş sonrası dönemde Sovyetler Birliği'nin, süper güç olarak ortaya çıkmasına sebep olacaktır.

3. 3. 1953-1991 DÖNEMİ RUS SAVAŞ KÜLTÜRÜ

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde, dünya konjonktüründe artık iki büyük süper güç vardır: SSCB ve Amerika Birleşik Devletleri(ABD). 1945 ve 1991 tarihleri içinde, bu iki büyük süper güç arasında karşılıklı olarak gerçekleşen tüm politik, siyasi, ideolojik, askeri tutum ve davranışlar, dünya literatüründe *Soğuk Savaş* ismiyle yer almaktadır. Bazı tarihçiler söz konusu dönemi, kapitalizm ve komünizm arasında geçen ideolojik bir savaş olarak değerlendirmekte; bazıları ise, savaş sonrası dönemde dünyanın geri kalanının nasıl şekillendirileceği hususunda gerçekleşen güç savaşı olarak nitelendirmektedirler.²²⁷

Bu Soğuk Savaş döneminde, adı geçen iki ülkenin sıcak çatışmaya en çok yaklaştığı anda, kutup başlarından olan SSCB'nin liderliğinde Nikita Kruşçev vardır. Söz konusu çatışmaya değinmeden önce belirtilmesi gereken olgular, Kruşçev'in SSCB'de iktidara gelişi, *Barış İçinde Bir Arada Yaşama* politikası, bu politikanın nasıl ve neye dayanarak tehlikeye atıldığı; Soğuk Savaş'ın, sıcak çatışmaya dönüşebilecek olmasının ardındaki askeri düşünce sistemi ve bu düşünce sisteminin siyasi yansımalarıdır.

²²⁶ Henry KISSENGER, *Diplomasi*, (çev.) İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998, s. 367-369

²²⁷ Fred HALLIDAY, *2000'lerde Dünya*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002, s. 38-42

1953 yılında Stalin öldüğünde, liderlik koltuğu için çeşitli adaylar ve bu çeşitliliğin getirisi olarak karmaşık geçen yaklaşık 4 yıllık siyasi bunalım dönemi bulunmaktadır. Muhafız kesimi bastırıp, net tarih olarak 1957’de Sovyetler Birliği Komünist Partisi(SBKP) Genel Sekreterliği makamına oturan Krusçev’in ilk hamlesinin, iç politikaya yönelik olarak, 1956 tarihli SBKP 20. Kongresi’nde yaptığı Stalin karşıtı konuşma olduğu görülmektedir.²²⁸ Halk tarafından Stalin lehine yapılan putlaştırma hareketini, yaptığı konuşma vasıtasıyla Stalin’in geçmiş suçlarını ortaya dökerek sonlandırmayı amaçlamaktadır. Her ne kadar bu hamlenin toplum üzerindeki olumsuz etkisi azımsanamayacak derecede fazla olsa da, kısmen başarıya ulaştığı söylenebilir.

Dönemin en dikkat çekici olgularından biri, Lenin ile fikirsiz temelleri atılan, Krusçev ile hayata geçirilen ve dış politik yaklaşım olarak benimsenen *Barış İçinde Bir Arada Yaşama* politikasıdır. Doktriner temelli söz konusu yaklaşım, SSCB tarafından objektif bir zorunluluk olarak değerlendirilmenin yanı sıra her zaman ve her yerde izlenilmesi gereken bir barış politikası olmamasıyla da dikkat çekmektedir. Objektif zorunluluk esaslı, dünya sisteminin artık sıfır toplamlı oyun teorisi kapsamınca değerlendirilmesinin bir getirisidir. Zira kutup başlarının sahip olduğu nükleer gücün, kutup başlarından biri tarafından kullanılması, diğerinin sonunu getirecektir. Bu sebeple barış içinde bir arada yaşamak, objektif bir zorunluluk halini ortaya çıkaracaktır. Bir diğer etmen, söz konusu politikanın devamlılığının sonucu olarak komünizmin, kapitalizme karşı nihai bir zafer kazanacağı evreyi temsil etmesidir. Kapitalizm ve komünizm arasındaki sınıf mücadelesinin daha da keskinleşeceğini öngören, gerçek anlamda bir barışı sağlamayıp; lokal savaşların devam edebileceğini belirten doktrin, söz konusu sınıf mücadelesinin barışçıl yollarla halledilemeyeceği durumlarda şiddet kullanılmasının da önünü açan bir düşünce temeline sahiptir.²²⁹ Buna bağlı olarak, Sovyet terminolojisinde yer eden “*Komünist olmayan her şey, emperyalisttir.*” düşüncesi, Sovyet dış politikasını yönlendiren bir başka etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu etmen göstermektedir ki Sovyet dış politikası, nükleer bir savaştan kaçınmak kaydıyla diğer konvansiyonel araçlar kullanılarak girişilecek mevzii savaşlarını devam ettirme amacını taşımakta; diğer yandan, komünizm bütün dünyaya yayılana dek savaşların da devam edeceğini savunmaktadır.²³⁰ Savaş ve barış düşüncelerinin, bu denli sert şekilde düzenlendiği Sovyet sistemi ve dış

²²⁸ Rıasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 586-591

²²⁹ Fahir ARMAOĞLU, *Barış İçinde Bir arada Yaşama'nın Sovyet Yorumu*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 27, Sayı: 3, 1972, s. 283-314 (I)

²³⁰ Armaoğlu, a.g.m., s. 283-314 (I)

politik hamleleri içerisinde, barış içinde bir arada yaşama politikasına bağlı olarak gidilebilecek bir silahsızlanma hareketinin de beyhude olacağı bir gerçektir. Nitekim Sovyet kültüründe silahsızlanma, ancak karşı tarafı zayıflatma ve uygun zamanda bitirici darbeyi vurmak maksadı taşımaktadır. Lenin ile başlayan Sovyet Rusya sürecinin, sonlanana dek bu düşünceyi taşıdığı da bir başka netliktir.²³¹

Barış içinde bir arada yaşama politikasının askeri temelini irdelediğimizde karşımıza çıkan olgu, Krusçev'in benimsemiş olduğu savaş felsefesinin ne denli yıkıcı temellere sahip olduğudur. Krusçev, Stalin'in tam karşıtı olarak, 'Ya nükleer savaş; ya da hiçbir savaş.' ilkesine dayanan savaş felsefesi sebebiyle bütün savaşları nükleer harp olarak gördüğünden, savaştan kaçınma olanağını da nükleer alanda güçlülüğe bağlamaktadır. Krusçev'in benimsetmek istediği askeri doktrin, Sovyetler Birliği'nin nükleer caydırıcı gücünün olmasının, başlıca düşman olarak gösterilen ABD'nin, Sovyetler Birliği'ne karşı taarruz etme ihtimalini ortadan kaldıracığını ve daha dostça ilişkiler sürdürmesini sağlayacağını öngörmektedir. Buna bağlı olarak uygulanması gereken politikayı da, savaşta nükleer silahların üstünlüğünün benimsenmesi ve diğer kuvvetlere (Kara, Hava, Deniz) destekleyici rol yüklemek olarak belirtmektedir.²³² Nitekim, 1962 yılında SSCB ve ABD arasında gerçekleşen ve iki kutup arasında sıcak çatışmaya en yakın an olarak değerlendirilen Küba Füze Krizi, 'nükleer füze' odağında gelişmekte ve iki büyük gücü nükleer savaşın eşiğine getirmektedir.²³³

Krusçev'in uygulamak istediği bu nükleer program, askeri yapı içerisinde çeşitli muhalif görüşlerin çıkmasına da sebebiyet vermektedir. Gelenekçiler ve Yenilikçiler olarak adlandırılan bu görüşler, temel olarak askeri sistemin nasıl oluşturulması gerektiği hususunda fikir ayrılığına düşmektedirler. Gelenekçiler olarak ayrılan muhalif kesim, nükleer programın caydırıcılığını sadece savunma amaçlı addeden ve nükleer silahların rolünü kesin sonuçlu olarak görmeyen; kesin unsur olarak büyük bir kara kuvveti ve bu kuvvetin rolünün başrol olduğunu savunan; savaşların ise uzun süreli olduğunu düşünenler olarak ayrılmaktadırlar. Buna karşın Yenilikçiler, nükleer programı caydırıcılık temelinde incelemekte; kesin unsur olarak kara kuvvetlerinden ziyade nükleer fırlatma sistemleri olarak belirtmekte ve bu sistemlerin kesin sonuçlu olduğunu addetmektedirler. Bunun yanı

²³¹ N. GALAY, *Savaş ve Barış Meseleleri*, DERGİ, No: 48, 1967, s. 17, (Akt.) Armaoğlu, a.g.m. s. 283-314 (I)

²³² Polat, a.g.e., s. 28-31 (I)

²³³ Detaylı bilgi için bkz. Ayşegül SEVER, *Yeni Bulgular Işığında Küba Füze Krizi ve Türkiye*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 52, Sayı:1, 1997, s. 647-660, Fahir ARMAOĞLU, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Timaş Yayınları, 2013, s. 165. (II), Onay, a.g.e., s. 67.

sıra savaş süresinin kısa, kara kuvvetlerinin rolünü ise azaltılmış ve destekleyici kuvvet olarak belirtmektedirler.²³⁴ Krusçev'in planladığı askeri sistemde son olarak belirtilmesi gereken husus, yeni Sovyet Deniz Doktrini'ne göre şekillendirilen donanmadır. Bu kuvvet kolunda da nükleer programı devreye sokmak isteyen Krusçev, nükleer denizaltıların, Sovyet deniz gücünün asıl ve tek silahını oluşturduğunu; donanmanın diğer unsurlarının ise savaş silahı olarak kullanımı devrinin kapandığını deklare etmektedir. Söz konusu doktrin, Batılılarca *Sınırlı Donanma Doktrini* olarak anılmaktadır.²³⁵

Sonuç olarak, 1964'te sonlanan iktidarına kadar olan dönemde Krusçev'in, Sovyetler Birliği'ne ve devletin savaş kültürüne yeni, aynı zamanda farklı bir çehre kazandırdığı söylenebilir. İki kutup özelinde değişen ve gelişen dünya konjonktüründe, Doğu Avrupa, Kore, Süveyş, Küba gibi bölgelerde çeşitli çatışmalara girildiği fakat bu çatışmaların hiçbirinin sıcak çatışmaya dönmediği görülmektedir. Net olarak söylenebilir ki, Krusçev döneminde SSCB, savaş kültürünü nükleer programları temel alarak geliştirmekte ve değiştirmektedir. Her ne kadar barış içinde bir arada yaşama ilkesi benimsense de, "*Barış istiyorsan, savaşa hazırlıklı ol.*" mottosu çerçevesinde gelişen ilişkilerde SSCB, çıkarıcı bir politika izlemektedir. Barış içinde bir arada yaşama politikasının ardında yatan sertlik, Doğu Avrupa'da, Süveyş'te, yeri geldiğinde Kore'de, yeri geldiğinde Küba'da tezahür etmektedir. Soğuk Savaş'ın, sıcak çatışmaya belki de en çok yaklaştığı dönem olarak addedilebilen Krusçev döneminin, 20. Y.Y.'da Doğu-Batı çatışmasının en ateşli dönemi olduğunu; karşılıklı politik hamleler ile doldurulduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır.

1964 yılında iktidarı Krusçev'den devralan Leonid Brejnev, her ne kadar *Neo-Stalinizm* olarak adlandırılan bir dönem geçirse de; dönemin temel görüşü, değişimden ziyade istikrar, devrimden ziyade düzendir.²³⁶ 1982 yılına kadar süren 18 yıllık iktidarında, göze çarpan bir iç politik hareketlenme olmamakla birlikte, iç politika özelinde göreceli bir hareketsizlik olduğu söylenebilir.²³⁷ Brejnev dönemi, geçmişe nazaran daha ataletli ve durgunluk esaslı bir iç politika, dış politika ve uluslararası ilişkiler bazında ise istikrar ve rahatlama dönemi olarak nitelendirilebilir. Uluslararası ilişkiler bazında istikrarın net olarak sekteye uğradığı olaylar, 1968'de gerçekleşen Çekoslovakya'nın Sovyet ordusu tarafından işgali ve 1979 yılında Afganistan'ın işgali ile sınırlandırılabilir.

²³⁴ Polat, a.g.e., s. 30 (I)

²³⁵ Polat, a.g.e., s. 31 (I)

²³⁶ Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 591-595

²³⁷ Chauvier, a.g.e., s. 29

1968 yılında Çekoslovakya'daki reformist hareketlere karşılık olarak, Sovyet ordusunun söz konusu ülkeye girmesi, detant olarak adlandırılan yumuşama döneminin içerisindeki sert dış politik tutumlardan ilkidir. Tarih kaynaklarında *Prag Baharı* olarak nitelendirilen bu reformist hareketin Sovyet ordusu tarafından ezilmesi, SSCB'de dogmatizme dönüş sinyalleri vermektedir ve ilerleyen yıllardaki demokratikleşme umutlarını da bir nebze olsun yok etmektedir.²³⁸ Müdahalenin şeklinden çok müdahalenin amacı, Sovyet savaş kültürünün *Brejnev Doktrini* olarak adlandırılacak doktrin temelli gelişmesi bağlamında önemlidir. Doktrin öz olarak, bir ülkede sosyalizmin kurulmasının ardından gerçekleşebilecek sosyalizm karşıtı herhangi bir girişimde, söz konusu girişimin tüm sosyalist bloğa karşı yapıldığının düşünüleceğini ve buna karşılık olarak sosyalist blok tarafından söz konusu ülkeye askeri müdahalenin meşrulaştırıldığını kapsamaktadır.²³⁹ Bu noktada, Brejnev'in dış politik anlayışını belirtmek elzemdir. Anlayışı oluşturan ilk etmen, dünya üzerindeki sosyalist kampta çözülmeyi engellemektir. 1968 Çekoslovakya Müdahalesi de bu kapsamda değerlendirilebilir. İkinci etmen, Batı ile ilişkileri normalleştirebilmek; üçüncü etmen ise Üçüncü Dünya ülkelerindeki dost rejimlerini desteklemektir.²⁴⁰

Dış politikada sertleşmenin bir diğer örneği ise 1979 tarihli Sovyetler'in Afganistan'ı işgalidir. Sovyet ordusunun Afganistan topraklarına giriş yapması, her ne kadar Afganistan'da hüküm süren iktidarın çağrısıyla da olsa; söz konusu askeri hareketin, uluslararası boyutta Sovyetler Birliği'nin saygınlığına gölge düşürdüğü söylenebilir. Zira bu hareket uluslararası kamuoyunda, Sovyetler'in bir işgal planı içerisine girdiğini; sistemin, ulusal özgürlük kapsamından çıkıp; emperyalizme yaklaştığı görüşü deklare edilmektedir. Bu da, Sovyetlerin öncü olarak nitelendirildiği yumuşama dönemine büyük bir darbe indirmektedir. Zira, 1955'te Cenevre Konferansı'nda başlayıp; 1975 tarihli Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanmasıyla taçlanan uzlaşma ve yumuşama dönemi, Afganistan'a Sovyet ordusunun girmesiyle, tartışılır bir hal almaktadır.²⁴¹

Brejnev iktidarı ile ilgili belirtilmesi gereken son ve en önemli husus, söz konusu detant dönemi içerisindeki sert dış politik tutumların arka planındaki askeri düşüncedir. Askeri imkan ve kabiliyetler bakımından, Brejnev tarafından önemli değişikliğe uğratan

²³⁸ Chauvier, a.g.e., s. 29

²³⁹ Detaylı bilgi için bkz. Armaoğlu, a.g.m., s. 309-313(I), Rıasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 611, Jafarov, a.g.e., s. 57

²⁴⁰ Vincent E. HAMMOND (Der.), *The History of Russia: The Twentieth Century*, Heron Press, 1996, s. 316, (Akt.) Jafarov, a.g.e., s. 56

²⁴¹ Kagarlitsky, a.g.e., s. 444-445

Sovyetler Birliği'nin, 1979 tarihi baz alındığında, dış politika uygulamalarında çeşitliliğe gitmesi, altyapıda değişikliğe gidilen askeri sistemle bağlantılıdır. Nitekim, Sovyet gürüşüne göre askeri doktrin, geniş kapsamlı bir kavramdır ve ulusal gücü oluşturan bir çok etkene belirli ölçülerde bağlıdır. Bu etkenler, devletin dış politikasındaki amaçlar ve sorunlar; ulusun, ekonomik, sosyal, moral ve kültürel yönlerden durumu; son olarak, halkın ulusal özellikleri olarak ayrılabilir. Bunların yanı sıra, Sovyet askeri gelişmelerinin temelinde yatan coğrafya, tarih, ideoloji üçlüsünün, söz konusu dönem doktrinine şekil verdiği de bir gerçektir. I. Petro'dan beridir süregelen sıcak denizlere inme hayali, Rus coğrafyasının ve Rus halkının tarih boyunca bir güvensizlik sendromu içerisinde bulunması ve bu iki etkenin komünizm ideolojisiyle bezenerek, komünizmi yayabilmek amacıyla askeri gelişimin zorunluluğu, söz konusu doktrin yapıtaşı vazifesini görmektedir.²⁴²

Brejnev'in Sovyet Askeri Doktrini, Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı güvenilir bir stratejik nükleer karşılık verme yeteneğinin sağlanması; doğrudan doğruya kıtalararası füzelere dayanmaksızın, kıtasal Avrasya'nın oluşturduğu jeostratejik kabuğu parçalamaya yönelik girişimlerde bulunulması; klasik güçlere verilen geleneksel değerin yeniden canlandırılması olarak 3 ana etmende toplanmaktadır. Krusçev tarafından önemi azaltılan Kara Kuvvetleri'ne tekrar iade-i itibar yapılmakta; mevcut kara gücünün, takviyelerle güçlendirildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra, yine Krusçev tarafından önemi azaltılıp; Batılı devletlerce *Sınırlı Donanma Doktrini* olarak nitelendirilen doktrin kaldırılarak, yerine *Dengeli Donanma Doktrini* benimsenmektedir. Kara Kuvvetleri'ne yapıldığı gibi, Deniz Kuvvetleri'ne de bir iade-i itibar söz konusu olmakta; deniz gücünün de diğer güçlerle eşit bir statüye sahip olduğu belirtilmektedir. Deniz hakimiyeti açısından belirtilmesi gereken bir başka doktriner yaklaşım olarak *Hasmın Denizlerden Yararlanmasını Önlemek* anlayışı, Amerikan ve İngiliz emperyalizminin okyanuslardaki egemenliğine karşı caydırıcı bir güç oluşturmak maksadı taşımaktadır. I. Petro ile başlayan sıcak denizlere inme politikası, Brejnev'in bu atılımı ile ılımlı bir hal almaktadır.²⁴³

1980'li yılların başlangıcında, Sovyet Askeri Stratejisi'nin evrensel bir nitelik kazandığı açıktır. Bu stratejinin de her şeyden önce Sovyet dış politikasına bağımlı olduğu bir gerçektir. Sovyet dış politikasının da, II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan güç boşluğunun büyük bir bölümünü doldurmasıyla evrensel hale geldiği düşünüldüğünde,

²⁴² Polat, a.g.e., s. 35-38 (I)

²⁴³ Polat, a.g.e., s. 32-33 (I)

artık kıtasal bir güç olmaktan çıkıp; ABD karşısında bir süper devlet olarak, evrensel bir politika izlemesinin gerekliliğini göstermektedir.

Sonuçta, 1982’de Brejnev dönemi sonlanırken Sovyetler Birliği’nin savaş kültürü incelemesi yapıldığında karşımıza güvenlik kaygısı, askeri güçte artışa gitme ve siyasi etkiler olarak 3 ana etmen çıkmaktadır. Çarlık Rusya’sından beridir süregelen güvenlik kaygısı, Rus devletinin her daim saldırıya uğrayabileceği düşüncesi ve Batı sınırından gelen tehlikeleri karşılama gerekliliği, dönem savaş kültürünü yansıtan ilk davranıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan 1982’ye kadar olan süreçte hem nükleer hem de klasik kuvvetler bakımından büyük bir gelişim sağlanması, her ne kadar Batı tarafınca aşırı olarak nitelendirilse de, Sovyet düşünce temelinde gereklidir. Savaş sonrası dönemde oluşan kutupların, birbirlerine karşı güvenlik ikilemine girmesi de, söz konusu bu askeri güçte artışa gitmeyi gün geçtikçe tetiklemektedir. Son olarak, Sovyetler’in sahip olduğu askeri gücün, uygulamaya koyacağı dış politikada da esneklik sağladığı bir gerçektir. SSCB’nin, bölgesel çatışmalara aktif olarak müdahil olmasa da, bu sağlanan esneklik sayesinde birçok kez savaşı başarı kazandığı açıktır. Savaş sonrası dönem içinde Asya’da, Avrupa’da ve Afrika’da, aktif olarak müdahil olmadan birçok savaşı yönlendirdiği; seyrini değiştirdiği; en rasyonel kazanımların elde edildiği görülmektedir. Bunu da, iradeli bir lider, mutlak ve büyük bir askeri güç, destekleyici bir ideoloji ile sağlamaktadır.

1982 yılında Brejnev’in ölümü ile boşalan iktidar koltuğuna Yuri Andropov’un geçtiği görülmektedir. Rus siyasi hayatında önemli bir yer teşkil eden söz konusu liderin, 1984’teki ani ölümüne kadar olan iktidar sürecinde, yapmak istediği reformların önemi büyüktür. Nitekim bu reformlar, *Burlotshky Programı* olarak değerlendirilmekte, ana hatlarını, ekonomik reform, modern bilimsel yönetime geçiş, demokrasi ve kendi kendine yönetimin gelişmesi, partinin politik liderlikte yoğunluğu ve son olarak nükleer silahlanma yarışının sona erdirilmesi oluşturmaktadır. Burada önemli olan husus, iki süper gücün oluşturduğu nükleer güç savaşının artık sona ermesi gerektiğinin politik olarak dışavurumunun gerçekleşmesidir. 1984’te ani ölümüyle beraber gerçekleşmeyen reformları da arkasında bırakan Andropov’un yerine, Konstantin Çernenko’nun geçtiği görülmektedir. 1 yılı aşmayan kısa iktidar süresinin sonunda Çernenko, yerini, Sovyetler Birliği’nin son yönetim erki sahibi Mihail Gorbaçov’a bırakacaktır.²⁴⁴

1985 yılında Gorbaçov iktidara geldiğinde ise, Sovyetler Birliği için revizyon süreci başlamaktadır. *Yeni Politik Düşünce*, *Glasnost*(Şeffaflık), *Perestroika*(Yeniden

²⁴⁴ Demir, a.g.e., s. 82-83

Yapılandırma) gibi önderi olduğu akımlar, SSCB'nin içerisinde bulunduğu, Gorbaçov'un da belirttiği 'ruhsal kriz' durumundan çıkarma amaçlı olsa da; başarıya ulaşmamaktadır.

İktidarının ilk yıllarında, kendisinden önceki Sovyet liderleri ile paralel bir tutum takınmasına rağmen, köhneleşmiş Sovyet sisteminin artık işlemez olduğu ve köklü bir revizyona ihtiyaç duyduğunu düşünen Gorbaçov'un, planladığı reformların, beklenmedik siyasi ve ideolojik depremler yaratma ihtimalini düşünmediği açıktır. Demokratikleşme ve liberalleşme amaçlı görünen reformlar, devletin içerisinde bulunduğu vahim durumu daha da kötüye götürmektedir.²⁴⁵ *Glasnost* ile, sansürü kaldırarak, konuşma özgürlüğünü tanıyarak, daha fazla özgürlük ve insan haklarına daha fazla önem vererek, liberalleşmeyi amaçlamakta; *Perestroika* ile, devlet sistemini yeniden yapılandırarak, devlet içindeki iyimserlerin, kendisini Büyük Petro'nun 20. Y.Y.'daki temsilcisi olarak görmesini sağlamaktadır. Fakat görülmesi gerekir ki Büyük Petro, bir imparatorluk oluşturmakta; Gorbaçov ise yıkmaktadır.²⁴⁶ Gorbaçov'un görüşüne göre yeniden yapılandırmanın amacı, kendisine kalan mirasın tartışmalı olmasıdır. Şeffaflık politikasıyla aynı düzlemde, söz konusu bu tartışmayı ortadan kaldırmak amacıyla, kendisinden önce uygulanan iç ve dış politika temelinde tüm olumsuz uygulamaları, toplum karşısında gün yüzüne çıkarmaktadır.²⁴⁷ Reformların sosyal, ekonomik, siyasi ve askeri yönleri önemlidir. Fakat belirtilmesi elzem olan hususlar, söz konusu reformların siyasi ve askeri boyutudur. Siyasi olarak, bütün halkların bağımsız olması gerekliliğini, hiçbir devletin başka milletlerin velayetini almaya kalkışmamasını öngören reform paketi, askeri olarak, 1970'lerden beridir yapılan askeri savunma harcamalarının, ekonomiye olan zararlarından ötürü kısıtlanmasını; bunun için de uluslararası boyutta bir silahsızlanmanın gerekliliğini savunmaktadır.²⁴⁸ Sovyetler Birliği'nin sahip olduğu büyük askeri güç, hem başka devletler için bir tehdit oluşturmakta; hem de kendi ekonomik geleceğine zarar vermektedir. Ekonomiyi düzeltmek için askeri harcamaları kısmak; harcamaları kısmak için de karşılıklı olarak silahsızlanma görüşmeleri başlatmak gerekmektedir.²⁴⁹

Dış politika hususunda ise Gorbaçov'un izlediği yol, silahsızlanma ve uluslararası ilişkileri dengeye oturtma yönündedir. İç politikada yaşanan değişimler, doğal olarak dış politikaya da yansımakta; tehdit algılaması ve güvenlik stratejilerinde meydana gelecek

²⁴⁵ Demir, a.g.e., s. 85

²⁴⁶ Kagarlitsky, a.g.e., s. 462

²⁴⁷ Chauvier, a.g.e., s. 31

²⁴⁸ Detaylı bilgi için bkz. Demir, a.g.e., s. 86-91

²⁴⁹ Mediha AKARSLAN, *Değişen Dünya Dengeleri: Rusya Federasyonu, Yakın Çevre Politikası ve Türk Cumhuriyetleri*, Ezgi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1994, s. 62

değişimlerin temelini atmaktadır. Öncelikli olarak geleneksel askeri politikaların değiştirilmesi ve ordunun yeniden yapılandırılması söz konusudur.²⁵⁰ 1989 yılında yapılan askeri düzenlemeler ile sınır muhafaza birlikleri, iç işleri birlikleri ve demiryolu birlikleri ordudan ayrılmaktadır. Silahlı Kuvvetler ise üçlü yapıdan, beşli yapıya dönüştürülmektedir. Daha önceden var olan Kara Kuvvetleri, Hava Kuvvetleri ve Askeri Deniz Donanması Kuvvetleri'ne iki yeni kuvvet birimi daha ilave edilmektedir. Bu iki yeni birim, Hava Savunma Kuvvetleri ve Stratejik Roket Kuvvetleridir.²⁵¹ Dönem içerisinde yayınlanan savunma doktrinine göre, Avrupa'da bulunan asker sayısında indirimine gidilmesinin; zırhlı araç, top ve savaş uçaklarında indirimine gidilmesinin; Avrupa içindeki vurucu hava gücünün geri plana çekilmesi; tank birlikleri ve motorize piyade birliklerinin, saldırı pozisyonundan, savunma pozisyonuna çekilmesinin kararlaştırıldığı görülmektedir.²⁵² Kararın alınmasındaki yegane faktör, ABD Başkanı Ronald Reagan ile Gorbaçov'un birbirlerine karşı ılımlı davranıp; iki taraflı yumuşamaya onay vermeleridir. Söz konusu değişimin Sovyet Rusya tarafınca etkisi ise, Gorbaçov'un uyguladığı politikalara paralel olarak, SSCB'nin Avrupa üzerinde etkisini kaybetmeye başlamış olmasıdır.

Söz konusu dış politik hamlelerin ve askeri gelişmelerin altında yatan sebep, Gorbaçov'un uygulamaya koyduğu *Yeni Politik Düşünce* hamlesidir. Karşılıklı bağımlılık ve uluslararası güvenlik esasına dayanan 1987 tarihli bu yeni konseptte göre, güvenlik ortak değerdir ve Sovyet güvenliği diğer ülkelerin güvensizliğine bağlı olarak hesaplanamaz. Güvenliğin siyasi boyutu, askeri ve teknolojik boyutundan daha önemlidir. Nükleer savaş da dahil, her türlü savaşın olmaması, politikanın mantıklı sonucu haline getirilmelidir. Sovyet askeri doktrininin ana unsuru, savaşı önlemektir. Makul yeterlilik, Sovyet askeri kapasitesinin gelecekteki gelişimi için temel oluşturmalıdır. Ve son olarak, Sovyet askeri stratejisi, saldırma gücü ve operasyonlarına değil; savunmacı ve kışkırtıcı olmayan savunma temeline dayanmalıdır.²⁵³ Yeni Sovyet güvenlik ve dış politikasının, Batı'yı "öteki" olmaktan çıkarttığı da bir gerçektir. Doğu-Batı rekabetinin getirisi olan gerginlik, yerini, iki kutup arasındaki yakınlaşmadan ötürü gelen yumuşamaya bırakmakta; bunun getirisi de, Kasım 1985'de Cenevre'de, Ekim 1986'da Reykjavik'te ve Aralık 1987'de

²⁵⁰ Ali KÜLEBİ, *Askeri Doktrinler ve Stratejik Yaklaşımlar*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, s. 32

²⁵¹ Ali ASKER, *Rus Ordusu: Gelenekten Sıyrılma Çabası*, 21. Yüzyıl Dergisi, Ağustos 2012, Sayı: 44, s. 48-52 (I)

²⁵² Detaylı bilgi için bkz. Aslan, a.g.e., s. 140-146 (II)

²⁵³ Stephen M. MEYER, *The Sources and Prospects of Gorbachev's New Political Thinking on Security*, International Security, Vol: 13, No: 2, 1988, s. 124-163

Washington'da yapılan görüşmeler sonucunda nükleer silahlarda sınırlamaya gidilmesi olmaktadır.²⁵⁴

İdeolojiden arınmış ve ideolojik farklılıkların uluslararası ilişkilere taşınmamasını öngören *Yeni Politik Düşünce* ile uluslararası ilişkiler, Doğu-Batı ilişkileri, Avrupa ile ilişkiler düzenlenmekte; Soğuk Savaş'tan çıkmak için son derece önemli bir adım atılmaktadır.²⁵⁵ Batı cephesi ile ilişkilerin iyileşmesi sayesinde, Sovyet istekleri doğrultusunda, ABD'nin Stratejik Savunma Girişimi –diğer adıyla Yıldız Savaşları Projesi- gündemden düşmektedir.²⁵⁶ Buna bağlı olarak Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesi ve Doğu Bloku ülkelerindeki asker sayılarını azaltma kararı, iki büyük gücün karşılıklı olarak taviz vermesi şeklinde görülebilir.

Yeni Politik Düşünce ile, Sovyetler Birliği'nin güvenlik algılamalarında da değişiklik yaşandığını belirtmek gerekir. Mutlak güvenlik esastan ziyade, karşılıklı güvenlik esasının belirlenmiş olması, askeri güvenlik yerine politik güvenliğin devreye girmesine sebebiyet vermektedir. Bu çerçevede, askeri imkan ve kabiliyetlerde 'makul yeterlilik' ilkesinin devreye girmesiyle Sovyet kuvvetleri, savunma için yeterli fakat saldırı için yetersiz bir askere sahip olma esasına göre şekillenmektedir. Üstünde durulması gereken nokta, Sovyet güvenlik algılamasında yaşanan radikal değişimdir. NATO(North Atlantic Treaty Organization-Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)'nun artık Rusya'nın varlığına yönelik öncelikli bir askeri tehdit olarak adlandırılmaması, bunun yerine küresel tehditlere odaklanılması gerekliliği, bu değişimin başlıca göstergesidir.²⁵⁷

Dış politika ile ilgili belirtilmesi gereken son husus, literatürde *Sinatra Doktrini* ismiyle yer alan, SSCB'nin Varşova Paktı(VP) üye ülkelerinin iç işlerine karışmaya manevi ve siyasi bir hakkı olmadığını ilan ettiği doktrindir. Söz konusu doktrin ile, ülkelere askeri güç kullanmayı öngören Brejnev Doktrini'nin terk edildiği bariz şekilde görülmektedir. Yeni anlayış çerçevesinde Sovyet yönetimi, Doğu Avrupa'da komünist temelli iktidarların düşürülmesine sessiz kalarak, ilan edilen doktrin çerçevesinde dış politika oluşturacağını sinyallerini vermektedir.²⁵⁸

²⁵⁴ Mark GALEOTTİ, *The Age of Anxiety: Security and Politics in Soviet and Post-Soviet Russia*, s. 74-91, (Akt.) Jafarov, a.g.e., s.62

²⁵⁵ Aleksandr YAKOVLEV, *Sovyetler Birliği'nde Ne Yapmak İstiyoruz?*, (çev.) Çiğdem Kömürçüoğlu, AFA Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 64

²⁵⁶ Osman Metin ÖZTÜRK, *Rusya Federasyonu Askeri Doktrini*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s. 14

²⁵⁷ Detaylı bilgi için bkz. Kaya, a.g.e., s. 176-179

²⁵⁸ Jafarov, a.g.e., s. 65

Gorbaçov döneminin Rus savaş kültürüne ne gibi etkileri olduğu tartışmaya açıldığında karşımıza çıkan ilk etken, ülke içerisinde girilen revizyonist hareketlenmelerin amacını aştığı ve ülkeyi parçalanma evresine soktuğudur. Glasnost ve Perestroika temelli açılımların, iç politikada karmaşa ve düzensizlik oluşturduğunu; Yeni Politik Düşünce ile söz konusu bu karmaşanın daha da şiddetlenip, önu alınamaz bir hale geldiğini görebiliriz. 1989 yılında baş gösteren bağımsızlık hareketleri, daha sonrasında diğer Sovyet Cumhuriyetleri'ni de etkileyecek; Gorbaçov iktidarını sorgulanır ve güçsüz hale getirecektir. Buna bağlı olarak gelişen iç politik hareketlenmeler, iktidara yönelik gerçekleşen ve literatürde Ağustos Darbesi olarak yer alan Gorbaçov karşıtı büyük bir harekete sebep olacaktır. Ülkeyi, düştüğü durumdan kurtarmaya çalışan Gorbaçov'un, kurtuluşu, içerisinde bulunan milletlerin bağımsızlıklarına ses çıkarmamakta bulması, tarih 1992'yi gösterdiğinde Rus coğrafyasında 15 adet yeni ve bağımsız devletin ortaya çıkmasına sebebiyet verecektir.²⁵⁹ İkinci etken olarak değinilmesi gereken husus, yüzyıllardır askeri kültür ve yapı temel alınarak geliştirilen, değiştirilen dış politik ilişkilerin Gorbaçov döneminde iyice yumuşatılmasının, Rus toplumundaki olumsuz etkisidir. Bugüne kadar askeri imkan ve kabiliyetleri ön planda tutan, askeri gücünün, politik güce verdiği destekle dünya sahnesinde yer bulan Rus devlet yapılanmasının Gorbaçov döneminde değiştirilmeye çalışılması, doğal olarak Rus toplum altyapısında olumsuz etkiler ortaya çıkaracak ve Rus devletinin aleyhine işleyecektir. Aleyhte olan söz konusu bu durum da, Sovyetler Birliği olarak süper güç statüsündeki devletin gün geçtikçe çöküşünü, güç, itibar, saygınlık ve statü kaybedişini bizlere gösterecektir.

3. 4. 1991-2000 DÖNEMİ RUS SAVAŞ KÜLTÜRÜ

Kuruluşu 1988 yılına kadar uzanan ve liderliğini Boris Yeltsin'in yaptığı *Demokratik Rusya Hareketi*'nin başlangıçtaki amacı, Komünist Partisi'nin ve KGB'nin²⁶⁰ halk arasındaki itibarını düşürmek ve siyasi etkinliğini azaltmaktır. Ana hedeflerinden birincisi, Komünizmi, Rusya ve bütün Sovyetler Birliği'nde yok etmektir. İkincisi, Rus milli düşüncesine ve milli görüşlü örgütlere aşırı milliyetçi, Şovenist damgasını vurmak ve yıpratmaktır. Üçüncü olarak Rus toplumunu 'Batı Modeli' çerçevesinde siyasi ve kültürel yönde geliştirmeyi, bunun için ise batının desteğini kazanmayı hedefleyen hareket, son olarak eski SSCB cumhuriyetleriyle yakın ilişkiler kurmak kapsamında 4 temel ana ilke

²⁵⁹ Detaylı bilgi için bkz. Ayda AKGÜLLÜ, *Rusya Federasyonu'nda Geçiş ve Değişim Süreçleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1996, s. 129-175

²⁶⁰ KGB, Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti, Devlet Güvenlik Komitesi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin istihbarat ve gizli servisidir.

kapsamında hareket etmektedir.²⁶¹ Bu temelde hareket eden söz konusu girişim, tarih 8 Aralık 1991'i gösterdiğinde Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Beyaz Rusya olarak Sovyetler Birliği'nin hukuksal ve siyasal varlığının sona erdiğini açıklayacak; bu da Sovyetler Birliği'nin resmen dağıldığını bizlere gösterecektir. Aynı zamanda söz konusu toplantı esnasında, aralarında bir birlik oluşturma kararı alan girişim, Bağımsız Devletler Topluluğu(BDT)'nin da kurulmasını sağlamaktadır.²⁶² Sovyetler Birliği adında bir devlet bulunmadığının bu şekilde deklare edilmesinin ardından Gorbaçov, 25 Aralık 1991 tarihinde görevinden ayrıldığını açıklamakta ve Kremlin Sarayı'nda Sovyetler Birliği'nin bayrağının indirilip; yerine Rusya Federasyonu'nun bayrağının göndere çekilmesiyle, Rus tarihinde bir devrin daha resmen kapandığı görülmektedir.

Sovyet dış politikasının temeli, askeri imkan ve kabiliyetlerle desteklenen ideoloji olgusudur.²⁶³ Komünizm ve komünizmin yayılımı amacıyla geliştirilen dış politik hamlelerin askeri imkanlarla desteklenmesini temel alan bu görüşten sonra, Rusya Federasyonu'nun içerisinde bulunduğu ideoloji yoksunluğu durumu, yeni devlet yapılanması içerisinde çeşitli görüşleri de ortaya çıkarmaktadır. Buna bağlı olarak Yeltsin'in önderliğindeki federasyon yapılanmasında, Atlantikçiler ve Avrasyacılar olmak üzere iki temel fikir göze çarpmaktadır.

Özellikle 1991-1993 yılları arasında revaçta olan Atlantikçi görüş, Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı Andrey Kozyrev bayraktarlığında yükselişe geçmekte, Asya temelli dış politik hareketlenmelere rağmen gündemde durmaya devam etmektedir.²⁶⁴ Görüşe göre, Rus dış politikasının temel hedefi Batı ile işbirliğine gidilerek demokratik bir siyasal rejim kurulmasıdır. Geçmişten gelen ideolojik çatışma, Batı ile mücadelenin temelini teşkil etmekte; bu mücadele de çatışmayı barındırmaktadır. Bu yüzden, ideolojik çatışmalar bir yana bırakılarak, çatışmadan uzak, dış dünya ile uyumlu bir dış politika izlenmelidir. Bu hedefin gerçekleşmesi için ise, Rusya'nın geleneksel emperyal kimliğin bir tarafa bırakılması gerekmektedir. Bu emperyal kimlik sebebiyle, Rusya'nın dış dünyaya entegrasyonu zorlaşmakta ve uluslararası sistem de Rusya'ya karşı yabancılaşmaktadır. Eski birlik cumhuriyetleri ile herhangi bir sınır çatışmasına girmemeyi kendisine şiar edinen söz konusu görüş neticesinde, Rus devletinin 1991-1993 yılları arasındaki dış

²⁶¹ Fikret İ. OLGUN, *Rusya'nın Bugünkü Durumu Üzerine*, Yeni Forum, Sayı: 303, Ağustos 1994, s. 23, (Akt.) Onay, a.g.e., s. 107-108

²⁶² Bağımsız Devletler Topluluğu hakkında detaylı bilgi için bkz. Demir, a.g.e., s. 191-247

²⁶³ Elşen MEMMEDLİ, *Rus Dış Politikası: Temelleri, Belirleyicileri, Uygulaması (1991-2007)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2012, s. 1-7

²⁶⁴ Helene Carrere D'ENCAUSSE, *İki Dünya Arasında Rusya*, (çev.) Reşat Uzmen, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2013, s. 21

politikasının izolasyonist bir temele oturtulduğu söylenebilir.²⁶⁵ Söz konusu yaklaşım, ülkedeki muhalefet dalgasının daha da yükselmesine sebebiyet vermektedir. Rus çıkarlarının Batı'ya satıldığını varsayan muhalefet dalgasının sert eleştirileri sonucunda, Kozyrev ve taraftarlarının, muhalefet ile uzlaşmacı bir yaklaşım sergileyerek 1993 yılında *Kozyrev Doktrini* olarak da literatürde yer alan 25 Ocak 1993 tarihli *Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Konsepti*'ni yayınladığı görülmektedir.

Yayınlanan dış politika konsepti, Atlantikçi görüşün olumsuz şekilde sonuçlandığının göstergesi olarak belirtilebilir. Doktrin ile birlikte, Batı ile her alanda işbirliğinin ve yakınlaşmanın öne çıkarıldığı dönemin sona erdiği görülmektedir. Temel amaç, federasyonun ulusal çıkarlarının korunması ve ulusal güvenliğin sağlanması olarak belirlenmektedir. Ön plana çıkan hususlardan biri de, Rus sınırlarının çevresinde bir güvenlik alanı oluşturmak ve iyi komşulardan oluşan bir hat yaratmaktır.²⁶⁶ Eski birlik cumhuriyetleri ile olan ekonomik ve askeri bağların korunması; SSCB'nin nükleer silahlarının tamamının Rusya Federasyonu'na transferinin sağlanması, doktrinde göze çarpan önemli etkenlerdir. Rusya'nın arka bahçesindeki çatışmaların kontrolü; “Yakın Çevrede” yaşayan Rus halklarının güvence altına alınması ve BDT'ye sağlam bir kurumsal çerçeve oluşturulması ilkeleri ise Rusya Federasyonu'nun dış politikasının yeni eğiliminin ve değişiminin nasıl işleyeceğini belirtir niteliktedir.²⁶⁷

Bu esnada kısaca belirtilmesi elzem olan bir husus vardır. Bilinmesi gereken, dış politika doktrinlerinin ülkenin genel siyasi amaçlarını ortaya koyduğu ve uluslararası önceliklerini belirlediğidir. Ulusal güvenlik doktrinleri de, bir ülkeye yönelik iç ve dış tehditleri belirleyip; devlet organlarının, bu alandaki görevlerini belirtmektedir. Askeri doktrin ise daha ziyade, bir ülkeye yönelik dış tehditleri tanımlayıp; silahlı birimlerin yapıları ve faaliyetleri açısından bir rehber görevi görmektedir. Sonuç olarak bir çıkarım yapıldığında, bütün bu sayılan doktrinlerin birbirleri ile bağlantılı olduğu; birbirlerini tamamlayıcı ve birbirlerine uyumlu olması gerektiği bilinmelidir. Dış politika doktrini, ulusal güvenlik doktrinine tehdit ve gerilim kaynaklarını belirleme konusunda yardımcı olmalı; askeri doktrin bir anlam kazanabilmesi için de söz konusu bu iki doktrin

²⁶⁵ Fırat PURTAŞ, *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu (1991-2004)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004, s. 170

²⁶⁶ Kaya, a.g.e., s. 186-187

²⁶⁷ Purtaş, a.g.e., s. 171-172

arasında bir uyum olmalıdır. Zira askeri doktrin, dış politika ve ulusal güvenlik doktrinlerinin dış politik uygulamalardaki tezahürü niteliğindedir.²⁶⁸

Açıklanan bu etmen ışığında geliştirilen 1993 tarihli *Yakın Çevre Doktrini*, Rusya Federasyonu dış politikası için önemli bir atılım olmakla beraber Dış Politika Doktrini'nin bir tezahürüdür. 1993 sonrası dönemde ülkenin dış politikası ve güvenlik politikası açısından temel bir niteliğe sahip olan söz konusu doktrin, güvenlik kaygıları, uluslararası alanda yaşanan prestij kaybının tekrar kazanılması ve ekonomik faktörler olmak üzere 3 ana unsurda incelenebilir. Sınırlarını korumayı öngören ve Rusya'nın sahip olduğu tarihsel kaynaklı güvensizlik sendromuna dayanan doktrin, Rusya'yı bir iç bölge dışında başka bir dış tampon bölge oluşturmaya itmektedir.²⁶⁹ Doktrinin, eski Sovyet coğrafyasında yaşanan jeopolitik ve jeostratejik dönüşümün getirisi olan, ülkenin Kafkasya ve Orta Asya bölgesi gibi 'yakın çevre' olarak görülen yerlerde oluşan nüfuz kaybını en aza indirmek amacıyla çıkartıldığı bilinmektedir. Ve bunun yanı sıra bu bölgelerin Rusya için 'hayat sahası' olarak değerlendirildiği, bölgesel güçlerin ve Batılı devletlerin bu hayat sahasına saygı göstermesi gerektiğini savunmaktadır. Eski Sovyet sahasında hamiliği vurgulayan bu yeni yaklaşım, Batı ile işbirliği tamamen terk edilmeden, geleneksel ulusal çıkarlar doğrultusunda artan bir şekilde Rusya'nın BDT coğrafyasına yönelmesini destekler niteliktedir. Bir diğer yönden bakıldığında, söz konusu doktrin Rus dış politikasına neo-emperyalist bir çerçeve çizdiği söylenebilir. Zira BDT sahasını etki alanında tutmak isteyen Rusya Federasyonu, bu isteğini, dış politik hamlelerle de kanıtlamaktadır.

Yine 1993 tarihli *Rusya Federasyonu Askeri Doktrini* ise, Rus savaş kültürünün ne denli bir değişim gösterdiğinin açık belgesidir. Doktrine göre temel amaç, silahlı çatışmaların önlenmesidir. Hiçbir devletin Rusya Federasyonu'nun düşmanı olmadığı ve Rusya Federasyonu ile çıkar çatışması olmayan ülkelerin, Rusya Federasyonu'nun ortağının olduğunun belirtilmesi, doktrin kapsamında özel olarak değerlendirilmesi gereken bir husustur. Savaş kültüründeki değişimin tezahürü olarak, Rusya'nın nükleer güce ilk başvuran taraf olmama konusundaki genel taahhüdünden vazgeçtiğinin belirtilmesi, doktrin en önemli özelliklerinden biridir. Doktrinde, nükleer silaha sahip olmayan, ancak nükleer silaha sahip olan bir ülke ile ittifak içinde olan bir ülke, Rusya Federasyonu'na veya Rusya Federasyonu'nun müttefiklerine saldırırsa veya bu yöndeki bir saldırıya destek olur ise, Rusya'nın nükleer güç kullanabileceği belirtilmektedir. Dönem

²⁶⁸ Detaylı bilgi için bkz. Öztürk, a.g.e., s. 4, Kaya, a.g.e., s. 185-186

²⁶⁹ Detaylı bilgi için bkz. Memmedli, a.g.e., s. 25-35

koşullarındaki olası çatışma ve savaş nedenlerini de milliyetçilik ve aşırı dinsel akımlar olarak nitelendiren doktrin, BDT üye ülkelerinin karşılaşmasının muhtemel olduğu yerel silahlı çatışmaların, Rusya Federasyonu için de önemli tehdit niteliği taşıdığını belirtmektedir.²⁷⁰ Askeri doktrinin özellikle Yakın Çevre'ye vurgu yapıyor olması, Moskova'nın, bölge üzerinde hak ve yükümlülükleri olduğu iddiasını güçlendirici niteliktedir.²⁷¹ Askeri doktrinle ilgili varılabilecek kanı, Rusya Federasyonu'nun nükleer silah kullanma konusunda değişime gitmesinde gizlidir. Zira bu değişim, Sovyetler'in dağılmasından sonra yaşanan itibar ve prestij kaybının, nükleer caydırıcılık esası ile tekrar kazanılması amacı taşımaktadır.

Scott Parrish'in, "*Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından bu yana beş yıl geçmiş olmasına rağmen, Rus dış politikası hala emekleme dönemi yaşamaktadır. Dış politikaya görünüşe göre Başkan Yeltsin yön vermekte, ancak emir-komuta zincirindeki karışıklıklar, fraksiyonlara bölünmüş bir kabine ve sık sık birbirlerinin ayağına basan bir sürü karar alma mercii, Rusya'yı bir o yöne, bir bu yöne sevk etmektedir.*"²⁷² şeklinde belirttiği politik durum, 1996 yılında Yeltsin'in tekrar Başkan seçilmesiyle aynı dönemi kapsamaktadır. Yeltsin'in Avrasyacı ve Atlantikçi fraksiyonlar dışında, ordu kesimi tarafından da baskı görmesi sonucu, kendisine muhalif olan kesimin ateşini biraz olsun dindirmek için Yevgeni Primakov'u Dışişleri Bakanlığı'na getirdiği görülmektedir. Bununla beraber, askeri doktrin, dış politika doktrini ve ulusal güvenlik doktrini üçlemesinin son ayağı olan ulusal güvenlik doktrini de 1997 yılında *Primakov Doktrini* olarak literatüre girecektir.²⁷³ Söz konusu doktrin, Avrasyacı bir temele sahip olup; uluslararası arenada çok kutupluluğu öngören bir yapıya sahiptir. Doktrine göre, Rusya Federasyonu'nun güvenliğini ve çıkarlarını sağlamanın yolu, diğer ülkelerle ortaklıktan geçmektedir. Ancak bağımsız bir devlet olarak varlığını tehdit eden bir silahlı saldırı durumunda, Rusya'nın nükleer silahlar da dahil olmak üzere tüm kuvvetlere başvurma hakkı, doktrinin bir başka önemli hususudur. Doktrinde güvenlik tehlikesi olarak, dışarıdan gelecek müdahalelerden ziyade, iç güvenlik sorunlarının esas alındığı görülmektedir.²⁷⁴

²⁷⁰ Detaylı bilgi için bkz. İdil TUNCER, *Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktrini: 'Yakın Çevre' ve Türkiye*, (Der.) Gencer Özkan, Şule Kut, *En Uzun On Yıl*, Buke Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2000, s. 442-443, (Akt.) Öztürk, a.g.e., s. 35-36

²⁷¹ Külebi, a.g.e., s. 37-38

²⁷² Scott PARRISH, *Rusya'da Dış Politika Karar Alma Süreçlerinde Kaos*, (çev.) Murat Aygen, *Yeni Forum*, Temmuz 1996, s. 28, (Akt.) Onay, a.g.e., s. 124

²⁷³ Eren TELLAL, *Zümrüd-ü Anka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, No: 65/3, s. 189-236

²⁷⁴ Primakov Doktrini hakkında detaylı bilgi için bkz. Merve İrem YAPICI, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde İç Etkenler Açısından Rus Dış Politikasının Yönelimleri: Yeltsin ve Putin Dönemleri*,

Son olarak belirtilmesi gereken husus, Primakov'un Dışişleri Bakanlığı'na getirilmesiyle beraber Çin'in, Rus düşüncesinde ve Rus politik faaliyetlerinde önemli bir yere geldiğidir. Primakov'un çok kutupluluğu öngören dış politik anlayışı, 1996 yılında "Şanghay Grubu" adını alacak olan ve Çin'in öncüsü olduğu işbirliği yapısını ortaya çıkaracaktır. Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında imzalanan anlaşma, sınır bölgelerindeki güvenliği kapsamakta; bunun yanı sıra Rusya, Çin'i yanına alarak, ABD hegemonyasına karşı bir destek sağlamaktadır.²⁷⁵ Ayrıca, gruba üye devletlerdeki iç güvenlik sorunlarının bölgesel kapsama yayılmaması amacıyla oluşturulan karşılıklı güvenlik anlayışı, iç politikada birbirine destek olan ülkelerin, dış politikada alternatif yollar izleyebilmesine olanak sağlamaktadır.

Sonuç olarak 1991 yılında başlayıp, 31 Aralık 1999 tarihinde istifasını açıklamasına kadar olan süreçte Yeltsin dönemi Rus savaş kültürünün, başlangıçta Batı ile uyumlu bir çizgide geliştiğini; 1993 sonrası dönemde ise Batıcı görüşün yerine Avrasyacı görüşün hakim olduğu bir çizgide geliştiğini söyleyebiliriz. Bu Avrasyacı görüşün etkileri, 1993 tarihli Dış Politika Doktrini ve yine 1993 tarihli Askeri Doktrini'nde net bir şekilde görülmektedir. Özellikle BDT coğrafyasına yönelik dış politik hamlelerin çerçevesinin çizildiği; Askeri Doktrin ile de söz konusu dış politik hamlelerin uygulama şeklinin belirtildiği gayet açıktır. Gorbaçov döneminde uygulanan barışçıl ve uzlaşmacı politikaların yerini, nükleer kuvvet kullanabilmeyi öngören neo-emperyalist bir tutumun aldığı söylenebilir. Özellikle Primakov Doktrini ile, ABD ve NATO'nun tek kutup olarak dünya sisteminde var olması eleştirilmekte ve çok kutupluluk esası deklare edilmektedir. Bu da, geçmişte ilan edilen Dış Politika Doktrini ve Askeri Doktrin'in bir tezahürüdür. Yeltsin döneminde temelleri atılan Rusya Federasyonu dış politikasının, Yeltsin'den sonra iktidarı devralacak olan Vladimir Putin önderliğinde daha da çeşitleneceği; uygulamaya koyulacak yeni askeri doktrin ve ulusal güvenlik doktrinleriyle daha da derinleşeceği aşikardır.

3. 5. 2000-2015 DÖNEMİ RUS SAVAŞ KÜLTÜRÜ

Rusya Federasyonu özelinde değerlendirilen savaş kültürü olgusunun, özellikle 2000 yılı sonrası dönemde bir hayli çeşitlendiği görülmektedir. Bu çeşitlenme, Vladimir

Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009, s. 198-201 (I), Memmedli, a.g.e., s. 40-43, Kaya, a.g.e., s. 188, Jafarov, a.g.e., s. 124-133, A. Sait SÖNMEZ, *Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu'nun Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleriyle İlişkileri*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2015, s. 1-9.

²⁷⁵ D'encausse, a.g.e., s. 26-32

Putin'in sahip olduğu karakter vasıtasıyla oluşan lider profili ile başlamaktadır. Askeri imkan ve kabiliyetlerin çeşitlenip; askeri doktrinlerle desteklenen ordu sistemiyle sağlamlaşmakta; sağlamlaşan imkanların dış politik alanda uygulama alternatifi yaratmasıyla iyice güçlenmektedir. Ekonomik olarak da gelişim sağlanan devletin, toplumsal yapısında meydana gelen olumlu etkileriyle beraber, bu toplumsal yapıyı destekler nitelikte bir ideolojiye sahip olması da Rus savaş kültürünün değişimini ve gelişimini kolaylaştırmaktadır.

Tarih 31 Aralık 1999'u gösterdiğinde, Başkan Yeltsin'den yılbaşı mesajı bekleyen halkın, Yeltsin'in istifa ettiğini ve yerine de vekaleten Vladimir Putin'in geçeceğini duyması, Rus toplumu için gelecekteki etkili değişimin ilk başlangıcıdır. Bürokratik kariyeri bir hayli kabarık olan Putin, iktidara geldiğinde her ne kadar şüphe uyandırsa da; gelecek dönemdeki atılımları sayesinde Rus medyası tarafından yapılan “*O, bizim James Bond'umuz!*” yakıştırmasıyla karşı karşıya kalacaktır.²⁷⁶ Rusya'nın artık eski Rusya olmadığını savunan, ekonomik sorunların ağırlığının hissedilmesine rağmen, dünya sahnesinde yeni bir Rusya'nın ortaya çıkacağını düşünen Putin, *Realizm* ve *Pragmatizm* ile bezenmiş; *Uzlaşmacı Avrasyacılık* ekolüne bağlı politik düşüncesiyle, Rusya'ya yepyeni bir çehre kazandırmaktadır.²⁷⁷

Mart 2000 tarihindeki başkanlık seçimlerinde resmi olarak Başkan sıfatını alan Putin'in, Rus savaş kültürünü şekillendirme çabasına giriştiği görülmektedir. Bu kapsamda attığı ilk adım ise 10 Ocak 2000 tarihli *Ulusal Güvenlik Doktrini*'dir. Temel olarak 4 bölümden oluşan doktrin, Rusya Federasyonu'nun uluslararası toplum içerisindeki yerini, Rusya Federasyonu'nun ulusal çıkarlarını, Rusya Federasyonu'na yönelik ulusal güvenlik tehditlerini ve son olarak Rusya Federasyonu'nun ulusal güvenliğinin sağlanmasını kapsamaktadır.²⁷⁸ Ulusal güvenliğin sağlanması için dış politika olarak yapılması gerekenler, BM Güvenlik Konseyi'nin etkinliğinin artırılması, yurt dışındaki Rus vatandaşların haklarının korunması, BDT üyesi ülkelerle işbirliğinin geliştirilmesi ve nükleer silahlar üzerindeki kontrol sisteminin geliştirilmesi olarak belirtilmektedir. Ayrıca, Rusya'nın ulusal güvenliğinin sağlanması için, belirli şartlarda, dünyanın bazı önemli

²⁷⁶ İlyas KAMALOV, *Putin'in Rusya'sı: KGB'den Devlet Başkanlığına*, Kaknüs Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2004, s. 33 (I)

²⁷⁷ Detaylı bilgi için bkz. Mikail, a.g.e., s. 89-95, Rıasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 704, Memmedli, a.g.e., s. 56-63, Kaya, a.g.e., s. 218, Sami YILDIRIM, *Rusya Federasyonu'nun 21. Yüzyıl Avrupa-Atlantik Güvenlik Politikaları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2014, s. 58,150, Jafarov, a.g.e., s. 184.

²⁷⁸ Doktrin hakkında detaylı bilgi için bkz., Öztürk, a.g.e., s. 20-28

bölgelerinde askeri varlık bulundurmanın gerekliliğinin altı çizilmektedir.²⁷⁹ Daha aktif, daha açık, daha bağımsız, ulusal çıkarlar temelinde ve pragmatist bir bakış açısını kapsayan dış politikayı öngören söz konusu doktrin,²⁸⁰ genel olarak incelendiğinde realist bir temele oturtulmaktadır. Ayrıca, yurt dışındaki Rus vatandaşların haklarının korunması ibaresini içerdiğinden, emperyal bir eğilimin sürdüğü de söylenebilir. Doktrinde, siyasi öncelik olarak Rusya'nın yeniden bir küresel güç haline gelmesi esası da, Putin'in gelecek yıllardaki güvenlik algılamaları ve dış politika uygulamalarının da öncüsü niteliğindedir.²⁸¹ Güçlü devlet vurgusu yapılan söz konusu doktrin ilk uygulama alanı ise, Rusya Federasyonu içerisinde baş gösteren Çeçenistan bölgesi özelinde gelişen ayrılıkçı hareketlenmedir. Yeltsin döneminde ortaya çıkıp; Putin döneminde tekrar alevlenen söz konusu ayrılıkçı hareketin, Putin'in kararlı tavrı neticesinde oluşan askeri ve politik hamleler vasıtasıyla sonlandığı bilinmektedir. Rusya, her ne kadar Çeçen kaynaklı acımasız terör saldırılarına maruz kalsa da; Putin'in kararlı tavrı neticesinde Çeçenistan sorununun Rusya lehine çözüldüğü bir gerçektir.

Yüzyıllardır askeri kültür çerçevesinde dış politik hamlelerini oluşturan Rus devletinin, Putin yönetiminde de yeni bir askeri doktrin yayınlaması olağan görünmektedir. Nitekim Nisan 2000 tarihinde, yeni bir askeri doktrin yayımlandığı bilinmektedir.²⁸² Askeri-siyasi temeller, askeri-stratejik temeller ve askeri-iktisadi temeller olarak 3 ana kategori barındıran yeni askeri doktrin,²⁸³ 1993 yılında yayınlanan askeri doktrin daha gelişmiş olarak ortaya koyulduğu görülmektedir. Doktrin, nükleer bir savaş da dahil olmak üzere, büyük ve kapsamlı bir savaş tehdidinin azalmakta olduğunu; buna karşın 'bilgi savaşlarının' daha ön plana çıktığını öngörmektedir.²⁸⁴ Ülke güvenliğinin tehlikeye gireceği durumlarda, karşılık verilmesi amacıyla nükleer silaha başvurma hakkının Rusya tarafınca saklı tutulması ibaresi, 1993 yılındaki askeri doktrinde de deklare edilen 'nükleer silahlara ilk başvuran olmama' ilkesinin askıya alındığının bariz kanıtıdır.²⁸⁵ Ayrıca, Rusya aleyhine girişilecek konvansiyonel bir saldırıya karşı nükleer güç kullanmak da, doktrin

²⁷⁹ Külebi, a.g.e., s. 42-43

²⁸⁰ Tayyar ARI, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Alfa Yayınları, 3. Baskı, 1999, s. 23-25, 78-123 (I)

²⁸¹ Erhan CANİKOĞLU, *Putin Döneminde Rusya Federasyonu'nun Yakın Çevre Politikası (2000-2008)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010, s. 117

²⁸² 21 Nisan 2000 Tarihli Askeri Doktrin tam metni için bkz. Öztürk, a.g.e., s. 57-86

²⁸³ Öztürk, a.g.e., s. 38-45

²⁸⁴ Mustafa KİBAROĞLU, *Rusya'nın Yeni Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini*, Avrasya Dosyası, Cilt:6, Sayı: 4, 2001, s. 95-107

²⁸⁵ Külebi, a.g.e., s. 43-44

esaslarınca meşru kılınmaktadır.²⁸⁶ Doktrin kapsamında Rusya'nın, ulusal güvenliğin yanı sıra uluslararası güvenlik, barış ve istikrar ortamının tesis edilmesi hususundaki etkin tavrı, Rusya'nın güvenlik algılamalarının ve güvenlik çerçevesinin genişlediğinin bir göstergesidir.²⁸⁷ Nükleer caydırıcılığın ön plana alındığı söz konusu askeri doktrinde, NATO genişlemesinden duyulan rahatsızlık, yurt dışındaki Rusya Federasyonu halklarının haklarının ve çıkarlarının korunması hususundaki katı tutumun askeri güvenlik kapsamında görülmesi, Rusya Federasyonu'nun uygulayacağı dış politikalarda çizilen çerçevenin ne kadar büyük olduğunu gösterir niteliktedir.²⁸⁸

2000 tarihinde yayınlanan son doktrin ise, 28 Haziran 2000 tarihinde yürürlüğe giren *Dış Politika Doktrini*'dir.²⁸⁹ Söz konusu doktrine de kısaca değinildikten sonra, açıklık getirilen bu 3 doktrin kapsamında geliştirilen dış politik hamleler ve Rus savaş kültüründeki değişimler kısaca açıklanacaktır.

Pragmatik ruhun tam olarak işlendiği söz konusu doktrin,²⁹⁰ Rusya'nın, tek kutuplu bir dünya düzeninin karşısında konumlanacağını net bir şekilde ortaya koymaktadır.²⁹¹ 21. Y.Y.'ın başındaki uluslararası konjonktürün Rusya'nın çevresindeki gelişmeleri yeniden gözden geçirmeye zorlamakta olduğunu ve bu yüzden Rus dış politikasının önceliklerinin belirlenerek, eldeki araçların kullanılarak bu politikanın hayata geçirilmesinin gerektiği esasını içeren doktrin,²⁹² uzun vadede, ABD'nin önderliğindeki tek kutuplu düzene alternatif olarak çok kutuplu dünya sisteminin getirilmesini öngörmektedir.²⁹³ Doktrin, öz itibarıyla gerçekçi ve pragmatik esaslar üzerine inşa edilmekte; hiçbir ülkeyi spesifik olarak hedef almayan yapısıyla kimseyi ürkütmeyen ve sağduyulu bir doktrin olma özelliğiyle Rus dış politikasının temeline oturmaktadır.²⁹⁴ Ulusal Güvenlik Doktrini ve

²⁸⁶ Detaylı bilgi için bkz. Pınar ÖZDEN CANKARA, Yavuz CANKARA, *Vladimir Putin Döneminde Rus Dış Politikasında Yapılan Değişiklikler*, SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 15, Mayıs 2007, s. 193-212, Yapıcı, a.g.e., s. 228-234 (I)

²⁸⁷ Mustafa ŞABANOV, *Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012, s. 79

²⁸⁸ 21 Nisan 2000 tarihli Askeri Doktrin hakkında detaylı bilgi için bkz. İlhan İNCE, *Putin Dönemi Rusya Federasyonu Dış Politikası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2011, Ayşe ATAŞ, *Rusya Federasyonu ve ABD'nin Güney Kafkasya Politikaları (1990 Sonrası)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 115

²⁸⁹ Öztürk, a.g.e., s. 28-34

²⁹⁰ Canikoğlu, a.g.e., s. 194

²⁹¹ Utku YAPICI, *Yeni Soğuk Savaş: Putin, Rusya ve Avrasya*, Başlık Yayın Grubu, 1. Basım, İstanbul, 2007, s. 18 (II)

²⁹² İlyas KAMALOV, *Moskova'nın Rövanş: Putin Dönemi Rus Dış Politikası*, Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2008, s. 6-7 (II)

²⁹³ Rıasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 709

²⁹⁴ Fikret ERTAN, *Rusya'nın Dönüşümü (1990-)*, Kızılelma Yayıncılık, 1. Basım, İstanbul, 2001, s. 123

Askeri Doktrin esaslarının aksine, Dış Politika Doktrini'nde askeri gücünün öneminin azalması gerektiği vurgulanmakta; hızlı silahlanmalara karşı alınacak tedbirlerin önemine dikkat çekilmektedir. Diğer 2 dökümanın aksine söz konusu doktrin, nükleer silahların kullanımının sınırlandırılması yönündeki tavsiyeleriyle de ayrı bir önem arz etmektedir.²⁹⁵ Doktrinle ilgili son olarak söylenecek husus, doktrin barışçıl ve diyaloga açık bir yapı sergilediğidir. Bu barışçıl ve diyalog yanlısı durumun doktrin içindeki tek istisnası, NATO'nun genişleme politikalarına olan tepki ve duyulan rahatsızlığın açıkça dile getirilmesidir. NATO'nun yeni üye ülkeleri üzerine yerleştirilen konvansiyonel ve nükleer silahların konuşlandırılmasının, Rusya'yı rahatsız ettiği açıkça belli edilmektedir.²⁹⁶

2000 yılında yayınlanan söz konusu bu 3 doktrin genel değerlendirmesi yapıldığında, Putin'in gerek dış politikada; gerekse iç politikada sınırlarını belirlediğini görebiliriz. Yeltsin'in Atlantikçilik ve Avrasyacılık arasında sıkışıp kalmış politikalarının, Putin iktidarında sağlam, pragmatist ve realist temele yerleştirildiği çıkarımı yapılabilir. İnsanların savaşmayı öğrendiği ve bu öğretiyi geliştirdikleri; çeşitli uygulamalarla da savaş arenasına aktardığı savaş kültürü hususunda, Putin liderliğindeki Rusya'nın 2000 yılı itibarıyla tabiri caizse kırmızı çizgilerini dünyaya duyurduğunu görmekteyiz. Tehdit algılamalarını, güvenlik kapsamını, dış politikasını ve buna uygun askeri imkan ve kabiliyetleri kullanma biçimini belirten 2000 tarihli doktrinlerin, gelecek dönemdeki Rus savaş kültürünün temel yapı taşı olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır.

Sadece karasal bir savaş temeline dayanmayan Putin dönemi Rus savaş kültürünün, 9 Temmuz 2001 tarihinde Putin tarafından onaylanan *Rusya Federasyonu Denizcilik Doktrini* ile de değişime uğradığı görülmektedir. Doktrin, Rusya Federasyonu'nun coğrafi konumu, donanma ve ticaret filosunun büyüklüğü ve her ikisinin de uluslararası ilişkilerdeki rolüne bağlı olarak Rusya'nın lider bir denizcilik gücünü oluşturmasını öngörmekte; Rusya'nın, kendi deniz yetki alanları dışında da çıkarları olduğunun vurgusunu yapmaktadır.

Tarih 2002'yi gösterdiğinde ise, Rus savaş kültürü kapsamında –toplumsal yapıyı etkileyen bir husus olarak- terör eylemleri, travmatik bir unsur olarak göze çarpmaktadır. *Tiyatro Baskını*²⁹⁷ olarak literatürde yer alan, Rusya'nın 11 Eylül'ü olarak nitelendirilen

²⁹⁵ Marcel HAAS, *Putin's External and International Security Policy*, Conflict Studies Research Center, Vol: 5, Issue: 5, 2005, s. 1-14, (Akt.) İnce, a.g.e., s. 79

²⁹⁶ Öztürk, a.g.e., s. 34

²⁹⁷ Ekim 2002'de gerçekleşen bu olay sonrası, ulusal güvenlik önceliklerinde “terör” hususunun ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Tiyatro Baskını hakkında detaylı bilgi için bkz. Nazım

söz konusu Çeçen kaynaklı terörist eylem, Rusya'nın özellikle iç politikada benimsenen savaş kültürünün revize edilmesi gerekliliğini göstermektedir. Olay akabinde, Rus Savunma Bakanlığı tarafından geliştirilip; yayınlanan 2003 tarihli *Savunma Beyaz Kağıdı*²⁹⁸ isimli belgede, çatışmaların artık asimetrik bir karakter kazandığı; bir kısmının da, devlet sistemini tamamen çökertme kapasitesi olduğu; hareket alanında gayri nizami harbin öneminin arttığı belirtilmektedir. Tarih 2004'ü gösterdiğinde ise, tekrarlanan terörist eylemlerin en ağır olarak nitelendirilebilecek *Beslan Krizi*²⁹⁹, Putin'e gelen Batı kaynaklı, sorunun politik yollarla çözülmesi gerektiği eleştirilerinin Rusya tarafınca bir öneminin kalmadığını, sorunu çözmek için sert askeri tutum içerisine girilmesi gerektiğini gösterir bir eylemdir. Artık Çeçenistan sorunu, ulusal güvenlik olgusunun merkezine tam olarak oturmakta; buna bağlı olarak Rus savaş kültürünün terörü önleme çerçevesinde geliştiği görülmektedir. Putin tarafından açıklanan "terörle mücadele" kapsamında yeni yöntemin, Rus devletinin, gerek gördüğünde, uluslararası hukuka aykırı olup olmadığına bakılmaksızın, "sınır ötesinde önleyici eylem" geçebileceği olduğu görülmektedir. Ayrıca, söz konusu mücadeleye destek vermeyen ülkelerle de ilişkilerin gözden geçirileceği belirtilmektedir.³⁰⁰

2004-2008 tarihleri arasındaki ikinci iktidar döneminde Putin'in, daha tutucu bir politika izlediğini söylemek yanlış olmayacaktır. NATO'nun yayılması, ABD'nin Orta Asya ve Kafkaslarda etkin olma çabası, yine ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgaliyle başlayan Orta Doğu temelli etkinliği, Putin'in bu tutucu tavrının yegane sebepleri olarak gösterilebilir. Nitekim, Rusya'nın komşularında gelişen Batı destekli devrim hareketleri (Turuncu Devrim-Ukrayna, Gül Devrimi-Gürcistan), Doğu Avrupa'da kurulması planlanan NATO Füze Kalkanı Projesi, Rusya tarafınca, Rusya'nın doğal etki alanına bir tehdit olarak görülmektedir. Bu olaylarla bağlantılı olarak Putin tarafından yayınlanan 2007 tarihli *Dış Politika Değerlendirmesi Belgesi*, Rusya'nın Soğuk Savaş'tan sonra kaybettiği güç dengesini yeniden kazandığını; rekabetçi pozisyonun tekrar elde edildiğini ve son olarak Batı'nın –NATO ve Avrupa Birliği'nin- alan genişletme çabalarının Rusya tarafınca şüphe ile karşılandığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra, Kosova'daki bağımsızlık hareketinin Avrupa ülkeleri ve ABD tarafından desteklenmesinin, kendi iç politikası için

CAFERSOY, *Rusya'nın '11 Eylül'ü': Tiyatro Baskınından Yeni Güvenlik Doktrinine*, Stratejik Analiz, Cilt: 3, Sayı: 33, Ocak 2003, s. 47-57,

²⁹⁸ Detaylı bilgi için bkz. Yıldırım, a.g.e., s. 162, Haas, a.g.m., s. 5-6

²⁹⁹ 1 Eylül 2004 tarihli eylem, Beslan kentinde meydana gelen ve toplam 338 kişinin ölümüne sebep olan eylemdir. Detaylı bilgi için bkz. Yapıcı, a.g.e., s. 145-150 (II), Jafarov, a.g.e., s. 195, Yapıcı, a.g.e., s. 252-253 (I)

³⁰⁰ Mikail, a.g.e., s. 150

bir huzursuzluk ortamı oluşturacağı ve bundan duyulan memnuniyetsizlik de belgede yer almaktadır.³⁰¹ Başkanlığının son zamanlarında yayınlanan 2008 tarihli *2020'ye Doğru Strateji* belgesinde ise, Batı'nın Orta Asya'ya olan ilgisinden bahsedilmekte; NATO'nun genişleme stratejisine atıf yapılmakta; son olarak, Rus ordusunun 2020'ye kadar modernize edilmesi hedefi ortaya koyulmaktadır.

2 Mart 2008 tarihinde yapılan başkanlık seçimleriyle beraber iktidarı Putin'den devralan Dmitri Medvedev'in, Başbakan olarak Vladimir Putin'i atayacağını bildirmesi, Putin'in Rus siyasi hayatında ne denli önemli bir yer teşkil ettiğini görmemiz için yeterlidir. Zira Putin, 2000-2008 tarihleri arasında Devlet Başkanı sıfatıyla uyguladığı politikaların devamını –her ne kadar Devlet Başkanı Medvedev olsa da- devam ettirecektir.

Devlet Başkanı olarak Medvedev'in attığı ilk adımın, Temmuz 2008 tarihli *Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Konsepti*³⁰² belgesi olduğu görülmektedir. Doktrin kelimesinin yerine, konsept kelimesinin kullanılması da Medvedev'in ürünüdür. Konsept belgesinde, ülkenin çok yönlü ve aktif bir dış politika izleyeceği belirtilmekle beraber, ulusal çıkarların savunulmasında tüm mevcut ekonomik imkanların yanı sıra, her türlü askeri eylemin de göze alınabileceğinin belirtilmesi, Rusya'nın gelecek dönemdeki saldırgan dış politika temelli hareketlerinin bir ön hazırlığı niteliğindedir. Özellikle, konsept ilan edildikten yaklaşık 1 ay sonrasında gelişen Gürcistan Müdahalesi, konseptin açık bir şekilde tezahürüdür. NATO genişlemesinden –bundan önceki doktrinlerde de olduğu gibi- yakınılması; tek kutuplu dünya sisteminin artık geçerliliğinin yitirildiğinin deklare edilmesi; her nerede olursa olsun, Rus vatandaşlarının hak ve hürriyetlerinin azami şekilde korunacağı ilkesi, Medvedev'in izleyeceği politikanın ne kadar iddialı ve sert olacağını göstergesidir. Pragmatist temelden kopmadan, realist ideallere sahip çıkarak geliştirilen bu dış politika konsepti, ilan edildikten 1 ay sonra Gürcistan toprakları üzerinde kendisine uygulama alanı bulacaktır.³⁰³

Bu noktada, Ağustos 2008 tarihli Gürcistan müdahalesine kısaca değinmek gerekmektedir. Rusya Federasyonu'nun kurulduğu andan itibaren, kırmızı çizgilerinin özellikle Kafkasya ve Doğu Avrupa temelli olduğunu bilmekteyiz. Kafkasya veyahut Doğu Avrupa'yı temel alan Batı'nın müdahaleci tavrının ve ABD önderliğinde gelişen NATO

³⁰¹ Yıldırım, a.g.e., s. 162-163

³⁰² Doktrin tam metni için bkz. Kontseptsiya Vneshney Politiki Rossiyskoy Federatsii (Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti), Çevrimiçi Kaynak, Erişim Tarihi: 04.01.2018, <http://kremlin.ru/acts/news/785>

³⁰³ Detaylı bilgi için bkz. Şabanov, a.g.e., s. 85-89, Yıldırım, a.g.e., s. 164-166

genişleme hareketinin Rusya'yı rahatsız ettiği, 1991 yılından itibaren ilan edilen bütün doktrinlerde yer almaktadır. Nitekim Gürcistan üzerinde –özellikle M. Saakaşvili iktidarında- etkisini arttıran NATO ve ABD unsurunun, Rusya'nın sert bir müdahalesiyle karşılaşacağı olağandır. Gürcistan'ın NATO'ya dahil olmak istemesi, Saakaşvili'nin Rusya karşıtı ve ABD yanlısı tutumu, Rusya tarafından Gürcistan topraklarına müdahaleyle sonuçlanmaktadır. Güney Osetya'daki Rus halkının hak ve hürriyetlerinin korunmasını temel alan Rus hareketi, her ne kadar uluslararası kamuoyunda tepki çekse de; Rusya'nın etkili bir dünya gücü olduğunun bariz kanıtıdır. Nitekim, bu hareketin temellerinin, yayınlanan dış politika konseptinde de yer aldığı, Rus halklarının hak ve hürriyetlerinin korunması amacıyla sert ekonomik veyahut askeri eylemlerin göze alınabileceği ilkesi kapsamında, belli edilmektedir.³⁰⁴ Gürcistan müdahalesi ile ilgili bir sonuca varacak olursak, bu müdahalenin, gelecekteki Rus müdahaleleri için bir prova olduğu; yakın çevresinde gelişebilecek Rusya aleyhine politik kırılmalara karşı, Rusya'nın bu kırılmalara verebileceği yanıt bakımından emsal niteliği taşıdığı görülmektedir.³⁰⁵

Yine Medvedev tarafından 2009 tarihinde yayınlanan *2020'ye Kadar Milli Güvenlik Stratejisi*³⁰⁶ belgesi ise, 1997 ve 2000 tarihlerinde yayınlanan milli güvenlik belgelerinin güncellenmiş halidir. Belge, askeri reformlar için siyasi-stratejik temelleri barındırmakta; milli savunmanın yeniden yapılandırılması, idari ve toplumsal güvenlik, son olarak da sosyo-ekonomik kalkınmayı esas almaktadır.³⁰⁷

Medvedev dönemi ile ilgili belirtilmesi gereken son nokta, 5 Şubat 2010 tarihli *Yeni Askeri Doktrin*'dir.³⁰⁸ Nükleer caydırıcılık esasının hat safhada işlendiği doktrin, temelde savunma odaklı davranışın yanı sıra ulusal çıkarlara müdahale kapsamında önleyici taarruz ilkesinin varlığıyla da dikkat çekmektedir. Söz konusu yeni doktrin, başlıca tehdit olarak NATO'nun genişlemesini tekrar belirtmekte; Rusya'nın nükleer silah kullanabileceği durumların kapsamını genişletmektedir.³⁰⁹ 2000 Doktrini'nde, ulusal güvenliğe tehdit teşkil edecek bir durum meydana geldiğinde, Rusya'nın önleyici taarruz niteliğinde

³⁰⁴ Elnur ISMAYILOV, *21. Yüzyıl Rusya Dış Politika Doktrinleri'nde Güney Kafkasya ve Orta Asya Değerlendirmesi*, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt: I, Sayı: I, İstanbul, 2013, s. 87-105 (I), Kamalov, a.g.e., 161-166(I)

³⁰⁵ Müdahalenin sonuçları hakkında detaylı bilgi için bkz. İnce, a.g.e., s. 142-146

³⁰⁶ Belgenin tam metni için bkz. *Strategiya Natchionalnoi Bezapastnosti Rossiyskoï Federatchii do 2020 Goda* (Rusya Federasyonu'nun 2020 Yılına Kadar Ulusal Güvenlik Stratejisi), Çevrimiçi Kaynak, Erişim Tarihi: 04. 01. 2018, <http://kremlin.ru/supplement/424>

³⁰⁷ Detaylı bilgi için bkz. Yıldırım, a.g.e., s. 166-168, Şabanov, a.g.e., s. 89-94

³⁰⁸ Doktrin tam metni için bkz. *Voennaya Doktrina Rossiyskoy Federatchii* (Rusya Federasyonu Askeri Doktrini), Çevrimiçi Kaynak, Erişim Tarihi: 04. 01. 2018, <http://kremlin.ru/supplement/461>

³⁰⁹ Külebi, a.g.e., s. 46-47

nükleer silaha başvurabileceği belirtilmektedir. Revize edilen 2010 Doktrini'nde ise, karşı taraf nükleer silah veya diğer kitle imha silahları ile saldırdığı takdirde önleyici nükleer taarruzun yapılabileceği belirtilmektedir.³¹⁰ Bu da, nükleer silah kullanım alanının daraltıldığına işaretler. Doktrin hakkında son olarak söylenebilecek husus, Rus devletinin iç politikada yaşadığı sorunları kamufle etmek amacıyla nükleer caydırıcılık kozunu ortaya atmış olmasıdır. Askeri imkan ve kabiliyetler bakımından çeşitli sıkıntılarla karşı karşıya kalan Rusya Federasyonu'nun, nükleer güç kartı ile dışarıya “Güçlü Devlet” imajını gösterme amacıyla olduğu söylenebilir. Ayrıca, yeni askeri doktrin çerçevesinde “önleyici darbe” ilkesi yerine “önleyici nükleer darbe” ilkesinin benimsenmiş olması, ABD ve NATO'nun Rusya Federasyonu'na karşı giriştiği çevreleme politikasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

2012 yılına dek süren Medvedev'in güç odaklı, realist temelli, pragmatist yaklaşımli iktidarı, 2012'de yapılan Devlet Başkanlığı seçimi ile tekrar Vladimir Putin'e geçmektedir. İktidarı devraldığı süreçte Putin'in, uluslararası dengelerin iyice hassaslaştığı ve ülkeler arasındaki güç dengesinin her geçen zaman daha da kırılmanlaştığı ortamda, devlet olarak hareket alanına getirilen Batı kaynaklı kısıtlamaları aşmak amacıyla yeni bir askeri doktrin yayınlama ihtiyacı duymaktadır. Ortadoğu kaynaklı ve “Arap Baharı” olarak nitelendirilen Ortadoğu ülkelerindeki siyasi hareketlenmeler, ani fakat planlı gerçekleşen 2014 tarihli Rusya'nın Kırım'ı ilhaki³¹¹, NATO'nun Doğu Avrupa temelli genişleme hareketlerini durdurmaksızın devam ettirmesi, Ukrayna merkezli kriz ortamı, Rusya Federasyonu'nun uluslararası arenadaki pozisyonunu zora sokan temel etkenlerdir. Bu kriz ortamından kurtulma reçetesi olarak, Putin onaylı, 26 Aralık 2014 tarihinde yayınlanan *Yeni Askeri Doktrin* belirlenmektedir. Ukrayna Krizi, Kırım'ın ilhaki gibi olaylar sebebiyle Batı ile gerilen ilişkilere karşılık olarak ve diğer doktrinlere benzemeyen bir üslup ile yayınlanan doktrin, Rusya Federasyonu'nun yeni tehdit algılamalarını da bize göstermektedir.³¹² Doktrinde, NATO'nun Doğu'ya doğru genişlemesi ve Rus sınırlarına yaklaşması, en büyük tehdit olarak gösterilmektedir. Ayrıca dikkat çekilmesi gereken bir başka nokta, Abhazya ve Güney Osetya bölgelerinin isimlerinin açık şekilde doktrinde yer alıyor olmasıdır. 2010 yılında yayınlanan doktrine kıyasla daha sert bir üslupla yazılmasına

³¹⁰ Ali ASKER, *Rusya Federasyonu'nun Yeni Askeri Doktrini Bir Tepki Belgesi mi?*, Military Science & Intelligence, Nisan 2010, s. 2-8 (II)

³¹¹ Detaylı bilgi için bkz. “*Putin'den 'Rusya'nın Kırım'ı ilhaki' konusunda ilginç açıklama*”, Euronews, Çevrimiçi Kaynak, Erişim Tarihi: 04. 01. 2018, <http://tr.euronews.com/2015/03/09/putin-den-rusya-nin-kirim-i-ilhaki-konusunda-iliginc-aciklama>

³¹² Doğan Şafak POLAT, *NATO ve Rusya Federasyonu'nun Yeni Mücadele Alanı: Karadeniz, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Nisan 2017, s. 51-66 (II)

rağmen, amaç olarak yine eskisi gibi savunmayı temel almaktadır. Aradaki fark ise, ülke açısından tehdit olarak görülebilecek etmenlerin eskiye nazaran arttığıdır.³¹³

Sonuç olarak dönem değerlendirmesi yapıldığında, Putin ve Medvedev iktidarı ile geçen 15 yıl içerisinde Yeltsin'den farklı olarak daha realist ve pragmatist temellere dayalı aktif dış politikanın izlendiği aşikardır. Savaş kültürünün, nükleer caydırıcılık temeline dayandırıldığı; özellikle yakın çevre temelli hakimiyet savaşlarının hem 2008 Gürcistan, hem de 2014 Kırım müdahalesi ile Rusya Federasyonu lehine geliştiği görülmektedir. Ana tehdit olarak 15 yıllık süreç boyunca, ilan edilen bütün doktrinlerde NATO'nun yer alması, Rusya Federasyonu'nun söz konusu dönem sonrasında izleyeceği politikalar kapsamında da bize ışık tutmaktadır. Zira NATO temelli olarak ABD'nin Rusya Federasyonu'na karşı giriştiği güç ve hakimiyet savaşı, ilerleyen yıllarda değişik bölgelerde, değişik şekillerde tezahür edecektir. Gerek ekonomik, gerek askeri olarak hat safhada gelişim gösteren Putin önderliğindeki Rusya Federasyonu'nun, toplum desteğini de arkasına alarak ilerleyen yıllarda daha aktif bir dış politika sergileyeceği yadsınamaz bir gerçekliktir.

3. 6. RUS SAVAŞ KÜLTÜRÜNÜN DÖNEMLER ARASI DEĞİŞEN VE GELİŞEN UNSURLAR BAKIMINDAN ANALİZİ

1915 ve 2015 tarihleri arasında Rus savaş kültürünün değişimi incelendiğinde, karşımıza çıkan ilk etmen 1915-1917 dönemindeki askeri, siyasi, ekonomik, coğrafi ve toplumsal değişimlerdir. Ülke içerisindeki siyasi bunalımın ve iç karışıklıkların, İmparatorluk Ordusu'nun I. Dünya Savaşı'ndaki ağır yenilgiyle perçinlenmesiyle beraber – her ne kadar çözüm amaçlı askeri politikalar uygulamaya koyulsa da- ülke bazında bir yıkımın gerçekleştiği aşikardır. Askeri alanda gelen yıkım, ülkenin politik çehresini de değiştirmekte; bu değişim de Çarlık Rusya'sının tarih sahnesinden silinmesine sebep olmaktadır.

1917 itibariyle başlayan ve 1991 yılına kadar devam edecek olan Sovyet Rusya dönemi içerisinde, Lenin önderliğinde kurulan yeni devlet sisteminin sahip olduğu savaş kültürü uzlaşmacı temele dayanmaktadır. Barış Kararnamesi ile değişen dış politika olgusu, İmparatorluk Ordusu yerine geçen ve Marksist anlayışa sahip Kızıl Ordu ile desteklenmekte; dönem savaş kültürü, saldırgan bir dış politika ve askeri yapıdan ziyade savunmacı ve Komünizm ideolojisini korumaya yönelik oluşturulmaktadır. Lenin sonrası

³¹³ 26 Aralık 2014 tarihli Askeri Doktrin hakkında detaylı bilgi için bkz. Elnur ISMAYILOV, *Rusya-Batı Krizi Çerçevesinde Rusya'nın Yeni Askeri Doktrini*, Bilgesam Analiz, No: 1190, Şubat 2015, s. 1-5 (II), Ali Emre SUCU, *The Importance of Russian Military Presence in Central Asia For Russia's Regional Security*, Akademik Hassasiyetler, Cilt: 4, Sayı: 8, 2017 Aralık, s. 125-138

dönemde ise Stalin önderliğinde değiştirilen ve geliştirilen Rus savaş kültürü, II. Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte Lenin anlayışının devamı olarak görülebilecek nitelikte korumacı bir anlayışa sahiptir. Başlıca güvenlik tehdidi olarak Batı'dan gelecek saldırıları temel alan dönemin savaş kültürü, Sovyet topraklarının dokunulmazlığı esas ilkesi kapsamında oluşturulmaktadır. II. Dünya Savaşı sırasında geliştirilen 'Zaferin 5 İlkesi' anlayışı ile Sovyet Kara Kuvvetleri'nin önemini arttırdığı; savaş sonrası dönemde ise Stalin önderliğindeki Sovyetler Birliği'nin, Doğu Avrupa temelli bir tampon bölge oluşturma amacıyla olduğu görülmektedir. 1917-1953 tarihleri baz alındığında, dönem savaş kültürünü oluşturan etmenler kapsamında bir değerlendirme yapılırsa başlıca tehdidin Batı sınırı ve bu sınırdan gelebilecek saldırılar olarak addedildiği; dış politik uygulamaların, korumacı ve uzlaşmacı çizgiden aktif ve emperyal bir sistem üzerine yerleştirildiği; temel varsayımın ise rasyonalizmden pragmatizme doğru evrim geçirdiği görülecektir.

1953 yılında Stalin'in ölümüyle başlayan Krusçev döneminde, Rus savaş kültürünün daha belirgin ve daha sert sınırlara sahip olan bir savaş kültürü olduğu görülmektedir. Dönemin, her ne kadar 'Barış İçinde Bir Arada Yaşama' anlayışı ile uzlaşmacı bir temele sahip olduğu düşünülse de başlıca düşman statüsüne ABD'nin yerleştirilmiş olması dönem savaş kültürünün sertliğini gösterir niteliktedir. Ana tehdit ve güvenlik kaygısı olarak, nükleer savaşın görüldüğü; "Ya nükleer savaş, ya da hiçbir savaş." anlayışıyla hareket edilen dönemde kara, hava ve deniz gücünün Rus askeri yapılanmasındaki ana rolden destekleyici role geçirildiği bilinmektedir. Askeri yapıdaki söz konusu bu değişim de, Rus savaş kültürünün sert ve kırılğan temellere dayandırıldığına göstergesidir.

Krusçev sonrası iktidara gelen Brejnev'in, uzlaşmacı anlayıştan ziyade dogmatik bir temele oturttuğu Rus savaş kültürü, dogmatizmin tezahürünü 1968 yılında gerçekleştirdiği Çekoslovakya İşgali ile bizlere göstermektedir. Bunun yanı sıra Brejnev'in -Sovyet Askeri Doktrini kapsamında- Krusçev uygulamalarının aksine, Kara ve Deniz Kuvvetleri'ne ayrı bir ihtimam göstermesi; Krusçev döneminde bu kuvvetlerin azaltılan itibarlarını güçlendirerek tekrardan teslim etmesi, değişen askeri yapının savaş kültürüne etkisini de ortaya koymaktadır. Söz konusu dönem kapsamında Rus savaş kültürü değerlendirildiğinde, başlıca tehdidin ABD olduğu; savaş anlayışının 'dengeli savaş' temelinde geliştirildiği; dengeli savaşı gerçekleştirecek unsurlar arasında nükleer gücün yanı sıra kara ve deniz unsurlarının da yer aldığı; dogmatik temellerle başlayan sürecin, rasyonalist ve çıkarıcı politikaya doğru evrildiği görülmektedir.

Brejnev sonrasında gelişen ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkmasına kadar olan sürecin savaş kültüründeki ana etken, Gorbaçov faktörüdür. Kısa süreli Andropov ve Çernenko iktidarından sonra görevi devralan Gorbaçov'un, Rus savaş kültürüne temelli bir değişim getirdiği; bu değişimin de Sovyetler Birliği'ni yıkıma götürdüğü aşikardır. Yeni Politik Düşünce anlayışının çerçeve olarak sunulduğu; uluslararası boyutta silahsızlanmanın teşvik edildiği; askeri harcamalar konusunda maksimum kısıtlamaya gidildiği; tehdit algılamalarının ve güvenlik sorunsalının değişime uğradığı dönemde, pragmatist temelden, karşılıklı bağımlılık ve karşılıklı güvenlik temeline doğru gidildiği görülmektedir. Dönem bazlı Rus savaş kültürü içerisinde ana hedef savaşı önlemek olmaktadır. Bu kapsamda değişime uğratılan askeri yapı, saldırıdan ziyade savunma amaçlı bir ordu sistemini içerisinde barındırmaktadır. Devletin güvenlik algılaması, mutlak güvenlikten ziyade uluslararası güvenliği esas almaktadır. Dönem savaş kültürünün en önemli ve önceki dönemlerden ayrılan noktası, ABD ve NATO'nun öncelikli tehdit unsuru olarak değerlendiriliyor olmasının artık geçersiz kılınmasıdır. Önceki dönemlerde özel olarak önem atfedilen ABD ve NATO unsuru, Gorbaçov dönemi Rus savaş kültüründe daha geri plana atılmakta; olası küresel tehditler, ana tehdit unsuru olarak belirlenmektedir. Son olarak, Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine etkisi bakımından fazlasıyla önem arz eden Sinatra Doktrini ve doktrinin içeriği olan Komünist blok üye ülkelerinin iç işlerine karışmama ilkesi, dağılma arefesindeki Sovyetler Birliği'nin savaş kültürünün de izolasyonizm temelinde geliştirildiğinin bir göstergesidir.

1991 yılı sonunda, Rusya Federasyonu adıyla ve yeni bir devlet yapılanmasıyla dünya sahnesine giriş yapan Rus devletinin, Yeltsin önderliğindeki 9 yıllık süreçte öncelikle –Atlantikçi görüş kapsamında- Batı ile uyum ve işbirliğini geliştirmeyi temel alan bir görüşe sahip olduğunu söylemek mümkündür. 1993 yılına kadar devam eden bu görüşün etkisini kaybetmesi, temel hedefin Rusya Federasyonu'nun ulusal güvenliğinin sağlanması olan ve Rus sınırları çevresinde güvenli bir alan oluşturmayı öngören 1993 Kozyrev Doktrini ile olacaktır. Yine 1993 tarihli Yakın Çevre Doktrini ile Rus sınırlarına diğer devletler tarafından saygı gösterilmesi isteği belirtilmekte; olası dış tehditler sebebiyle tampon bölge oluşturma amacı deklare edilmekte; buna bağlı olarak da Rus savaş kültürü neo-empyralist bir temele yerleştirilmektedir. 1993 tarihli Askeri Doktrin ise, nükleer silah kullanma konusundaki anlayışın değişimi ve nükleer silahı ilk kullanan olmama ilkesinden vazgeçiş hususu temelinde, nükleer caydırıcılık ile yeniden prestij kazanma amacını içinde barındırmaktadır. 1997 yılında yayınlanan ve Avrasyacı görüşün

etkisini içinde barındıran Primakov Doktrini ile dünya sistemi çok kutuplu olarak tanımlanmakta; başlıca güvenlik tehdidi olarak da dış tehditlerden ziyade iç güvenlik tehditleri ön plana çıkarılmaktadır. Sonuç olarak, 1991-2000 arası Rus savaş kültürünün, 1993 tarihinden itibaren Avrasyacı bir temele yerleştirilip; nükleer silahları ön planda tutarak yeni kurulmuş devlet yapılanmasının uluslararası arenada bir caydırıcılığa sahip olmasının amaçlandığı görülmektedir.

2000-2015 tarihlerini kapsayan dönem içerisinde, Putin vasıtasıyla Rus savaş kültürünün yepyeni bir çehre kazandığını söylemek mümkündür. Devlet Başkanlığı görevinin ilk aylarında imzaladığı Ulusal Güvenlik Doktrini, Askeri Doktrin ve Dış Politika Doktrini ile beraber Rusya'nın savaş kültürünü realizm ve pragmatizm ile donattığı bir gerçektir. Uzlaşmacı Avrasyacılık ideolojisinin benimsendiği söz konusu doktrinlerde, yurt dışındaki Rusların korunması hususu ile Rus savaş kültürünün emperyal bir tavır içerisine girdiği de görülmektedir. Dönem savaş kültürünü oluşturan ana askeri gücün, nükleer güç ve söz konusu bu gücün caydırıcılığı temelinde geliştiği söylenebilir. 2000 yılında imzalanan ve Putin dönemi dış politikasına çerçeve çizen bu 3 doktrinin ortak yönü, pragmatist temele dayanmasıdır. Katı ve sert bir saldırganlıktan ziyade, öncelikli olarak ulusal savunmayı esas alan doktrine dayalı Rus savaş kültürü, baş tehdit olarak NATO genişlemesini ve ABD'nin Rusya'nın çevresindeki politik hareketlenmelerini görmektedir. 2010 yılında Medvedev tarafından imzalanan Yeni Askeri Doktrin'de ise "önleyici nükleer darbe" esasının yer alıyor olması, söz konusu savaş kültürünün uzlaşmacı kimliğinin altında büyük bir sertlik yattığının göstergesidir. Özetle 2000-2015 tarihleri arasındaki Rus savaş kültürü, Uzlaşmacı Avrasyacılık düşüncesiyle, realist ve pragmatist temele dayalı, NATO genişlemesine karşı bir tutum sergilenen, bu genişlemeye karşı da sürekli olarak nükleer caydırıcılık esasının öne çıkarıldığı bir yapıya sahiptir.

4. 1915-2015 DÖNEMİ RUS SAVAŞ KÜLTÜRÜ DEĞİŞİMİNİN NİCEL ANALİZİ

Çalışmamızın bu bölümüne dek olan süreçte, öncelikle savaş kültürü kavramının tanımlaması yapılmaktadır. Sonraki evrede, tanımlaması yapılan savaş kültürünün, Rus toplumu üzerindeki tezahürünün nasıl gerçekleştiği; tarihteki ilk Rus topluluğundan, 2015 yılına kadar nasıl gelişim ve değişim gösterdiği açıklanmaktadır. Bu bölüme kadar hedef olarak belirlediğimiz olgu, söz konusu savaş kültürünün çerçevesini çizen etmenleri okuyucuya sunarak, okuyucunun zihninde bir bakış açısı geliştirmektir. Askeri imkan ve kabiliyetler, ekonomik yapı, toplumsal yapı, ideolojik yapı ve lider profili etmenleriyle çizilen çerçeve, daha da netleştirmek amacıyla askeri doktrinler, dış politika doktrinleri ve ulusal güvenlik doktrinleri ile belirginleştirilmektedir. Bu bölümün temel amacı ise, Rus savaş kültürünün çerçevesinin, kantitatif veriler ışığında içinin doldurulmasıdır.

Geçmişten bugüne değin askeri kültür ve askeri güç çerçevesinde gelişen, değişen Rus savaş kültürü içerisinde gücün niceliğinin önemli bir yere sahip olduğunun bilinmesi gerekir. Tuchydidés'e göre güç, ilişkilerin temel noktasındadır ve insan, doğası gereği güç arayışındadır. Tuchydidés, toplumların güç arayışında olduğunu ve gücü elde ettiklerinde ise bu gücü diğerlerini kontrol etmek için kullanmalarını doğal olarak görmektedir.³¹⁴ Söz konusu görüş kapsamında gücü nicel olarak değerlendirdiğimizde ise karşımıza coğrafya, ekonomik kapasite, doğal kaynaklar, nüfus ve en önemlisi olarak görülen askeri kapasite etkeni çıkmaktadır. Ülkenin sahip olduğu toprakların büyüklüğü, dünya üzerindeki konumu, ülkenin büyük dağlarla çevrili olması ve buna bağlı olarak doğal güvenlik sınırının oluşması, karşıt bir güce geçit vermeyen ormanlarla kaplı olması veyahut bir ada ülkesi olması; gücün, coğrafi boyutunu ölçmemize yarayan unsurlardır. Ülkenin önemli hammadde kaynaklarına sahip olması, bunun yanında gıda yönünden kendine yeterli olması, doğal kaynaklar özelinde bir ülkenin gücünün ölçülebilmesi; diğer devletler karşısındaki gücünü belirleyen istikrarlı bir faktör olarak göze çarpan bir başka etkidir. Doğal kaynakların ve hammaddelerin işlenip kullanılabilir hale getirilmesinin sağladığı güce önem atfeden Hans Morgenthau'ya göre, savaşabilecek güce sahip olmak için hammadde ve doğal kaynakların etkili kullanımı esastır.³¹⁵ Ekonomik unsurun gücü etkilediği görüşünde ise çeşitli fikir ayrılıkları vardır. Günümüzde endüstriyel kapasite ile bağdaştırılan ekonomi, Marksistlere göre dış politik davranışların temelini oluşturmaktadır. Bir ülkenin ekonomik olarak gelişmesiyle, yine aynı ülkenin emperyalist ve savaşa eğilimli

³¹⁴ Büyükakıncı, a.g.e., s. 49

³¹⁵ Tayyar ARI, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Marmara Kitap Merkezi Yayınları, 10. Baskı, Bursa, 2013, s. 143-144 (II)

olması arasında doğru orantı olduğunu savunan Marksist görüş, gelişmiş ülkelere ‘emperyalist’ yaftası vurmaktan çekinmemektedir. Gücün nicel olarak bir başka unsuru ise nüfustur. Fakat nüfus konusunda önemli olan husus, nüfusun fazlalığı değil; nüfusun kalitesidir. Zira dünya üzerinde en çok nüfusa sahip olan ülkelerden Çin ve Hindistan’ın, nüfusu nedeniyle dünyanın en güçlü devletleri olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Endüstriyel kapasitesi yetersiz ve hammadde kaynakları sınırlı olan devletler için nüfusun, yarardan çok zarar getirdiği aşıkardır. Son olarak, bir devletin gücünün nicel olarak ölçümün en önemli etkeni askeri kapasite hususu, devletlerin en son başvurduğu güç şekli olması sebebiyle, bir devletin ne kadar güçlü olduğunun göstergesidir. Tarih sahnesine bakıldığında, temelde askeri güç yetersizliğinden, birçok devletin yok olduğu görülmektedir. Günümüz dünyasında, kara, hava, deniz gücünün yanı sıra nükleer gücün de artık askeri güç etkenlerinin arasına girmesi, devletlerin ulusal güvenliklerini sağlamak amacıyla devamlı bir şekilde askeri güç yatırımı yapıyor olması, söz konusu bu etkenin savaş kültüründeki önemini gözler önüne sermektedir.³¹⁶

Çalışmamızın bu bölümünde odaklanacağımız nokta, söz konusu askeri gücün – Rus toplumu özelinde- 1915-2015 yılları arasında nasıl geliştiği; bu gelişimin Rus savaş kültürüne ne denli etki yaptığı; bu etkinin de dış politikada nasıl ve ne şekilde tezahür ettiğini açıklamaktır. Rus savaş kültürünü tek bir etkene indirgememizin sebebi, yüzyıllardır askeri kültür çerçevesinde gelişen dış politik hamlelerin arka planında devletin sahip olduğu askeri imkan ve kabiliyetlerindeki gelişim ve değişimin görülmesidir. Askeri güç alanında yapılan revizyonlar sayesinde, Rus devletinin 100 yıllık süreçte hangi krizlere, ne derece ve ne şekilde müdahil olduğu daha net görülebilecek; askeri doktrinlerle, dış politika doktrinleriyle ve ulusal güvenlik doktrinleriyle çizilen çerçeve içerisinde devletin ne derece hamle alternatiflerinin olduğu anlaşılacaktır.

4. 1. RUSLARIN ASKERİ İMKAN VE KABİLİYETLERİNDEKİ DEĞİŞİM

İncelemeye alınacak söz konusu nicel değişimin ilk tezahürü, 1915-1917 dönemi içerisinde Rus savaş kültürünün hayata geçirilmesindeki yegane faktör olan İmparatorluk Ordusu ve söz konusu bu ordunun askeri yapısıdır. I. Petro’nun saldırgan yapı içeren 5 ilkelik askeri doktrinini temel alan İmparatorluk Ordusu’nun, 18. ve 19. Y.Y.’larda gerileme çağına girdiği; 20. Y.Y.’da ise –özellikle I. Dünya Savaşı öncesinde- ufak da olsa

³¹⁶ Arı, a.g.e., s. 144-147 (II)

bir kalkınma sürecine girdiği görülmektedir. Bu ufak çaplı kalkınmanın da Rus Harp Akademisi'nin çabaları sayesinde olduğu bilinmektedir.³¹⁷

İmparatorluk Ordusu ile ilgili ulaşılan bilgilerden ilki, 1908 tarihi baz alındığında Rus Ordusu'nun silah altında 1 milyon 260 bin Kara Kuvvetleri personeli ile dönemin en büyük ordularından biri olduğudur.³¹⁸ İmparatorluk Ordusu'nun donanmasının ise büyük bir kısmının 1904-1905 tarihli Rus-Japon Savaşı'nda kaybedildiği bilinmektedir. Ordunun, Karadeniz'de büyük bir filosu bulunmamakla beraber Pasifik ve Baltık denizinde de üsse sahip olduğu; toplamda 6 muharebe gemisi, 26 muhrip, torpidobot ve 11 adet denizaltı gemisi ile birlikte çok sayıda yardımcı gemisinin bulunduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Söz konusu gemilerin sadece 4 gün yetebilecek kadar kömür kapasitesine sahip olmaları da, Rus donanmasının uzun süreli çatışmalara ne kadar elverişsiz olduğunu bizlere gösterir niteliktedir.³¹⁹ Aynı donanmanın, 28 Mart 1915 tarihinde 5 muharebe gemisi, 2 kruvazör, 10 muhrip ve 5 adet mayın tarama gemisinden oluşan filo ile Anadolu ve Rumeli fenerlerini bombaladığı kaynaklarda yer almaktadır.³²⁰

I. Dünya Savaşı başlangıcında, 170 milyon nüfusu bulunan Rusya İmparatorluğu'nun bütünüyle bir sefer başlattığı; 1 milyon 400 bin personelle hali hazırda bulunan ordusuna destek olarak 4,5 milyon kişi daha almak için çağrıda bulunduğu kaynaklarda yer almaktadır.³²¹ Özellikle 1915 tarihli savaş içi yenilgilerin ardından çıkan lider kaynaklı kararnamelerde 21 yaş altı bireylerin de askere çağırılması, 1912 tarihinde çıkarılan “Askeri Mükellefiyet Tüzüğü” kapsamında şekillenmektedir.³²² Söz konusu sistemin, gençler için muharebe alanını, yaşlılar için ise lojistik destek birliklerini işaret ediyor olması Rus toplumu için büyük bir toplumsal kriz başlatmaktadır.³²³ Bu askeri katılım çağrısının içerisine 1916 yılında çıkarılan kararname ile Orta Asya bölgesindeki Müslüman kesimin de dahil edildiğini; hatta bu katılımın yaklaşık 500 bin kişi seviyesinde olduğunu görmekteyiz.³²⁴

³¹⁷ Polat, a.g.e., s. 15-16 (I)

³¹⁸ Yılmaz ÖZTUNA, *93 ve Balkan Savaşları: Avrupa Türkiye'sini Kaybımız Rumeli'nin Elden Çıkışı*, Ötüken Neşriyat, 16. Baskı, 2014.

³¹⁹ Mustafa SELÇUK, *Rus Donanmasının İstanbul Boğazı Önündeki Faaliyetleri (1915)*, Tarih Dergisi, Sayı: 47, 2008, s. 121-140

³²⁰ Selçuk, a.g.m., s. 121-140

³²¹ David R. STONE, *A Military History Of Russia: From Ivan the Terrible to the War in Chechnya*, Praeger Security International, London, 2006, s. 158

³²² Asker, a.g.m., s. 48-52 (I)

³²³ Stone, a.g.e., s. 167

³²⁴ Devlet, a.g.e., s. 231-245

Sonuç olarak 1917 yılı İmparatorluk Ordusu'na baktığımızda, Nikolay Golovin'in deklare ettiği rakamların çarpıcı bir yüksekliğe sahip olduğu görülmektedir. Rakamlara göre Rus ordusu 15,5 milyon askeri cepheye sürmektedir ve hiçbir devletin karşılaşmadığı bir yıkımla karşılaşmaktadır. Savaştan çekildiğinde Rus ordusu, ardında 1,65 milyon ölü, 3,85 milyon yaralı ve 2,41 milyon esir bırakmaktadır.³²⁵

Tarih 1917'yi gösterdiğinde Rus devleti içerisinde oluşan devrimci hareket, aynı yılın Ekim ayında devlet sistemini ele geçirerek yeni ve komünist bir ideolojiye bağlı olarak hareket edileceğini dünyaya duyurmaktadır. Savaş ve savaşın getirdiği zorluklardan bunalan Sovyet toplumu ise, Çarlık rejimine karşı girişilen bu devrimci harekete 'aranan kan' sıfatıyla yaklaşacak; Bolşevizm çatısı altında tekrardan bir yapılanmaya destek verecektir. Takdir edilmesi gerekir ki yeni ideolojik devlet yapılanması, Rus savaş kültürünü önemli ölçüde değiştirecek hamleler yapacaktır. Söz konusu hamlelerden – özellikle çalışmamız açısından büyük önem arz eden- askeri imkan ve kabiliyetler hususundaki köklü değişim hareketi, Rus savaş kültürünün 1917'ye kadar olan tezahüründen çok daha farklı bir bakış açısı yaratmaktadır.

Önder Lenin tarafından kurulan yeni askeri sistem, Kızıl Ordu olarak literatürde yer almaktadır. Öncelikle bilinmesi gerekir ki, söz konusu ordunun felsefesi özgürlük ve bağımsızlık üzerine şekillenmektedir. Sovyet ülkesinde ordu, emekçi halktan oluşmaktadır; Sovyet devletinin çıkarlarına sadakatle hizmet etmektedir ve tam bir bağlılıkla ülkenin ve tüm sosyalist topluluğun özgürlük ve bağımsızlığını savunmaktadır. Belirtilmesi elzem olan bir diğer husus, Kızıl Ordu'nun durup dururken ortaya çıktığı düşüncesinin yanlış bir düşünce olduğudur. Yeni kurulan bir devlet yapılanmasının, yeni bir orduya ihtiyaç duyduğu aşikardır. Fakat, ordunun habercileri –tarihsel olarak bir araştırma yapıldığında- Rus devriminin öncüleri niteliğindeki 1905'in işçi müfrezeleri, Kızıl Muhafızlar, devrimci askerler ve denizcilerdir. Tam olmayan verilere göre, 1917 Ekim ayında Kızıl Muhafızlar'ın nüfusunun 200.000 gelişmiş savaşçı olduğu bilinmektedir.³²⁶

Sovyetler Birliği'nin, silahlı kuvvetlerini kurmaya başladığında hiçbir zorunlu askerlik yasasına ya da askere alma yetkisine sahip olmaması, orduyu kurmaya ve düzenlemeye yönelik yöntemi 'gönüllülük' olarak belirlemesine sebep olacaktır. Söz konusu yöntemi uygulayanlar, ilk Kızıl Ordu müfrezelerini oluşturan ve alayları çalışır

³²⁵ Detaylı bilgi için bkz. Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 488, Stone, a.g.e., s. 175

³²⁶ Kliment Y. VOROSHİLOV, *Sovyet Ordusu: Sovyet Savaş Tarihi, Askerlik Bilimi, Doktrini, Sanatı, Stratejisi*, (çev.) Nahit Tören, Sorun Yayınları, İstanbul, 1978, s. 22-24

duruma getiren yerel Sovyetler'in ve Kızıl Muhafız karargahının askeri daireleridir.³²⁷ Söz konusu ordunun en önemli özelliği, ideolojiye sahip olmasıdır. Bir ideolojiye sahip olan ordu olarak da dönem ordularına kıyasla büyük fark taşıdığı bir gerçektir. Kızıl Ordu, devrimci bir ordudur.³²⁸

Marksist devlet olgusu, muvazzaf ordu sistemini reddetmektedir. Temel ordu sistemi, silahlı halk milis teşkilatından oluşmalıdır. Kızıl Ordu'nun kurulmasındaki hakim doktrin ise; "Dünyadaki bütün emekçi sınıfı silahlı bir hale gelinceye kadar; Kızıl Ordu, bu emekçi sınıfın silahlı bölümünü oluşturacaktır. Fakat hiçbir zaman ve hiçbir şekilde eski burjuva tipi ordu kuruluşunda olmayacaktır." şeklinde belirtilmektedir.³²⁹ Bu doktrin üzerinden yürütülen yolda, Sovyet sistemi için büyük bir ordunun, gönüllü askere alma sistemiyle kurulamayacağı da kısa sürede anlaşılmaktadır. Nitekim 1918 Nisan ayına ait elde edilen verilere göre Kızıl Ordu'nun sadece 196.000 gönüllüye sahip olduğu bilinmektedir. Yeni kurulan devlet sistemi içerisindeki iç karışıklıklara da –Kızılar ve Beyazlar Savaşı temelli- yetemeyecek kadar küçük bir kuvvet olduğu anlaşılmaktadır.³³⁰ Buna bağlı olarak 22 Nisan 1918 tarihinde yayınlanan ek görev kanunu temelinde 18-40 yaşları arasındaki erkekler için zorunlu askerlik kuralının getirildiğini görmek mümkündür.

1918'in ilk 6 ayı içerisinde Sovyetler Birliği, gönüllü müfrezeler sisteminden, açık seçik bir örgüte, sıkı devrimci disipline sahip ve oldukça düzenli bir ordunun, bunun yanı sıra merkezi bir komuta sisteminin kurulmasına geçmeye başlamaktadır. Bu esnada belirtilmesi gereken husus, ilk "sosyalist hava birlikleri"nin Rus Hava Kuvvetleri'nden geriye kalanlarla kurulduğudur. Ulaşılan bir başka bilgi ise Deniz Kuvvetleri ile ilgili olup; Alman saldırısına uğrayan Baltık Filosu'nun kapasitesiyle ilgilidir. Söz konusu filoda 233 savaş gemisi, 6 adet zırhlı gemi, 5 kruvazör, 54 destroyer ve 12 denizaltının bulunduğu literatürde yer almaktadır.³³¹

Bolşevizme karşı girişilen ve emperyalist devletlerin de yeni doğmuş bir bebeğe benzetilen Sovyet rejimini erkenden boğmak amaçlı desteklediği iç savaş ortamında, Rus ordusunun Lenin önderliğinde çeşitli değişimlere uğratıldığını görmek mümkündür. 1918 Haziran ayından 1918 Aralık ayına kadar olan süreçte Kızıl Ordu'nun nüfusuna 1.140.000 birey daha katıldığı; Lenin'in devrimi korumak amacıyla yaptığı propagandanın işe

³²⁷ Voroshilov, a.g.e., s. 35

³²⁸ Stone, a.g.e., s. 176

³²⁹ Polat, a.g.e., s. 18 (I)

³³⁰ Voroshilov, a.g.e., s. 37

³³¹ Voroshilov, a.g.e., s. 41

yaradığı görülmektedir. Emperyalist devletlerin Bolşevizme karşı olan kesimi, yani Beyazlar'ı desteklediği ortamda, Lenin'in vatansever ve devrimi koruma amaçlı izlediği politikalar, toplumda olumlu etki yaratmaktadır. Sayısal artışla beraber Kızıl Ordu'nun örgütsel yapısının giderek daha işlevsel hale geldiği de açıktır.

Giderek güç kazanan ordunun Hava Kuvvetleri'nin 1919 baharında 4-6 uçaklık 60 adet hava birliğine sahip olduğu kaynaklarda yer almaktadır. Orduyu güçlendirmek için elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışan Bolşevik iktidarının, 1919 ilkbaharında Kızıl Ordu'nun nüfusunu 1.800.000 asker olarak belirtmesi de söz konusu gelişimin önemli göstergelerindendir. Yükselen iç savaş dinamiklerine karşı devamlı şekilde büyümeyi öngören Bolşevik iktidarı, 1920 Şubat'ında sosyalist bir ideolojiye sahip Kızıl Ordu'yu 3 milyondan fazla askeri olan bir kuvvet haline getirmeyi başarmaktadır.³³²

Nicel bir değerlendirme yapıldığında bir ülkenin gücünün coğrafya, ekonomik kapasite, doğal kaynaklar, nüfus ve askeri kapasite ile ölçüldüğü bölüm başında belirtilmektedir. Buna bağlı olarak, iç savaştan çok ağır kayıplar vererek çıkmış yeni Rus devlet yapılanmasının nicel gücünü ölçmek ve değerlendirmek bizim için kolay olmayacaktır. 1920'li yıllar esas alındığında, hiçbir başka devletin, Sovyetler Birliği kadar ekonomik çöküntüden dolayı acı çekmediğini söylemek yanlış olmayacaktır. İç savaşın getirdiği ekonomik bunalım, hammadde kaynaklarının (madenler, maden eritme ocakları ve potaları, tarlalar) iç savaşın maddesel mağdurları olarak Sovyet iktidarının karşısında durması, söz konusu iktidarı çeşitli reformlar yapmaya itmektedir. Yeni tarihsel koşullarda, savaş zamanında gerek duyulan muazzam büyüklükteki orduya artık gerek duyulmaması, Silahlı Kuvvetler'in yeniden örgütlenmesine sebebiyet vermektedir. Nitekim ordu içerisindeki büyük terhis hareketi sonucunda 1923 sonbaharında Kızıl Ordu'nun asker kapasitesinin 5,5 milyondan 516.000'e indirildiği görülmektedir.³³³ 1927'de ise bu sayı 586.000 olarak kaynaklarda yer almaktadır.³³⁴

Stalin liderliği ile birlikte yeni bir çehre kazanan Sovyet Kızıl Ordusu'nun, deneysel türlerde roket silahlarını geliştirme hareketlerine giriştiği ve 1930'lu yılların sonlarına doğru ilk roket modellerini oluşturup; savaş döneminin ünlü *Katyuşa* füzelerini icat ettiği görülmektedir. Zırhlı kuvvetlerin hem nicel hem de nitel olarak artması da söz konusu döneme tekabül etmektedir. II. Dünya Savaşı öncesinde Sovyet Hava

³³² Voroshilov, a.g.e., s. 70, 73, 92

³³³ Voroshilov, a.g.e., s. 104

³³⁴ Asker, a.g.m., s. 48-52 (I)

Kuvvetleri'nin de büyük bir kalkınma hareketi içerisinde olduğu görülmektedir. Hava taarruzu ve hava savunması alanındaki büyük ilerlemenin yanı sıra, donanma kapsamında da gelişimin aralıksız sağlanıyor olması, savaş öncesi dönemde hiçbir orduda olmadığı kadar sağlam bir teorik altyapıda ilerleyen Sovyet Kızıl Ordusu'nun ne denli büyük bir güce ulaştığının kanıtıdır. Stalin'in, Sovyetler Birliği'ni büyük bir askeri güç haline getirme amacıyla uyguladığı politikaların altında yatan askeri doktrini de belirtmek elzemdir. Söz konusu doktrin, Sovyet topraklarının dokunulmazlığı ve taarruzun üstünlüğü ilkelerine dayanmaktadır ve deklare edilen askeri gelişmeler de bu ilkelerin çizdiği çerçevenin içini dolduran nicel unsurlardır.³³⁵

II. Dünya Savaşı'nın henüz Rus topraklarına ulaşmadığı dönemlerde Stalin önderliğinde geliştirilen Kızıl Ordu reformları, muazzam büyüklükte ve fazlasıyla öneme sahiptir. 1939 sonbaharında uluslararası konjonktürün Avrupa temelli sarsıntıya uğraması, Nazizm dalgasının Avrupa içerisinde gitgide yayılması, Sovyetler Birliği'nin askeri alanda birçok yeniliğe ve savaşa hazırlığı esas alan düzenlemeye gitmesine sebebiyet vermektedir. 19 yaşın üzerindeki bütün erkek vatandaşların zorunlu askerlik kapsamına alınması; Stalingrad ve Çelyabinsk'teki traktör fabrikalarının tank fabrikalarına dönüştürülmesi; Sovyet Silahlı Kuvvetleri'nde yeniden silahlanma programının başlatılması söz konusu düzenlemelerin ana örneklerdir. 1 Ocak 1939 verilerine göre 1 milyon 943 bin mensubu olan Silahlı Kuvvetler'in, ulusun savunması için hazırlanması; son olarak da Komünist Parti'nin Ordu ve Donanma'daki tüm askerleri sürekli olarak uyanık olmaya çağırması, Sovyetler Birliği'nin savaşa hazırlanmasında önemli yan örnekler olarak gösterilebilir.³³⁶

Hazırlıkların tam gaz devam ettiği sırada, Hitler'in emri ile Sovyetler Birliği'ne yönelik işgal hareketi 22 Haziran 1941 tarihinde *Barbarossa Harekatı* ismiyle başlamaktadır. Ve söz konusu hareket, ilerleyen tarihlerde Sovyetler Birliği ve Almanya arasında bir varoluş mücadelesine dönüşecek; Sovyetler Birliği cephesinde *Büyük Vatanseverlik Savaşı* olarak nitelendirilecektir. Harekatın ilk dönemlerinde, Stalin'in askeri doktrini kapsamınca hareket eden Sovyet Kuvvetleri'nin, Sovyet topraklarının dokunulmazlığı ilkesine bağlı kalarak sınır bölgesindeki yığınaklarını arttırdığı, taarruzun üstünlüğü ilkesiyle bağdaşık olarak ise derinlik içermeyen, ileriye yönelik bir atılım imkanı sunan mevzii pozisyonunda bulunduğu gözlemlenmektedir.³³⁷ Savaşın ani şekilde başlamış olması, komuta sistemi tam olarak oturmamış olan Sovyet ordusu için adeta bir hezimet

³³⁵ Polat, a.g.e., s. 21 (I)

³³⁶ Voroshilov, a.g.e., s. 122-130, Asker, a.g.m., s. 1 (I)

³³⁷ Polat, a.g.e., s. 23 (I)

etkisi yaratmaktadır. Komutadan yoksun birlikler, Hitler'in Nazi Ordusu'na karşı direnişte etkili olamamakta; arkalarında günler geçtikçe Sovyetler Birliği için hazin olan bir görünüm bırakmaktadırlar.

Tam bu noktada etkili olan husus, Sovyetler Birliği'nin nicel gücü olarak öne sürebileceğimiz coğrafi gücüdür. Büyük bir coğrafi derinliğe sahip olan Sovyet Rusya, durdurulamayan Alman hareketına karşı, yıpratılarak geri çekilme stratejisi uygulayarak söz konusu nicel gücünü bir kez daha ortaya çıkarmaktadır. Ağır sanayi kuruluşlarını, bölge halkının çoğunu ve önemli mühimmatları Orta Asya ve Sibiryaya bölgesi başta olmak üzere daha iç bölgelere taşıyan Rus devleti, söz konusu cephenin daha da derinleşmesine imkan tanımaktadır. Bu noktada, coğrafyaya bağlı bir başka husus karşımıza çıkmaktadır. Rus devletinin yerleşim planları göz önüne alındığında, herhangi bir savaş durumunda iç bölgelere ulaşımın kolaylıkla sağlanabilmesi amacıyla yerleşim planlarının Doğu-Batı ekseninde, yatay düzlemde geliştiğini görmekteyiz. İç bölgelere doğru çekilme stratejisinin uygulanabilirlik katsayısını arttıran bu yerleşim planı, yeri geldiğinde geri çekilmeyi hızlandırmakta; yeri geldiğinde ise Batı'ya doğru ani bir taarruza imkan sağlamaktadır.³³⁸

Dönem içi askeri verilere bakıldığında, Moskova odaklı gerçekleştirilen Alman Tayfun Harekatı'na karşılık olarak, Sovyet Ordusu'nun üç cephe olarak tasarlanan askeri birliklerinde yaklaşık 800.000 asker, 6.800 top ve havan topu, 780 tank ve büyük kısmı eski model olmak üzere yaklaşık 550 uçaktan oluşan bir kuvvet bulunmaktadır. Yıpranan, aynı zamanda Sovyetler'in coğrafi derinliğinde lojistik ve ikmal desteğinden uzak Alman birliklerinin karşısında, 1942 Mayıs ayı verilerine göre Sovyet Ordusu'nun Kara Kuvvetleri olarak 5,5 milyon askeri, 43 binden fazla topu ve havan topu, bunun yanında 4 binin üzerinde tankı bulunmaktadır. Söz konusu savaşı "Vatan Savaşı" olarak nitelendiren Rus toplumunun orduya katılımında büyük çaplı bir artış görüldüğü, 1942 Kasım ayı başında Alman ordusunun bölgede 6,2 milyon askere, 70.000 top ve havan topuna, 6.600 tank ve 3.500 savaş uçağına sahip olduğu görülmektedir. Bu rakamlara karşılık Sovyet Ordusu'nun ise 6,1 milyon askere, 72.500 top ve havan topuna, 6.000'den fazla tank ve 3.000'in üzerinde savaş uçağına sahip olduğu veriler literatürde yer almaktadır.³³⁹

Stalin'in 28 Temmuz 1942 yılında verdiği 227 no'lu emirde, "*Daha da geri çekilmek, kendimizi ve bundan dolayı da Anayurdumuzu tehlikeye atmak demek olacaktır.*

³³⁸ Barbarossa Harekatı ve savaşın gelişimi hakkında detaylı bilgi için bkz. Voroshilov, a.g.e., s. 138-164

³³⁹ Tayfun Harekatı ve Sovyet Ordusu'nun yeniden güçlenmesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Voroshilov, a.g.e., s. 164-200

Bütün birliklere yüklenen ödev, bir tek adım daha geri çekilmemektir.” ibaresi yer almaktadır. Bu emir doğrultusunda Kızıl Ordu mensuplarına aşılana özgüven ve moral unsuru, 1943 Ocak tarihinde gerçekleştirilen Sovyet Kış Karşı Taarruzu –literatürdeki ismi ile Stalingrad Meydan Muharebesi- olarak tezahür edecektir. Yine 1942 yılında Stalin tarafından açıklanan “*Zaferin 5 İlkesi*” belgesi de, söz konusu karşı taarruz için büyük bir alt yapı oluşturmaktadır.³⁴⁰

Büyük Vatanseverlik Savaşı Sovyetler Birliği lehine sonuçlandığında, tarih 1945’i göstermektedir. Savaş sonrasındaki genel kanı ise, Almanya’nın Hitler önderliğinde yaptığı ırksal temelli Nazi hareketinin, Sovyetler Birliği’nin üstün başarısı sayesinde yok edildiğidir. Almanya, teslim bayrağını çekmekte; Sovyetler Birliği ise sosyalist bloğun genişlemesi, toplumsal bütünleşme, hak edilerek kazanılmış bir zafer duygusu olguları ile dünya sahnesine bir süper güç olarak adını yazdırmaktadır.

Final hareketını 16 Nisan 1945 tarihinde 2,5 milyon askerle Berlin’e doğru yapan Sovyet kuvvetlerinin,³⁴¹ 8 Mayıs 1945’te Mareşal von Keitel’in, Alman Silahlı Kuvvetleri’nin kayıtsız şartsız teslim olduğuna dair anlaşmayı imzalamasıyla, savaş sonrası dönemde değişim göstereceği aşıkardır. 1945 Mayıs ayında Sovyetler Birliği Ordusu nüfusu toplam 11.365.000 kişiden oluşurken; 23 Haziran 1945 tarihinde çıkarılan yasa sonucu kapsamlı bir terhis işleminin uygulamaya koyulduğu kaynaklarda yer almaktadır.³⁴² Nicelik olarak büyük orduya sahip olma gerekliliğinin ortadan kalkması felsefesiyle hareket edilen Kızıl Ordu’daki terhis işlemleri sonucunda, 1948 yılında Sovyet Ordusu’nun nüfusu 2.874.000 kişiden oluşmaktadır. Bu yasa, ordudan terhis edilmiş askerlerin tümüyle yerleşik bir hayata geçebilmeleri ve ülke ekonomisine katkıda bulunabilmeleri için, hem toplum tarafından hem de Silahlı Kuvvetler mensupları tarafından hoşnutlukla karşılanmaktadır ve aynı zamanda büyük bir moral-motivasyon kaynağı niteliğindedir.

Bilinmesi gerekir ki, bir ülkenin Silahlı Kuvvetleri’nin teknik donatımı ve ateş gücü, o devletin askeri gücünün temel ölçütüdür. Nicelik olarak küçülmesine rağmen, nitelik olarak büyük bir işlevsellik kazandırılan savaş sonrası dönemde Sovyet Ordusu, büyük savaşta kazandığı deneyim ve tecrübelerden faydalanarak büyük bir revizyon hareketine girişmektedir. Teknik donanım ve ateş gücü bakımından, savaş esnasında

³⁴⁰ Polat, a.g.e., s. 27-28 (I)

³⁴¹ Stone, a.g.e., s. 215-216

³⁴² 23 Haziran 1945’de, SSCB Yüksek Sovyeti’nin 12. oturumunda çıkan karara göre, ‘33 yaş üstünde olanların terhis edilmesi’ yasası yürürlüğe koyulmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Voroshilov, a.g.e., s. 369

kullanılan bütün silahların revize edilmesi, 1953 sonlarında her türden ve sınıftan nükleer silahların ve füzelerin Kızıl Ordu envanterine katılmasıyla doruk noktasına ulaşmaktadır.

Özellikle Krusçev dönemi içerisinde gerçekleştirilen askeri imkan ve kabiliyetlerdeki yenilik hareketi, 1953 yılında temelleri atılan ‘askeri gücü azami şekilde nükleerleştirme’ hareketi ile taçlanacaktır.³⁴³ Gerçekleşebilecek olası bir savaşı, nükleer bir savaş olup olmaması yönünde değerlendiren Krusçev, iktidarda bulunduğu dönem içerisinde Kara Kuvvetleri’nin etkinliğini kısıtlamakla kalmamakta; Deniz Kuvvetleri’nin de azami şekilde nükleer kapasiteye sahip olması yönünde çalışmalarda ve uygulamalarda bulunmaktadır. Nükleer caydırıcılığın esas alındığı dönem içerisinde, yüksek rütbeli asker sınıfından çeşitli muhalif görüşlerle karşılaşılıyor olsa da Krusçev’in, gerçek askeri gücü, nükleer kapasite ile doğru orantılı değerlendirdiği gözle görülür bir gerçektir.³⁴⁴ Kara Kuvvetleri’nin etkinliğinin kısıtlanma çabasına rağmen, ABD’nin sahip olduğu büyük çaplı ordu ve nükleer kapasite tehdidine karşı, Sovyetler Birliği’nin de kendi ordusunda genişlemeye ve nüfus artırımına gittiği de bir başka gerçekliktir. 1950’lerin başı baz alındığında, Sovyet Ordusu’nun nüfusunun yaklaşık 5.760.000 olduğu bilinmektedir. Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri’nin yanı sıra *Stratejik Roket Kuvvetleri*’nin de kurulmuş olması, Sovyet Ordusu için kayda değer bir gelişmedir.³⁴⁵

Dönem içerisinde Sovyet Kuvvetleri’nin dünya üzerindeki en büyük ikinci askeri güç olduğu görülmektedir. Söz konusu askeri gücün ardında yatan askeri doktrin ise nükleer kapasite ve konvansiyonel savaşın etkinliği temelinde oluşmaktadır. Ateş gücü ve manevra kabiliyeti olarak 2 ana temel prensip etrafında gelişen askeri doktrin, Sovyet Kuvvetleri’nin izlediği ilerleme ve konsolidasyon, moral, ofansif davranış, yeterli rezerv, konsantrasyon, ekonomik güç, manevra ve girişim, kombine edilmiş silahlar ve yok etme etmenleri vasıtasıyla oluşmaktadır.³⁴⁶

II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan kutupların getirisi olarak görünen güvenlik kaygısının, Brejnev döneminde de devam ederek; askeri güce yapılan yatırımın hat safhada olmasını sağladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Brejnev döneminin, uluslararası

³⁴³ Stone, a.g.e., s. 224-229

³⁴⁴ Detaylı bilgi için bkz. Polat, a.g.e., s. 28-32 (I)

³⁴⁵ Stratejik Roket Kuvvetleri, nükleer bataryaların en etkin taşıyıcıları olarak belirlenmektedir. Stratejik füzeler, dünyanın herhangi bir kesimindeki düşmanı vurabilir; düşmanın, sanayi hedeflerini, hava alanlarını, deniz üslerini, büyük ordu merkezlerini ve ulaşım hatlarını yok edebilecek güce sahiptir. Bilim ve teknolojinin gelişmesi sayesinde, söz konusu bu stratejik füzelerin üzerine yerleştirilebilecek nükleer başlıklarla, olası bir savaşın getirebileceği yıkım, en üst seviyeye çıkmaktadır.

³⁴⁶ John ERICKSON, Edgar J. FEUCHTWANGER (ed.), *Soviet Military Power and Performance*, MacMillan Press, 1985, s. 47-49

platformda ‘yumuşama dönemi’ olarak nitelendirilmesinin ardında, Rus askeri imkan ve kabiliyetlerindeki azami gelişim unsuru, yumuşamanın ardındaki sertlik olarak göze çarpmaktadır. Nitekim 1968 yılı ve 1979 yılları baz alındığında, askeri imkan ve kabiliyetlerdeki çarpıcı gelişim dikkate değerdir.³⁴⁷

Stratejik Nükleer Kuvvet kapsamında araştırma yapıldığında, söz konusu kuvvetin Sovyet Deniz Kuvvetleri’ne mensup Stratejik Nükleer Kuvvetler, Stratejik Roket Kuvvetleri ve Uzun Menzilli Hava Kuvveti’nden oluştuğunu görmekteyiz. Deniz Kuvvetleri’ne mensup Stratejik Nükleer Kuvvetler’de 90 denizaltı bulunmakta; bu denizaltılardan atılan balistik füze sayısının ise 1968’de 121 iken; 1979’da 1.015 olduğu görülmektedir. Stratejik Roket Kuvvetleri’nin ise, kıtalararası balistik füze (ICBM), ara menzilli balistik füze (IRBM) ve orta menzilli balistik füze (MRBM) olarak ayrıldığını görmekteyiz. Kıtalararası balistik füzelerin sayısının 1968’de 868 iken; 1979’da 1.400’e yükseldiği; ara menzilli balistik füzelerin 190 adet olduğu; orta menzilli füzelerin sayısının ise yaklaşık 500 adet olduğu kaynaklarda yer almaktadır.³⁴⁸

Sovyet Kara Kuvvetleri ise, 1979 itibariyle dünyanın en güçlü kara ordusu sıfatını taşımaktadır. Sayıları 10.000 ile 20.000 arasında değişen 169 tümene –yaklaşık 3,5 milyon personel- sahip olan Rus Ordusu’nun, bir yeri işgal etme amacı taşındığında nükleer gücün yanı sıra yeterli Kara Kuvveti’nin de bulunması gerektiği düşüncesiyle bu denli büyük bir kara kuvveti oluşturduğu söylenebilir.

Sovyet Deniz Kuvvetleri’ndeki gelişim ise takdire şayandır. 1968 yılında, kıyı savunma gücünden ileri gidemeyen Sovyet Deniz Kuvvetleri’nin, 1979 tarihi baz alındığında dünyanın tüm okyanuslarında dolaşabilen, evrensel nitelikli bir donanmaya sahip olması büyük bir gelişim olarak göze çarpmaktadır. 1968’de sadece 30 muharebe gemisine sahip olan Sovyet Deniz Kuvvetleri, 1979 yılında 243 adet gemiye sahiptir. Bunun yanı sıra 1968’de elinde füzeli kruvazör bulunmayan Deniz Kuvvetleri’nin, 1979’da 22 adet füzeli kruvazörünün bulunması Sovyet Ordusu için büyük bir hamle alternatifi oluşturmaktadır. 1979 tarihinde, dünyanın en büyük denizaltı filosuna sahip olan Sovyet Deniz Kuvvetleri’nin, Kuzey Filosu’nda 55 adet su üstü muharebe gemisi ve 120 adet denizaltısı; Baltık Filosu’nda 50 adet su üstü muharebe gemisi ve 30 adet denizaltısı bulunmaktadır. Hazar Denizi Filotillası ve Akdeniz’deki gemilerin de dahil edildiği Karadeniz Filosu’nda 73 adet su üstü muharebe gemisi ve 25 adet denizaltısı; son olarak

³⁴⁷ Dönem hakkında detaylı bilgi için bkz. Stone, a.g.e., s. 229-235

³⁴⁸ Polat, a.g.e., s. 44-46 (I)

Pasifik Filosu'nda 65 adet su üstü muharebe gemisi ve 70 adet denizaltısı bulunmaktadır.³⁴⁹

Son olarak belirtilmesi gereken Sovyet Hava Kuvvetleri'nin envanterinde ise, 1979 tarihi baz alındığında 4.650 adet muharebe uçağı bulunmaktadır. Taktik Hava Kuvveti ve Hava Nakliye Kuvveti olarak iki kısma ayrılan Sovyet Hava Kuvvetleri'nin, Taktik Hava Kuvveti kapsamında 1.300 adet muharebe uçağı, Hava Nakliye Kuvveti kapsamında da 1.300 adet uçağı bulunmaktadır.³⁵⁰

Brejnev'in iktidarından sonra, kısa süreli Andropov ve Çernenko iktidarlarından sonra yönetim erkinin sahibi olan Gorbaçov dönemi, Rus askeri imkan ve kabiliyetlerinde büyük çaplı bir daralmanın görüldüğü dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. İç politikada uygulamaya koyduğu Glasnost ve Perestroika akımlarının yanı sıra, askeri imkan ve kabiliyetler hususunda getirdiği yenilikler bakımından Gorbaçov dönemi, Rusya'nın yüzyıllardır askeri kültüre bağlı olarak geliştirdiği politikalara da büyük çaplı sekte vurulan dönem olarak önem arz etmektedir.

Soğuk Savaş dönemi içerisinde, Sovyetler Birliği'nin özellikle silahlanma konusunda yaptığı büyük harcamaların, 1970'lerin sonunda ekonominin kötüye gitmesine sebep olmaktadır. Ekonominin kötüye gitmesinin ardında yatan sebep ise, askeri harcamaların, ekonominin sırtına ağır bir yük yüklüyor oluşudur. Ekonomik durumun kötüleşmesi ve söz konusu kötüleşmenin getirdiği teknolojideki gerileme, Sovyetler Birliği'ni, silahlanma hususunda zor durumda bırakmaktadır. Tek çıkar yol olarak görünen 'silahlanma yarışına son verme' ve 'silahlarda indirim gitme' hususları, Gorbaçov'un askeri imkan ve kabiliyetlere getirdiği yeniliklerin düşünce temelini oluşturmaktadır.³⁵¹ Bir yandan başka devletler için tehdit oluştururken, diğer yandan Sovyetler Birliği'ni ekonomik kriz yaşamaya yönelten askeri imkan ve kabiliyetler hususu, Gorbaçov'un köklü reformlarıyla karşı karşıya kalmaktadır.

Yeni Politik Düşünce ile, güvenliğin, nükleer silahlara dayandırılmayacağı öngörülmekte; daha fazla askeri teçhizatın, ulusal güvenliği sağlamak için tek koşul olduğu düşüncesi Gorbaçov tarafından değişime uğratılmaktadır. Askeri mühimmatın azaltılmasını temel ihtiyaç olarak gören düşünce sistemi, karşılıklı fayda içeren yeni anlaşmalar ve mevcut güvenlik sorunlarını en kısa zamanda çözmeye odaklanmaktadır. "Mutlak

³⁴⁹ Polat, a.g.e., s. 50-53 (I)

³⁵⁰ Polat, a.g.e., s. 54-55 (I)

³⁵¹ Demir, a.g.e., s. 90

güvenlik” esasının yerine “Karşılıklı güvenlik” esasının ön plana alındığı dönem içerisinde, Sovyet silahlı güçlerinin ‘makul yeterlilik’ esasına göre şekillendiriliyor olması da, Sovyet Ordusu’nun saldırı pozisyonunda değil; savunma pozisyonunda olması ön koşul olarak değerlendirilmektedir. Savunma için yeterli fakat saldırı için yetersiz olması planlanan Sovyet Ordusu’nun stratejisi de ‘koruyucu’ savunma temeline dayandırılmaktadır.³⁵² SSCB Yüksek Sovyeti Başkanlık Divanı’nın 21 Mart 1989’da yaptığı düzenleme ile ayyuka çıkan söz konusu daralma sonucunda, sınır muhafaza birlikleri, içişleri birlikleri ve demiryolu birliklerinin ordudan ayrıldığı görülmektedir.³⁵³

Sergnei Akhromeiev’in,³⁵⁴ Avrupa’da bulunan asker sayısında tek yönlü indirime gidileceğini; bu indirimin de komünist blok içerisindeki müttefik topraklarında bulunan 500.000 asker, Avrupa’da bulunan 240.000 asker kapsamında olacağını belirtmesi, söz konusu silahsızlanma ve karşılıklı güvenlik anlayışının oturtulmaya çalışılmasını gösterir niteliktedir. Bunun yanı sıra 10.000 tank, 8.500 top ve 850 adet savaş uçağının da geri çekilmesi, vurucu hava güçlerinin, içeriye doğru kaydırılması, birliklerin saldırı yönlerini azaltıp; savunucu yönlerinin artırılması çabaları, Gorbaçov politikalarının bir tezahürü olarak göze çarpmaktadır. 1989 ve 1990 yılları içerisinde, Sovyet Ordusu’nun yaklaşık 500.000 personeli içerecek şekilde indirime gitme kararı da, söz konusu tezahürün bir parçasıdır.³⁵⁵

Sonuç olarak, Gorbaçov dönemi içerisinde Sovyet askeri stratejisinin, saldırı gücü ve saldırı operasyonlarına değil; savunmacı ve kışkırtıcı olmayan savunma temeline dayandırıldığı söylemek yanlış olmayacaktır.³⁵⁶ Sovyetler Birliği’nin, iktidar Gorbaçov’un ellerindeyken yıkılıyor olmasının altında da, siyasi, iç politik, dış politik alanda yaptığı reformların yanı sıra askeri imkan ve kabiliyetlerde yaptığı reformlar da önemli paya sahiptir. Dünya çapında bir güç ve düşmanları için büyük çaplı bir tehdit olarak dünya sahnesinde yer alan Rus devletinin, askeri kültür ile yoğrulmuş askeri kapasitesine reform rüzgarını deşdirmenin, büyük ve kudretli bir ağacın köküne patlayıcı koymaktan farkı yoktur.

³⁵² Kaya, a.g.e., s. 176-178

³⁵³ Asker, a.g.m., s. 48-52 (I)

³⁵⁴ Sergnei Akhromeiev, Sovyetler Birliği Mareşalı. Yüksek Sovyet Prezidyumu Başkanı, SSCB Yüksek Sovyeti’nde milletvekili, SSCB Genelkurmay Başkanı ve 1984-1988 arası Savunma Bakan Yardımcısı.

³⁵⁵ Aslan, a.g.e., s. 144-146 (II)

³⁵⁶ Meyer, a.g.m., s. 124-163

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki süreçte gerçekleşen askeri gelişmeler ise oldukça karmaşık ve kafa karıştııcıdır. Bu hususta verilebilecek en belirgin örnek ise, eski Sovyet düşüncesi tarafından militarize edilmiş Baltık ülkelerinin ordularının, hızla Batı'ya entegre olma çabasında oluşlarıdır.³⁵⁷ Nitekim ilerleyen yıllarda Gürcistan'ın da Batı'ya entegrasyon için giriştiği çabada da söz konusu sorun görülecektir.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, BDT üyeleri tarafından ortak ordu olarak kullanılması öngörülen Sovyet Ordusu'nun, üyelerce ittifak sağlanamadığından uygulamaya geçmediği görülmektedir. Bunun sonucunda, Sovyetler Birliği'nden miras kalan ordunun, birlik cumhuriyetleri tarafından taksim edilmektedir. Söz konusu taksim süreci her ne kadar adil olmasa da başarıyla sonuçlanmakta; Rusya Federasyonu'nun ordusunun nüfusu 2,7 milyon olarak belirlenmekte;³⁵⁸ 7 Mayıs 1992 tarihli Rusya Federasyonu Devlet Başkanı B. Yeltsin imzalı kararname ile Sovyet Ordusu ve Askeri Deniz Donanması'nın mirasçısı olarak Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetleri tesis edilmektedir.³⁵⁹ 15 Aralık 1993 tarihli "*Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetler Tüzüğü*"nün kabul edilmesi ile söz konusu ordu tescillenmektedir.³⁶⁰

Yeltsin'e, iktidarının daha ilk yıllarında, yeni devletin askeri imkan ve kabiliyetleri hakkında sayısız reform önerisi, paket ve plan sunulduğu görülmektedir. Bunlardan en dikkat çeken, profesyonel askerlik sisteminin yerleştirilmesi önerisidir. Nitekim ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik bunalım, uluslararası platformdaki prestij kaybı ve Rusya Federasyonu'nun içerisinde bulunduğu güvenlik ikilemi sebebiyle söz konusu projenin hayata geçmediği görülmektedir.³⁶¹ Ordudaki disiplin ve düzen kaynaklı sorunlar, ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik bunalım ortamı, önerilen reform planlamaları ve projelerinin hayata geçmemesindeki yegane sebeplerdir.

Dönem içerisinde, askeri imkan ve kabiliyetlerin yetersizliğini açığa vuran politik gelişim ise, iç karışıklık statüsüne koyulabilecek Rus-Çeçen Savaşı'dır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında daha detaylı değinilecek olan Rus-Çeçen Savaşı'nın, şu an itibariyle önemi, Rus Ordusu'nun ne denli zayıf ve güçsüz olduğunun ayyuka çıkmasını sağlamış olmasından kaynaklıdır. 11 Aralık 1994 tarihinde Çeçenistan bölgesini işgal eden Rus Kuvvetleri, Çeçen militanlarının düzenden yoksun direnişiyile karşılaşmakta ve Rusya

³⁵⁷ Stone, a.g.e., s. 242

³⁵⁸ Asker, a.g.m., s. 48-52 (I)

³⁵⁹ Asker, a.g.m., s. 48-52 (I)

³⁶⁰ Tüzük tam metni için bkz. http://militera.lib.ru/regulations/russr/1993_su/index.html

³⁶¹ Stone, a.g.e., s. 243

tarafınca kolay bir başarı olarak planlanan Çeçenistan İşgali, Grozni’de Rus Kuvvetlerin büyük bir hezimetini ile sonuçlanacaktır. Her ne kadar Ağustos 1996’da Rusya Federasyonu ve Çeçenler arasında bir ateşkes imzalanmış da; söz konusu ateşkesin sonucu, Çeçenistan’ın de facto olarak tanınıyor olmasının yanı sıra Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetleri’nin yetersizliğinin ortaya çıkmış olmasıdır.

Sonuç olarak yeni kurulan devletin nicel gücü incelendiğinde, söz konusu gücün oluşmasını sağlayan her etmende düşüş yaşandığı bir gerçektir. Coğrafi olarak 1991’de dağılmanın ardından gelen teritoryal kayıplar, ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik bunalım, bir hayli azalan nüfus, doğal kaynakların kullanılamaz hale gelmesi ya da kullanılabilir oranın fazlasıyla düşmesi, son olarak askeri imkan ve kabiliyetlerdeki çöküş dönemi, Rus savaş kültürü temelinde gerçekleşen düşüşün büyük bir göstergesidir. Dönem içerisinde belirgin olan hususlar, coğrafi olarak gerçekleşen kaybın Yakın Çevre Doktrini ile geri kazanılmaya çalışılması; askeri imkan ve kabiliyetlerin, sarsılan uluslararası prestijini yeniden kazanılması amacıyla nükleer caydırıcılık temelinde gelişmesi şeklinde göze çarpmaktadır. İçerisinde bulunan ekonomik bunalımdan, özelleştirmelerle çıkılmaya çalışılması ise, ekonomiyi canlandırarak bir gelişim olmaktan ziyade ekonominin oligarklar etrafında şekillenmesiyle sonuçlanarak Rusya’nın lehine değil, aleyhine olmaktadır.

Milenyum Çağı olarak adlandırılan Yeltsin sonrası dönemde ise, V. Putin önderliğinde Rusya Federasyonu’nun büyük bir atılım hareketine giriştiği görülmektedir. Stratejik ve politik planlamasını “her alanda atılım” felsefesiyle oluşturan Putin’in, Rusya Federasyonu’nun dünya üzerinde hak ettiği prestijini yeniden sağlamak amacıyla kökten değişikliklere giderek, Rusya Federasyonu’nu tekrardan büyük güç statüsüne yerleştirmeyi kendine şiar edinmektedir.

Özellikle askeri imkan ve kabiliyet hususu ele alındığında, Putin önderliğindeki Rusya’nın, Yeltsin’den daha net bir şekilde nükleer güç politikası izlediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Sovyetler Birliği döneminde, Kızıl Ordu’nun sahip olduğu konvansiyonel güce karşılık, ABD’nin, nükleer gücü bir caydırıcılık olarak ortaya çıkartmış olmasının 21. Y.Y’daki tezahürü, ABD’nin konvansiyonel gücüne karşılık olarak Rusya’nın nükleer güç caydırıcılığını ortaya koymasındadır. Nükleer silahların yarattığı caydırıcılık hususu, Rusya Federasyonu’nu uluslararası arenada ciddiye alınması gereken

bir aktör konumuna getirmektedir.³⁶² 2003 yılında yayınlanan Savunma Raporu'nda da deklare edildiği üzere, baş güvenlik tehdidi olarak gösterilen NATO'nun yayılmasına karşılık, Rus askeri planlamalarında ve Silahlı Kuvvetler'inde nükleer stratejiyi de içerecek önemli değişikliklerin yapılabileceği unsuru göze çarpmaktadır.

Putin'in söz konusu nicel gücü arttırmadaki en önemli dayanağı, kuşkusuz “silah sanayi” etkenidir. Yönetim erkinin başına geçtiği ilk andan itibaren savunma ve silah sanayinin gelişimi için çabalayan Putin, özellikle yurtdışına silah ihraç ederek ekonomiyi canlandırma amacı taşımaktadır. Putin'in, 2004 yılı itibariyle, çok uzak mesafelere ses hızıyla ulaşabilecek bir roketin üretileceğini açıklaması ve tank üretiminde yeni teknolojinin kullanılmaya başlandığını belirtmesi, söz konusu güç artırımının göze çarpan örnekleridir.³⁶³

2005 yılı savunma harcamaları verilerinde, Rusya Federasyonu'nun savunma harcamasının 27 milyar dolar seviyesinde, 2007 yılında ise 34 milyar dolar seviyesinde olduğu kaynaklarda yer almaktadır. Medvedev'in Devlet Başkanı sıfatında bulunduğu 2008-2012 dönemi içerisinde ise bu harcamaların 50 milyar dolar seviyesine çıktığı bilinmektedir. 1990'lı yılların sonuna doğru aciz duruma düşen Rus Ordusu'nun, 2000'li yıllarla beraber büyük bir yapılandırma sürecine girdiği aşıkardır. Subay, er ve erbaş statüsündeki askerlerin sayısında önemli bir indirimle gidilmiş olması ise, Rus Ordusu'nun kalabalık bir ordudan ziyade, öz ve nitelikli bir orduya sahip olma isteğinin göstergesidir.³⁶⁴ 2008-2012 arasındaki iktidar döneminin sonlarında Medvedev'in “Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetleri'nin her türlü potansiyel tehdide yanıt verebilecek güçte” olduğunu açıklaması, Rusya Federasyonu'nun askeri imkan ve kabiliyetler temelinde hala büyük bir güç olduğunu göstermesi açısından önemlidir.³⁶⁵

2010 tarihi baz alınarak toparlamak gerekirse, söz konusu dönem itibariyle Ploughshares Funds verilerine göre Rusya Federasyonu'nun 7.830 adet nükleer silaha sahip olduğu; bunların 2.043 adedinin yedekte tutulduğu; ömrü dolanların sayısının ise 8.150 olduğu bilinmektedir. Yine 2010 yılı planlamalarına göre, Putin'in askeri reformları neticesinde Rus Deniz Kuvvetleri'nin de silahlanma programından yararlanacağı; 2012 yılında 16 adet füze atabilir nükleer denizaltı kapasitesine sahip olacağı planlanmaktadır. Okyanuslarda güç sahibi olabilmenin yegane koşulu olarak görülen Deniz

³⁶² İnce, a.g.e., s. 79

³⁶³ Memmedli, a.g.e., s. 116-121

³⁶⁴ Yıldırım, a.g.e., s. 71-75

³⁶⁵ Detaylı bilgi için bkz. <http://www.newsru.com/russia/20mar2012/medvedevdefence.html>

Kuvvetleri'ndeki silahlanma programının, ABD ile oluşacak güç paylaşımında Rusya'nın elini kuvvetlendireceği düşünülmektedir. Kara Kuvvetleri'nde ise, öncelikli sorumluluk olarak sınırların korunması ilkesinin benimsendiği; 'Acil Müdahale Gücü' kapsamında yetiştirilen küçük ama hızlı yapılanmaların daha işlevsel hale geldiği görülmektedir. Hava Kuvvetleri'nde ise, yeni uçaklar almaktan ziyade var olan uçakların modernize edilmesi hususu ön plana çıkmaktadır.³⁶⁶

"Güçlü Ordu, Güçlü Rusya!" felsefesi ile yola çıkan Putin'in, orduda gerçekleştirmeyi planladığı modernizasyonlar için 2020 yılına kadar 770 milyar dolarlık bütçe belirlemesi, gelecek dönemdeki büyük atılımların habercisi niteliindedir. Bir diğer yandan söz konusu bütçe açıklaması ile –ABD ve Çin'in ardından- dünyada savunma harcamaları özelinde üçüncü sıraya yükselmektedir. Doğu ve Batı arasında sıkışıklık hisseden Rusya Federasyonu'nun, söz konusu askeri modernizasyon hareketi ile bu sıkışıklığı giderme planları yaptığı açıktır. Putin'in 2012 tarihli açıklamasında, 2022 tarihine kadar olan süreç içerisinde Rus Ordusu'na 400 adet modern kıtalararası nükleer füze, 600 adet savaş uçağı ve 2.300 adet modern tank katılacağını belirtmesi, 2012 sonrası yıllar için dünya savaş ve çatışma sahnesinde Rusya Federasyonu'nun güçlü bir pozisyon almasına olanak tanımaktadır.³⁶⁷

2012 yılı Rusya Federasyonu askeri verilerine bakıldığında ise, aktif ordu gücünün 1.200.000 personelde sabitlendiğini; faal yedek asker sayısının ise 754.000 personel olduğunu görmekteyiz. Kara ordusu envanterinde 91.715 adet silah, 22.950 adet tank, 4.500 adet Namlulu Roketatar Sistemi, 6.600 adet havan topu, 12.000 adet lojistik araç, 24.900 adet zırhlı personel taşıyıcısı olduğu görülmektedir. Hava Kuvvetleri envanterinde ise saldırı ve savunma odaklı olmak üzere toplam 2.749 adet hava aracı, 588 helikopter ve 1.212 adet hizmete uygun havalimanı bulunmaktadır. Son olarak Deniz Kuvvetleri'nde 285 adet deniz aracı, 65 adet denizaltı, 220 adet yüzey aracı ve 7 adette ana liman ve terminal bulunmaktadır.³⁶⁸ Ayrıca, Rusya Federasyonu'na ait Orta Asya temelli, Kazakistan,

³⁶⁶ Detaylı bilgi için bkz. Gül BOYDAK, *Rusya Federasyonu'nun Dış Politikasında Silahlı Kuvvetlerin Yeri ve Rolü*, <http://www.habusulu.com/makale54.htm>, (Akt.) Külebi, a.g.e., s. 60-66

³⁶⁷ "Putin'den Orduya 400 nükleer füze, 600 savaş uçağı ve 2.300 tank", 20 Şubat 2012, <http://haberrus.com/defence/2012/02/20/putinden-orduya-400-nukleer-fuze-600-savas-ucagi-ve-2300-tank-sozu.html>

³⁶⁸ Detaylı bilgi için bkz. Merve Suna ÖZEL, *Putin'in Ordusu: Güçlü Ordu Güçlü Rusya*, Rusya-Slav Araştırmaları Merkezi, 14 Ağustos 2012, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/rusya-slav-arastirmalari-merkezi/2012/08/14/6710/putinin-ulkesi-guclu-ordu-guclu-rusya>

Kırgızistan ve Tacikistan devletleri içerisinde bulunan askeri üsleri, Rusya Federasyonu'nun nicel gücünün değerlendirilmesi bakımından önemli bir yere sahiptir.³⁶⁹

Rusların askeri imkan ve kabiliyetlerindeki değişim hususunu toparlayıp, bir sonuca varacak olursak; 1917'de Bolşevik iktidarının, yeni bir ordu kurulumuna gittiği ve bu ölçüde 1920'li yılların ortalarına kadar söz konusu ordunun "Kızıl Ordu" ismi ile devamlı bir büyüme içerisinde olduğu görülmektedir. İç savaş ortamının durulması ile büyük çaplı terhis hareketi, Kızıl Ordu'da, II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle tekrardan bir orduya mecburi katılım hususunu devreye sokulmasıyla sonlanmaktadır. Savaş sırasında büyük kayıplar verilmiş olsa da Sovyetler Birliği, büyük nüfus barındıran askeri kapasitesi ile dünya platformunda en büyük güçlerden biri olarak söz konusu arenada yerini sağlamlaştırmaktadır. 1950'li yılların ikinci yarısında konvansiyonel güçten ziyade nükleer gücün önem kazandığı görülmekte; askeri politikalar ve askeri reformlar, bu odak üzerinde gelişim göstermektedir. 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren ise kapsamlı bir küçülmeye gidildiği görülmekte; Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması ile, Sovyetler'in mirasçısı olarak görülen Rusya Federasyonu'nun, nicel güç bakımından her hususta –coğrafi güç, ekonomik güç, nüfus, doğal kaynaklar, askeri kapasite olmak üzere- düşüşte olduğu görülmektedir. 2000 yılından sonra ise, doğru, gerçekçi ve pragmatist politikalarla desteklenen askeri modernizasyon ve askeri modernizasyonun getirisi olan siyasi güç ile tekrardan yükseliş dönemine geçen Rusya Federasyonu'nun, dünya arenasında askeri gücünü ve bu gücün caydırıcılığını kullanarak bir hayli önem arz ettiğini bilmek gerekmektedir. Gün geçtikçe modernleşen, gün geçtikçe operasyonel kabiliyetler bakımından kendini geliştiren Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetleri'nin, gelecek yıllarda dünyanın değişik bölgelerinde aktif görev alarak, dünya siyasi dengelerinin merkezine oturacağı konusunda şüphe duyulmamaktadır.

4. 2. 1915-2015 ARASI DÖNEMDE RUSLARIN MÜDAHİL OLDUĞU KRİZLER

Kriz, "Bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran." anlamı içermekte; Türk Dil Kurumu sözlüklerinde yer almaktadır.³⁷⁰ Savaşın ise –genel bir tanım olarak- insanların, toplumların veyahut ulusların, birbirini yok etme; yıkma amacına yönelik geliştirdiği saldırgan davranışların ve

³⁶⁹ Söz konusu askeri üsler hakkında detaylı bilgi için bkz. Bayram ALİYEV, *Rusya'nın Orta Asya'daki Askeri Üsleri*, Bilgesam Analiz/Rusya, No: 1338, 20 Temmuz 2016, s. 1-13

³⁷⁰http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a7bb4a03d1f73.07730132

şiddet eylemlerinin bir bütünü olarak değerlendirildiği görülmektedir.³⁷¹ Her geçen gün değişen söz konusu savaş olgusunun, Clausewitz tarafından “hasmı irademizi yerine getirmeye zorlayan şiddet eylemleri bütünü” olarak değerlendirildiği;³⁷² Grotius tarafından “güç kullananlar çarpışanlar arasındaki durum” temelinde, uluslararası toplumun bir getirisi olarak belirtildiği görülmektedir.³⁷³ Aziz Augustinus’un, savaşın, sadece Tanrı devletinin kurulması için yapılabileceğini belirtmesi;³⁷⁴ bunun yanı sıra Hegel’in, savaş, insanlığın gelişimi için bir zorunluluk olarak görmesi, savaş hakkında yapılan çeşitli görüşlerden sadece birkaçı olduğunu bizlere gösterir niteliktedir.³⁷⁵

Savaş ve kriz kavramları arasındaki bağlantı da, bu noktada ortaya çıkmaktadır. Yeri geldiğinde, krizin, savaş başlatmanın ana etkeni olduğunu; yeri geldiğinde ise, savaşın, kriz başlatmanın ana etkeni olduğu görülmektedir. Birbiriyle ayrılması imkan dahilinde görülmeyen bu iki kavramın, Rus toplumu özelinde değerlendirme yapıldığında, karşımıza 1918 ve 2004 arası dönemde 44 adet militer kriz çıkarttığı bir gerçektir. Bu militer krizlerin, kimi dönemlerde savaşa evrilmiş krizler olarak; kimi zaman ise savaşın doğurduğu krizler olarak literatüre geçtiği görülmektedir.

Kriz temelli çalışmalarda belirtilmesi elzem olan husus, uluslararası krizler üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmış Michael Brecher, bunun yanı sıra Jonathan Wilkenfeld ile birlikte oluşturdukları ICBP(*International Crisis Behaviour Project-Uluslararası Kriz Davranışı Projesi*)’dir.³⁷⁶ Brecher’in söz konusu araştırmaları, krizin, çatışmalardan veya savaşlardan nasıl farklı olduğunu; uluslararası nitelikte bir krizin tanımlanması için hangi şartların gerektiğini; aktörlerin ve uluslararası örgütlerin davranışlarının kriz ortamlarında nasıl şekillendiğini açıklamak temelinde oluşmaktadır. Michael Brecher, 1993 yılında yayınladığı *Crises in World Politics: Theory and Practice* isimli eserinde, hangi koşullarda kriz çıktığını; bazı krizler tırmanarak savaşa dönüşürken, bazı krizlerin neden çatışmaya dönüşmediğini; hangi koşullar altında krizin gerilediğini ve devletlerin kriz yönetimi olarak şiddete ne zamana ve hangi aşamada başvurduğunu sorgulamaktadır.³⁷⁷ Uluslararası krizleri, “İki ya da daha çok devlet arasında, etkileşimi

³⁷¹ Alpar, a.g.e., s. 20

³⁷² Clausewitz, a.g.e., s. 13-33

³⁷³ Grotius, a.g.e., s. 17

³⁷⁴ Alpar, a.g.e., s. 18

³⁷⁵ Veysal, a.g.e., s. 221

³⁷⁶ ICBP, McGill ve Maryland Üniversitelerinin ortaklaşa düzenledikleri bir veri bankasıdır. 20. yüzyıl boyunca rekabet içindeki devletler arasında en çok karşılaşılan düşmanca etkileşim, askeri-güvenlik krizlerini ele almaktadır. McGill Üniversitesi’nden Michael Brecher ile Maryland Üniversitesinden Jonathan Wilkenfeld, ICBP’yi kuruluşundan beri birlikte yürütmektedirler.

³⁷⁷ Büyükkakıncı, a.g.e., s. 854-856

bozacak şekilde gerginlik arttırıcı değişimler ve bu değişimlerden kaynaklanan askeri düşmanlık olasılıkları” ve “İlişkilerde istikrarsızlaşma, uluslararası sistemin yapısına karşı meydan okuma” olarak değerlendiren Brecher, uluslararası çatışma ve krizler arasında ayırım yapılması gerektiğini de belirtmektedir.³⁷⁸ Görüşe göre, her kriz bir çatışma halidir; fakat her çatışma, bir kriz doğurmak zorunda değildir. Savaşlar, krizlerin devamı olarak çıkar; fakat krizler savaştan önce, sonra veya savaş sırasında çıkabileceği gibi, savaşla sonuçlanmadan hafifleme veya düşüş evresine geçebilmektedir. Krizlerin savaşa dönüşüp dönüşmemesi, krizin etaplarına ve bu etaplarda tarafların nasıl hareket ettiğine bağlıdır. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde de temel kaynak olarak kullanacağımız Brecher ve Wilkenfeld’in öncüsü olduğu ICBP verileri, 1915-2015 arası dönemde Rus devletlerinin hangi durumda ve ne şekilde uluslararası krizlere müdahil olduğunu bizlere gösterecektir.³⁷⁹ Söz konusu krizleri açıklarken uygulayacağımız yöntem ise, kriz esnasındaki Rus davranışının altında yatan doktrinsel temeli belirtmek olacaktır. Nitekim, yüzyıllardır askeri kültür çerçevesinde geliştirilen Rus savaş kültürünün, hangi durumlarda ve ne koşullarda krize müdahil olduğunu, kriz döneminde uygulamada olan doktrinler bizlere gösterecektir.

4. 2. 1. Savaşa Varan Krizler

ICBP verilerine göre Rus devletinin –SSCB çatısı altında- müdahil olduğu, savaşa varan kriz olarak nitelendirilebilecek ilk krizin, 1918 tarihli Baltık Bağımsızlık Hareketi olduğu görülmektedir. Kriz aktörlerinin SSCB, Estonya, Letonya ve Litvanya olarak belirtildiği kriz içerisinde, ciddi çatışmalar görülmekte; Sovyet Rusya tarafından Estonya, Letonya ve Litvanya’ya yönelik doğrudan bir askeri müdahale gerçekleştirildiği bilinmektedir. ABD tarafından politik destek gören söz konusu 3 devletin, Sovyet Rusya aleyhine bir zafer kazanıp; bağımsızlık elde ettikleri, Sovyetler Birliği’nin ise bu durumu devletin varlığına tehdit olarak gördüğü verilerde yer almaktadır.³⁸⁰ Söz konusu yıllarda SSCB’nin içerisinde bulunduğu iç savaş ortamının getirdiği zararların yanı sıra, devrimin korunmasını amaçlayan savunmacı dış politika olgusunun, Baltık ülkeleri ile girişilen savaşta kısmen değiştğini söylemek yanlış olmayacaktır. Komünizm düşüncesinin, dünyaya egemen olmasının istendiği, devrimin dünyaya yayılmasının amaçlandığı ortamda, SSCB’nin Baltık ülkelerine uyguladığı bu sert askeri müdahalenin gerekçesi

³⁷⁸ Michael BRECHER, Jonathan WILKENFELD, *A Study of Crisis*, Ann Arbor, Universty of Michigan Press, 1997, s. 4-5, (Akt.) Büyükkakıncı, a.g.e., s. 858

³⁷⁹ ICBP hakkında detaylı bilgi için bkz. Büyükkakıncı, a.g.e., s. 856

³⁸⁰ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=4>

nettir. Sovyetler Birliği, yeni kurulan devlet sistemi içerisinde ayrışmayı asgari seviyede tutmaya çalışmakta; bağımsızlık isteyen toplumların üzerinde askeri güç kullanmayı kendisine hak olarak görmektedir. 1918 tarihli Sovyet Rusya Anayasası'nda da belirtildiği üzere, Sovyetler Birliği'nin bütün ülkelerde sosyalizmin zaferi için çalışılacağı belirtilmektedir.³⁸¹ Böyle bir düşünce sisteminde, sosyalizmden kopmaya yeltenen topluluklara karşı Sovyetler Birliği'nin giriştiği katı tutum, öngörülebilir bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

25 Nisan-12 Ekim 1920 tarihleri arasında gerçekleşen Polonya-SSCB savaşı da, SSCB tarafınca devlet varlığına tehdit olarak nitelendirilmekte; Polonya'nın, Ukrayna bölgesine saldırmasıyla tetiklenmektedir. ICBP verilerinde, savaş içerisinde uygulanan şiddet boyutunun tam ölçekli olarak nitelendirildiği görülmekte; krizin sonucunda, resmi anlaşma vasıtasıyla Polonya'nın zafer kazandığı, SSCB'nin ise yenilgiye maruz kaldığı bilinmektedir.³⁸² Bir yandan iç savaş ile kavru lan SSCB'nin, Polonya'ya karşı uyguladığı askeri girişim, yukarıda da belirtildiği üzere, Bolşevizm önderliğinde kurulan sosyalist rejimin korunması ve ilerleyen yıllarda dünyaya yayılmasını öngörmesinden kaynaklanmaktadır.

28 Mayıs-15 Eylül 1939 yılında gerçekleşen SSCB-Japonya arasındaki savaş ise, Stalin'in uygulamakta olduğu doktrinin tezahürüdür. Nomonhan bölgesinin temel alındığı söz konusu krizin tetikleyici olayı, Japon kuvvetlerinin, Sovyet kontrolünde olan Moğol bölgesinde çatışma çıkarmasıdır. Krizin gelişiminde ise, bir kısım Sovyet birliğinin bölgeye gönderilmesinin ardından Japon kuvvetlerinin tekrardan bir karşı saldırı başlatması görülmektedir. Söz konusu dönemde geçerliliği bulunan doktrinin temel varsayımı şeklindeki Sovyet topraklarının dokunulmazlığı ilkesinin, Rus-Japon krizinde tezahür ettiği görülmektedir. Sovyetler Birliği tarafınca, sınır güvenliğine tehdit olarak addedilen kriz içerisinde, her iki devletin de şiddetli askeri eylemlere başvurduğu; iki devletin de tam ölçekli savaşa birincil öncelik verdiği görülmektedir. Krizin, resmi anlaşma vasıtasıyla, SSCB'nin zaferiyle sonuçlandığı ICBP verilerince doğrulanmaktadır.³⁸³

II. Dünya Savaşı esnasında Almanya ile girişilen savaşların boyutu ise, nicel açıdan fazlasıyla büyüktür. Almanlar tarafından Sovyetler Birliği'ne yönelik girişilen 22 Haziran

³⁸¹ Jafarov, a.g.e., s. 44

³⁸² Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=13>

³⁸³ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=72>

1941 tarihli Barbarossa Harekatı, Sovyetler Birliği tarafından, devletin güvenliği tehdidi kapsamında değerlendirilmekte; büyük kapasiteli askeri gücün kullanıldığı iki devletin savaşı, Rusların yenilgisi ile sonuçlanmaktadır. Temel doktrinsel varsayım, yine belirtecek olursak, Sovyet topraklarının dokunulmaz olduğu ilkesidir. Şiddet boyutunun tam ölçekli olarak nitelendirildiği verilerde, Sovyetler Birliği'nin ağır bir yenilgi ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir.³⁸⁴

Bu döneme kadar görülmektedir ki; Rus savaş kültürünün temelini oturtulan Sovyet topraklarının dokunulmazlığı ilkesi, söz konusu döneme kadar gerçekleşen 4 adet savaşa varan krizde, temel odak noktasıdır. Lenin döneminde, sosyalizm olgusunun korunmasını içeren ve bu olgunun tehlikeye girdiğinin görüldüğü anda şiddet kullanımını hakça gören Sovyet yapılanmasının, Stalin döneminde, Sovyet topraklarının dokunulmazlığı ibaresi ile daha net bir görünüm kazandığı aşıkardır. Kendi topraklarına karşı bir tehdit algıladığında, uzlaşmadan ziyade, Sovyet devletinin savaşa girme olasılığının daha büyük olduğunu görmek mümkündür.

1942 tarihli Stalingrad Meydan Muharebesi'nde ise Rus savaş kültürünün, Stalin'in uygulamaya koyduğu "Zaferin 5 İlkesi" görüşü ile desteklenerek ve Sovyetler Birliği tarafınca taarruzun üstünlüğü ilkesinin benimsenerek şekillendiğini görmek mümkündür. Bitkin düşen Alman ordusuna karşı, kesin sonuç içeren Sovyet karşı taarruzu, şiddetli askeri eylem içeren ve uzun süreli çatışma olgusu temelinde gelişen tam ölçekli savaş olarak literatürde yer almaktadır. Sovyetler Birliği'nin kesinlik içeren zaferiyle sonuçlanan Stalingrad Meydan Muhaberesi, Almanların rızaya ve uyuma bağlı yenilgisiyle sonuçlanmaktadır.³⁸⁵

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, Sovyetler Birliği'nin süper güç vasfına ulaştığı bilinmektedir. Komünizmin etkisi gitgide yayılmakta; Avrupa'nın özellikle Doğu kısmını egemenliği altında tutmaktadır. Yıllar içerisinde, bu egemenliğe karşı duran devletlere karşı, Sovyet iktidarının yeri geldiğinde politik olarak, yer geldiğinde ise ekonomik olarak baskı kurularak bölge içerisindeki Komünizm olgusunun zedelenmesine izin vermediği görülmektedir.

Krusçev döneminde ilan edilen "Barış İçinde Bir Arada Yaşama" politikası çerçevesince geliştirilen Rus dış politikası ve Rus savaş kültürü, gerçek anlamda bir barış sağlanamayacağını ve lokal savaşların devam edebileceğini öngörmektedir. Kapitalizm ve

³⁸⁴ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=85>

³⁸⁵ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=89>

Komünizm arasındaki sınıf mücadelesinin barışçıl yollarla halledilemeyeceği durumlarda, şiddet kullanımının önünü açan bir yapıya sahip olan politika, nükleer savaştan kaçınmak kaydıyla, diğer konvansiyonel araçların kullanılarak girişilecek mevzii savaşlarının devam ettirilmesi amacını taşımaktadır.³⁸⁶ Komünizm bütün dünyaya yayılana dek savaşların devam edeceğini öngören doktriner temelli dış politik yaklaşımın ilk tezahürü de 23 Ekim 1956 ve Ocak 1957 arasında gerçekleşen Macaristan Krizi olacaktır. Macaristan’da gerçekleşen Komünizm karşıtı ayaklanmalar sonucunda, bölgesel sistemin tehlikeye girebileceği tehdidini öngören Sovyetler Birliği’nin, Macaristan’a karşı Krusçev önderliğinde şiddetli askeri eylem içeren politikalarının varlığı görülmektedir. Sovyetler Birliği tarafınca kriz yönetim tekniğinin askeri şiddet olarak belirlendiği söz konusu krizin, ciddi çatışmalar içerdiği; Sovyetler Birliği’nin, gerilim azaltmaya yönelik ve kesin sonuç içeren zaferiyle sonuçlandığı literatürde yer almaktadır.³⁸⁷

Rus savaş kültürünün uygulama alanı olarak belirtilmesi elzem olan bir başka kriz ise, 1979 yılında gerçekleşen Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgalidir. Afganistan, Pakistan, Sovyetler Birliği ve ABD’nin taraf olduğu kriz, Afganistan devleti içerisinde yaşanan siyasi bunalımların Sovyetler Birliği tarafınca uluslararası veyahut bölgesel sistemin tehdidi olarak algılanmasıyla tetiklenmekte; 26-27 Mart 1979’da ilk eyleme başvuran Sovyetler Birliği’nin, 27 Kasım 1979’da Afganistan’ı işgal kararı almasıyla doruk noktasına ulaşmaktadır. Pakistan ve ABD’nin, Afganistan ile aynı safta bulunmasıyla beraber kriz, uluslararası bir nitelik kazanmakta; Sovyetler Birliği tarafınca, krizin ana yönetim tekniğinin büyük çaplı askeri şiddet içermekte olduğu görülmektedir. Şiddetin ön planda olduğu ve ciddi çatışmaların bulunduğu söz konusu militer kriz, Sovyetler Birliği’nin hem politik, hem de askeri olarak zaferiyle sonuçlanmaktadır.³⁸⁸ Dönem içerisinde etkili olan Brejnev Doktrini’nin, söz konusu krizde Rus davranışını şekillendiren en önemli etken olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.³⁸⁹ Sosyalizm karşıtı olarak görülen bir hareketlenmeye karşı, sosyalist bloğun lideri olarak görülen Sovyetler Birliği’nin askeri olarak Afganistan’a müdahalesi, söz konusu doktrin ile meşrulaştırılmaktadır.

³⁸⁶ Armaoğlu, a.g.m. s. 283-314 (I)

³⁸⁷ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=155>

³⁸⁸ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=303>

³⁸⁹ Brejnev Doktrini, bir ülkede sosyalizm kurulduktan sonra gerçekleşebilecek herhangi bir sosyalizm karşıtı girişimde, söz konusu girişimin, tüm sosyalist bloğa karşı yapıldığının düşünüleceğini ve buna karşılık olarak sosyalist blok tarafından söz konusu ülkeye askeri müdahalenin meşrulaştırılmasını esas almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Armaoğlu, a.g.m., s. 309-313 (I), Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 611, Jafarov, a.g.e., s. 57

Savaşa varan krizler kapsamında değerlendirmeye alabileceğimiz son kriz, Ağustos 2008’de Rusya Federasyonu ve Gürcistan arasında vuku bulan krizdir. Krizin arka planında, Gürcistan’ın Batı’ya entegre olma isteği, ABD ve NATO temelli istenen gerek siyasi, gerek askeri yardımlar, Rusya Federasyonu’nu da ilgilendiren Güney Osetya sorunu gösterilebilir. Krizin hikayesini anlatmaktan ziyade Rusya Federasyonu’nun hangi doktrin temelinde ve ne şekilde Gürcistan’a müdahale ettiğini açıklamak daha mantıklı olacaktır.

Medvedev’in Devlet Başkanı olduğu süreçte yayınlanan Temmuz 2008 tarihli Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti’nde,³⁹⁰ ulusal çıkarların savunulmasında tüm mevcut ekonomik imkanların yanı sıra her türlü askeri eylemin de göze alınabileceğinin belirtilmesi; NATO genişlemesinden duyulan rahatsızlık ve müdahalenin ana sebebi olarak gösterilebilecek olan ‘her nerede olursa olsun, Rus vatandaşlarının hak ve hürriyetlerinin azami şekilde korunacağı’ ilkesi, müdahalenin altyapısını oluşturan doktriner temeldir.³⁹¹ Güney Osetya bölgesinde bulunan Rus vatandaşlarına yönelik Gürcistan tarafınca girişilen askeri hareket, Rusya Federasyonu’nun ani ve sert karşılığı ile sonuçlanmaktadır.³⁹² 7 Ağustos 2008 tarihinde, Gürcistan tarafından “anayasal düzeni sağlamak” amacı ile Güney Osetya bölgesine top atışları yapılması sonucu krizin tetiği çekilmekte; Güney Osetya bölgesinde bulunan Barış Gücü’ne dahil Rus askerlerinin ölümüyle beraber, 8 Ağustos 2008 tarihinde Rusya Federasyonu, Gürcistan’a 150 tank ve 6.000 asker ile giriş yapmaktadır. Daha sonraki dönemde, 6.000 kişilik kuvvet, 10.000 kişiye yükseltilmekte; krizin boyutu gün geçtikçe artmaktadır. Günler ilerledikçe, Gürcistan’ın başkenti Tiflis’e doğru yol alan Rus birliklerinin, 16 Ağustos 2008’de imzalanan ateşkes anlaşması ile durduğu bilinmektedir.³⁹³

Sonuç olarak konuyu toparlamak gerekirse, Sovyetler Birliği döneminden itibaren bir değerlendirme yapıldığında, Rus savaş kültürünün, var olan sistemi koruma; kendi açısından tehlikeye girdiği anda tehlikeyi bertaraf etmek için askeri güç kullanma temelinde geliştiğini söyleyebiliriz. 1917 yılından 2015 yılına kadar olan süreçte ortak olan doktrinsel görüş, Rus topraklarının dokunulmazlığı ilkesidir. 1991 yılından sonra Rusya

³⁹⁰ Konsept tam metni için bkz. Kontseptsiya Vneshney Politiki Rossiyskoy Federatsii (Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti), Çevrimiçi Kaynak, Erişim Tarihi: 04.01.2018, <http://kremlin.ru/acts/news/785>

³⁹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şabanov, a.g.e., s. 85-89, Yıldırım, a.g.e., s. 164-166, İsmayilov, a.g.m., s. 87-105 (I), Kamalov, a.g.e., s. 161-166 (I), İnce, a.g.e., s. 142-146

³⁹² İsmayilov, a.g.m, s. 87-105 (I)

³⁹³ Gürcistan Krizi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Utku YAPICI, *Gürcistan Savaşı: Öncesi ve Sonrası*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 63, Sayı: 3, 2008, s. 185-190 (III), *USAK Gürcistan Krizi Değerlendirme Raporu*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ağustos 2008, s. 3-68

Federasyonu ismi ile dünya sahnesinde yer edinen Rus devletinin, Rus topraklarının dokunulmazlığı ilkesini revize ederek yoluna devam ettiği görülmektedir. Batı yayılmasının endişe ile karşılandığı ve söz konusu yayılmanın kendi topraklarına ulaşabileceği tehdidini hissettiği anda, tüm nicel güç unsurlarını harekete geçirerek eylem yaptığı; bu dönemden sonra da yapmaya devam edeceği açıktır.

4. 2. 2. Savaşa Varmayan Krizler

ICBP verilerine göre bir değerlendirme yapıldığında, Sovyetler Birliği ve Rusya Federasyonu temelinde, Rus devletinin müdahil olduğu fakat savaşa varmayan kriz olarak değerlendirilebilecek krizlerin sınır sorunları, iç karışıklıklar ve askeri ihtilaflar olarak belirlendiği görülmektedir. Savaşa varmayan kriz olarak nitelendirilen olgu, Rus devletinin krize müdahil olma şeklinin yeri geldiğinde ekonomik ve siyasi olarak; yeri geldiğinde ise, küçük çaplı birlikler vasıtasıyla, savaşa varmayan ufak çaplı çatışmaları içerisinde barındıran krizler olarak nitelendirilmektedir.

4. 2. 2. 1. Sınır Sorunları

Temel olarak Sovyetler Birliği ve Rusya Federasyonu'nun kapsama alındığı ICBP verilerinde, sınır sorunu olarak görülen ve Rus devletinin *teritoryal tehdit* veya *toprağa dayalı tehdit* olguları çerçevesinde bir davranış geliştirdiği görülmektedir. Söz konusu tehdidin getirisi olarak, Rus devlet yapılanmalarının kimi zaman küçük çaplı askeri çatışmalarla krizi bertaraf ettiği; kimi zaman ise siyasi ve politik baskı ile krizi sonlandırdığı bilinmektedir.

Müdahil olunan ilk sınır sorunu, ICBP verilerinde 20 Nisan 1919 ve 20 Ekim 1920 tarihleri arasında gerçekleşen Fin-Rus Sınır çatışması olarak yer almaktadır. Söz konusu kriz durumu, Fin güçlerinin, Karelya bölgesine saldırısıyla tetiklenmektedir. SSCB'nin karşısında Almanya ve Fransa'nın diplomatik desteğini, ABD ve İngiltere'nin ise söylesel desteğini alan Fin güçlerinin, Sovyetler Birliği'nin teritoryal tehdit olarak gördüğü Karelya bölgesine gerçekleşen saldırısının anlaşma ile sonuçlandığı görülmektedir.³⁹⁴ Dönem içindeki Sovyet doktrini, Lenin'in öngördüğü biçimde devrimi korumak olduğundan, Sovyetler Birliği'nin aktif olarak savaşa girdiği görülmemektedir. Zira bir yandan iç savaş ortamıyla çalkalanan Sovyetler Birliği'nin, Karelya bölgesine askeri imkan ve kabiliyetlerini kullanarak müdahil olması, iç savaş ortamında Kızıl

³⁹⁴ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=9>

Ordu'nun farklı cephelere bölünmesine neden olacak; Beyazlar ile girişilen savaşta, Kızıl Ordu'nun dirayetinin kırılması anlamına gelecektir.

Bir başka müdahil olunan kriz, 30 Nisan 1919 ve 2 Mart 1920 tarihleri arasında gerçekleşen Romanya'nın Besarabya bölgesini işgal hareketidir. Bir önceki krizde de deklare edilen toprağa dayalı tehdit unsuru, Sovyetler Birliği nezdinde tekrar canlanmakta; Sovyet davranışının her ne kadar askeri boyut kazanmış olsa da iç savaşta Beyazlar ile girişilen mücadele sebebiyle Rumen güçlerine üstünlük sağlayamadığı verilerde yer almaktadır.³⁹⁵ Sovyetler Birliği'nin resmi anlaşma sonucu toprak kaybı ile sonuçlanan krizde, söz konusu dönem itibariyle yürürlükte olan doktrinin etkisi yeniden görülmektedir. Barış Kararnamesi temelinde geliştirilen Sovyet davranışının, yayılmacılıktan ziyade devrimi koruma amacıyla olması, dönem içerisinde Sovyetler'e karşı girişilen hareketlerde SSCB'nin etkisiz kalmasındaki yegane faktördür.

10 Temmuz 1929 ve 22 Aralık 1929 tarihleri arasında vuku bulan krizde ise, temel aktörlerin Çin ve Sovyetler Birliği olduğunu görmekteyiz. Sovyet Rusya tarafınca hem ekonomik tehdit, hem de teritoryal tehdit olarak görülen Çin Doğu Demiryolu Çatışması'nda, Çin Doğu Demiryolu'nda çalışan Rus personellerin Çin hükümeti tarafından tutuklanmış olması, krizin tetikleyici olayı olarak görülmektedir. Kriz esnasında, Sovyetler Birliği'nin başlıca davranış olarak siyasi olarak baskı kurduğu; daha sonrasında ise küçük çaplı bir birliği Çin sınırına konuşlandırdığını görmekteyiz. Sovyet Rusya lehine zafer içeren bir resmi anlaşma ile sonlanan kriz, bir sınır sorunu olmanın yanında, ekonomik bir tehdidin de ortadan kaldırıldığı kriz olarak nitelendirilebilir.³⁹⁶ Söz konusu kriz esnasında Stalin'in liderliği ve Rus davranışına hakim olan doktrinsel temel, Sovyet topraklarının dokunulmazlığı ve taarruzun üstünlüğü şeklinde gelişmektedir. Taarruzun üstünlüğü ilkesine bağlı kalınarak ivedi bir şekilde Çin sınırına askeri yığınak yapılmış olması, Sovyet Rusya tarafının kriz esnasında elini güçlendiren bir hamle olarak değerlendirilebilir.

1937 yılında SSCB güçlerinin Amur Nehri üzerindeki Sennufu ve Bolşoy Adaları'na askeri birlik çıkarması, Japonya ile bir kriz çıkmasına sebebiyet vermektedir. Küçük çaplı askeri çatışmaları içerisinde barındıran söz konusu krizde, Rus tarafınca algılanan tehdit boyutu toprağa dayalı tehdit olarak gösterilmektedir. Japonya'nın karşı hamlesi ile Sovyetler Birliği, krizi sonuçlandırmaya yönelik davranış geliştirmekte;

³⁹⁵ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=10>

³⁹⁶ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=38>

Japonya'nın öne sürdüğü şartları kabul edip rıza göstererek, krizi sonuçlandırdığı görülmektedir.³⁹⁷ Krizin doktrinsel temelinde bulunan taarruzun üstünlüğü ilkesinin, söz konusu krizde işlevselliğini kaybettiği açıktır. Sovyetler Birliği ve Japonya arasındaki sınır sorunlarının bir başkası, 13 Temmuz ve 11 Ağustos 1938 tarihleri arasında gerçekleşen Changkufeng Krizi'dir. Yıllardır Sovyet Rusya ve Japonya arasında var olan sınır sorunlarının bir tezahürü olarak gerçekleşen Changkufeng Krizi'nin tetikleyici hamlesinin Sovyetler Birliği'nden geldiği; ufak çaplı fakat ciddi çatışmaların da krize dahil edildiği; sonuç olarak ise Japon kuvvetlerinin geri çekilip, krizin müzakere yoluyla çözüldüğü görülmektedir.³⁹⁸ SSCB'nin zaferiyle sonuçlanan müzakere dönemi ve anlaşma süreci, dönem içerisinde geçerli olan taarruzun üstünlüğü ilkesinin bu sefer çalıştığının göstergesidir.

1969 yılında gerçekleşen Ussuri Nehri temelli krizde ise, tarafların Sovyetler Birliği ve Çin olduğu görülmektedir. Brejnev liderliğindeki Sovyet Rusya'nın, Ussuri Nehri çevresinde gelişen askeri olayları bölgesel ve topraksal tehdit olarak algılaması, Çin ile girişilen, şiddetin kısmen ön planda olduğu; küçük çaplı fakat ciddi çatışmaların yaşandığı krizi ortaya çıkarmaktadır. Krizin sonucu yarı resmi anlaşma ile belirlense de, tarafların çıkmaza girdiği ve belirsiz sonuçlar alındığı aşıkardır.³⁹⁹

Savaşa varmayan kriz kapsamında, sınır sorunu olarak nitelendirilebilecek son krizin, Rusya Federasyonu döneminde gerçekleşen ve Gürcistan temelli olduğu bilinmektedir. Söz konusu kriz, 27 Temmuz 2002-7 Ekim 2002 tarihleri arasında vuku bulmaktadır. Gürcistan sınırları içerisindeki Pankisi Vadisi'nin krizin odak noktası olduğu ve bu vadi içerisinde Rusya'ya karşı oluşturulan Çeçen terörist birliklerinin bulunduğu iddiası, krizin ana etmenleri olarak göze çarpmaktadır. Bölge içerisinde bulunan Çeçen terörist yapılanmasının, Rus sınır muhafızlarına saldırdığı iddiası sonucunda 30 Temmuz 2002 tarihinde Rus Hava Kuvvetleri tarafından bölgeye müdahale edilmekte; Eylül 2002'de ise Rus Savunma Bakanı Ivanov'un, Gürcistan'ı teröre yardım ve yataklık yapmakla suçladığı bilinmektedir. Kriz esnasında temel Rus davranışı, küçük çaplı şiddet eylemleri ve küçük çaplı çatışmalar temelinde gerçekleşmektedir. Sınır tehdidi olarak görülen krizin, yarı resmi anlaşma ile sonuçlandığı ICBP verilerinde yer almaktadır.⁴⁰⁰ Kriz esnasında Rusya Federasyonu'nun girdiği katı tutumun sebebi, Yeltsin döneminin

³⁹⁷ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?criso=55>

³⁹⁸ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?criso=63>

³⁹⁹ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?criso=231>

⁴⁰⁰ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?criso=439>

kötü mirası olan Çeçen terörünün, ülke içerisinde aktif terör eylemlerini arttırması olarak görülebilir. Nitekim 2000 tarihli Ulusal Güvenlik Doktrini'nde de terör konusunun öneminin arttığını görmek mümkündür.⁴⁰¹ Doktrinde, Çeçen ayrılıkçı hareketine yapılan vurgular netleşmektedir. Özellikle kriz döneminde gerçekleşen *Tiyatro Baskını* isimli Çeçen kaynaklı terörist eylem, Rusya Federasyonu'nun Pankisi Krizi'nde katı tutum sergilemesinin başlıca etkeni olarak görülebilir.⁴⁰²

Sonuç olarak bakıldığında, sınır sorunları temelli müdahil olunan krizlerde ortak olan husus –Rusya Federasyonu öncesinde- Sovyet topraklarının dokunulmazlığı ilkesi kapsamında hareket edildiğidir. Zaman zaman da taarruzun üstünlüğü ilkesinin etkin olduğu krizlerdeki Rus davranışının, 1991 sonrası dönemde değişime uğradığı ve daha kapsamlı doktrinler çerçevesinde oluştuğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

4. 2. 2. 2. İç Karışıklıklar

İç karışıklıklar boyutunda bir değerlendirme yapıldığında, özellikle Sovyetler Birliği döneminde yaşanan krizler çarpıcıdır. Sivil savaşla başlayan Sovyetler Birliği tarihçesinin, sivil savaşın yaraları sarıldıktan sonra ise Komünizmi korumak amacıyla krizlere müdahil olduğunu belirtmek gerekmektedir.

1917 tarihinde, Rus coğrafyasında yeşeren Bolşevik rejiminin ilk ve en büyük sınavı, karşıt görüşte olanlara karşı giriştiği iç savaş ortamı, ICBP verilerinde önem atfedilen ilk unsurdur. 1918 tarihinde başlayıp; Bolşevik iktidarınca “siyasi tehdit” olarak görülen iç savaş dinamiklerinin, Kızıl ve Beyazlar odağında geliştiğini görmek mümkündür.⁴⁰³ Ciddi çatışmaların yaşandığı krizde, İngiltere ve ABD'nin siyasi destek sağladığı Beyazlar Ordusu ile Kızıl Ordu arasında geçen amansız savaş ortamının zararı, I. Dünya Savaşı'nın getirdiği zarardan daha fazladır.⁴⁰⁴ Savaşın gerçekleştiği bölgelerin fazlalığı, çatışmaların uzun süreli olmasına sebebiyet vermekte; buna bağlı olarak da askeri ve ekonomik kayıpların artmasına neden olmaktadır. Özel olarak değerlendirme yapıldığında, Sibiryaya bölgesindeki Çeklerin Beyaz Ordu'ya katılımı, daha sonraki evrede Antant üyeleri olarak belirtilen ABD ve İngiltere'nin sözü geçen Beyaz Ordu'ya destek vermeleri, Bolşevik rejiminin, devrimi koruma amacıyla giriştiği savaşta verdiği kaybın

⁴⁰¹ Doktrin hakkında detaylı bilgi için bkz., Öztürk, a.g.e., s. 20-28

⁴⁰² Cafersoy, a.g.m., s. 47-57

⁴⁰³ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?criso=1>

⁴⁰⁴ Kızıl Ordu ve Beyaz Ordu arasında gerçekleşen iç savaş hakkında detaylı bilgi için bkz. Voroshilov, a.g.e., s. 21-92

fazlalığının göstergeleridir.⁴⁰⁵ Genel olarak bakıldığında, iç savaş döneminde uygulamada olan düşünsel yapının “devrimi korumak” çerçevesinde geliştiğini söylemek mümkündür. İç savaş esnasında Lenin önderliğinde girişilen Bolşevik Devrimi’nin korunması için, I. Dünya Savaşı’nda verilen kayıplardan daha fazla kayıp verildiği aşikardır.

1940’lı yılların ikinci yarısından sonraki dönem içerisinde ise Avrupa temelli Komünizm sistemine karşı girişilen ayrılıkçı hareketlenmelerin sebep olduğu krizlerde, Sovyetler Birliği’nin politik davranışı dikkate değerdir. Genel olarak, söz konusu krizler Sovyet tarafınca “uluslararası sistemi veya bölgesel alt sistemi etkileyebilecek tehdit” olarak değerlendirilmektedir. 24 Şubat ve 6 Mart 1945 yılında Romanya’da Sovyet komünizmine karşı iktidar yerleştirme çabası, Sovyetler Birliği’nin şiddet içermeyen askeri ve politik eylemi ile bastırılmakta; Sovyetler Birliği’nin, söz konusu krizden zaferle çıkmasına sahne olmaktadır.⁴⁰⁶ Söz konusu krize paralel olarak gelişen 1947 tarihli Macaristan Krizi⁴⁰⁷ ve 1948 tarihli Çekoslovakya Krizi’nde⁴⁰⁸ de Sovyetler Birliği’nin, ismi geçen ülkelerdeki Komünist rejimi koruyabilmek amacıyla krizlere müdahil olduğunu görmek mümkündür. Hem Macaristan’da, hem de Çekoslovakya’daki krizlerde temel tehdit algılaması, uluslararası sistem veya bölgesel alt sistemi etkileyeceği düşüncesidir. Şiddet içermeyen Sovyetler Birliği davranışlarının, siyasal istikrarı koruma temelli zafer kazandığı görülmektedir. Lenin’in öncüsü olduğu “devrimi koruma” bilincinin, söz konusu krizlerde etkin olduğu aşikardır.

1953 yılında Doğu Almanya özelinde gelişen krizde de, Doğu Almanya’daki Komünist yönetime muhalif gelişen isyan hareketlenmesinin, Sovyetler Birliği tarafınca dolaylı şiddet kullanılarak bertaraf edildiği ve Sovyetler Birliği’nce tek taraflı olarak zaferle sonuçlandığını görmek mümkündür. Aynı muhalif hareketlenmenin 1956 yılında Polonya’da liberalleşme hareketi olarak cereyan etmesi, Sovyetler Birliği’nin şiddet içermeyen eylemleri vasıtasıyla bastırılmakta; bölgesel sistemde etkin olan Komünist yapılanmanın zarar görmesi engellenmektedir. Kriz yönetim tekniği olarak “müzakere” etkeninin devreye girdiği, bölgesel sistemdeki tansiyonun düşürülmesi amacıyla Sovyet davranışının şekillendiği görülmektedir.⁴⁰⁹

⁴⁰⁵ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=3>

⁴⁰⁶ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=102>

⁴⁰⁷ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=113>

⁴⁰⁸ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=121>

⁴⁰⁹ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=154>

1968 yılında gerçekleşen ve literatüre “Prag Baharı” olarak geçen kriz, Sovyetler Birliği’nin, Doğu Bloğu içerisindeki Komünizm muhalifliğini içeren eylemlere en net karşılığı verdiği kriz olarak gösterilebilir.⁴¹⁰ Çekoslovakya’daki liberal akımlara karşı, SSCB, Doğu Almanya, Bulgaristan, Macaristan ve Polonya’nın ortak tepkisinin hayat bulduğu krizde, Sovyet tarafınca algılanan tehdidin “siyasi tehdit” kapsamında ele alındığı görülmektedir. Dönem içerisinde etkin olan doktrinin de bir tezahürü şeklinde yaşanan kriz ortamında, Brejnev Doktrini’nin öne sürdüğü “Varşova Paktı üyelerinin iç işlerine karışabilme yetkisi” etkeni, Çekoslovakya toprakları üzerinde kendisine yaşam alanı bulmaktadır.⁴¹¹ Kriz esnasında Rus davranışının, şiddetli askeri eylem içerdiği ve küçük çaplı çatışmaları da içerisinde barındırdığını görmek mümkündür. Nitekim kriz sonucunda Çekoslovakya’da Komünist rejimin korunması, sistemin içerisinde oluşabilecek herhangi bir bozukluğun anında giderilmesi temelinde bakıldığında, Sovyet Rusya’nın zaferiyle sonuçlanmaktadır.⁴¹²

Savaşa varmayan krizler konusu kapsamında değerlendirilen iç karışıklıklar hususu hakkında bir değerlendirme yapılacak olursa, Sovyet rejiminin, bölgesel sistemde Komünizmi korumak amacıyla davranış geliştirdiğini söylemek mümkün olmaktadır. İç savaş döneminde devrimi koruma olarak nitelendirilen söz konusu korumacı davranış, iç savaş sonrası dönemde bölgesel sistemdeki Komünist rejimlerin korunması temelinde gelişmektedir. II. Dünya Savaşı sonrası dönemden, 1968 tarihli Prag Baharı’na kadar olan süreç içerisinde sadece siyasi eylemler çerçevesinde gelişen Rus davranışlarının, 1968 tarihinde Brejnev Doktrini’nin etkisiyle askeri bir görünüm kazandığı ve buna bağlı olarak şiddet unsurunun devreye girdiği görülmektedir. Söz konusu krizlerin iç karışıklık temelinde ele alınma sebebi ise, Sovyetler Birliği’ni tek bir devlet sistemi olarak değil; kurulmuş olan Doğu Bloğu’nun önderi ve yegane temsilcisi olarak değerlendirilmesidir. Zira Sovyetler Birliği, etki alanında tuttuğu ülkeler sebebiyle, tek bir devlet yapılanması olarak değerlendirilmemelidir.

4. 2. 2. 3. Askeri İhtilaflar

Savaşa varmayan krizler hususunda özel olarak değerlendirmeye alınacak olan askeri ihtilaflar konusu, ICBP verilerine dayandırılan, Sovyetler Birliği ve Rusya Federasyonu özelinde çatışmaya dönüşebilecek krizleri ele almaktadır. Söz konusu

⁴¹⁰ Chauvier, a.g.e., s. 29

⁴¹¹ Detaylı bilgi için bkz. Armaoğlu, a.g.m., s. 309-313(I), Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 611, Jafarov, a.g.e., s. 57

⁴¹² Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=227>

krizlerde şiddet kullanımının genel olarak kriz çözücü yöntem olarak ele alınmadığı; şiddet kullanılmış olsa dahi, bu şiddetin kapsamının sınırlı olduğu görülmektedir.

ICBP verilerinde söz konusu ihtilaflara ilk örnek olarak 1920 tarihli İran-Sovyetler Birliği çatışması verilmektedir. Hazar Denizi'nde, Beyaz Ordu'ya ait olan filonun, SSCB ve Kafkasya'nın güvenliği için tehdit teşkil ettiği algısına kapılan Sovyetler Birliği'nin, söz konusu filoya saldırısı neticesinde iki devlet arasında bir krizin patlak verdiği görülmektedir. Küçük çatışmaları içerisinde barındıran kriz, Sovyetler Birliği'nin tavizi ve İran'ın zaferiyle sonuçlanmaktadır. Ayrıca, İngiltere'nin İran'a siyasi destek vermesi, dikkate değer bir gelişmedir.⁴¹³

1938 yılında Almanya'nın Çekoslovakya'nın Sudet Bölgesi'ni hedef alarak giriştiği askeri hareketin getirisi olan kriz, Çekoslovakya ve Sovyet Rusya'nın aynı tarafta krize müdahil olmasıyla gelişmektedir. İngiltere ve Fransa'nın, Almanya'nın bu işgalci tavrına karşılık çekimser kalması, krizin, Almanya lehine sonuçlanmasına sebebiyet vermektedir. ICBP verilerinde şiddet içermeyen askeri eylem olarak nitelendirilen kriz esnasında Sovyetler Birliği'nin kaybı, Alman yayılmasına engel olamamak şeklinde belirtilmektedir.⁴¹⁴ Sovyetler Birliği'nin krize taraftar olmasının sebebi ise, dönem içinde egemen olan doktrinin "Sovyet topraklarının dokunulmazlığı" ilkesince, Sovyet topraklarına yaklaşan emperyalist temelli askeri hareketin, kendi sınırlarına da sıçrayacağı endişesini taşımasıdır.

23 Ağustos 1945 ve 9 Mayıs 1946 tarihleri arasında Azerbaycan Krizi olarak ICBP verilerinde yer alan krizde ise, İran'da egemen olan Tudeh Partisi'nin, Tebriz'i işgal girişimi neticesinde, Sovyetler Birliği'nin askeri olarak karşı hamle girişiminde bulunduğu görülmektedir. Sovyet iktidarınca topraksal tehdit olarak belirtilen söz konusu krizde, ABD ve İngiltere'nin İran saflarında yer alması üzerine Sovyetler Birliği'nin geri adım attığı verilerde yer bulmaktadır. Kriz, müzakere yöntemi ile sonuçlandırılmakta; Sovyetler Birliği aleyhinde yapılan resmi anlaşma ile sonlanmaktadır.⁴¹⁵

Askeri ihtilaf olarak değerlendirilebilecek bir başka kriz, 1947 tarihinde ABD tarafından, Avrupa odaklı yardım hareketidir. Marshall Planı olarak literatürde yer alan yardım hareketinin, Çekoslovakya'yı da kapsamından rahatsızlık duyan Sovyetler Birliği'nin, şiddet içermeyen eylemler vasıtasıyla söz konusu krizden zaferle ayrıldığı

⁴¹³ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=14>

⁴¹⁴ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=64>

⁴¹⁵ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=108>

bilinmektedir. ABD'nin bölgede yayılmasına bir nevi engel olunması yönünden kazanılan zaferin ardında yatan etmen, Sovyetler Birliği'nin, bölge üzerindeki nüfuzunu koruma isteğidir. Yine aynı istek temelinde gelişen 24 Haziran 1948-12 Mayıs 1949 tarihli Berlin Krizi'nde ise, Batı Berlin Bölgesi'nin birleştirilmesi hareketinin, Sovyetler Birliği tarafınca hem ekonomik, hem de siyasi odaklı bir tehdit olarak görüldüğü bilinmektedir. Nitekim, Berlin'in Batı bölgesinin birleşmesi, SSCB'nin etkin olduğu Doğu bölgesindeki nüfuzunu azaltacağı düşüncesi, Sovyetler Birliği'ni kriz aktörü haline getirmektedir.

Tarih 1950'yi gösterdiğinde ise, Kore odaklı yeni bir kriz peydah olmaktadır. ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki Soğuk Savaş'ın, Kore toprakları üzerinde sıcak çatışmaya dönmesine ramak kaldığı krizde, 38. Paralel olarak belirlenen Kuzey Kore-Güney Kore sınırının Kuzey Kore tarafınca ihlal edilmesiyle, dönemin iki süper gücü karşı karşıya gelmektedir.⁴¹⁶ Sovyetler Birliği doğrudan savaşa katılmamış olsa da, ABD'nin, bölgede etkin olma çabasını siyasi tehdit ve bölgesel sistemin istikrarını bozmaya yönelik hareket olarak değerlendirmektedir. Krizin, yarı resmi anlaşmayla sonuçlandığını ve Sovyetler Birliği'nin, söz konusu anlaşmanın kazanan tarafında yer aldığını belirtmek yanlış olmayacaktır.⁴¹⁷

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, Sovyetler Birliği'nin de müdahil olduğu Ortadoğu temelli çatışmaların ilki olan 1956 tarihli Süveyş Bunalımı'nda, Sovyetler Birliği'nin politik ve askeri davranışının çeşitlendiğini görmek mümkündür. 1955 yılı içerisinde Bağdat Paktı'nın kurulmuş olması, Sovyetler Birliği'nin ilgisini bu yöne çekmesinin ardında yatan sebeplerden biridir. Paktın kuruluşu ile Sovyetler Birliği, Ortadoğu bölgesinde aktif bir politika izlemenin gerekliliğini anlamaktadır. Aktif politika kavramını oluşturan etmenin "ideoloji" olmaması da, bölge ülkeleri ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkinin yakınlaşmasını kolaylaştıran bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴¹⁸ 26 Temmuz 1956 ve 12 Mart 1957 tarihleri arasında gerçekleşen krizde ise temel tetikleyici, Süveyş Kanalı'nın Mısır tarafından millileştirilmesidir. Söz konusu millileştirme hareketine İngiltere ve Fransa'nın şiddetli tepki vermesinin ardından İsrail'in de krize müdahil olmasıyla, Sovyetler Birliği –Krusçev döneminin getirisi olarak- nükleer caydırıcılığını devreye sokmaktadır. Sovyetler Birliği'nin söz konusu bu davranışı sonucunda Sovyetler Birliği ve Mısır'ın, İngiltere, Fransa ve İsrail kutbuna karşı zaferle

⁴¹⁶ Detaylı bilgi için bkz. Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 583

⁴¹⁷ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?criso=133>

⁴¹⁸ Süveyş Bunalımı hakkında detaylı bilgi için bkz. Bürkan SERBEST, *Süveyş Kanalı'nın Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı*, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 4, 2017, s. 690-711

ayrıldığı ICBP verilerinde yer almaktadır. Uluslararası veya bölgesel sistemin tehdidi kapsamında ve şiddet içermeyen askeri eylemle beraber siyasi eylem içeren Sovyet davranışı, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu temelli sorunlara nasıl müdahil olabileceğini gösterir niteliktedir.⁴¹⁹

1962 tarihli Küba Füze Krizi ise, Sovyetler Birliği ve ABD arasında gerçekleşen, bunun yanı sıra tarafları savaşa en çok yaklaştıran kriz olarak literatürde yer almaktadır. Dünya tarihinde “13 Gün Krizi” olarak da adlandırılan kriz, Sovyetler Birliği'nin “Operasyon Anadyr” kod adıyla, Küba'ya nükleer başlıklı balistik füze yerleştirilmesi ile tetiklenmektedir.⁴²⁰ Söz konusu füzelerin menzilinin ABD sınırlarının iç noktalarına tekabül ediyor olması, ABD'nin, acil kodu ile teyakkuza geçmesine sebebiyet vermektedir. Küba Füze Krizi, sürekli olarak çatışmadan kaçınmaya çalışan iki süper gücü, Latin Amerika bölgesinde karşı karşıya getirmektedir.⁴²¹ İki süper güç arasında sürekli artan gerilim, karşılıklı müzakere yöntemiyle çözülmekte; Krusçev ve Kennedy'nin karşılıklı olarak verdiği tavizler ile sonuçlanmaktadır.⁴²² ICBP verilerinde de kendisine yer bulan krizin, taraflarca şiddet içermediği belirtilmektedir.⁴²³ Küba'dan Sovyet füzelerinin kaldırılmasıyla sonuçlanan krizde, Sovyetler Birliği ve Küba kaybeden tarafta; tehlikenin bertaraf edilmesi hususunda ise ABD'nin kazanan tarafta yer aldığı görülmektedir.

1964 yılında gerçekleşen Kongo Krizi'nde, iki süper gücün tekrar karşı karşıya geldiği görülmekte; her ne kadar şiddet içermeyen dolaylı askeri eylem uygulasa da, bölgesel sistemin tehlikeye girdiğini düşünen Sovyetler Birliği'nin, krizden yenilgi ile çıktığını görmek mümkündür.⁴²⁴ Temelleri 1960'lı yıllara değin uzanan kriz dönemi içerisinde, ABD'ye ait olan U-2 gözlem uçağının düşürülmesi, Küba Füze Krizi gibi krizlere, iki süper gücün eklenmediği bir başka kriz olarak Kongo Krizi, Soğuk Savaş içerisindeki iki büyük gücün karşı karşıya geldiği bir başka kriz olarak literatürde yer almaktadır.⁴²⁵

⁴¹⁹ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=152>

⁴²⁰ Mehmet ÖCAL, *Soğuk Savaş'tan Bir Kesit: Yapısal Değişiklikler ve Bloklar Arası İlişkiler (1960-1991)*, Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2, Nisan 2017, s. 171-173

⁴²¹ Sander, a.g.e., s. 289 (II)

⁴²² Detaylı bilgi için bkz. Kubilayhan ERMAN, *SSCB'nin Latin Amerika Politikası ve Günümüze Yansımaları*, Amerika Araştırmaları Merkezi, Ağustos 2013, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.21yyte.org/arastirma/amerika-arastirmalari-merkezi/2013/08/25/7171/sscbnin-latin-amerika-politikasi-ve-gunumuze-yansimalari>

⁴²³ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=196>

⁴²⁴ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=211>

⁴²⁵ Öcal, a.g.m., s. 168-169

1967 tarihli “Altı Gün Savaşları”, 1969 tarihli “Arap-İsrail Savaşı” ve 1973 tarihli “Yom-Kippur Savaşı”, Sovyetler Birliği’nin dolaylı olarak müdahil olduğu Ortadoğu temelli krizlerdir. 1967 tarihli Altı Gün Savaşları’nda, İsrail ve ABD bloğuna karşılık olarak Suriye, Mısır ve Ürdün bloğunda taraf olan Sovyetler Birliği’nin, bölgesel sistemin tehlikeye girmesine engel olmak amacıyla krize müdahil olduğu görülmektedir. ICBP verilerinde, şiddet içermeyen siyasi eylemler vasıtasıyla krize dahil olan Sovyetler Birliği’nin, Suriye ve Mısır’ın savaştan yenilgi ile çıkmasıyla beraber bölgede etkinliğinin azalması, Sovyetler Birliği’nin ABD karşısında yenilgisi anlamına gelmektedir.⁴²⁶ Bölge içerisindeki krizlere Sovyetler Birliği’nin müdahil olma sebeplerinin başında, bölge içerisindeki güç dengesinde ABD’ye karşı bir blok oluşturabilme çabası yatmaktadır. Nitekim Süveyş Bunalımı’nda Ortadoğu bölgesine Mısır’a siyasi ve askeri desteğiyle giriş yapan Sovyetler Birliği’nin, ilerleyen yıllarda da Mısır ve Suriye tarafında yer alarak, bölge içerisinde ABD’ye karşı bir güç oluşturabilme amacı görülmektedir. Bu noktada önemli olan husus, söz konusu bu güç paylaşımının 1973 tarihli Yom-Kippur Savaşı’nda nükleer caydırıcılığın devreye girmesiyle yeni bir boyut kazanmış olmasıdır. Söz konusu savaşın, savaş esnasındaki Rus davranışı bakımından önemi ise, ICBP verileri temelinde, İsrail’in tek taraflı saldırısının durdurulmaması ve bölgesel güvenliğin tehlikeye girmesi halinde, Sovyetler Birliği’nin büyük çaplı şiddet kullanımını öngörmesidir. Nitekim 25 Ekim 1973 tarihinde nükleer silah taşıyan Sovyet yük gemisinin İskenderiye Limanı’na ulaşması, Sovyetler Birliği’nin savaş esnasında takındığı sert tutumun en büyük göstergesidir.⁴²⁷ Öncelikli davranış olarak nükleer caydırıcılığı öne sürme, Sovyetler Birliği’nin dönem içerisindeki doktrinleriyle de bağlantılıdır.

Her ne kadar Soğuk Savaş’ı yürüten iki büyük süper gücün karşılıklı silahsızlanma çabasında oldukları görülse de, krizlerde takınılan tavırlar incelendiğinde, her iki gücün de nükleer caydırıcılık temelinde hareket ettikleri aşıkardır. Konvansiyonel silahlarda karşılıklı olarak indirimler öngörülse de, nükleer caydırıcılığın her daim var olduğu; bundan sonraki dönemlerde de var olacağı açıktır.

İsveç ve Sovyetler Birliği’nin karşılıklı taraf olduğu 1981 tarihli “U-137 Krizi”, Sovyet denizaltısının İsveç karasuları içerisinde karaya oturmasıyla peydah olmaktadır. İsveç’in, denizaltıda nükleer silah bulunduğu düşüncesine kapılması sonucunda iki devlet arasında kriz meydana gelmekte; ikili müzakere sonucunda kriz sonuçlanmaktadır.

⁴²⁶ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=222>

⁴²⁷ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=255>

Şiddetin olmadığı ve sadece politik eylemlerin devrede olduğu kriz sonucunda, Sovyetler Birliği'nin İsveç'ten özür dilemesi, Sovyetler Birliği'nin uluslararası prestijini sarsan bir askeri ihtilaf içeren krizdir.⁴²⁸

Dönemin iki süper gücünün karşı karşıya geldiği bir başka kriz, NATO'nun "Able Archer" isimli bir savaş simülasyonu yayınlayıp; Sovyetler Birliği'nin davranışlarını "nükleer tehdit" olarak görmesiyle ortaya çıkmaktadır. Sovyetler Birliği tarafınca yanlış algılanan söz konusu program neticesinde, SSCB'nin nükleer teyakkuza geçtiği görülmektedir. Kriz, Sovyetler Birliği için "devlet varlığına tehdit" kapsamında değerlendirmeye alınmaktadır. İki taraf için de şiddet içermeyen askeri eylem statüsünde olan kriz, programın sonlandırılmasıyla çözüme kavuşmaktadır. Yanlış algılamamanın sonucunda gelişen krizde, iki devletin de birbirlerine karşı olan güvensizliği ortaya çıkmakta; nükleer savaşa gidebilecek bir ortamın ne denli kırılgan bir yapısı olduğu gözler önüne serilmektedir.⁴²⁹

Değinilebilecek bir başka kriz, taraflarının Rusya Federasyonu ve Gürcistan olduğu Güney Osetya ve Abhazya Sorunu olarak gösterilebilir. 10 Haziran 2004 ve 5 Kasım 2004 tarihleri arasında vuku bulan kriz, Gürcistan sınırları dahilindeki Güney Osetya bölgesinin bağımsızlık ilanı ve ardından gelen Rusya'ya bağlanma isteğiyle tetiklenmektedir. Gürcistan'ın Rusya Federasyonu'nu suçlaması sonucunda, iki tarafın da şiddet içermeyen sözlü eyleme başvurduğu; krizin ise iki taraflı şekilde söz konusu bölgenin demilitarizasyonu ile sonuçlandığı görülmektedir.⁴³⁰

Belirtilmesi elzem olan bir diğer kriz, yakın tarihimizde gerçekleşen Mart 2014 tarihli Kırım Krizi'dir. Self determinasyon⁴³¹ ilkesine bağlı hareket edilerek, Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılıp; Rusya Federasyonu'na bağlanma isteği ve hemen ardından yaşanan Kırım'a Rusya Federasyonu tarafından askeri müdahale, krizin başlıca tetikleyici olayı olarak görülmektedir. Uluslararası kamuoyu tarafından şiddetli şekilde sözlü eyleme maruz kalan Rusya Federasyonu'nun, askeri müdahale unsurundan vazgeçmediği ve Kırım'ın resmi olarak ilhak edildiği kaynaklarda yer almaktadır.⁴³² Söz konusu krizin arkaplanında gerçekleşen Ukrayna Krizi'nde ise, Ukrayna'nın AB ile Ortaklık Anlaşması'na imza

⁴²⁸ Kriz hakkındaki ICBP verileri için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=333>

⁴²⁹ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=344>

⁴³⁰ Kriz hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=445>

⁴³¹ Self Determinasyon, bir insan topluluğunun, kendi geleceklerini bizzat kendileri tarafından tayin etme hakkı olarak uluslararası ilişkiler literatüründe yer almaktadır.

⁴³² Harun SEMERCİOĞLU, *Ukrayna Krizi Bağlamında AB-Rusya İlişkilerinin Ekonomi Politikası*, EUL Journal of Social Sciences, Cilt: 7, No: 2, 2016, s. 188-202

atmaması sonucu, Ukrayna'da çıkan muhalif ayaklanmalara istinaden Rusya Federasyonu'nun bölgeye müdahalesi, Rusya ile Batı arasında yeni bir güç mücadelesini doğurmaktadır.⁴³³ Ukrayna'da 2013 yılının son aylarına tekabül eden kriz ortamının hemen ardından, 2014 Mart ayında gerçekleşen Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'ya ait olan Kırım bölgesini ilhakı, uluslararası kamuoyunun gündeminde etkili biçimde yer almaktadır.

Sonuç olarak, gerek SSCB döneminde, gerekse Rusya Federasyonu döneminde, Rus devletinin "bölgesel istikrarın devam ettirilmesi" ilkesine bağlı kalarak krizlere müdahil olduğu görülmektedir. Devlet için öncelik, bölgesel statükoyu korumak olarak göze çarpmakta; söz konusu istikrarın bozulacağı öngörüldüğü ortamlarda, hem SSCB'nin hem de Rusya Federasyonu'nun krizlere müdahil olduğunu görmek mümkündür. Nükleer güç caydırıcılığının her dönemde etkin olduğunu belirtmek gerekmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yaşanan Soğuk Savaş içerisinde, ABD ve Sovyetler Birliği olarak yer alan iki büyük gücün, nükleer caydırıcılığın ön planda olduğu, sıcak çatışmalara girilmeksizin, değişik bölgelerde, değişik güçlerin taraftarı oldukları görülmektedir. Söz konusu taraftarlıklar, askeri ihtilaf kapsamında değerlendirilmekte; krizlerin, sıcak çatışmaya varmamış olması da üzerinde yaşamakta olduğumuz dünyamızın, yeni ve geri dönülemez bir savaşa sahne olmadığı için, bir şans olarak nitelendirilmektedir.

⁴³³ Semercioğlu, a.g.m., s. 188-202

SONUÇ

İnsanların birbirlerine karşı ölüm içeren eylemlere girişmesi ilk olarak Habil ve Kabil arasında gerçekleşmekte; yıllar geçtikçe, söz konusu girişimler “savaş” kelimesinin çatısı altında toplanmaktadır. Savaş kavramı, her ne kadar bilim insanları tarafından farklı açıklamalar ile tanımlanmaya çalışılsa da genel olarak, insanların, toplumların veyahut ulusların, birbirlerini yakma, yıkma ve yok etme amacına yönelik giriştiği saldırgan davranışların ve şiddet eylemlerinin bütünü olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada önemli olan husus ise, literatüre katkıda bulunan araştırmacıların neredeyse tamamının, “savaş” ve “şiddet” kavramlarını birbirinden ayrılması mümkün olmayan iki kavram olarak belirtmesidir. Şiddetin, toplumlar arasında kullanılış şeklinin ve sebebinin değişken olması durumu, günümüze değin yapılan savaş tanımlamalarının da gün geçtikçe değişime uğramasının yegane sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Savaş kültürü kavramının, savaş dışındaki bir diğer öznesi olan kültür kavramı ise, bilim insanları tarafından –savaş kavramına benzer şekilde- birbirinden yöntem olarak farklı, fakat sonuç olarak aynı tanımlamaların yapılmasına sebebiyet vermektedir. Genel bir tanımla kültür, bir toplumu ya da toplumsal grubu tanımlayan, belirgin maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin bir bütün olarak değerlendirilmesinden yola çıkar. Bunun yanı sıra, sadece bilim ve edebiyatı değil, aynı zamanda toplumun yaşam biçimini, insan hakları bilincini, değer yargılarını, geleneklerini ve inançlarını kapsayan, yönlendiren, kimi zaman ise değiştirebilen bir olgudur. Tepeden inme bir kavram olmayıp; günümüze değin olan süreçte birikerek gelen kültür kavramının, toplulukların veyahut ulusların savaşma becerilerini ve stratejilerini de yönlendirdiğini görmek mümkündür. Nitekim dünyanın farklı noktalarında kendilerine yer bulan toplulukların ve ulusların, birbirlerinden farklı savaş becerilerinin ve stratejilerinin olmasının temel sebebi, yine birbirlerinden farklı kültürlere sahip olmalarındandır.

Devamlılığı olan bir birikim sürecini kapsayan savaş kültürü kavramının da, kimi zaman toplulukların sahip oldukları askeri imkan ve kabiliyetlere, ekonomik yapılara, kimi zaman ise toplumsal ve sosyolojik yapılara, ideolojik yapılara ve sahip oldukları liderlere göre değişiklik gösterdiklerini görmek mümkündür. Tarih sahnesinde, ok ve yay kullanan toplulukların, yakın dövüşü esas alan askeri imkanlara sahip olan topluluklara üstün gelmeye başladıklarının göstergesi fazlaca bulunmaktadır. Nitekim ekonomisi üretime dayalı gelişen toplulukların, barbar topluluklara karşı kendilerini savunmak için savaş kültürlerini revize ettikleri görülmektedir. Bunun yanında ek olarak, savaşmayı bir

toplumsal görev olarak gören toplulukların, savaş ve savaşma bilincinden uzak topluluklara karşı nasıl üstün geldiklerinin de tarih sahnesinde birçok örneği bulunmaktadır.

Belirtilmesi gerekir ki, savaş kültürü kavramı toplumlara ait olan bir kavram değil; aksine, evrensel bir kavram olup; devamlı olarak farklı toplumların katkıda bulunduğu değişim ve gelişim sürecini içerisinde barındırmaktadır. Bunun en büyük örneği ise, ilk çağlarda savaş aracı olarak mızrak kullanan insanın, günümüzde dünyanın bir ucundan bir diğer ucuna gidebilecek şekilde tasarlanmış “nükleer başlıklı” ve toplumsal yıkımlara sebebiyet verebilecek füzelere sahip olabilmesidir.

Böylesine evrensel bir kavramın, M.S. 9. Y.Y’da ortaya çıkan Rus toplumundaki tezahürü ise hayli karmaşık ve geniş bir tanımlamaya sahiptir. Kievan Rus Devleti ile dünya sahnesine giriş yapan Rus toplumunun savaş kültürünün, öncelikli olarak liderlere bağlı olarak geliştiğini ve değiştiğini söylemek mümkündür. Liderler vasıtasıyla gerçekleştirilen –din odaklı- toplumsal değişimler, Rus toplumsal yapısını revize etmekle beraber Ortodoks Rus toplumunun, Katolik Avrupa’ya karşı bir tutum izlemesine sebebiyet verecektir. Dönem bazında bir savaş kültürü değerlendirmesi yapıldığında, Rus savaş kültürünün ideolojik temelli geliştiği; söz konusu ideolojik temeli de liderlerin katkısının oluşturduğu görülmektedir. Yıkılan Kievan Rus Devleti yapılanmasının ardından Geçiş Rusya’sı dönemi olarak atfedilen yıllarda, yükselişe geçen devlet yapılanmaları olarak görülebilecek Novgorod Rusya’sı ve Moskova Rusya’sı dönemlerinde de liderlerin etkin bir rol oynadıklarını; Rus savaş kültürünün de lider odaklı bir değişime maruz kaldığını belirtmek gerekir. Özellikle Novgorod Rusya’sı döneminde, yıkıcı bir topluluk olan Moğollar’a karşı, bütüncül bir yıkım yerine uzlaşma etkeninin devreye girmesi, Rus savaş kültürüne uzlaşmacılığın entegre edilmesinin bir göstergesidir. Moskova Rusya’sında ise, temel amacın teritoryal bir genişleme olduğu, bu amacın gerçekleştirilebilmesi uğruna yeni ordu sistemi kurulması ile birlikte, Rus savaş kültürünün askeri imkan ve kabiliyetlere bağlı olarak değiştiği söylenebilir. Ardından Romanov Hanedanlığı ile yeni bir milli kimlik inşa eden Rus devleti, I. Petro önderliğinde imparatorluk statüsüne yerleşecektir.

I. Petro’ya ayrı bir paragraf açılması gerekir. Zira Petro, Rusya İmparatorluğu olarak dünya sahnesinde kendisine yer edinen devlet yapılanmasının, içerisinde barındığı savaş kültürünün topyekün değiştirilmesinin mimarıdır. Toplumsal ve sosyolojik yapıda gerçekleştirilmesine öncü olduğu kültürel reform, toplumu Avrupalılaştırarak, Kievan Rus Devleti’nden beri süregelen “Katolik Avrupa’ya karşı Ortodoks Rusya” görüşünü deforme

etmektedir. Askeri imkan ve kabiliyetlerde uyguladığı reformlar ise, Rus savaş kültürünün dünya standartlarına uyumunu ve evrensel savaş kültürü hususunda söz sahibi haline gelebilmesini amaçlamaktadır. Rus savaş kültürü olarak geniş bir tanımlama yapılırken, Petro'ya özel bir önem atfedilmesinin en büyük sebebi ise, söz konusu şahsın vasiyetnamesidir. Günümüzde Dış Politika Doktrini, Ulusal Güvenlik Doktrini veyahut Askeri Doktrin olarak nitelendirilen devletin hareket planlarının bir öncüsü olarak görülebilecek olan Petro'nun Vasiyetnamesi, Rus savaş kültürünün en önemli belgelerinden biridir. Kendisinden sonraki döneme atıfta bulunarak, uluslararası platformda Rus stratejisinin ne yönde oluşması gerektiğini, savaş kültürünün hangi etmenlere bağlı kalınarak geliştirilmesi gerektiğini belirten Petro, sonuç olarak Rus savaş kültürüne getirdiği yenilikler açısından Rus tarihi içerisindeki en önemli figürlerden biridir.

Ortak olan kanı, Petro sonrası dönem içerisinde de Rus savaş kültürünün temel olarak 'yayılmacılık' ilkesi etrafında geliştiğidir. Yayılımcılık ilkesinin ardındaki sebep irdelendiğinde ise ortaya ilk Rus toplumundan beridir süregelen güvenlik kaygısı çıkmaktadır. Söz konusu güvenlik kaygısı, Rus coğrafyasının sahip olduğu güvenlik yoksunu doğal sınırlardan kaynaklanmakta, sadece ilk Rus topluluklarının değil; ilerleyen yüzyıllarda kurulacak olan Rus devletlerinin de makus talihi olacaktır. Devlet toprakları ne kadar genişlerse, güvenliğin de o denli sağlanacağını düşünen Rus liderlerin, liderlik ettiği toplumu da gerek askeri, gerek ekonomik, gerekse ideolojik ve toplumsal olarak bu yönde hareket ettirdikleri bir gerçektir.

1917 yılında gerçekleşen Komünist devrim sonucunda Rus savaş kültürüne eklenen yeni Komünist ideolojinin, söz konusu savaş kültürüne yepyeni bir çerçeve çizdiği aşıkardır. Sovyetler Birliği ile, yayılımcılıktan ziyade korumacılık ilkesinin devreye girdiğini görmek mümkün olup; bütüncül bir şekilde, savaş kültürünün tüm etmenlerinin söz konusu korumacılık ilkesi etrafında şekillendiği görülmektedir. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ise, elde edilen süper güç konumunun, Rus savaş kültürüne 'caydırıcılık' fonksiyonunu da eklediği; bu eklenme sayesinde Rus devletinin tekrardan 'yayılmacı' davranış içerisinde girdiğini belirtmek gerekmektedir. Fakat üzerinde durulması gereken olgu, söz konusu bu 'yayılmacı' kültürün, teritoryal olmaktan ziyade, ideolojik bir yayılmayı içermesidir. Temel sonuç olarak bakıldığında 1917- 1991 arası dönemde ortak olan görüşün ve dönem bazlı savaş kültürünün, askeri imkan ve kabiliyetlerle desteklenen ideoloji ile 'yayılmacı' ilkesi ekseninde değerlendirildiği ve bu eksen doğrultusunda yapılan dış politik hamleleri içerisinde barındırdığıdır.

1991 yılında siyasi parçalanma ile yüzleşen Sovyetler Birliği'nin, ardılı olarak Rusya Federasyonu ismiyle yeni bir devlet yapılanmasıyla dünya sahnesinde kendisine yer bulan Rus toplumu ve Rus savaş kültürünün, bütüncül bir şekilde değişime uğradığı görülmektedir. Komünist ideolojiden ayrılmak, yeni yapılanan Rusya Federasyonu'nu ideolojisiz bir yapılanma yoluna itmekte; söz konusu ideoloji boşluğunu ilerleyen yıllarda Avrasyacılık ile doldurmaya yönlendirmektedir. Avrasyacı ideoloji çerçevesinde tüm savaş kültürü etmenlerini orantılı, realist ve çoğunlukla pragmatist temelle yeniden oluşturan Rusya Federasyonu'nun, özellikle Vladimir Putin önderliğinde yepyeni bir çehre ve devlet yapısıyla dünya sahnesinde yeniden güçlü pozisyona getirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Sonuç olarak, yaklaşık 1150 yıllık tarihi bulunan Rus toplumuna ait geçmişten bugüne değin süregelen savaş kültürünün iki önemli etmen etrafında şekillendiğini belirtebiliriz. Bunlardan birincisi “güvenlik kaygısı”, ikincisi ise “askeri kültür” etmenidir. Bulduğu coğrafya sebebiyle yaşanan güvenlik kaygıları, günümüze kadar tarih sahnesinde yer alan tüm Rus devletlerinin başlıca sorunu olarak görülmekte; yine bu güvenlik kaygısı sebebiyle, askeri imkan ve kabiliyetlerin her dönemde hat safhada önem arz ettiği bilinmektedir. Askeri imkan ve kabiliyetlerin bu denli önem arz ettiği topluluklarda askeri kültür olgusunun fazlasıyla gelişmiş olması, liderler tarafından alınan kararlardaki savaş ve çatışma yatkınlığını gözler önüne sermektedir. Aşık olan gerçeklik, literatürde yer alan tüm Rus devletlerinin, belirli bir güce ulaştıktan sonra ‘yayılmacı’ politikalar izlediğidir. Neden-sonuç ilişkisi kurulup, Rus devletlerinin neden saldırgan tutum izledikleri açıklanmaya çalışıldığında ortaya çıkan sonuç, Rus devletlerinin geçmişte bugüne değin bütün dönemlerde güvenlik kaygısına sahip olduklarıdır. Güvenlik kaygıları ile savaşa yatkınlıkları arasında doğru orantı bulunan Rus devletlerinin, ilerleyen yıllarda da güvenlik sorunu olarak gördüğü krizlere, çatışmalara hatta savaflara müdahil olabileceğini bilmek gerekmektedir. Aynı doğru orantının, güçlenmek ve saldırganlaşmak arasında da olduğu Rus toplumunun, ilerleyen yıllarda daha da güçleneceği varsayılırsa, uluslararası veya bölgesel krizlere daha fazla müdahil olacağını tahmin etmek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, K. (2014), “Orta Çağ’dan Sovyet Devrimi’ne Rusya”, İstanbul, İletişim Yayınları, 1. Basım.
- Acar, Ş., Bir, A., Kaçar, M. (2006), “Türk Menzil Okçuluğu, Yay ve Okları”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 8(1).
- Ağaoğlu, S. (1967), “Sovyet Rusya İmparatorluğu”, İstanbul, Baha Matbaası.
- Ağır, O., Baharçipek, A. (2014), “Rusya’nın Başarısız Demokratikleşme Tarihi”, *Birey ve Toplum Dergisi*, 4(8).
- Akarşlan, M. (1994), “Değişen Dünya Dengeleri: Rusya Federasyonu, Yakın Çevre Politikası ve Türk Cumhuriyetleri”, İstanbul, Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Akgül, Ö. (2016), “Lider Analizi, Algılama ve Savaş Kuramları”, Barış Özdal, Kamuran Reçber, Zeynep Özgenç (Der.), Prof. Dr. Mehmet Genç’e Armağan, Dora Yayınları.
- Akgüllü, A. (1996), “Rusya Federasyonu’nda Geçiş ve Değişim Süreçleri”, İstanbul, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Aliyev, B. (2016), “Rusya’nın Orta Asya’daki Askeri Üsleri”, *Bilgesam Analiz/Rusya*, (1338).
- Alpar, G. (2015), “Uluslararası İlişkilerde Strateji ve Savaş Kültürünün Gelişimi”, Konya, Palet Yayınları, 1. Basım.
- Althusser, L. (1991), “İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları”, Mahmut Özışık, Yusuf Alp (Çev.), İstanbul, İletişim Yayınları, 3. Basım.
- Arı, T. (1999), “Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika”, Alfa Yayınları, 3. Baskı.
- Arı, T. (2013), “Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika”, Bursa, Marmara Kitap Merkezi Yayınları, 10. Baskı.
- Armaoğlu, F. (1972), “Barış İçinde Bir Arada Yaşamının Sovyet Yorumu”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(3).
- Armaoğlu, F. (2013), “20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)”, Timaş Yayınları.
- Ascher, A. (2004), “Revolution of 1905: A Short History”, California, Stanford University Press.
- Asker, A. (2010), “Rusya Federasyonu’nun Yeni Askeri Doktrini Bir Tepki Belgesi Mi?”, *Military Science & Intelligence*.
- Asker, A. (2012), “Rus Ordusu: Gelenekten Sıyrılma Çabası”, *21. Yüzyıl Dergisi*, (44).
- Aslan, M. A., “Sovyetler Birliği (Seçmeler-2)”, İzmir, Değişim Yayınları.
- Aslan, M. Y. (2008), “Savaş Hukukunun Temel Prensipleri”, *TBB Dergisi*, (79).
- Ataöv, T. (1968), “Rus Devletinin Kuruluşu”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(4).
- Ataş, A. (2006), “Rusya Federasyonu ve ABD’nin Güney Kafkasya Politikaları (1990 ve Sonrası)”, Ankara, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ayaş, G. (2010), “Batı Uygarlığının Krizi ve Rus Ruhunu”, İstanbul, *Sosyologca*, (1).

- Benhür, Ç. (2008), “Stalin Dönemi Türk-Rus İlişkileri (1924-1953)”, Konya, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Berman, M. (2010), “Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor”, Bülent Peker, Ümit Altuğ (Çev.), İstanbul, İletişim Yayınları, 13. Baskı.
- Blainey, G. (1988), “Causes Of War”, London, MacMillan Press, 3. Baskı.
- Brecher, M., Wilkenfeld, J. (1997), “A Study Of Crisis”, Ann Arbor, Universty of Michigan Press.
- Bronowski, J. (1987), “İnsanlığın Yükselişi”, Aykut Göker (Çev.), Ankara, Verso Yayınları.
- Büyükakıncı, E. (Ed.)(2015), “Savaş Kuramları”, Ankara, Adres Yayınları.
- Cafersoy, N. (2003), “Rusya’nın 11 Eylül’ü: Tiyatro Baskımı’ndan Yeni Güvenlik Doktrinine” *Stratejik Analiz*, 3(3).
- Canikoğlu, E. (2010), “Putin Döneminde Rusya Federasyonu’nun Yakın Çevre Politikası (2000-2008)”, Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Cankara, P. Ö., Cankara, Y. (2007), “Vladimir Putin Döneminde Rus Dış Politikasında Yapılan Değişiklikler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15).
- Chauvier, J. M. (1990), “Sovyetler Birliği: Ekonomik ve Siyasi Gelişmeler (1917-1988)”, Temel Keşoğlu (Çev.), BDS Yayınları.
- Clausewitz, C. V. (1975), “Savaş Üzerine”, Şiar Yalçın (Çev.), May Yayınları.
- Creveld, M. V. (2008), “The Culture Of War”, New York, Presidio Press.
- Çelik, N. B. (2005), “İdeolojinin Soy Kütüğü I: Marx ve İdeoloji”, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.
- Demir, A. (1998), “Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler”, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- D’encasse, H. C. (2013), “İki Dünya Arasında Rusya”, Reşat Uzmen (Çev.), İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Devlet, N. (1999), “Rusya Türklerinin Milli Mücadelesi (1905-1917)”, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Devlet, N., Hatipoğlu, E., Sariahmetoğlu, N. (2013), ”Rusya Tarihi”, Eskişehir, T.C Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, (2857).
- Diamond, J. (2010), “Tüfek, Mikrop, Çelik”, Ülker İnce (Çev.), Ankara, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Doğan, M. D. (1992), “Kültürel Savaş ve Savaş Kültürü”, İstanbul, Nehir Yayınları.
- Dualı, Ş. M. (2014), “Dinin Siyasete Etkisi Bakımından Vatikan-Moskova İlişkileri: Çarlık Rusya’sı Örneği”, *Milel ve Nihal*, 11(1).
- Erdentuğ, N. (1981), “Kültür Nedir?”, *Milli Kültür Dergisi*, 3(6).
- Erdoğan, S. (2006), “Savaş ve Askeri Ekonomi”, *Türk Tabipleri Derneği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*.
- Erendil, M. (1975), “Türk-Rus İlişkileri”, Ankara, Genelkurmay Basımevi.

- Erickson, J., Feuchtwanger E. J. (Ed.)(1985), "Soviet Military Power and Performance", MacMillan Press.
- Erkan, Ü. (2017), "Rus Modernleşmesinde Batı Karşıtlığının Tarihsel Temelleri", *Bartın Üniversitesi Çeşm-i Cihan: Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları E-dergisi*, Bartın, 4(1).
- Erman, K. (2013), "SSCB'nin Latin Amerika Politikası ve Günümüze Yansımaları", Amerika Araştırmaları Merkezi.
- Ertan, F. (2001), "Rusya'nın Dönüşümü (1990-)", İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 1. Basım.
- Fikretoğlu, O. (1989), "Toplumsal Psikoloji Perspektifinde Kültür ve Kültür Değerleri", Lefkoşe, KKTC MEB Yayınları.
- Florinsky, M. T. (1964), "Russia: A History and Interpretation", New York, MacMillan Press.
- Fromm, E. (1990), "Sevginin ve Şiddetin Kaynağı", Yurdanur Salman, Nalan İçten (Çev.), İstanbul, Payel Yayınları, 5. Basım.
- Fromm, E. (1995), "İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri", Şükrü Alpagut (Çev.), İstanbul, Payel Yayınevi, 2. Basım.
- Gabriel, R. A., Metz, K. S. (1992), "A Short History Of War: The Evolution Of Warfare and Weapons", *Professional Readings in Military Strategy*, Pennsylvania, (5).
- Galay, N. (1967), "Savaş ve Barış Meseleleri", *Dergi*, (48).
- Galeotti, M. (2014), "The Age Of Anxiety: Security and Politics in Soviet and Post-Soviet Russia", New York, Routledge.
- Geertz, C. (1964), "Ideology as a Cultural System", New York, Free Press.
- Gilyazov, İ. (2006), "XI-XVIII. Yüzyıllarda Çarlık Rusya'sında İdil-Ural Tatarları", *Türkler*, Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (Ed.), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.
- Gökalp, Z. (1987), "Türkçülüğün Esasları", İstanbul, İnkılap Kitabevi, 3. Baskı.
- Gramsci, A.(1986), "Hapishane Defterleri: Tarih, Politika, Felsefe ve Kültür Sorunları Üzerine Seçme Metinler", Kenan Somer (Çev.), İstanbul, Onur Yayınları.
- Grotius, H. (1967), "Savaş ve Barış Hukuku", Seha L. Meray (Çev.), Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Gürgendereli, R. (2015), "Bir Okçuluk Risalesi: Kavname", *Turkish Studies*, 10(8)
- Güvenç, B. (2002), "İnsan ve Kültür", İstanbul, Remzi Kitabevi, 9. Baskı.
- Haas, M. (2005), "Putin's External and International Policy", *Conflict Studies Research Center*, 5(5).
- Halecki, O. (1952), "Imperialism in Slavic and East European History", *American Slavic and East European Review*, 11(1).
- Halliday, F. (2002), "2000'lerde Dünya", İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hammond, V. E. (Der.)(1996), "The History Of Russia: The Twentieth Century", Heron Press.
- Ianin, V. L., Langer, L. N. (1974), "History of Novgorod", *Slavic Review*, 33(1).

- Ilıca, S. (2015), “Puşkin ve Dekabristler”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 4(2).
- Ismayılov, E. (2015), “Rusya-Batı Krizi Çerçevesinde Rusya’nın Yeni Askeri Doktrini”, *Bilgesam Analiz*, (1190)
- Ismayılov, E. (2015), “21. Yüzyıl Rusya Dış Politika Doktrinlerinde Güney Kafkasya ve Orta Asya Değerlendirmesi”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 1(1).
- Iswolsky, H. (1947), “Vladimir Soloviev and The Western World”, *Russian Review*, 7(1).
- Ivanov, K. (1976), “Lenincilik ve Sovyetler Birliği Dış Politikası”, İstanbul, Konuk Yayınları.
- İnce, İ. (2011), “Putin Dönemi Rusya Federasyonu Dış Politikası”, Bolu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Jafarov, N. (2007), “Rusya’da Ulusal Güvenlik Anlayışının Dönüşümü (1991-2006)”, Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Jomini, A. H. (2002), “Savaş Sanatının Ana Hatları”, Selma Koçak (Çev.), İstanbul, Doruk Yayınları.
- Kagarlitsky, B. (2007), “Çevrenin İmparatorluğu: Rusya ve Dünya Sistemi”, Esin Soğancılar (Çev.), Ankara, Phoenix Yayınları.
- Kamalov, İ. (2004), “Putin’in Rusya’sı: KGB’den Devlet Başkanlığı’na”, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1. Basım.
- Kamalov, İ. (2008), “Moskova’nın Rövanşı: Putin Dönemi Rus Dış Politikası”, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 1. Basım.
- Kaya, Ö. (2013), “Avrupa Tarihi”, İstanbul, Timaş Yayınları.
- Kaya, S. (2008), “Rus Dış Politikasında Gelenekçi-Modernist Unsurların Analizi ve Batı”, Bursa, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Keegan, J. (1995), “Savaş Sanatı Tarihi”, Füsün Doruker (Çev.), İstanbul, Sabah Kitapları Gençlik Yayınları A.Ş.
- Keller, J. W. (2005), “Leadership Style, Regime Type and Foreign Policy Crisis Behaviour: A Contingent Monadic Peace”, *International Studies Quarterly*, (49).
- Kılıç, D. (2017), “Ziştovi ve Yaş Görüşmeleri Örneği Üzerinden Osmanlı Diplomasisini Okumak”, *Cihannüma: Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 3(1).
- Kısakürek, N. F. (2014), “Moskof”, Büyük Doğu Yayınları.
- Kıbaroğlu, M. (2001), “Rusya’nın Yeni Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini”, *Avrasya Dosyası*, 6(4).
- Kissinger, H. (1994), “Diplomacy”, New York, Simon and Schuster.
- Kissinger, H. (1998), “Diplomasi”, İbrahim Kurt (Çev.), Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kocadaş, B. (2006), “Kültür ve Medya”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, ISSN:1303-5134.
- Kohn, H. (1957), “Basic History Of Modern Russia”, New York, D. Von Nostrand Company.
- Kohn, H. (1983), “Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği”, Agah Oktay Güner (Çev.), İstanbul, Kervan Yayınları, 2. Baskı.

- Köknel, Ö. (1996), “Bireysel ve Toplumsal Şiddet”, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kurat, A. N. (1987), “Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917’ye Kadar”, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Külebi, A. (2010), “Askeri Doktrinler ve Stratejik Yaklaşımlar”, Ankara, Berikan Yayınevi.
- Lapierre, J. W. (1981), “İdeoloji Nedir?”, Fahrettin Aslan (Çev.), *İlimler ve İdeolojiler* Ankara, Umran Yayınları.
- Lissner, I. (2006), “Uygarlık Tarihi”, Adli Moran (Çev.), İstanbul, Nokta Yayınları.
- Lorenz, K. (1996), “On Agression”, New York, Bantam Books.
- Memmedli, E. (2012), “Rus Dış Politikası: Temelleri, Belirleyicileri, Uygulaması (1991-2007)”, Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Meyer, S. M. (1988), “The Sources and Prospects Of Gorbachev’s New Political Thinking on Security”, *International Security*, 13(2).
- Mikail, E. H. (2007), “Yeni Çarlar ve Rus Dış Politikası”, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Mustafayev, B. (2013), “Cihan Hakimiyetini Moskoflara Öğütleyen Deli Petro’nun Vasiyetnamesi ve Ermenistan Devleti’nin Kurulmasında Etkisi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(11).
- Oğuz, E. S. (2011), “Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(2).
- Olgun, F. İ. (1994), “Rusya’nın Bugünkü Durumu Üzerine”, *Yeni Forum*, (303).
- Onay, Y. (2002), “Rusya ve Değişim”, Ankara, Nobel Yayınları.
- Oran, B. (1997), “Azgelişmiş Ülke Milliyetçiliği”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, (396).
- Ortaylı, İ. (2003), “İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı”, İstanbul, İletişim Yayınları, 16. Baskı.
- Ozankaya, Ö. (1992), “Ulusal Toplum ve Ulusal Kültürün Kurucu Öğeleri”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(10).
- Öcal, M. (2017), “Soğuk Savaş’tan Bir Kesit: Yapısal Değişiklikler ve Bloklararası İlişkiler (1960-1991)”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(2).
- Özel, M. S. (2012), “Putin’in Ordusu: Güçlü Ordu Güçlü Rusya”, *Rusya-Slav Araştırmaları Merkezi*.
- Özel, M. S. (2014), “Stalin Dönemi Rus Milliyetçiliği ve Politikaları”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2).
- Özer, B. (2017), “Tarih Dersleri Yardımcı Kitabı”.
- Öztuna, Y. (2014), “93 ve Balkan Savaşları: Avrupa Türkiye’sini Kaybımız Rumeli’nin Elden Çıkışı”, Ötüken Neşriyat, 16. Baskı.
- Öztürk, O. M. (2001), “Rusya Federasyonu Askeri Doktrini”, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Öztürkler, H. (2015), “Savaş Ekonomisi ve Ortadoğu’da Savaşın Ekonomisi I”, *Ortadoğu Analiz*, 7(67).

- Paksoy, H. B. (2012), “Alpamış: Rus Yönetimi Altında Orta Asya Kimliği”, Ankara, AACAR Orta Asya Araştırmalarını Geliştirme Derneği, Türkçe Baskı.
- Parrish, S. (1996), “Rusya’da Dış Politika Karar Alma Süreçlerinde Kaos”, Murat Aygen (Çev.), Yeni Forum.
- Perrie, M. (1977), “The Russian Peasantry in 1907-1908”, History Workshop.
- Pipes, R. (1974), “Russia Under The Old Regime”, New York, Charles Scribner’s Sons.
- Platonov, S. F. (1926), “Moskva i Zapad e XVI-XVII Vekakh”, Berlin.
- Pokrovsky, M. N. (1923), “Diplomatiya i Voyny Tsarkoi Rossii v XIX Stoletii”, Moskova.
- Polat, D. F. (2017), “NATO ve Rusya Federasyonu’nun Yeni Mücadele Alanı: Karadeniz”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5.
- Polat, O. F. (1979), “Sovyetler Birliği’nin Askeri Doktrini, Stratejik ve Taktik Alandaki Gelişmeleri”, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Ponting, C. (2011), “Dünya Tarihi”, Eşref Bengi Özbilen (Çev.), İstanbul, Alfa Yayınları, 1. Basım.
- Purtaş, F. (2004), “Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu (1991-2004)”, Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Rıasanovsky, N. V., Steinberg, M. D. (2011), “Rusya Tarihi”, Figen Dereli (Çev.), İstanbul, İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri.
- Ruggie, J. G. (1998), “What Makes The World Hang Together? Neo-Utilitarianism and The Social Constructivist Challenge”, *International Organization*, 52(4).
- Sadıkov, R. (2010), “Şubat Devrimi’nden Sonra Rusya’da İktidar Mücadelesi: Ekim Devrimi’ne Giden Yol”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29(48).
- Sander, O. (2000), “Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918’e”, Ankara, İmge Yayınları.
- Sander, O. (2000), “Siyasi Tarih: 1918-1994”, Ankara, İmge Yayınları.
- Selçuk, M. (2008), “Rus Donanmasının İstanbul Boğazı Önündeki Faaliyetleri (1915)”, *Tarih Dergisi*, (47).
- Semercioğlu, H. (2016), “Ukrayna Krizi Bağlamında AB-Rusya İlişkilerinin Ekonomi Politikası”, *EUL Journal of Social Sciences*, 7(2).
- Serbest, B. (2017), “Süveyş Kanalı’nın Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4).
- Sever, A. (1997), “Yeni Bulgular Işığında Küba Füze Krizi ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 52(1).
- Shills, E. (1968), “Ideology”, *International Encyclopedia Of The Social Sciences*, Cilt no:7, New York, MacMillan Press&The Free Press.
- Smith, A. (2011), “Ulusların Zenginliği”, Metin Saltoğlu (Çev.), Ankara, Palme Yayıncılık.
- Smith, G. B. (1992), “Soviet Politics Struggling With Change”, New York, St. Martin Press Inc.

- Sönmez, A. S. (2015), “Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu’nun Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleriyle İlişkileri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Stone, D. R. (2006), “A Military History of Russia: From Ivan The Terrible To The War In Chechnya”, London, Praeger Security International.
- Sucu, A. E. (2017), “The Importance of Russian Military Presence in Central Asia for Russia’s Regional Security”, *Akademik Hassasiyetler*, 4(8).
- Şabanov, M. (2012), “Rusya Federasyonu’nun Güney Kafkasya Politikası”, Ankara, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Tekin, A. (2014), “Mete Han”, İstanbul, Kariyer Yayıncılık.
- Tellal, E. (2010), “Zümrüd-ü Anka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 65(3).
- Tilly, C. (1995), “Avrupa’da Devrimler: 1492-1992”, Özden Arıkan (Çev.), İstanbul, AFA Yayıncılık.
- Tsygankov, A. P. (2003), “The Irony of Western Ideas in a Multicultural World: Russian Intellectuals Engagement With The ‘End Of History’ and ‘Clash of Civilizations’”, *International Studies Review*, (5).
- Tuncer, İ. (2000), “Rusya Federasyonu’nun Yeni Güvenlik Doktrini: Yakın Çevre ve Türkiye”, Gencer Özkan, Şule Kut (Der.), “*En Uzun On Yıl*”, İstanbul, Bükre Yayınları, 2. Basım.
- Vasquez, J. A. (2015), “Savaş Bulmacası”, Haluk Özdemir (Çev.), Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 1. Baskı.
- Vernadsky, G. (2009), “Rusya Tarihi”, Doğukan Mızrak, Egemen Çağrı Mızrak (Çev.), İstanbul, Selenge Yayınları.
- Veysel, Ç. (2007), “Savaşın Felsefesi”, İstanbul, Etik Yayınları.
- Volkan, V. D. (1988), “The Need to Have Enemies and Allies”, New Jersey, Northvale.
- Voroshilov, K. Y. (1978), “Sovyet Ordusu: Sovyet Savaş Tarihi, Askerlik Bilimi, Doktrini, Sanatı, Stratejisi”, Nahit Tören (Çev.), İstanbul, Sorun Yayınları.
- Walicki, A. (1987), “Rus Düşünce Tarihi: 1760-1900 Aydınlanmadan Marksizme”, Alaeddin Şenel (Çev.), Ankara, V Yayınları.
- Wimbush, S. E. (1986), “Sovyet Orta Asya’sında Soysuzlaştırma Politikası”, Yasin Ceylan (Çev.), Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Asya-Afrika Araştırmaları Grubu Yayınları, (34).
- Yakovlev, A. (1991), “Sovyetler Birliği’nde Ne Yapmak İstiyoruz?”, Çiğdem Kömürcüoğlu (Çev.), İstanbul, AFA Yayınevi.
- Yalçınkaya, A. (1997), “Sömürgecilik ve Panislamizm Işığında Türkistan”, İstanbul, Timaş Yayınları.
- Yalçınkaya, H. (2008), “Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı”, İmge Kitabevi Yayınları, 1. Baskı.
- Yapıcı, M. İ. (2009), “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde İç Etkenler Açısından Rus Dış Politikasının Yönelimleri: Yeltsin ve Putin Dönemleri”, Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

- Yapıcı, U. (2007), “Yeni Soğuk Savaş: Putin, Rusya ve Avrasya”, İstanbul, Başlık Yayın Grubu, 1. Basım.
- Yapıcı, U. (2008), “Gürcistan Savaşı: Öncesi ve Sonrası”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 63(3).
- Yetişgin, M. (2010), “Yirminci Asra Girenken Rusya ve Rusların Türklere Yaklaşımı”, *Bilig Dergisi*, (52).
- Yıldırım, S. (2014), “Rusya Federasyonu’nun 21. Yüzyıl Avrupa-Atlantik Politikaları”, Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Yılmaz, M. E. (2013), “Savaş ve Uluslararası Sistem”, Bursa, Dora Yayınları.
- Zerzan, J. (2012), “Gelecekteki İkel”, Cemal Atilla (Çev.), Kaos Yayınları, 2. Baskı.
- “Dünya Tarihi”, Furkan Akderin (Çev.), İstanbul, Alfa Yayınları, 2007.
- “Uluslararası İlişkiler Tarihi I (Diplomasi Tarihi)”, Atilla Tokatlı (Çev.), Evrensel Basım Yayın, 2015.
- “USAK Gürcistan Krizi Değerlendirme Raporu”, *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*, 2008.
- Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti Tam Metni, Kontseptsiya Vneshney Politiki Rossiyskoy Federatsii (Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti), Çevrimiçi Kaynak, Erişim Tarihi: 04.01.2018, <http://kremlin.ru/acts/news/785>
- Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetler Tüzüğü Tam Metni, Çevrimiçi Kaynak, Erişim Tarihi: 02. 01. 2018, http://militera.lib.ru/regulations/russr/1993_su/index.html
- 2020’ye Kadar Milli Güvenlik Stratejisi Belgesi Tam Metni, Strategiya Natchionalnoi Bezapastnosti Rassiyskoi Federatchii do 2020 Goda (Rusya Federasyonu’nun 2020 Yılına Kadar Ulusal Güvenlik Stratejisi), Çevrimiçi Kaynak, Erişim Tarihi: 04. 01. 2018, <http://kremlin.ru/supplement/424>
- 2010 Tarihli Yeni Askeri Doktrin Tam Metni, Voennaya Doktrina Rossiyskoy Federatchii (Rusya Federasyonu Askeri Doktrini), Çevrimiçi Kaynak, Erişim Tarihi: 04. 01. 2018, <http://kremlin.ru/supplement/461>
- “Putin’den ‘Rusya’nın Kırım’ı ilhaki’ konusunda ilginç açıklama”, Euronews, Çevrimiçi Kaynak, Erişim Tarihi: 04. 01. 2018, <http://tr.euronews.com/2015/03/09/putin-den-rusya-nin-kirim-i-ilhaki-konusunda-iliginc-aciklama>
- “Medvedev, Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetlerini ‘güncelledi’ ve güç için test edilmemelerini ima etti”, Newsru, Çevrimiçi Kaynak, Erişim Tarihi: 06.01.2018, <http://www.newsru.com/russia/20mar2012/medvedevdefence.html>
- “Putin’den Orduya 400 nükleer füze, 600 savaş uçağı ve 2.300 tank”, 20 Şubat 2012, <http://haberrus.com/defence/2012/02/20/putinden-orduya-400-nukleer-fuze-600-savas-ucagi-ve-2300-tank-sozu.html>
- 1918 Baltık Bağımsızlık Hareketi Krizi, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?criso=4>
- 1920 Polonya Krizi, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?criso=13>
- 1939 Japonya Krizi, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?criso=72>

- 1941 *Barbarossa*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=85>
- 1942 *Stalingrad*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=89>
- 1957 *Macaristan Krizi*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=155>
- 1979 *Afganistan Krizi*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=303>
- 1920 *Fin-Rus Krizi*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=9>
- 1920 *Besarabya Krizi*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=10>
- 1929 *Doğu Demiryolu Krizi*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=38>
- 1937 *Rus-Japon Krizi*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=55>
- 1938 *Changkufeng Krizi*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=63>
- 1969 *Ussuri Krizi*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=231>
- 2002 *Pankisi Krizi*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=439>
- 1917 *Rus İç Savaşı*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=1>
- 1945 *Romanya Krizi*, Çevrimiçi Kaynak, bkz. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=102>
- 1947 *Macaristan Krizi*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=113>
- 1948 *Çekoslovakya Krizi*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=121>
- 1956 *Polonya Krizi*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=154>
- 1968 *Prag Baharı*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=227>
- 1920 *Hazar Krizi*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=14>
- 1938 *Alman Krizi*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=64>
- 1946 *Azerbaycan Krizi*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=108>
- 1950 *Kore Krizi*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=133>
- 1957 *Süveyş Krizi*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=152>
- 1962 *Küba Krizi*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=196>
- 1964 *Kongo Krizi*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=211>
- 1967 *Altı Gün Savaşları*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=222>
- 1973 *Yom-Kippur Krizi*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=255>
- 1981 *U-137 Krizi*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=333>
- Able Archer Krizi*, Çevrimiçi Kaynak, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=344>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı : Bedirhan DİL
Doğum Yeri ve Yılı : İstanbul, 1992
Yabancı Dili : İngilizce
E-Posta : dil.bedirhan@gmail.com

Eğitim Durumu

Lisans : Ahi Evran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Uluslararası İlişkiler

Yüksek Lisans: Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

©2018-Bedirhan DİL